



ΚΑΡΗ ΜΑΡΞ

για την Γαζκινική Εξανάσταση

επιμέλεια Γ. Μηλιός, εκδόσεις Εξάντας

σάρωση <http://allogtriosi.wordpress.com>

ΚΑΡΑ ΜΑΡΕ

ΓΙΑ ΤΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Επιμέλεια

Επιλογή κειμένων:

Γιάννης Μηλιός

Μετάφραση:

Χριστίνα Γιαννούλη

Δημήτρης Δημούλης

ΕΞΑΝΤΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος του Επιμελητή	7
Πρόλογος των Μεταφραστών	li
ΜΕΡΟΣ Ι	
<i>Η Γαλλική Επανάσταση, η καπιταλιστική εξουσία και οι πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις στην Ευρώπη</i>	19
ΜΕΡΟΣ ΙΙ	
<i>Ο νεαρός Μαρξ: Η θεώρηση της Γαλλικής Επανάστασης συνιστά προϋπόθεση για την προσέγγιση του κράτους και της «ιδιωτικής κοινωνίας»</i>	77
ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ	
<i>Σημειώσεις για την ιστορία και τα πρόσωπα της Γαλλικής Επανάστασης</i>	147

ISBN 960-256-012-6

Καθ. Μαρξ: Για τη Γαλλική Επανάσταση

© Εξάντας, 1990

ΕΞΑΝΤΑΣ: Τσαβέλλα 1 – ΑΘΗΝΑ – 3613065, 3604885

Ο Μαρξ δεν υπήρξε «ιστορικός» με την ιστοριογραφική έννοια του όρου. Δεν ενδιαφέρθηκε ποτέ να «ιστορήσει» γεγονότα και ιστορικές περιόδους με κριτήριο τη δημοσιοποίηση των «άγνωστων» πτυχών της Ιστορίας, ή να επισημάνει τα «σημαντικά ιστορικά γεγονότα». Ανέλυσε ιστορικές συγκυρίες σύγχρονες ή παλαιότερες ως προς την εποχή του από μία οπτική γωνία ταυτόχρονα πολιτική και επιστημονική: πολιτική, γιατί είχε πάντα στο επίκεντρο της ανάλυσής του τις σχέσεις εξουσίας και την πάλη των κοινωνικών τάξεων για την εξουσία· επιστημονική, γιατί αναζήτησε και κατάφερε να ανακαλύψει τις ουσιώδεις σχέσεις που είναι εγγενείς στα ιστορικά γεγονότα και καθιστούν, έτσι, δυνατή την ερμηνεία τους.

Ο Μαρξ δεν υπήρξε, λοιπόν, «ιστορικός» της Γαλλικής Επανάστασης. Εντούτοις, η πολιτική και επιστημονική αποτίμηση της Γαλλικής Επανάστασης αποκτά κομβική σημασία στο έργο του Μαρξ: αποτελεί την «ιστορική πρώτη ύλη» με βάση την οποία θα επιχειρήσει αρχικά να κατανοήσει και να αναλύσει την αστική κοινωνία και το καπιταλιστικό κράτος. Αποτελεί στη συνέχεια το σταθερό σημείο σε αναφορά με το οποίο θα ερμηνεύσει και θα αναλύσει τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις στις ευρωπαϊκές, κατά κύριο λόγο, χώρες του 19ου αιώνα.

Η σημασία που έχει η θεωρητική αποτίμηση της Γαλλικής Επανάστασης για το έργο του Μαρξ είναι εύκολο να εξηγηθεί: η Γαλλική Επανάσταση αποτελεί αναμφίβολα το «πρότυπο» της διαδικασίας γέννησης του καπιταλιστικού κράτους. Η εδραίωση της καπιταλιστικής πολιτικής εξουσίας, το πέρασμα δηλαδή από το (μεταβατικό) απολυταρχικό κράτος στο καπι-

ταλιστικό κράτος, όριζει στη Γαλλική Επανάσταση την ιστορικά περισσότερο «τυπική» και ολοκληρωμένη μορφή του.

Η κατανόηση επομένως των ιστορικών διαδικασιών και μετασχηματισμών που οδήγησαν στη Γαλλική Επανάσταση, αλλά και που «διεπλευρώθηκαν» από αυτήν, αποτελεί όρο για την κατανόηση των ταξικών δομικών χαρακτηριστικών του «σύγχρονου» (καπιταλιστικού) κράτους. Με την έννοια αυτή, η παρούσα συλλογή κειμένων του Μαρξ αποτελεί συνέχεια της προηγούμενης συλλογής με τον τίτλο: *Καρλ Μαρξ Για το κράτος*, η οποία κυκλοφόρησε ήδη από τις εκδόσεις «Εξάντας». Οι εισηγμένες μας, στον Πρόλογο εκείνης της έκδοσης σχετικά με τις μαρξικές αναλύσεις για το κράτος διατηρούν, νομίζουμε, τη σημασία τους και για την παρούσα έκδοση.

Παράλληλα, η θεωρητική αποτίμηση της Γαλλικής Επανάστασης αποτελεί όρο για την κατανόηση των ιστορικών διαδικασιών μετάβασης από το απολυταρχικό στο καπιταλιστικό κράτος, οι οποίες δεν προσέλαβαν τα «τυπικά» χαρακτηριστικά της Γαλλικής Επανάστασης (π.χ. στα κράτη της κεντρικής Ευρώπης – Πρωσία, Αυστρία, Βαυαρία κ.ά. – αλλά και στη Μεγάλη Βρετανία). Εδώ ακόμη και οι έμμεσες εισηγμένες του Μαρξ σχετικά με τις διαδικασίες εμπέδωσης των καπιταλιστικών σχέσεων εξουσίας σε χώρες πέραν της Γαλλίας, και οι συγκρίσεις των διαδικασιών αυτών με τη Γαλλική Επανάσταση, διατηρούν ένα ιδιαίτερο θεωρητικό ενδιαφέρον, καθώς το ζήτημα της «μετάβασης» εξακολουθεί να αποτελεί ένα ανοιχτό αντικείμενο συζήτησης στις κοινωνικές επιστήμες αλλά και στη μαρξιστική θεωρία. (Ενδεικτικά όλ. εδώ τη συλλογή κειμένων – συζήτηση των Ντομπ. Τακαχάσι, Χιλ. Λεφέμπρ, Προζάτσι, Χομπσμπάουμ, Μέρινγκτον, Χίλτον, που εκδόθηκε υπό τον τίτλο *Η μετάβαση από τον φεουδαλισμό στον καπιταλισμό*, εκδ. «Θεμέλιο», Αθήνα 1982. Επίσης, τις αναλύσεις του Ν. Πουλαντζά *Το απολυταρχικό κράτος, κράτος μεταβατικό και Για τα μοντέλα της ιστορικής επανάστασης*, που περιέχονται στο βιβλίο του *Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις, τόμος α'*, εκδ. «Θεμέλιο», Αθήνα 1975).

Τα κείμενα του Μαρξ που περιέχονται στην παρούσα συλλογή κατατάχθηκαν σε τρεις ενότητες:

Στην πρώτη ενότητα που επιγράφεται *Η Γαλλική Επανάσταση, η καπιταλιστική εξουσία και οι πολιτικές και κοινωνικές*

εξελίξεις στην Ευρώπη, περιέχονται κείμενα του Μαρξ που γράφτηκαν από το 1845 και μετά και προσεγγίζουν το καπιταλιστικό κράτος, την πολιτική συγκυρία αλλά και τις ιστορικές εξελίξεις σε διάφορες χώρες της Ευρώπης σε αναφορά με το «πρότυπο» πολιτικής εξουσίας και κοινωνικής διαδικασίας που προέκυψε από τη Γαλλική Επανάσταση.

Στη δεύτερη ενότητα που επιγράφεται *Ο νεαρός Μαρξ: Η θεώρηση της Γαλλικής Επανάστασης συνιστά προϋπόθεση για την προσέγγιση του κράτους και της «ιδιωτικής κοινωνίας»*, κατατάχθηκαν κείμενα της νεότητας του Μαρξ (δηλαδή κείμενα γραμμένα μέχρι και το 1844), που αντλούν τα συμπεράσματα και την επιχειρηματολογία τους από τη Γαλλική Επανάσταση. Στα κείμενα που περιέχονται εδώ αξίζει να προσέξουμε τη στενή σύνδεση των εννοιών που χρησιμοποιεί ο Μαρξ με τη θεωρητική αποτίμηση της Γαλλικής Επανάστασης, στην οποία έχει καταλήξει. Οι έννοιες, βέβαια, αυτές του νεαρού Μαρξ εντάσσονται στο θεωρητικό και φιλοσοφικό Ανθρωπισμό, και έτσι διαφοροποιούνται από τις έννοιες της Επιστήμης της Κοινωνίας, την οποία με πυρήνα την Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας θεμελίωσε ο ώριμος Μαρξ. Για τα ζητήματα, όμως, αυτά αρκεί εδώ να παραπέμφουμε απλώς στις εργασίες του Άλτουσερ που περιέχονται στο βιβλίο του *Για τον Μαρξ*, εκδ. «Γράμματα», Αθήνα 1978.

Η τρίτη ενότητα αυτής της συλλογής, που επιγράφεται *Σημειώσεις για την ιστορία και τα πρόσωπα της Γαλλικής Επανάστασης*, περιέχει τα περισσότερο «ιστοριογραφικά» κείμενα του Μαρξ για τη Γαλλική Επανάσταση. Από τα κείμενα αυτά, το *Προκαταρκτικές εργασίες για μια ιστορία της Convention* είναι οι σημειώσεις του Μαρξ σχετικά με ένα βιβλίο του Levasseur, ενώ τα κείμενα που αναφέρονται σε πρόσωπα της Γαλλικής Επανάστασης είχαν αρχικά γραφεί για κάποιο εγκυκλοπαιδικό λεξικό.

Η επιλογή των αποσπασμάτων που παρατίθενται σ' αυτό το βιβλίο έγινε από τη γερμανική έκδοση των Απάντων των Μαρξ και Ένγκελς, *Marx – Engels – Werke (M.E.W.)*, Dietz Verlag, Berlin (Ost), 1969–1972, την οποία επιμελήθηκε το Ινστιτούτο Μαρξισμού-Λενινισμού που λειτουργούσε υπό την εποπτεία της Κ.Ε. του Σ.Ε.Δ. («Σοσιαλιστικό Ένωτικό Κόμμα Γερμανίας»). Το κείμενο *Προκαταρκτικές εργασίες για μια ιστορία*

της Convention έχει ληφθεί από τη νεότερη (1982) έκδοση των Απάντων των Μαρξ και Ένγκελς (M.E.G.A.), Dietz Verlag, Berlin (Ost).

Στην αρχή κάθε αποσπάσματος που παρατίθεται, σημειώνεται ο γενικός τίτλος του κειμένου από το οποίο έχει ληφθεί, καθώς και η ημερομηνία της πρώτης δημοσίευσης ή αντίστοιχα της συγγραφής του. Επιπλέον επισημαίνονται τα κείμενα τα οποία έχουν γραφεί από τον Μαρξ σε συνεργασία με τον Ένγκελς.

Στα κείμενα που παρατίθενται γίνεται επίσης χρήση τριών διαφορετικών κατηγοριών υποσημειώσεων: η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τις υποσημειώσεις των επιμελητών της γερμανικής έκδοσης, οι οποίες χαρακτηρίζονται με την ένδειξη (στΓΕ)· η δεύτερη κατηγορία είναι οι υποσημειώσεις των μεταφραστών ή του επιμελητή της ελληνικής έκδοσης, οι οποίες χαρακτηρίζονται με την ένδειξη (στΜ) ή, αντιστοίχως, (στΕ)· η τρίτη, τέλος, κατηγορία αφορά τις υποσημειώσεις του ίδιου του Μαρξ, οι οποίες παρατίθενται χωρίς καμιά επιπλέον ένδειξη.

Στη μετάφραση των αποσπασμάτων από το *Κεφάλαιο* και τις *Θεωρίες για την υπεραξία* ελήφθη υπόψη η μετάφραση του Παναγιώτη Μαυρομάτη (εκδ. *Σύγχρονη Εποχή*). Επίσης σε τρία κείμενα που μέρος τους δημοσιεύθηκε στη συλλογή *Καρλ Μαρξ Για το κράτος* («Η επανάσταση του Ιουνίου», «Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία», «Η ηθικολογική κριτική...») ελήφθη υπόψη η μετάφραση του Γάσου Κυπριανίδη.

Ιανουάριος 1990
ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΗΛΙΟΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΩΝ

Η ελληνική έκδοση των κειμένων του Κ. Μαρξ για τη Γαλλική Επανάσταση –ορισμένα από τα οποία μεταφράζονται για πρώτη φορά στα ελληνικά– θέτει δυο μείζονα θεωρητικά ζητήματα που θα ήταν σκόπιμο να επισημάνουμε με συντομία.

Το πρώτο συνδέεται με τη θέση που καταλαμβάνει ο Μαρξ στην ιστοριογραφία της Γαλλικής Επανάστασης και τον τρόπο χρησιμοποίησης των μαρξικών κειμένων από τους ιστορικούς της περιόδου αυτής. Η ιστοριογραφική «καρριέρα» του Μαρξ ξεκινά τον Οκτώβριο του 1843 όταν ο ηλικίας εικοσιπέντε ετών διδάκτωρ φιλοσοφίας εγκαθίσταται στο Παρίσι και, παράλληλα με τη δραστηριότητά του ως συνεκδότης και συντάκτης των *Deutsch-Französische Jahrbücher*, αρχίζει να μελετά το έργο ιστορικών της γαλλικής επανάστασης (Bucheze και Roux, Levasseur de la Sarthe, Cabet) και να συλλέγει υλικό για τη συγγραφή μιας ιστορίας της γαλλικής Convention (Συμβατική Εθνοσυνέλευση, Σεπτέμβριος 1792 – Οκτώβριος 1795). Ο Μαρξ εγκαταλείπει πολύ σύντομα το σχέδιο αυτό και από τον Απρίλιο του 1844 αρχίζει τη μελέτη της πολιτικής οικονομίας, δραστηριότητα από την οποία θα προκύψουν αρχικά τα *Οικονομικο-φιλοσοφικά χειρόγραφα* του 1844. Αντί να επικεντρώσει το ενδιαφέρον του στην ιστορία των «θεαματικών» συγκρούσεων που χαρακτηρίζουν τη λειτουργία του πολιτικού ιδεολογικού μηχανισμού, ο Μαρξ ξεκινά την προσπάθεια επιστημονικής ερμηνείας των νόμων που καθορίζουν τη λειτουργία του «κρυφού εργαστηρίου» της παραγωγής εμπορευμάτων αλλά και «παραγωγής» της ίδιας της ιστορίας. Αρχίζει έτσι μια πορεία ρήξης με τη «γερμανική φιλοσοφική συνείδηση» που θα οδηγήσει στη θεωρητική επανάσταση της επιστημολογικής τομής του 1845.

Από την ενασχόληση του Μαρξ με την ιστορία της Συμβατικής Εθνοσυνέλευσης προέρχεται το κείμενο *Προκαταρκτικές εργασίες για μια ιστορία της Convention*, που μεταφράζεται στον τόμο αυτό και το οποίο, χωρίς να έχει ιδιαίτερο ιστοριογραφικό ενδιαφέρον, είναι πολλαπλά σημαντικό. Πέραν του ότι αποτελεί αξιόλογο ντοκουμέντο για τον τρόπο εργασίας του Μαρξ, ο οποίος στο πρώτο μέρος του κειμένου αντιγράφει εκτενή αποσπάσματα από το έργο του Levasseur de la Sarthe και στο δεύτερο μέρος τα «ιδιοποιείται» με δικές του προσθήκες και παρατηρήσεις κατασκευάζοντας προοδευτικά ένα ολοκληρωμένο κείμενο, οι *Προκαταρκτικές εργασίες* μαρτυρούν για την πολιτική οξυδέρχεια του νεαρού Μαρξ. Πράγματι, ο Μαρξ διαλέγει να ασχοληθεί με την πιο καίρια περίοδο της Γαλλικής Επανάστασης, την περίοδο που σηματοδοτεί την είσοδο των οργανωμένων λαϊκών μαζών στο πολιτικό προσκήνιο. Η παρισινή Κομμούνια του 1792, στην οποία αναφέρεται εκτενώς ο Μαρξ, αυτοοργανώθηκε μετά την εξέγερση της 10ης Αυγούστου, ανέλαβε πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση των αντεπαναστατικών δυνάμεων, πρωταγωνίστησε στην «αριστερή στροφή» της Γαλλικής Επανάστασης και αποτέλεσε, ως ένα βαθμό, το πρότυπο για την Κομμούνια του 1871.

Την επιλογή του Μαρξ θα ακολουθήσουν πολλοί ιστορικοί που εμπνέονται από τη μαρξιστική προβληματική και οι οποίοι ανέλαβαν να γράψουν την «πολιτική» ιστορία της περιόδου (D. Guérin, *La lutte des classes dans la 1^{re} République*, Paris 1968, A. Soboul, *Les sans-culottes parisiens en l'an II*, Paris 1962): Ανεξάρτητα από τις προθέσεις των ιστορικών αυτών που εξετάζουν την ιστορία «εκ των κάτω» και επιχειρούν να ερμηνεύσουν τις πολιτικές εξελίξεις με ταξικούς όρους, η συγγραφή μιας αποκλειστικά «πολιτικής» ιστορίας που εξαντλεί το ενδιαφέρον της στους μηχανισμούς πολιτικής αντιπροσώπευσης (clubs, sections, Κοινοβούλιο) οδηγείται σε θεωρητικές απορίες, τις οποίες πιθανώς διαισθάνθηκε ο νεαρός Μαρξ όταν το 1845 εγκατέλειψε την προσπάθειά του να γράψει μια ιστορία της Convention.

Τα προβλήματα αυτά αποφεύγει η δεύτερη κατεύθυνση ιστορικής έρευνας της Γαλλικής Επανάστασης που επηρεάζεται επίσης από τη μαρξιστική προβληματική. Εγκαταλείποντας την «ιστορία-γεγονός», ορισμένοι ιστορικοί στρέφονται στην εξέ-

ταση των οικονομικών δομών και μελετούν στη «μακρά διάρκεια» τη σταδιακή αποσύνθεση των φεουδαρχικών σχέσεων παραγωγής και ιδίως το αγροτικό ζήτημα στην περίοδο της Γαλλικής Επανάστασης. Με βάση τα πορίσματα αυτής της έρευνας επιχειρείται η διατύπωση μιας θεωρίας μετάβασης από τον φεουδαρχικό στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής και ο προσδιορισμός της σχέσης που υπάρχει ανάμεσα στη διαδικασία αυτή και την πολιτική επανάσταση του 1789. Τα ζητήματα που θέτει ο γαλλικός «δρόμος» μετάβασης εξακολουθούν να παραμένουν ανοιχτά και οι αντιλήψεις των ιστορικών κυμαίνονται μεταξύ της θέσης ότι η Γαλλική Επανάσταση αποτελεί το πρότυπο αστικής επανάστασης και της συμμετρικής και αντίστροφης θέσης σύμφωνα με την οποία στη Γαλλία πραγματοποιήθηκε η πιο ακραία και βίαιη διαδικασία καπιταλιστικής ολοκλήρωσης. Σε κάθε περίπτωση, ορισμένες παρατηρήσεις του «ώριμου» Μαρξ σχετικά με τη συγχρονικότητα και την αλληλεξάρτηση οικονομικής και πολιτικής-ιδεολογικής κυριαρχίας παρέχουν τη θεωρητική βάση για αντίκρουση των μηχανιστικών αντιλήψεων σύμφωνα με τις οποίες η οικονομικά παντοδύναμη αστική τάξη «θέλησε» αίφνης να αποκτήσει και την πολιτική κυριαρχία και γι' αυτό έκανε την επανάσταση του 1789 ή, αντίστροφα, ότι ο καπιταλισμός εισήχθη στη Γαλλία μετά την επανάσταση με απόφαση της πολιτικά κυρίαρχης αστικής τάξης. Οι παρατηρήσεις του Μαρξ για τις «διαδοχικές μεταμορφώσεις μέχρι να φτάσουμε στην κυριαρχία της τάξης» διότι μια τάξη «ανέρχεται με το να καταστρέφονται τόσο οι διάφορες μορφές που αποτελούν το κέντρο βάρους της στις διαφορετικές εποχές όσο και οι διάφορες μερίδες της» (γράμμα στον Ένγκελς, 27.6.1854) κινούνται προς την κατεύθυνση κριτικής των μηχανιστικών αντιλήψεων.

Στο πλαίσιο αυτό, η Γαλλική Επανάσταση δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μια Απόλυτη Αρχή αλλά ως μια (αποφασιστική) στιγμή της βίαιης και αντιφατικής διαδικασίας συγκρότησης της ταξικής κυριαρχίας, η στερέωση της οποίας προϋποθέτει αφ' ενός τον έλεγχο του κρατικού μηχανισμού από τις διαφορετικές μερίδες καπιταλιστών μέσω συμμαχιών με ομάδες κρατικών υπαλλήλων και αφ' ετέρου την προοδευτική ενσωμάτωση των συμφερόντων άλλων κοινωνικών ομάδων στα γενικά καπιταλιστικά συμφέροντα. Η επανάσταση του 1789 η-

γεμονεύθηκε από την αστική τάξη η οποία κατάφερε να εντάξει τις δίαιες λαϊκές αντιδράσεις στα γενικά της συμφέροντα. Όπως θα σημειώσει ο Μαρξ το 1848, η τρομοκρατία δεν ήταν παρά ο «πληθεικός τρόπος» του να αντιμετωπίσει η αστική τάξη τους αντιπάλους της.

Στους αντίποδες της μαρξιστικής αντίληψης για τον αποκλειστικά αστικό χαρακτήρα της Γαλλικής Επανάστασης δρῖσκειται το αίτημα για «ολοκλήρωση» των «κατακτήσεων» μέσω συμμαχιών των λαϊκών τάξεων με το «προοδευτικό» τμήμα της αστικής επανάστασης. Η άποψη αυτή βασίζεται στις εκτιμήσεις του νεαρού Μαρξ για το ριζοσπαστικό ρόλο των γιακωβίνων ως αυθεντικών εκφραστών και απελευθερωτών της «μάζας» ενώ στη θεωρητικοποίησή της συνέβαλαν οι επεξεργασίες του Α. Gramsci για την εθνική-γιακωβίνικη οδό «υπέρβασης» του καπιταλισμού. Το «διαχρονικό» πλεονέκτημα αυτής της συλλογής που παρουσιάζει τις θέσεις του Μαρξ στην ιστορική τους εξέλιξη, παρέχει μια ευκαιρία για αντίκρουση των εξελικτιστικών αντιλήψεων που ηγεμόνευσαν το εργατικό κίνημα του 20ού αιώνα.

Η συστηματική επανεξέταση των αντιλήψεων του νεαρού Μαρξ για τη Γαλλική Επανάσταση καθίσταται επιτακτική και για το λόγο ότι οι σύγχρονοι «αναθεωρητές» ιστορικοί που κηρύσσουν το «τέλος» της Γαλλικής Επανάστασης (F. Furet) και φτάνουν στο να καταγγείλουν τις «ολοκληρωτικές» τάσεις της (P. Chaunce) ή τις «γενοκτονίες» που υποτίθεται ότι διαπράχθηκαν (F. Bluche, R. Sécher) χρησιμοποιούν, μεταξύ άλλων, και τις αναλύσεις του Μαρξ στα νεανικά κείμενά του για να «αποδείξουν» τον αμιγώς πολιτικό χαρακτήρα της και να επιτύχουν, βοήθουσης της συγκυρίας, τον ταξικό αποχρωματισμό της. Η πρόσφατη γαλλική έκδοση ορισμένων «κατάλληλα» επιλεγμένων και σχολιασμένων αποσπασμάτων από κείμενα του Μαρξ για τη Γαλλική Επανάσταση (Marx et la Révolution Française, Paris 1986) με εισαγωγή του F. Furet, όπου οι απόψεις του Μαρξ θεωρούνται συγγενείς με αυτές του... Toqueville, εντάσσεται στην προσπάθεια να αποκτήσει η πιο συντηρητική ιστοριογραφική κατεύθυνση και τίτλους μαρξιστικής εγκυρότητας. Η ακαδημαϊκή επικράτηση αυτής της κατεύθυνσης, που συνεχίζει επάξια της αντεπαναστική ιστοριογραφία (Abbé Barruel, Aug. Cochin, P. Gaxotte) παρουσιάζοντας ένα συμπί-

λημα ιστορικών επισκοπήσεων, φιλελεύθερης φιλοσοφίας και αντικομμουνιστικής χρηστομάθειας, συνδυάζεται με την ήττα της προοδευτικής ιστοριογραφικής κατεύθυνσης (J. Jaurès, A. Mathiez, G. Lefebvre, E. Labrousse, A. Soboul)¹. Η ήττα αυτή συνδέεται και με τις θεωρητικές αδυναμίες των μαρξιστικών αναλύσεων που πραγματοποίησαν οι ιστορικοί αυτοί, οι οποίοι στηρίχθηκαν στη σχολαστική εκμετάλλευση των πηγών και αρκέστηκαν σε μεγάλο βαθμό στην «αντικειμενική» παράθεση γεγονότων υποθαμβίζοντας τη θεωρητική ερμηνεία τους.

Το δεύτερο ζήτημα που θέτουν τα κείμενα του Μαρξ για τη Γαλλική Επανάσταση συνδέεται με την περίφημη προβληματική του χωρισμού κράτους/κοινωνίας. Οι φιλοσοφικές και ιστορικές αναλύσεις του νεαρού Μαρξ για τη Γαλλική Επανάσταση (β' μέρος αυτής της συλλογής) έχουν αναμφισβήτητη φιλολογική αξία αλλά και σημαντικό θεωρητικό ενδιαφέρον, πράγμα που συμβαίνει, για παράδειγμα, με την Εισαγωγή στην κριτική της εγγελιανής φιλοσοφίας του δικαίου και την απάντηση στο άρθρο του «Πρώσου» (A. Ruge), όπου ο νεαρός Μαρξ αντιλαμβάνεται ορθά την ταξική υφή του κράτους και την ανάγκη μαρσισμού του σε μια αταξική κοινωνία.

Ωστόσο, στα κείμενα αυτά, τα γεγονότα της Γαλλικής Επανάστασης προσεγγίζονται και ερμηνεύονται με κριτήριο τις μεταβολές που επέφεραν στις σχέσεις μεταξύ κοινωνικής-ιδιωτικής και πολιτικής σφαίρας. Οι αντιλήψεις περί διάκρισης κοινωνίας και κράτους αποτελούν θεωρητική σταθερά του φιλελευθερισμού και εμφανίζονται υπό το «προοδευτικό» ένδυμα ενός «αντικρατισμού» που προβάλλει το αίτημα απορρόφησης του εξωτερικού/καταπιεστικού/«κακού» κράτους από τις «ζωντανές δυνάμεις» της κοινωνίας. Βάση αυτής της θεωρίας είναι απ' ενός η ανθρωπολογική παραδοχή περί του ότι η κοινωνία αποτελεί άθροισμα ατόμων που είναι δυνάμει αυτόνομα/ανεξάρτητα και διαθέτουν μια κοινή «ανθρώπινη ουσία»

1. Τις τάσεις της ιστοριογραφίας της Γαλλικής Επανάστασης παρουσιάζουν οι O. Betourné - A. Hartig, *Penser l'histoire de la Révolution*, Paris 1989. Βλέπε επίσης στα ελληνικά Α. Κωνσταντακοπούλου, *Διακόσια χρόνια γαλλικής επανάστασης*, Πολίτης τ. 100 (όπου αναφέρονται οι προσπάθειες εφημεριδογράφων να μεταφέρουν στα καθ' ημάς τις απόπειρες καταδίκης κάθε επαναστατικής κίνησης ως «ολοκληρωτικής») και *Ανγ. Μπαγιόνα*, *Προβλήματα σχετικά με την ιστοριογραφία της γαλλικής επανάστασης*, Τεύχη Πολιτικής Οικονομίας 5, 1989.

και αφ' ετέρου η κοινωνιολογική-ιστορική παραδοχή περί συγκρότησης του κράτους με συνειδητή απόφαση των «ατόμων» για την εξασφάλιση των κοινών συμφερόντων τους (ακόμη και αν τα συμφέροντα των «ισχυρών» κατοχυρώνονται προνομιακά).

Τις αντιλήψεις αυτές υιοθετεί ο νεαρός Μαρξ θεωρώντας ότι η διάκριση κράτους/κοινωνίας αποτελεί θεμελιώδες χαρακτηριστικό των αστικών κοινωνιών. Βασική θέση του είναι ότι η ιστορία της Γαλλικής Επανάστασης αποτυπώνει τις προσπάθειες για επίτευξη της «πολιτικής» χειραφέτησης και επιδαλλόμενη συνέχεια είναι η πραγματοποίηση του δεύτερου «θήματος», δηλαδή η υπέρβαση του χωρισμού πολιτικής/ιδιωτικής σφαίρας και η «ολοκλήρωση» του διασπασμένου ανθρώπου μέσω της «ανθρώπινης» χειραφέτησης και επανάκτησης της χαμένης «ουσίας» του.

Αυτή η ανθρωπιστική-διχοτομική αντιμετώπιση των κοινωνικών σχηματισμών είχε ως αποτέλεσμα να ενταχθεί ο Κ. Μαρξ, ρητά ή σιωπηρά, στη χορεία των φιλελεύθερων θεωρητικών που ασκούν «ριζοσπαστική» κριτική στα κυρίαρχα ιδεολογήματα, αποφεύγοντας να θίξουν το σκληρό πυρήνα τους. Στον πυρήνα αυτό ανήκει αναμφίβολα και η σύλληψη της κοινωνίας με δάση τη «διαλεκτική» ιδιωτικής και πολιτικής σφαίρας. Η σύνδεση της μαρξικής θεωρίας με το παραπάνω σχήμα πήρε την πιο σαφή μορφή της στο πεδίο των λεγόμενων ανθρωπίνων δικαιωμάτων: η έλλειψη ειδικών αναλύσεων για το ζήτημα αυτό στο έργο του ώριμου Μαρξ επέτρεψε στους νομικούς και τους πολιτειολόγους να εκλάβουν τις σχετικές αναφορές στο Εβραϊκό Ζήτημα ως οριστική θέση του Μαρξ.

Το θεωρητικά και πολιτικά επαναστατικό ρεύμα της μαρξιστικής θεωρίας αντιπαραθέτει στη διαλεκτική κράτους/κοινωνίας μια σειρά θέσεων που δείχνουν ότι η θεωρητική αξία της αντίληψης αυτής είναι ανάλογη με εκείνη των λοιπών αστικών ιδεολογημάτων. Η θεωρητική σύλληψη των κοινωνικών σχηματισμών ως δομημένων συνόλων, η μορφή των οποίων καθορίζεται σε τελική ανάλυση από το οικονομικό επίπεδο, η αμφισβήτηση της διάκρισης ιδιωτικό/δημόσιο με την ένταξη των ιδεολογικών θεσμών στην έννοια του κράτους και η καταλυτική κριτική στο ρεύμα του θεωρητικού ανθρωπισμού αποτελούν αφετηρία για περαιτέρω ανάλυση των θεωρητικών και πολιτι-

κών ζητημάτων που θέτει η κυρίαρχη σήμερα αντίληψη περί δομικού χωρισμού κράτους και κοινωνίας.

Η παρούσα συλλογή κειμένων δεν παρέχει μόνο στοιχεία για την ιστορία της Γαλλικής Επανάστασης και την αντιμετώπιση της από τον Μαρξ. Η «συνύπαρξη» των ανθρωπιστικών θέσεων του νεαρού Μαρξ με τις, αναμφίβολα αποσπασματικές, μεταγενέστερες αναλύσεις του παρέχει τη δυνατότητα της συγκριτικής εξέτασής τους και της αποσαφήνισης των θεωρητικών προϋποθέσεων της καθεμιάς. Από μια τέτοια εργασία είναι δυνατό να προκύψουν αναλύσεις που θα κάνουν τη φιλοσοφική θέση «η ιδιωτική κοινωνία δεν υπάρχει – οι άνθρωποι δεν υπάρχουν» να πάψει να ηχεί σαν προκλητική παραδοξολογία.

Απρίλιος 1990
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΟΥΛΗΣ

ΜΕΡΟΣ Ι

*Η Γαλλική Επανάσταση,
η καπιταλιστική εξουσία
και οι πολιτικές και κοινωνικές
εξελίξεις στην Ευρώπη*

Η αστική κοινωνία και η σοσιαλιστική επανάσταση¹

M.E.W. τ. 3, σ. 537 (1846)

Δημοσιεύθηκε το 1932 από το Ινστιτούτο

Μαρξ-Ένγκελς-Λένιν της Μόσχας.

1. Η ιστορία της δημιουργίας του Σύγχρονου Κράτους ή η γαλλική επανάσταση.

Η αυτοεξύψωση της πολιτικής οντότητας - σύγκυση με το αρχαίο κράτος. Σχέση των επαναστατών προς την αστική κοινωνία. Διπλασιασμός όλων των στοιχείων σε αστικές και κρατικές υπέρξεις.

2. Η διακήρυξη των ανθρώπινων δικαιωμάτων και το σύνταγμα του κράτους. Η ατομική ελευθερία και η δημόσια εξουσία. Ελευθερία, ισότητα και ενότητα. Η λαϊκή κυριαρχία.

3. Το κράτος και η αστική κοινωνία.

4. Το αντιπροσωπευτικό κράτος και η Χάρτα.

Το συνταγματικό αντιπροσωπευτικό κράτος, τ[ο] δημοκρατικό αντιπροσωπευτικό κράτος.

5. Η διάκριση των εξουσιών. Νομοθετική και εκτελεστική εξουσία.

6. Η νομοθετική εξουσία και τα νομοθετικά σώματα. Πολιτικοί όμιλοι.

7. Η εκτελεστική εξουσία. Συγκεντρωτισμός και ιεραρχία. Συγκεντρωτισμός και πολιτική κουλτούρα. Ομοσπονδιακή οργάνωση και βιομηχανισμός. Η κρατική διοίκηση και η κοινοτική διοίκηση.

8'. Η δικαστική εξουσία και το δίκαιο.

1. Αυτές οι σημειώσεις βρίσκονται στις σελίδες 23 και 22 του σημειωματάριου του Μαρξ με τις 11 Θέσεις «1. ad Feurbach» (στΓΕ).

8". Η εθνικότητα και ο λαός.

9'. Τα πολιτικά κόμματα.

9". Το εκλογικό δικαίωμα, ο αγώνας για την κατάργηση του κράτους και της ιδιωτικής-αστικής κοινωνίας.

Η αστική τάξη και η αντεπανάσταση

Δημοσιεύθηκε στη «Neue Rheinische Zeitung»,

15 Δεκεμβρίου 1848

M.E.W. τ. 6, σσ.107-109 και 121.

Το 1789 η αστική τάξη ήταν ενωμένη με το λαό ενάντια στη βασιλεία, τους ευγενείς και την κυρίαρχη εκκλησία.

Η επανάσταση του 1789 είχε ως πρότυπο (τουλάχιστον στην Ευρώπη) μόνο την επανάσταση του 1648, η επανάσταση του 1648 μόνο την εξέγερση των Ολλανδών ενάντια στην Ισπανία.

Και οι δύο επαναστάσεις ήταν έναν αιώνα μπροστά σε σχέση με τα πρότυπά τους, όχι μόνο χρονικά αλλά και ως προς το περιεχόμενό τους.

Και στις δύο επαναστάσεις η αστική τάξη ήταν η τάξη που θρυσκόταν πραγματικά επικεφαλής του κινήματος. Το προλεταριάτο και οι μερίδες του αστισμού που δεν ανήκαν στην αστική τάξη είτε δεν είχαν συγκροτηθεί ακόμη ξεχωριστά από την αστική τάξη είτε δεν είχαν ακόμη σχηματίσει αυτόνομα ανεπτυγμένες τάξεις ή τμήματα τάξεων. Όπου λοιπόν αντιτάχθηκαν στην αστική τάξη, όπως για παράδειγμα το 1793/4 στη Γαλλία, αγωνίζονταν μόνο για την επιβολή των συμφερόντων της αστικής τάξης, αν και όχι βέβαια με τον τρόπο της αστικής τάξης. Όλη η γαλλική τρομοκρατία δεν ήταν παρά ο πληθυσιακός τρόπος για να τελειώνουν με τους εχθρούς της αστικής τάξης, την απολυταρχία, τη φεουδαρχία και τους μικροαστούς.

Οι επαναστάσεις του 1648 και 1789 δεν ήταν αγγλικές και γαλλικές επαναστάσεις, ήταν επαναστάσεις ευρωπαϊκού τύπου. Δεν ήταν η νίκη μιας συγκεκριμένης τάξης της κοινωνίας πάνω στην παλιά πολιτική τάξη πραγμάτων, ήταν η διακήρυξη της πολιτικής τάξης πραγμάτων για τη νέα ευρωπαϊκή κοινωνία.

νία. Σ' αυτές τις επαναστάσεις νίκησε η αστική τάξη, αλλά η νίκη της αστικής τάξης ήταν τότε η νίκη μιας νέας κοινωνικής τάξης πραγμάτων. η νίκη της αστικής ιδιοκτησίας πάνω στη φεουδαρχική, της εθνικότητας πάνω στον τοπικισμό, του ανταγωνισμού πάνω στη συντεχνία, της διανομής πάνω στα πρωτόκια, της κυριαρχίας του ιδιοκτήτη της γης πάνω στην κυρίαρχηση του ιδιοκτήτη από τη γη, του διαφωτισμού πάνω στη δεισιδαιμονία, της οικογένειας πάνω στο οικογενειακό όνομα, της βιομηχανίας πάνω στην ηρωική τεμπελιά, του αστικού δικαίου πάνω στα μεσαιωνικά προνόμια. Η επανάσταση του 1648 ήταν η νίκη¹ του 17ου αιώνα πάνω στο 16ο αιώνα, η επανάσταση του 1789 η νίκη του 18ου αιώνα πάνω στο 17ο αιώνα. Αυτές οι επαναστάσεις εξέφρασαν περισσότερο τις ανάγκες του τότε κόσμου παρά τις ανάγκες των τμημάτων του κόσμου στα οποία συνέβησαν, την Αγγλία και την Γαλλία.

Τίποτε από όλα αυτά δεν συνέβη στην πρωσική επανάσταση του Μάρτη.

Η επανάσταση του Φλεβάρη κατήγγησε τη συνταγματική βασιλεία στην πραγματικότητα και την αστική κυριαρχία κατ' ιδέαν. Η πρωσική επανάσταση του Μάρτη όφειλε να δημιουργήσει τη συνταγματική βασιλεία κατ' ιδέαν και την αστική κυριαρχία στην πραγματικότητα. Όχι μόνο δεν ήταν ευρωπαϊκή επανάσταση, αλλά ήταν εξασθενημένος απόηχος μιας ευρωπαϊκής επανάστασης σε μια καθυστερημένη χώρα. Αντί να είναι μπροστά από τον αιώνα της, είχε μείνει πίσω της τουλάχιστον κατά μισό αιώνα. Ήταν εκ των προτέρων δευτερογενής, αλλά είναι γνωστό ότι οι δευτερογενείς ασθένειες θεραπεύονται πιο δύσκολα και ταυτόχρονα φθείρουν το σώμα περισσότερο από τις πρωτογενείς.

Δεν ελπόχαιτο για την κατασκευή μιας νέας κοινωνίας αλλά για τη βερολινέζικη αναγέννηση της κοινωνίας που πέθανε στο Παρίσι. Η πρωσική επανάσταση του Μάρτη δεν ήταν ούτε καν εθνική, γερμανική, ήταν εκ των προτέρων επαρχιακή-πρωσική. Οι εξεγέρσεις της Βιέννης, του Κάσελ, του Μονάχου, οι κάθε είδους επαρχιακές εξεγέρσεις τη συνόδευαν και αμφισβητούσαν τη σημασία της.

Ενώ το 1648 και το 1789 είχαν απόλυτη αυτοπεποίθηση θεωρώντας ότι βρίσκονται στην κορυφή της πλάσης, η φιλοδοξία του βερολινέζικου 1848 συνίστατο στο να δημιουργήσει έναν αναχρονισμό. Το φως του έμοιαζε με το φως των αστεριών που φτάνει στους κατοίκους της Γης μόνο 100.000 χρόνια αφ' ότου σβήσουν τα σώματα που το εκπέμπουν. Η πρωσική επανάσταση του Μάρτη ήταν σε μικρογραφία -ήταν και γενικά μικρογραφία- ένα τέτοιο αστέρι για την Ευρώπη.

Το φως της ήταν φως ενός κοινωνικού πτώματος που βρισκείται προ πολλού σε αποσύνθεση. Η γερμανική αστική τάξη είχε αναπτυχθεί τόσο δυσκίνητα, δειλά και αργά, ώστε, τη στιγμή που στεκόταν απειλητικά απέναντι στη φεουδαρχία και την απολυταρχία, είδε και η ίδια απέναντί της το προλεταριάτο και όλες τις μερίδες του ασιτισμού, των οποίων τα συμφέροντα και οι ιδέες συγγενεύουν με αυτές του προλεταριάτου. Και δεν έβλεπε μόνο μια τάξη πίσω της, αλλά και όλη την Ευρώπη να στέκεται εχθρικά μπροστά της. Η πρωσική αστική τάξη δεν ήταν, όπως η γαλλική του 1789, η τάξη που αντιπροσώπευε ολόκληρη τη σύγχρονη κοινωνία απέναντι στους εκπροσώπους της παλιάς κοινωνίας, τη βασιλεία και τους ευγενείς. Είχε καταστήσει ένα είδος κάστας (Stand), που είχε τις ίδιες άσχημες διαθέσεις τόσο απέναντι στο Στέμμα όσο και απέναντι στο λαό, που ήθελε να εναντιωθεί και στους δύο, ήταν αναποφάσιστη απέναντι σε κάθε αντίπαλο ξεχωριστά, γιατί έδλεπε πάντα και τους δύο ή μπροστά ή πίσω της. Έκλινε από την αρχή στο να προδώσει το λαό και να συμβιβαστεί με τον εσθεμμένο εκπρόσωπο της παλιάς κοινωνίας, γιατί η ίδια ανήκε κιόλας στην παλιά κοινωνία. Δεν αντιπροσώπευε τα συμφέροντα μιας νέας κοινωνίας ενάντια σε μια παλιά, αλλά ανανεωμένα συμφέροντα στα πλαίσια μιας παρωχημένης κοινωνίας. Βρισκόταν στο πηδάλιο της επανάστασης, όχι επειδή ο λαός στεκόταν πίσω της, αλλά επειδή ο λαός την έπρωχνε μπροστά του. Βρισκόταν επικεφαλής, όχι επειδή εκπροσωπούσε την πρωτοδουλία μιας νέας κοινωνικής περιόδου, αλλά επειδή αντιπροσώπευε την εκδικητικότητα μιας παλιάς κοινωνικής περιόδου. Ήταν ένα στρώμα του παλιού κράτους που δεν είχε καταφέρει να δώσει μόνο του στην επιφάνεια του νέου κόσμου, αλλά ένας σεισμός το έβγαλε σ' αυτή. Χωρίς πίστη στον εαυτό της, χωρίς πίστη στο λαό, γυρνώντας προς τους επάνω, τρέμοντας τους

1. Στη Neue Rheinische Zeitung: η Επανάσταση (στΓΕ).

κάτω, εγωίστρια και προς τις δύο πλευρές και με επίγνωση του εγωισμού της, επαναστατική απέναντι στους συντηρητικούς, συντηρητική απέναντι στους επαναστάτες, δύσπιστη απέναντι στα ίδια της τα συνθήματα, με κούφια λόγια αντί για ιδέες, φοβισμένη από τη θύελλα του κόσμου, εκμεταλλεζόμενη τη θύελλα του κόσμου -χωρίς να δείχνει δυναμισμό προς καμιά κατεύθυνση, αντιγράφοντας προς όλες τις κατευθύνσεις, κακοήθης γιατί δεν πρωτοτύπησε, πρωτότυπη στην κακοήθεια - παζαρεύοντας με τις ίδιες της τις επιθυμίες, χωρίς πρωτοβουλία, χωρίς πίστη στον εαυτό της, χωρίς πίστη στο λαό, χωρίς κοσμοϊστορικό προορισμό - ένας καταραμένος γέρος που βρέθηκε καταδικασμένος να οδηγήσει και να αποπροσανατολίσει για το δικό του, ξεφτισμένο από τα γεράματα συμφέρον τα πρώτα νεανικά ρεύματα ενός ρωμαλέου λαού - ένας γέρος χωρίς μάτια! χωρίς αυτιά! χωρίς δόντια, χωρίς τίποτε: μ' αυτόν τον τρόπο η *πρωσική αστική τάξη* βρέθηκε μετά την επανάσταση του Μάρτη στο τιμόνι του πρωσικού κράτους.

(...)

Η γαλλική αστική τάξη ξεκίνησε με την ατελευθέρωση των γεωργών. Με τους γεωργούς κατέκτησε την Ευρώπη. Η πρωσική αστική τάξη ήταν τόσο αιχμαλωτισμένη στα πιο στενά, τα πιο άμεσα συμφέροντά της, ώστε έχασε απερίσκεπτα ακόμη και αυτόν το σύμμαχο και τον μετέτρεψε σε εργαλείο στα χέρια της φεουδαρχικής αντεπανάστασης.

Ταραχές στην Κωνσταντινούπολη, μυστηριώδη φαινόμενα στη Γερμανία, ο προϋπολογισμός

Δημοσιεύθηκε στη «New York Daily Tribune»,

6 Μαΐου 1853

M.E.W. τ. 9, σ.70

Αυτό που δεν μπορεί να καταλάβει η ολιγαρχία είναι το απλό πράγμα ότι η πολιτική εξουσία δεν είναι παρά το παιδί της οικονομικής εξουσίας και ότι η τάξη στην οποία η ολιγαρχία πρέπει να παραχωρήσει την οικονομική εξουσία θα κατακτήσει σίγουρα και την πολιτική εξουσία. Ακόμη και όταν ο Λουδοβίκος ΙΔ' εξέδιδε μέσω του Κολμπέρ νόμους προς όφελος των ιδιοκτητών εργαστηρίων, προετοίμαζε μ' αυτό τον τρόπο αποκλειστικά και μόνο την επανάσταση του 1789, οπότε απαντήθηκε το δικό του «l' état c' est moi»¹ με τη φράση του Σεγιές «le tiers état est tout»².

1. Το κράτος είμαι εγώ (στΓΕ).

2. Η Τρίτη Τάξη είναι το παν (στΓΕ).

Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία, 1848-1850
Μ.Ε.Ψ. τ. 7, σσ. 25 και 84-85 (1850)

Ενώ η επανάσταση του 1789 άρχισε απελευθερώνοντας τους γεωργούς από τα φεουδαρχικά δάση, η επανάσταση του 1848, για να μη θέσει σε κίνδυνο το κεφάλαιο και για να διατηρήσει σε λειτουργία την κρατική μηχανή του, αναγγέλθηκε με την επιβολή ενός νέου φόρου στον αγροτικό πληθυσμό.

(...)

Αντιλαμβάνεται κανείς τη θέση των Γάλλων γεωργών, όταν η δημοκρατία πρόσθεσε στα παλιά τους δάση και νέα. Βλέπει κανείς ότι η εκμετάλλευσή τους διαφέρει μόνο κατά τη μορφή από την εκμετάλλευση του βιομηχανικού προλεταριάτου. Ο εκμεταλλευτής είναι ο ίδιος: το κεφάλαιο. Οι μεμονωμένοι καπιταλιστές εκμεταλλεύονται τους μεμονωμένους γεωργούς με την υποθήκη και την τοκογλυφία, η τάξη των καπιταλιστών εκμεταλλεύεται την τάξη των γεωργών μέσω της κρατικής φορολογίας. Ο τίτλος ιδιοκτησίας είναι για τους γεωργούς το φυλάχτο με το οποίο τους μάγευε μέχρι τώρα το κεφάλαιο, η πρόφαση με την οποία τους έκανε να ξεσηκωθούν ενάντια στο βιομηχανικό προλεταριάτο. Μόνο η πτώση του κεφαλαίου μπορεί να κάνει το γεωργό να ανέβει, μόνο μια αντικαπιταλιστική, μια προλεταριακή κυβέρνηση μπορεί να οπάζει την οικονομική του εξαθλίωση, την κοινωνική του κατάπτωση. Η συνταγματική δημοκρατία είναι η δικτατορία των ενωμένων εκμεταλλευτών του· η σοσιαλδημοκρατική, η κόκκινη δημοκρατία είναι η δικτατορία των συμμάχων του. Και η ξυγαριά ανεβαίνει ή κατεβαίνει ανάλογα με τις ψήφους που ρίχνει ο γεωργός στην κάλ-

πη. Μόνο ο ίδιος αποφασίζει για την τύχη του. Αυτά έλεγαν οι σοσιαλιστές σε κάθε είδους μπροσούρες, έντυπα, ημερολόγια, προκηρύξεις. Αυτή η γλώσσα έγινε πιο κατανοητή στο γεωργό μέσα από τα αντίθετα κείμενα του κόμματος της Τάξης, που απευθύνθηκε και αυτό από την πλευρά του σ' εκείνον και που μέσα από τη χονδροειδή υπερβολή, τη φρικαλέα ερμηνεία και παρουσίαση των προθέσεων και ιδεών των σοσιαλιστών άγγιξε τη σωστή χορδή του γεωργού και ερέθισε εξαιρετικά τη φλογερή επιθυμία του για τον απαγορευμένο καρπό. Πιο κατανοητά από όλα μιλούσαν όμως οι ίδιες οι εμπειρίες που είχε αποκτήσει η τάξη των γεωργών από την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος και οι απανωτές απογοητεύσεις που διαδέχονταν η μια την άλλη με ρυθμό επαναστατικής διασύνης. *Οι επαναστάσεις είναι οι ατμομηχανές της ιστορίας.*

Η βαθμιαία επαναστατικοποίηση των γεωργών εκδηλώθηκε με διάφορα συμπτώματα. Φάνηκε ήδη στις εκλογές για τη νομοθετική συνέλευση, φάνηκε στην κατάσταση πολιορκίας των πέντε νομών γύρω από τη Λυών, φάνηκε μερικούς μήνες μετά τη 13η Ιουνίου με την εκλογή ενός ορεινού στο νομό της Giroude στη θέση του πρώην προέδρου της Chambre introuvable¹, φάνηκε στις 20 Δεκεμβρίου 1849 με την εκλογή ενός κόκκινου, στη θέση ενός νομιμόφρονου βουλευτή που πέθανε, στο νομό du Gard², σ' αυτή τη γη της επαγγελίας για τους νομιμόφρονες, τον τόπο των πιο αποτρόπαιων εγκλημάτων ενάντια στους δημοκρατικούς το 1794 και το 1795, το κέντρο της terreur blanche³ του 1815, όπου φιλελεύθεροι και προτεστάντες δολοφονούνταν

1. Έτσι είναι γνωστή στην ιστορία η φανατικά υπερβασιλική και αντιδραστική Βουλή που εκλέχθηκε αμέσως μετά την πτώση του Ναπολέοντα το 1815 (Σημείωση του Ένγκλς στην έκδοση του 1895).

Οι 350 από τους 402 βουλευτές ανήκαν στο κόμμα των «βασιλικότερων του βασιλέως» ultras και ο Λουδοβίκος ΙΣΤ΄ δήλωσε ότι ποτέ δεν είχε ελπίσει σε μια τέτοια ανεπανόλητη (introuvable) Βουλή. Παρά τον ακραίο συντηρητισμό της (παράδειγμα η κατάγγιση του διαζυγίου το 1816), η Βουλή διαλύθηκε από τον Λουδοβίκο ΙΣΤ΄ ένα χρόνο μετά τη σύγκλησή της, διότι οι ultras διεκδικούσαν το διορισμό κυβερνήσεων που να έχουν την εμπιστοσύνη της Βουλής (στΜ).

2. Στο νομό du Gard έγιναν συμπληρωματικές εκλογές όταν πέθανε ο νομιμόφρον βουλευτής de Beaume. Ο υποψήφιος των ορεινών Favaure εκλέχθηκε με απόλυτη πλειοψηφία (20.000 από τις 35.000 ψήφους) (στΙΕ).

3. Η λευκή τρομοκρατία (στΓΕ).

στα φανερά. Αυτή η επαναστατικοποίηση της πιο αδρανούς τάξης έγινε περισσότερο από κάθε άλλη φορά φανερή μετά την επαναφορά του φόρου στα οινοπνευματώδη. Τα μέτρα της κυβέρνησης και οι νόμοι του Ιανουαρίου και του Φεβρουαρίου του 1850 στρέφονται σχεδόν αποκλειστικά ενάντια στους νομούς και τους γεωργούς. Η πιο τρανή απόδειξη της προόδου τους.

Η επανάσταση του Ιούνη

Δημοσιεύθηκε στη «Neue Rheinische Zeitung».

29 Ιουνίου 1848

M.E.W. τ. 5, σσ. 133-137

Οι εργάτες του Παρισιού *συντρίφτηκαν* από μια υπέρμετρη δύναμη, δεν υπέκυψαν σ' αυτή. *Χτυπήθηκαν*, αλλά οι αντίπαλοί τους *νικήθηκαν*. Ο προσωρινός θριάμβος της κτηνώδους δίας είχε ως τίμημα την εξαφάνιση όλων των πλανών και φαντασιώσεων της επανάστασης του Φλεβάρη, τη διάλυση ολόκληρου του παλιού δημοκρατικού (republikanischen) κόμματος, τη διάσπαση του γαλλικού έθνους σε δύο έθνη, το έθνος των ιδιοκτητών και το έθνος των εργατών. Η τρίχρωμη δημοκρατία έχει πλέον μόνο ένα χρώμα, το χρώμα του χτυπημένου, το χρώμα του αίματος. Έγινε κόκκινη δημοκρατία.

Καμιά δημοκρατική διασημότητα ούτε από τη «National»¹ ούτε από τη «Réforme»² στο πλευρό του λαού! Χωρίς άλλους ηγέτες, χωρίς άλλα μέσα εκτός από την αγανάκτηση, αντιστάθηκε στη συνασπισμένη αστική τάξη και το στρατιωτικό συμφέτο για περισσότερο καιρό απ' όσο μπόρεσε ποτέ μια γαλλική

1. Η πολιτική ομάδα γύρω από τη γαλλική εφημερίδα «Le National» συγκέντρωνε μετριοπαθείς αστούς δημοκράτες με επικεφαλής τον Armand Marrast. Στη δεκαετία 1840-50 στηριζόταν στη βιομηχανική αστική τάξη με την οποία συνδεόταν μέσω ενός τμήματος της φιλελεύθερης διανοήσης. Η εφημερίδα «Le National» εκδιδόταν καθημερινά στο Παρίσι από το 1830 ως το 1851 (στΓΕ).

2. Οι υποστηρικτές της γαλλικής εφημερίδας «La Réforme» συγκροτούσαν μια πολιτική ομάδα μικροαστών δημοκρατών με επικεφαλής τον Ledru-Rollin. Στην ομάδα αυτή προσχώρησαν οι μικροαστοί σοσιαλιστές υπό την ηγεσία του Louis Blanc. Η εφημερίδα «La Réforme» εκδιδόταν καθημερινά στο Παρίσι από το 1843 ως το 1850 (στΓΕ).

δυναστεία, που είχε όλο το στρατιωτικό μηχανισμό δικό της, να αντισταθεί σε μια μερίδα της αστικής τάξης ενωμένη με το λαό. Για να εξαφανιστεί και η τελευταία ψευδαίσθηση του λαού, για να πιάσει κάθε δεσμός με το παρελθόν, έπρεπε και το συνηθισμένο ποιητικό συστατικό της γαλλικής εξέγερσης, η ενθουσιώδης αστική νεολαία, οι οικότροφοι της école polytechnique¹, τα τρίκοχα καπέλα, να υφίσκονταν με το μέρος των δυναστών. Οι οικότροφοι της ιατρικής σχολής έπρεπε να αρνηθούν στους πληγωμένους πληθείους την αφογή της επιστήμης. Η επιστήμη δεν υπάρχει για τον πλεθείο που διέπραξε το ανειδίγητο, ανομολόγητο έγκλημα να ριψοκινδυνέψει για την ίδια του την επιβίωση και όχι για τον Λουδοβίκο-Φίλιππο ή τον κύριο Marrast.

Το τελευταίο επίσημο υπόλειμμα της επανάστασης του Φλεβάρη², η εκτελεστική επιτροπή, διαλύθηκε σαν ομίγλη μπροστά στην κρισιμότητα των γεγονότων. Τα πυροτεχνήματα του Lamartine μετατράπηκαν σε πύρινες ρουζέτες του Cavaignac.

Η fraternité, η αδερφωσύνη των αντιτιθέμενων τάξεων εκ των οποίων η μια εκμεταλλεύεται την άλλη, αυτή η fraternité, που διακηρύχθηκε το Φλεβάρη και γράφτηκε με μεγάλα γράμματα στο μέτωπο του Παρισιού, σε κάθε φυλακή, σε κάθε στρατόπεδο, έχει ως πραγματική, ανόθευτη, πεζή έκφραση τον εμφύλιο πόλεμο στην πιο φοβερή του μορφή, τον πόλεμο ανάμεσα στην εργασία και το κεφάλαιο. Αυτή η αδερφωσύνη φλεγόταν μπροστά σε όλα τα παράθυρα του Παρισιού το θράδυ της 25ης Ιούνη, όταν το Παρίσι της αστικής τάξης ήταν φωταγωγημένο, ενώ το Παρίσι του προλεταριάτου καιγόταν, αμωροαγούσε, συντριβόταν.

Η αδερφωσύνη κράτησε ακριβώς τόσο, όσο το συμφέρον της αστικής τάξης ήταν αδερφομένο με το συμφέρον του προλεταριάτου. Σχολαστικοί της παλιάς επαναστατικής παράδοσης του 1793, σοσιαλιστές -ταξινομητές, οι οποίοι ζητιάνευαν στην

αστική τάξη για το λαό και στους οποίους επιτρεπόταν να εκφωνούν μακροσκελή κηρύγματα και να εκτίθενται για τόσο καιρό όσο χρειαζόταν για να αποκοιμηθεί το προλεταριακό λιοντάρι, δημοκρατικοί (Republikaner) οι οποίοι ήθελαν ολόκληρη την αστική τάξη χωρίς την εστεμμένη κεφαλή, μέλη της δυναστικής αντιπολίτευσης³ στους οποίους η τύχη επέβαλε αντί για την αλλαγή κυβέρνησης την ανατροπή μιας δυναστείας, νομιμόφρονες³ οι οποίοι δεν ήθελαν να πετάξουν τη λιθρέα αλλά να αλλάξουν το κόψιμό της - αυτοί ήταν οι σύμμαχοι με τους οποίους ο λαός έκανε το Φλεβάρη του.

Αυτό που ο λαός μισούσε ενστικτωδώς στον Λουδοβίκο-Φίλιππο δεν ήταν ο Λουδοβίκος-Φίλιππος αλλά η εστεμμένη εξουσία μας τάξης, το κεφάλαιο στο θρόνο. Αλλά, μεγαλόψυχος όπως πάντα, ο λαός φαντάζεται ότι εξόντωσε τον εχθρό του, αφού ανέτρεψε τον εχθρό των εχθρών του, τον κοινό εχθρό.

Η επανάσταση του Φλεβάρη ήταν η ωραία επανάσταση, η επανάσταση της γενικής συμπάθειας, γιατί οι αντιθέσεις που ξέσπασαν ενάντια στη βασιλεία λαγοκοιμούνταν αδερφωμένες δίπλα-δίπλα, χωρίς να έχουν αναπτιχθεί, γιατί ο κοινωνικός αγώνας που αποτελούσε το υπόβαθρό τους είχε αποκτήσει μόνο μια αέρινη ύπαρξη, μια ύπαρξη φραστική, λεκτική. Η επανάσταση του Ιούνη είναι η άσχημη επανάσταση, η αποκρουστική επανάσταση, γιατί στη θέση των λέξεων μπήκαν τα πράγματα, γιατί η ίδια η δημοκρατία γύμνωσε το κεφάλι του θεριού ριχνώντας κάτω το στέμμα που το προστάτευε και το έκρυβε.

Τάξη! ήταν η πολεμική ιαχή του Guizot. Τάξη! φώναζε ο οπαδός του Guizot, Sebastiani, όταν η Βαρσοβία έγινε ρωσική. Τάξη! φωνάζει ο Cavaignac, η δάφνηση ηχώ του γαλλικού Κοι-

1. Πολυτεχνική Σχολή (στΓΕ).
2. Εκτελεστικό Συμβούλιο - κυβέρνηση της γαλλικής δημοκρατίας που σχηματίστηκε στις 10 Μαΐου 1848 από τη Συντακτική Συνέλευση και διαδέχθηκε την προσωρινή κυβέρνηση που παραιτήθηκε. Το εκτελεστικό συμβούλιο άσχησε τις αρμοδιότητές του ως τις 24 Ιουνίου 1848 ημέρα που επιδόληθηκε η στρατιωτική δικτατορία του Cavaignac (στΓΕ).

3. Νομιμόφρονες - οπαδοί της «νόμιμης» δυναστείας των Βουρβόνων η οποία βασίλευσε στη Γαλλία από το 1589 ως το 1793 και στη διάρκεια της πάλινεστρώσεως (1814-1830) αντιπροσώπευε τα συμφέροντα της κληρονομικής μεγάλης ιδιοκτησίας (στΓΕ).

νοβουλίου και της δημοκρατικής (republikanischen) αστικής τάξης.

Τάξη! θροντούσαν οι οβίδες του καθώς έσκιζαν το σώμα του προλεταριάτου.

Καμιά από τις πολυάριθμες επαναστάσεις της γαλλικής αστικής τάξης από το 1789 και μετά δεν αποτελούσε επίθεση κατά της Τάξης (Ordnung), γιατί άφησαν άθικτη την ταξική κυριαρχία, άφησαν άθικτη τη σκλαβιά των εργατών, άφησαν άθικτη την αστική Τάξη (Ordnung) όσες φορές κι αν άλλαξαν την πολιτική μορφή αυτής της κυριαρχίας και αυτής της σκλαβιάς. Ο Ιούνης έθιξε αυτή την Τάξη. Αλίμονο στον Ιούνη!

Επί προσωρινής κυβέρνησης ήταν ευπρεπές και ακόμη περισσότερο ήταν αναγκαίο, ήταν πολιτική και ονειροπόληση ταυτόχρονα, το να κάνει κανείς κήρυγμα στους μεγαλόψυχους εργάτες -οι οποίοι, όπως γραφόταν σε χιλιάδες επίσημες αφίσες, «έθεσαν στη διάθεση της δημοκρατίας τρεις μήνες εξαθλίωσης»- για το ότι η επανάσταση του Φλεβάρη είχε γίνει προς το δικό τους συμφέρον και ότι στην επανάσταση του Φλεβάρη κρίνονταν κυρίως τα συμφέροντα των εργατών. Μετά την έναρξη των εργασιών του Κοινοβουλίου όλα έγιναν πεζά. Το ζήτημα ήταν πλέον να επανέλθει η εργασία, όπως έλεγε ο υποθηγός Trélat, στους παλιούς της όρους. Επομένως, οι εργάτες είχαν χτυπηθεί το Φλεβάρη για να ριχτούν σε μια βιομηχανική κρίση.

Δουλειά του Κοινοβουλίου ήταν να κάνει το Φλεβάρη να μην έχει συμβεί, τουλάχιστον για τους εργάτες, και να τους ρίξει πίσω στις παλιές σχέσεις. Αλλά ούτε αυτό συνέβη, γιατί δεν είναι στο χέρι ενός Κοινοβουλίου ή ενός Βασιλιά να φωνάξει σε μια βιομηχανική κρίση με γενικό χαρακτήρα: *ως εδώ!* Το Κοινοβούλιο, στον τεράστιο ζήλο του να τελειώνει με τις ενοχλητικές εκφράσεις του Φλεβάρη, δεν έλαβε ούτε καν εκείνα τα μέτρα που μπορούσαν να ληφθούν στο πλαίσιο των παλιών συνθηκών. Τους Παρισινούς εργάτες από 17 ως 25 χρονών τους πιέζει να καταταγούν στο στρατό ή τους πετά στο δρόμο. Τους ξένους τους στέλνει από το Παρίσι στη Sologne χωρίς καν να τους πληρώσει το εισιτήριο. Στους ενήλικους Παρισινούς εξασφαλίζει προσωρινά ένα κομμάτι ψωμί στα στρατιωτικά οργανωμένα εργαστήρια, υπό τον όρο ότι δεν θα συμμετάσχουν σε καμιά λαϊκή συνάθροιση, δηλαδή υπό τον όρο ότι

θα πάψουν να είναι δημοκράτες (Republikaner). Δεν επαρκούσαν μετά το Φλεβάρη οι συναισθηματικές ρητορείες, ούτε μετά τις 15 Μάη η σκληρή νομοθεσία¹. Πραγματικά, πρακτικά έπρεπε να ληφθεί μια απόφαση. Για σας ή για μας κάνατε την επανάσταση του Φλεβάρη, αλήτες; Η αστική τάξη έθεσε το ερώτημα έτσι, ώστε τον Ιούνη έπρεπε να απαντηθεί - με οβίδες και οδοφράγματα.

Και όμως, όπως είπε στις 25 Ιουνίου ένας αντιπρόσωπος του λαού², ολόκληρο το Κοινοβούλιο έχει παραλύσει. Έχει παγώσει, ενώ η ερώτηση και η απάντηση πνίγουν στο αίμα τους δρόμους του Παρισιού. Οι μεν έχουν παγώσει επειδή οι ψευδαισθήσεις τους διαλύονται μέσα στον καπνό του μαρουτιού, οι δε έχουν παγώσει επειδή δεν καταλαβαίνουν πώς είναι δυνατόν να τολμά ο λαός να εκπροσωπεί *αντόνομα* τα καταδικά του συμφέροντα. *Ρωσικό χόρημα, αγγλικό χόρημα, ο θοναπαρτικός αετός, ο κρίνος*³, ξόρκια όλων των ειδών επιστρατεύονται για να εξηγήσουν αυτό το παράξενο συμβάν. Και τα δύο μέρη της συνέλευσης όμως συναισθάνονται ότι ένα αγεφύρωτο χάσμα τα χωρίζει από το λαό. Κανένα δεν τολμά να πάρει το μέρος του λαού.

Μόλις πέρασε η παγωμάρα, ξεσπά η λύσσα και δικαίως η πλειοψηφία αποδοκιμάζει με σφυρίγματα εκείνους τους άθλιους ουτοπιστές και υποκριτές που διαπράττουν τον αναχρονισμό να προσφέρουν ακόμη την κούφια λέξη fraternité, αδελφοσύνη. Το ζήτημα ήταν ακριδώς η εξαφάνιση αυτής της

1. 15 Μαΐου 1848 - οι εργάτες του Παρισιού, αγανακτισμένοι από τη μη τήρηση των υποσχέσεων της κυβέρνησης μετά την επανάσταση του Φλεβάρη για θελίωση των συνθηκών ζωής, εισέβαλαν στο Κοινοβούλιο και απαιτήσαν μια σειρά κοινωνικών μέτρων (εξαοφάληση εργασίας, έκτακτη φορολογία για τους πλουσίους κ.λπ.). Το Κοινοβούλιο δεν ήταν διατεθειμένο να ικανοποιήσει τα δίκαια αιτήματα των εργατών και έτσι οι εκπρόσωποί τους κήρηναν διάλυση της Βουλής και σχημάτισαν μια προσωρινή κυβέρνηση με μέλη τους Barbès, Blanqui, Albert, Blanc, Proudhon, Cabet κ.ά. Μετά την αποτυχία αυτής της επαναστατικής ενέργειας των εργατών του Παρισιού και τη σύλληψη των αρχηγών τους, η κυβέρνηση έλαβε μια σειρά από αντιδραστικά μέτρα που είχαν ως αποτέλεσμα τη διάλυση των εθνικών εργαστηρίων. Αργότερα εκδόθηκε νόμος για την απαγόρευση των συναθροίσεων και διαλύθηκαν αρκετοί δημοκρατικοί όμιλοι (στΓΕ).

2. Ducoux (στΓΕ).

3. Έμβλημα του βασιλικού οίκου των Βουρβόνων (στΓΕ).

κούφιας λέξης και των ψευδαισθήσεων που κρύβει στην πολυσήμαντη *αγκάλη* της. Όταν ο *Larochetaquelein*, ο νομιμόφρων, ο ιπποτικός ονειροπόλος εξεγείρεται εναντίον της αχρειότητας με την οποία λέγεται το *Vae Victis! Ουαί τοις ηττημένοις!*, η πλειοψηφία της Συνέλευσης τρέμει ολόκληρη σα να την τσίμπησε δηλητηριώδης αράχνη. Κουγάζει «Ουαί!» για τους εγγάτες, για να κρύψει ότι «ηττημένη» είναι μόνον αυτή. Είτε αυτή πρέπει να καταρρεύσει τώρα, είτε η Δημοκρατία. Και γι' αυτό ουρλιάζει σπασμωδικά: Ζήτω η Δημοκρατία!

Είναι επιτρεπτό να παραπλανά τους δημοκράτες το τεράστιο χάσμα που ανοίχτηκε μπροστά μας, είναι επιτρεπτό να μας κάνει να φανταζόμαστε ότι οι αγώνες για τη μορφή του κράτους είναι χωρίς περιεχόμενο, απατηλοί, μάταιοι:

Μόνο αδύναμα, δειλά πνεύματα θέτουν το ζήτημα. Οι συγκρούσεις που δημιουργούνται από τις ίδιες τις συνθήκες της αστικής κοινωνίας απαιτούν διαρκή αγώνα, δεν μπορούν να εξαφανιστούν με τη φαντασία. Η καλύτερη μορφή κράτους είναι εκείνη στην οποία οι κοινωνικές αντιθέσεις δεν σβήνονται, δεν αλισσοδένονται με τη θία, δηλαδή μόνο τεχνητά, μόνο φαινομενικά. Η καλύτερη μορφή κράτους είναι εκείνη στην οποία αυτές οι αντιθέσεις οδηγούνται σε ανοιχτή σύγκρουση και συνεπώς σε μια λύση.

Θα μας ρωτήσει κανείς αν δεν έχουμε ούτε ένα δάκρυ, ούτε έναν αναστεναγμό, ούτε ένα λόγο για τα θύματα της οργής του λαού, για την εθνοφρουρά, την κινητή φρουρά, τη δημοκρατική φρουρά, τη γραμμή.

Το κράτος θα φροντίσει για τις χήρες και τα ορφανά τους. Διατάγματα θα τους δοξάσουν, επίσημες νεκρικές πομπές θα ενταφιάσουν τις σορούς τους, ο επίσημος Τύπος θα τους κηρύξει αθάνατους, η ευρωπαϊκή αντίδραση θα τους τιμήσει από την Ανατολή ως τη Δύση.

Για τους πληθείους όμως, που εξοντώθηκαν από την πείνα, που εξευτελίστηκαν από τον Τύπο, που εγκαταλείφθηκαν από τους γιατρούς, που αποκλήθηκαν κλέφτες, εμπρηστές, κακούργοι από τους τίμιους, που οι γυναίκες τους και τα παιδιά τους ουνθίστηκαν σε μια εξαθλίωση χωρίς όρια, ενώ οι καλύτεροι από τους επιζώντες εκτοπίστηκαν στην άλλη πλευρά του ωκεανού, το να στεφανωθεί με δάφνες το απειλητικά σκοτεινό μέτωπό τους, αυτό είναι προνόμιο και δικαίωμα του δημοκρατικού τύπου.

Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία
M.E.W. τ. 17, σ. 336 (1871)

Αλλά η εργατική τάξη δεν μπορεί απλώς να πάρει στην κατοχή της την έτοιμη κρατική μηχανή (*Maschinerie*) και να τη θέσει σε κίνηση για τους δικούς της σκοπούς¹.

Η συγκεντρωτική κρατική εξουσία με τα πανταχού παρόντα όργανά της - τακτικός στρατός, αστυνομία, γραφειοκρατία, κλήρος, δικαστικό σώμα, όργανα που δημιουργήθηκαν σύμφωνα με το σχέδιο ενός συστηματικού και ιεραρχικού καταμερισμού εργασίας- κατάγεται από τον καιρό της απόλυτης μοναρχίας, όπου χρησίμευε στη σχηματιζόμενη αστική κοινωνία ως ισχυρό όπλο στους αγώνες της ενάντια στη φεουδαρχία. Ωστόσο, η ανάπτυξη της παρεμποδιζόταν από κάθε είδους μεσαιωνικά υπολείμματα, προνόμια των φεουδαρχών και των ευγενών, τοπικά προνόμια, δημοτικά και συντεχνιακά μονοπώλια και καταστατικούς χάρτες επαρχιών. Η γιγάντια σκούπα της γαλλικής επανάστασης του 18ου αιώνα σάρωσε όλα αυτά τα χαλάσματα περιουσιών και καθάρισε ταυτόχρονα το κοινωνικό έδαφος από τα τελευταία εμπόδια που έβηταν φραγμούς στη δημιουργία της υπερδομής του σύγχρονου κρατικού οικοδομήματος. Αυτό το σύγχρονο κρατικό οικοδόμημα υψώθηκε στη διάρκεια της πρώτης αυτοκρατορίας, η οποία με τη

1. Στις 12 Απριλίου 1871 ο Μαζέ έγραψε στον Kugelmann: «Αν ανατρέξεις στο τελευταίο κεφάλαιο της "18ης Μπρυμαίφ" μου, θα δεις ότι θεωρώ ως επόμενο εργασίμια της γαλλικής επανάστασης όχι τη μεταφορά της γραφειοκρατικής-στρατιωτικής μηχανής από το ένα χέρι στο άλλο, όπως γινόταν μέχρι τώρα, αλλά την *καταστροφή* της. Αυτή είναι η προϋπόθεση για κάθε πραγματική λαϊκή επανάσταση στην ιστορία μας. Αυτή είναι και η προσπάθεια των ηρωικών συντρόφων μας του Παρισιού» (M.E.W. τ. 33, σ. 205) [στΓΕ].

σειρά της δημιουργήθηκε με τους πολέμους της συνασπισμένης παλιάς ημιφεουδαρχικής Ευρώπης ενάντια στη σύγχρονη Γαλλία. Στις μεταγενέστερες μορφές κυριαρχίας η κυβέρνηση τέθηκε υπό κοινοβουλευτικό έλεγχο, δηλ. υπό τον άμεσο έλεγχο των ιδιοκτητριών τάξεων. Από τη μια πλευρά, εξελισσόταν τώρα σε θερμοκήπιο κολοσσιαίων κρατικών χρεών και εξαιρετικά επαχθών φόρων και έγινε, λόγω της αταταμάχητης έλξης της εξουσίας της διοίκησής της (Amstgewalt), των εσόδων και των αξιωμάτων που διένεμε, το μήλον της Έριδος για τις ανταγωνιζόμενες μερίδες και τους ανταγωνιζόμενους τυχονιδιώκτες των κυρίαρχων τάξεων. Από την άλλη, ο πολιτικός χαρακτήρας της μεταβαλλόταν ταυτόχρονα με τις οικονομικές αλλαγές της κοινωνίας. Στο βαθμό που η πρόοδος της σύγχρονης βιομηχανίας ανέπτυξε, πλάταινε και δάθαινε την ταξική αντίθεση ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία, στον ίδιο βαθμό η κρατική εξουσία έπαιρνε όλο και περισσότερο το χαρακτήρα μιας δημόσιας εξουσίας - βίας (Gewalt) για την καταπίεση της εργατικής τάξης¹, το χαρακτήρα μιας μηχανής (Machine) ταξικής κυριαρχίας. Μετά από κάθε επανάσταση, που είναι ένδειξη προόδου της ταξικής πάλης, προβάλλει όλο και πιο ανοιχτά ο καθαρά καταπιεστικός χαρακτήρας της κρατικής εξουσίας. Η επανάσταση του 1830 μεταβίβασε την κυβέρνηση από τους γαιοκτήμονες στους κεφαλαιοκράτες και με αυτό τον τρόπο από τους πιο μακρινούς στους πιο άμεσους αντιπάλους των εργατών.

Η ηθικολογούσα κριτική και η επικρίνουσα ηθική
M.E.W., τ. 4, σσ. 341-342 (1847)

Το ζήτημα της ιδιοκτησίας γνωρίζει μεγάλες διαφοροποιήσεις ανάλογα με το διαφορετικό επίπεδο ανάπτυξης της βιομηχανίας εν γένει και ανάλογα με το ειδικό επίπεδο ανάπτυξής της στις διάφορες χώρες.

Για το γεωργό της Γαλιζίας, για παράδειγμα, το ζήτημα της ιδιοκτησίας περιορίζεται στη μετατροπή της φεουδαρχικής γαιοκτησίας σε μικρή αστική γαιοκτησία. Έχει γι' αυτόν την ίδια σημασία που είχε για το Γάλλο γεωργό του 1789. Τον Άγγλο ημερομίσθιο καλλιεργητή αντίθετα δεν τον συνδέει καμιά σχέση με το γαιοκτήμονα. Τον συνδέει μόνο μια σχέση με τον παχτωτή, δηλαδή με το βιομήχανο καπιταλιστή που ασχολείται βιομηχανικά με τη γεωργία. Ο βιομήχανος καπιταλιστής από την πλευρά του, που παρέχει κάποια πρόσοδο στο γαιοκτήμονα, βρίσκεται αντίθετα σε άμεση σχέση με το γαιοκτήμονα. Η εξάλειψη της γαιοκτησίας είναι επομένως το σημαντικότερο ζήτημα ιδιοκτησίας, όπως αυτό τίθεται για την αγγλική βιομηχανική αστική τάξη, και ο αγώνας της ενάντια στους νόμους για τα σιτηρά είχε αυτή ακριβώς την έννοια.

Από την άλλη, η εξάλειψη του κεφαλαίου είναι το ζήτημα της ιδιοκτησίας σύμφωνα με την αντίληψη του Άγγλου ημερομίσθιου καλλιεργητή, αλλά και του Άγγλου εργοστασιακού εργάτη.

Τόσο στην αγγλική όσο και στη γαλλική επανάσταση, το ζήτημα της ιδιοκτησίας πήρε τη μορφή της θεσμοθέτησης του ελεύθερου ανταγωνισμού και της κατάργησης όλων των φεουδαρχικών σχέσεων ιδιοκτησίας, όπως φεουδαρχική γαιοκτησία, συντεχνίες, μονοπώλια κ.λπ., οι οποίες είχαν μετατραπεί

1. Στις εκδόσεις του 1871 και 1876: Καταπίεση της εργασίας (στΓΕ).

σε δεσμά για την διομηχανία που είχε αναπτυχθεί από το 16ο μέχρι το 18ο αιώνα.

Στον «καιρό μας», τέλος, το ζήτημα της ιδιοκτησίας έχει την έννοια της άρσης (Aufhebung) των συγκρούσεων που προέκυψαν από τη μεγάλη διομηχανία, την ανάπτυξη της παγκόσμιας αγοράς και τον ελεύθερο ανταγωνισμό.

Το ζήτημα της ιδιοκτησίας, ανάλογα με το διαφωτιστικό επίπλο ανάπτυξης της διομηχανίας, ήταν πάντα το ζωτικό θέμα για μια ορισμένη τάξη. Το 17ο και το 18ο αιώνα, που προέκειτο για την κατάργηση των *φεουδαρχικών* σχέσεων ιδιοκτησίας, το ζήτημα της ιδιοκτησίας ήταν το ζωτικό θέμα για την *αστική* τάξη. Το 19ο αιώνα, που πρόκειται για την κατάργηση των *αστικών* σχέσεων ιδιοκτησίας, το ζήτημα της ιδιοκτησίας είναι ζωτικό θέμα για την *εργατική* τάξη.

Το ζήτημα της ιδιοκτησίας, που είναι στον «καιρό μας» κοσμοϊστορικό ζήτημα, έχει λοιπόν νόημα μόνο στη *σύγχρονη αστική κοινωνία*. Όσο πιο εξελιγμένη είναι αυτή η κοινωνία, δηλαδή όσο περισσότερο η αστική τάξη αναπτύσσεται οικονομικά σε μια χώρα και συνεπώς και η κρατική εξουσία έχει πάρει μια αστική έκφραση, τόσο οξύτερα προβάλλει το *κοινωνικό* ζήτημα, στη Γαλλία οξύτερα από ό,τι στη Γερμανία, στην Αγγλία οξύτερα από ό,τι στη Γαλλία, στη συνταγματική μοναρχία οξύτερα από ό,τι στην απόλυτη, στη δημοκρατία οξύτερα από ό,τι στη συνταγματική μοναρχία. Έτσι, για παράδειγμα, οι τριδές του πιστωτικού συστήματος, της κερδοσκοπίας κ.λπ. δεν είναι πουθενά περισσότερο κρίσιμες από ό,τι στη Βόρεια Αμερική. Επίσης η *κοινωνική* ανισότητα δεν προβάλλει πουθενά *άλλο* τρωχύτερα από ό,τι στις ανατολικές πολιτείες της Βόρειας Αμερικής, γιατί πουθενά *άλλο* δεν είναι λιγότερο συγκαλυμμένη από την πολιτική ανισότητα. Αν ο παουπερισμός δεν έχει εκεί αναπτυχθεί ακόμη τόσο πλατιά όσο στην Αγγλία, αυτό οφείλεται στις οικονομικές σχέσεις, τις οποίες δεν θα αναλύσουμε εδώ περισσότερο. Εντούτοις ο παουπερισμός κάνει τις πιο ικανοποιητικές προόδους.

Η κυβέρνηση Camphausen!

Δημοσιεύθηκε στη «Neue Rheinische Zeitung»,

4 Ιουνίου 1848

M.E.W. τ. 5, σσ. 32-33

Κολωνία, 3 Ιουνίου. Είναι γνωστό ότι πριν τη γαλλική Εθνοσυνέλευση του 1789 είχε συγκληθεί μια Συνέλευση επιφανών εκπροσώπων, μια Συνέλευση που είχε συγκροτηθεί *κατά τάξεις* (*Ständisch*) όπως και η πρωσική Ενωμένη Τοπική Βουλή. Στο διάταγμα, με το οποίο ο υπουργός Necker συγκαλούσε την Εθνοσυνέλευση, γινόταν αναφορά στο αίτημα που διατύπωσαν οι εκπρόσωποι αυτοί για τη σύγκληση των Γενικών Τάξεων (*Generalstände*). Έτσι ο υπουργός Necker είχε ένα σημαντικό πλεονέκτημα έναντι του υπουργού Camphausen. Δεν χρειάζονταν να αναμείνει την κατάληψη της Βασίλλης και την πτώση της απόλυτης μοναρχίας για να συνδέσει εκ των υστέρων με δογματικό τρόπο το παλιό με το καινούργιο, για να σώσει με τόσο κόπο τα *προσχήματα* σχετικά με το ότι η Γαλλία οδηγήθηκε *τάχα* με τα νόμιμα μέσα του παλιού συντάγματος στη νέα συντακτική συνέλευση. Είχε και *άλλα* πλεονεκτήματα. Ήταν υπουργός της Γαλλίας και όχι υπουργός της Λωρραίνης και της Αλσατίας, ενώ ο κύριος Camphausen δεν είναι υπουργός

1. Η κυβέρνηση Camphausen διαδέχτηκε στις 29 Μαρτίου 1848 την κυβέρνηση του κόμη Armin-Boitzenburg που είχε σχηματιστεί στις 19 Μαρτίου 1848. Προϊστάμενος της νέας κυβέρνησης ήταν ο Ρηνανός τραπεζίτης Camphausen, πρόεδρος του εμπορικού επιμελητηρίου της Κολωνίας. Υπουργός οικονομικών έγινε ο Hansmann, ένας από τους εκπροσώπους της ρηνανικής μεγαλοαστικής τάξης, ο οποίος στην πρώτη Ενωμένη Τοπική Βουλή ήταν αρχηγός της αλληλεγγύης αντιπολίτευσης. Αυτή η κυβέρνηση θεώρησε ως καθήκον της να μεσολαβήσει μεταξύ του Στέμματος και της μεγαλοαστικής τάξης (αΓΓΕ).

της Γερμανίας αλλά υπουργός της Πρωσίας. Και, παρ' όλ' αυτά τα πλεονεκτήματα, ο υπουργός Necker δεν κατάφερε να μετατρέψει ένα επαναστατικό κίνημα σε ειρηνική μεταρρύθμιση. Δεν θεραπευόταν με ροδέλαιο η βαριά αρρώστια¹. Ακόμη λιγότερο θα μπορούσε ο κύριος Camphausen να αλλάξει το χαρακτήρα του κινήματος με μια τεχνητή θεωρία που συνδέει ευθέως την κυβέρνησή του με την παλιά κατάσταση της πρωσικής μοναρχίας.

Η επανάσταση του Μάρτη, το γερμανικό επαναστατικό κίνημα γενικά, δεν επιτρέπουν σε κανένα να τα μετατρέψει με κάποιο τέχνασμα σε, λιγότερο ή περισσότερο σημαντικά, *εμβόλια επεισόδια*. Επέλεξαν τον Λουδοβίκο-Φίλιππο για δασιλιά των Γάλλων διότι ήταν βουρβόνος; Τον επέλεξαν παρ' ότι ήταν βουρβόνος; Είναι γνωστό ότι αυτό το ερώτημα δίχασε τα κόμματα λίγο μετά την επανάσταση του Ιούνη². Τι δείχνει το ερώτημα αυτό; Ότι αμφισβητείτο η επανάσταση, ότι το συμφέρον της επανάστασης δεν ήταν το συμφέρον της τάξης που πήρε την εξουσία και των πολιτικών εκπροσώπων της.

Την ίδια σημασία έχει η δήλωση του υπουργού³ Camphausen ότι η κυβέρνησή του δεν ήρθε στον κόσμο λόγω της επανάστασης του Μάρτη αλλά μετά την επανάσταση του Μάρτη.

Το σχέδιο νόμου για την κατάργηση των φεουδαρχικών βαρών

Δημοσιεύθηκε στη «Neue Rheinische Zeitung»,

30 Ιουλίου 1848

M.E.W. τ. 5, σσ.282-283

Ποια είναι λοιπόν η μικρή ουσία του μεγάλου νόμου;

Η πιο χτυπητή απόδειξη του ότι η γερμανική επανάσταση του 1848 δεν είναι παρά η *παρωδία της γαλλικής επανάστασης του 1789*.

Στις 4 Αυγούστου 1789,¹ τρεις εβδομάδες μετά την κατάληψη της Βασιλίας, ο γαλλικός λαός ξεμπερδέψε σε μια μέρα με τα φεουδαρχικά βάρη.

Στις 11 Ιουλίου 1848,² τέσσερις μήνες μετά τα οδοφράγματα του Μάρτη, τα φεουδαρχικά βάρη ξεμπερδέψαν με το γερμανικό λαό. *teste Gierke cum Hansemanno*.³

Η γαλλική αστική τάξη του 1789 δεν εγκατέλειψε ούτε λεπτό τους συμμάχους της τους γεωργούς. Ήξερε ότι θεμέλιο της κυριαρχίας της ήταν η συντριβή της φεουδαρχίας στην ύπαιθρο.

1. Τη νύχτα της 4ης Αυγούστου 1789, η γαλλική Εθνοσυνέλευση διακήρυξε πανηγυρικά, κάτω από την πίεση του αγροτικού κινήματος που διαγκωνόταν, την κατάργηση μιας σειράς φεουδαρχικών βαρών που εκείνη την εποχή είχαν *de facto* καταργηθεί από τους εξεγερμένους αγρότες. Οι νόμοι που εκδόθηκαν στη συνέχεια καταργούσαν χωρίς υποχρέωση εξαγοράς μόνο τα προσωπικά βάρη. Η κατάργηση όλων των φεουδαρχικών βαρών χωρίς καμιά υποχρέωση εξαγοράς δεν πραγματοποιήθηκε παρά στην περίοδο της γακωβίνικης δικτατορίας με το νόμο της 17ης Ιουλίου 1793 (στΓΕ).

2. Το «σχέδιο νόμου για την άνευ υποχρέωσης εξαγοράς κατάργηση ορισμένων βαρών και εισφορών» κατατέθηκε στο πρωσικό Κοινοβούλιο στις 10 Ιουλίου 1848. Η αιτιολογική έκθεση συζητήθηκε στη συνεδρίαση της 18ης Ιουλίου 1848 (στΓΕ).

3. Μάρτυρες οι Gierke και Hansemann (στΓΕ).

1. Heine. «Deutschland. Ein Wintermärchen», κεφάλαιο ΚΣΤ (στΓΕ).

2. Λίγες μέρες μετά την εγκαθίδρυση της δυναστείας του Ιούλη (1830) τέθηκε το ερώτημα αν ο νέος βασιλιάς θα έπαιρνε το όνομα «Φίλιππος Ζ'» και ο Dupin aîné (1783-1865) δήλωσε ότι «ο δούκας της Ορλεάνης κλήθηκε στο θρόνο όχι διότι αλλά παρ' ότι είναι βουρβόνος» (στΓΕ).

3. Ο Μαρξ χρησιμοποιεί εδώ τον όρο *υπουργός* ως συνώνυμο του *πρόεδρος του υπουργικού συμβουλίου* (πρωθυπουργός) (στΕ).

η δημιουργία της ελεύθερης γεωργικής τάξης ιδιοκτητών γης.

Η γερμανική αστική τάξη του 1848 προδίδει χωρίς καμιά ντροπή αυτούς τους γεωργούς που είναι οι πιο φυσικοί της σύμμαχοι, σάρκα από τη σάρκα της, και χωρίς τους οποίους είναι ανίσχυρη απέναντι στους ευγενείς.

Η συνέχιση, η επικύρωση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων με τη μορφή της (παραπλανητικής) εξαγοράς, αυτό είναι το αποτέλεσμα της γερμανικής επανάστασης του 1848. Αυτή είναι η ελάχιστη ουσία του μεγάλου θορύβου!

Λόγος στην εκδήλωση των Βουξελλών για τα δύο χρόνια από την κρακοδική εξέγερση του 1846

M.E.W. τ. 4, σσ. 519-522 (1848)

Κύριοι.

υπάρχουν στην ιστορία εντυπωσιακές αναλογίες. Ο γιακωβίνος του 1793 έγινε ο κομμουνιστής των ημερών μας. Όταν το 1793 η Ρωσία, η Αυστρία και η Πρωσία μοίρασαν μεταξύ τους την Πολωνία, αυτές οι τρεις δυνάμεις επικαλέστηκαν το σύνταγμα του 1791, το οποίο καταδίκασαν ομόθυμα για τις υποτιθέμενες γιακωβίνικες αρχές του.

Αλλά τι είχε διακηρύξει το πολωνικό σύνταγμα του 1791; Τίποτε διαφορετικό από τη συνταγματική μοναρχία: η νομοθετική εξουσία δινόταν στους αντιπροσώπους του τόπου, ελευθερία του Τύπου, ελευθερία της συνείδησης, δημοσιότητα των συνεδριάσεων των δικαστηρίων, κατάργηση της δουλοπαροικίας κοκ. Και αυτά χαρακτηρίζονταν τότε καθαρός γιακωβινισμός! Βλέπετε λοιπόν, κύριοι, ότι η ιστορία προχώρησε. Αυτό που ήταν τότε γιακωβινισμός έγινε σήμερα φιλελευθερισμός και μάλιστα στην πιο ήπια μορφή του.

Οι τρεις δυνάμεις προχώρησαν μαζί με την ιστορία. Όταν το 1846 προσάρτησαν την Κρακοδία στην Αυστρία και άρπαξαν από τους Πολωνούς τα τελευταία απομεινάρια εθνικής ανεξαρτησίας, χαρακτήρισαν ως κομμουνισμό όλα όσα αποκαλούσαν παλιότερα γιακωβινισμό.

Σε τι συνίσταται όμως ο κομμουνισμός της κρακοδικής επανάστασης; Ήταν κομμουνιστική γιατί ήθελε να ξαναδημιουργήσει την πολωνική εθνικότητα; Εξίσου καλά θα μπορούσε κανείς να πει ότι ο πόλεμος που διεξήγαγε εναντίον του Ναπολέοντα η Ευρωπαϊκή Συμμαχία για τη σωτηρία των εθνών ήταν ένας

κομμουνιστικός πόλεμος και ότι το συνέδριο της Βιέννης¹ απο-
τελείτο από εστεμμένους κομμουνιστές. Ή μήπως η κρακοδική
επανάσταση ήταν κομμουνιστική επειδή ήθελε να εγκαταστήσει
μια δημοκρατική κυβέρνηση; Κανείς δεν θα κατηγορήσει τους
εκατομμυριούχους της Βέρνης και της Νέας Υόρκης για κομμυ-
νιστικές εμπνεύσεις.

Ο κομμουνισμός αρνείται την αναγκαιότητα της ύπαρξης των
τάξεων. Θέλει να καταργήσει όλες τις τάξεις, όλες τις ταξικές
διαφορές. Οι επαναστάτες της Κρακοδίας θέλησαν μόνο να
εξαλείψουν τις πολιτικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις τά-
ξεις. Θέλησαν να δώσουν στις διάφορες τάξεις ίσα δικαιώμα-
τα.

Αλλά από ποια άποψη ήταν τελικά κομμουνιστική αυτή η
κρακοδική επανάσταση;

Μήπως επειδή προσπάθησε να σπάσει τις αλυσίδες της
φεουδαρχίας, να απελευθεώσει τη φόρου υποτελή ιδιοκτησία
και να τη μετατρέψει σε ελεύθερη, σύγχρονη ιδιοκτησία;

Αν λέγαμε στους Γάλλους ιδιοκτήτες: «Ξέρετε τι θέλουν οι
Πολωνοί δημοκράτες; Οι Πολωνοί δημοκράτες θέλουν να ει-
σάγουν στη χώρα τους τη μορφή ιδιοκτησίας που υπάρχει ήδη
σ' εσάς», οι Γάλλοι ιδιοκτήτες θα απαντούσαν: «Και πολύ κα-
λά θα κάνουν». Αν όμως πούμε στους Γάλλους ιδιοκτήτες, ό-
πως κάνει ο κύριος Guizot: «Οι Πολωνοί θέλουν να καταργή-
σουν τη μορφή ιδιοκτησίας που εσείς δημιουργήσατε με την
επανάσταση του 1789 και που ισχύει και σήμερα σ' εσάς», τότε
θα αναφωνήσουν: «Πώς! Είναι λοιπόν επαναστάτες, κομμυ-
νιστές! Πρέπει να εξοντωθούν αυτά τα αποθράσματα!» Η κα-
τάργηση των συντεχνιών, των σιναφιών, η εισαγωγή του ελεύ-
θερου ανταγωνισμού αποκαλούνται τώρα στη Σουηδία *κομμυ-
νισμός*. Η «Journal des Débats» προχωρεί ακόμη περισσότερο:
το να καταργηθεί η πρόσσδος, την οποία διατηρεί το διεφθαρ-

μένο δικαίωμα διακοσίων χιλιάδων εκλογέων, το αποκαλεί κα-
τάργηση μιας πηγής εσόδων, το αποκαλεί στέρηση περιουσίας
που αποκτήθηκε νόμιμα, το αποκαλεί κομμουνισμό. Χωρίς αμ-
φιβολία και η κρακοδική επανάσταση ήθελε να καταργήσει μια
πολύ συγκεκριμένη ιδιοκτησία. Αλλά ποιο είδος ιδιοκτησίας;
Αυτό που δεν μπορεί να καταστραφεί στην υπόλοιπη Ευρώπη,
όπως δεν μπορεί να καταστραφεί και το Sonderbund¹ στην Ελ-
βετία - γιατί ούτε η μια ούτε η άλλη μορφή υπάρχει πλέον.

Κανείς δεν θα αρνηθεί ότι στην Πολωνία το πολιτικό ζήτημα
είναι συνδεδεμένο με ένα κοινωνικό ζήτημα. Ανέκαθεν το ένα
ήταν αξεδιάλυτα συνδεδεμένο με το άλλο.

Αρκεί να ρωτήσετε σχετικά τους αντιδραστικούς. Μήπως
πολεμούσαν στη διάρκεια της παλινόρθωσης απλώς και μόνο
ενάντια στον πολιτικό φιλελευθερισμό και το βολταιρισμό που
έφερε κατ' ανάγκη μαζί του;

Ένας διάσημος αντιδραστικός συγγραφέας παραδέχτηκε α-
νοιχτά ότι η πιο υψηλή μεταφυσική ενός de Maistre ή ενός de
Bonald κατέληγε, σε τελευταία ανάλυση, σε ένα χρηματικό ζή-
τημα - και κάθε χρηματικό ζήτημα δεν είναι άραγε ένα άμεσο
κοινωνικό ζήτημα; Οι άνθρωποι της παλινόρθωσης δεν έκρυ-
βαν το ότι για να επανέλθει κανείς στην πολιτική του παλιού
καλού καιρού πρέπει να επαναφέρει την παλιά καλή ιδιοκτη-
σία, τη φεουδαρχική ιδιοκτησία, την ηθική ιδιοκτησία. Ο κα-
θέννας ξέρει ότι το καθήκον πίστης προς το μονάρχη δεν είναι
νοητό χωρίς δεκάτη και αγγαρεία.

Ας πάμε ακόμη πιο πίσω. Το 1789, το πολιτικό ζήτημα των
δικαιωμάτων του ανθρώπου εμπεριείχε το κοινωνικό ζήτημα
του ελεύθερου ανταγωνισμού.

Και ποιο είναι άραγε το ζήτημα στην Αγγλία; Αγώνιστηκαν
μήπως τα πολιτικά κόμματα σε όλα τα ζητήματα από τη Refor-

1. Στο Συνέδριο της Βιέννης (18 Σεπτεμβρίου 1814-9 Ιουνίου 1815) συν-
ντήθηκαν οι δυνάμεις που νίκησαν τον Ναπολέοντα για να καθορίσουν τα
οφέλη τους εις βάρος της Γαλλίας. Σκοπός του Συνεδρίου ήταν η αποκατά-
σταση του φεουδαρχικού-αντιδραστικού συστήματος που υπήρχε πριν τη γαλ-
λική επανάσταση και η επαναφορά των γαλλικών συνόρων του 1792. Η Αγγλία
πύρε όλες τις γαλλικές αποικίες. Ο κατακτησιασμός της Γερμανίας και της
Ιταλίας, η διαίρεση της Πολωνίας και η υποτέλεια της Ουγγαρίας διατηρήθη-
καν (στΓΕ).

1. Sonderbund - Ομοσπονδία επτά καθολικών καντονιών της Ελβετίας που
ιδρύθηκε το 1843 για να υπερασπίσει τα προνόμια της καθολικής εκκλησίας
που απειλούνταν από τις φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις του ελβετικού κοινο-
βουλίου. Διαλύθηκε το 1847 με παρέμβαση του ελβετικού στρατού (στΓΕ).

mpbill' μέχρι την κατάργηση των νόμων για τα σιτηρά' για τίποτε άλλο εκτός από μεταβολές στην ιδιοκτησία, ζητήματα ι-διοκτησίας, κοινωνικά ζητήματα;

Ακόμη και εδώ στο Βέλγιο ο αγώνας ανάμεσα στο φιλελευθερισμό και τον καθολικισμό είναι μήπως τίποτε άλλο εκτός από αγώνας ανάμεσα στο βιομηχανικό κεφάλαιο και τη μεγάλη γαιοκτησία;

Και τα πολιτικά ζητήματα για τα οποία γίνονται συζητήσεις εδώ και δεκαεφτά χρόνια δεν είναι κατά βάση κοινωνικά ζητήματα;

Επομένως, όποια και αν είναι η οπτική που υιοθετεί κανείς, φιλελεύθερη, ριζοσπαστική ή ακόμη και αριστοκρατική, δεν μπορεί να κατηγορήσει την κρακοδική επανάσταση για το ότι συνέδεσε ένα κοινωνικό με ένα πολιτικό ζήτημα!

Οι άνδρες που ήταν επικεφαλής του επαναστατικού κινήματος στην Κρακοβία ήταν βαθιά πεπεισμένοι ότι μόνο μια δημοκρατική Πολωνία μπορεί να είναι ανεξάρτητη και ότι μια πολωνική δημοκρατία είναι αδύνατον να υπάρξει χωρίς κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων, χωρίς αγροτικό κίνημα, το οποίο θα μετέτρεπε τους φόρου υποτελείς γεωργούς σε ελεύθερους ιδιοκτήτες, σύγχρονους ιδιοκτήτες. Βάλτε στη θέση

1. Η Reformbill (Νόμος για την εκλογική μεταρρύθμιση) ψηφίστηκε το 1831 από τη Βουλή των Κοινοτήτων και επικυρώθηκε από τον Άγγλο βασιλιά Γουλιέλμο Δ' στις 7 Ιανουάριου 1832. Με αυτό το νόμο αφαιρέθηκε από 56 κοινότητες με λιγότερο από 20.000 κατοίκους το δικαίωμα να στέλνουν αντιπροσώπους στην Βουλή των Κοινοτήτων. Οι ιδιοκτήτες ακίνητης περιουσίας που πλήρωναν ετήσιο φόρο τουλάχιστον 10 λίρες στερλίνες απέκτησαν το εκλογικό δικαίωμα (εξ ου και τιμηματικό σύστημα των 10 λιρών). Η μεταρρύθμιση στρεφόταν κατά του πολιτικού μονοπώλιου της αριστοκρατίας της γης και του χρήματος και παράμερισε τα πιο κραυγαλέα φεουδαρχικά κατάλοιπα του αγγλικού εκλογικού δικαίου. Εξασφάλισε στους εκπροσώπους της βιομηχανικής αστικής τάξης την είσοδο στο Κοινοβούλιο. Το προλεταριάτο και οι μικροαστοί, που αγωνίστηκαν κατά χύριο λόγο για τη μεταρρύθμιση, εξαιρατήθηκαν από τη φιλελεύθερη αστική τάξη και δεν απέκτησαν εκλογικό δικαίωμα (στΓΕ).

2. Πρόκειται για το νόμο που ψηφίστηκε τον Ιούνιο του 1846 και καταργούσε τους δασμούς για τα σιτηρά. Οι λεγόμενοι νόμοι για τα σιτηρά απέβλεπαν στον περιορισμό ή την απαγόρευση εισαγωγής σιτηρών και θεσπίστηκαν στην Αγγλία προς όφελος των ντόπιων μεγαλογαιοκτημόνων, των Landlords. Η Bill του 1846 που κατήργησε τους νόμους για τα σιτηρά σήμανε τη νίκη της βιομηχανικής αστικής τάξης που αγωνιζόταν ενάντια στους νόμους αυτούς διεκδικώντας την ελευθερία του εμπορίου (στΓΕ).

του Ρώσου αυτοκράτορα τους Πολωνούς αριστοκράτες. Μ' αυτό τον τρόπο απλώς θα έχετε δώσει στο δεσποτισμό την υπηκοότητα του τόπου. Με τον ίδιο ακριβώς τρόπο οι Γερμανοί ανταλλάξαν, στον πόλεμό τους ενάντια στην ξένη κυριαρχία, τον ένα και μοναδικό Ναπολέοντα με τριαντάξι Μέτερνιχ.¹

Κι αν ακόμη ο Πολωνός φεουδάρχης δεν έχει πια κανένα Ρώσο φεουδάρχη πάνω από το κεφάλι του, ο Πολωνός γεωργός θα έχει ένα φεουδάρχη πάνω από το κεφάλι του - βέβαια έναν ελεύθερο αντί ενός υποδουλωμένου αφέντη. Αυτή η πολιτική αλλαγή δεν θα άλλαζε σε τίποτε την κοινωνική του θέση.

Η κρακοδική επανάσταση έδωσε σε ολόκληρη την Ευρώπη ένα λαμπρό παράδειγμα, γιατί ταύτισε την εθνική υπόθεση με την υπόθεση της δημοκρατίας και της απελευθέρωσης των καταπιεσμένων τάξεων.

Κι αν ακόμη αυτή η επανάσταση καταπνίγηκε προς στιγμή από τα αιμοσταγή χέρια πληρωμένων δολοφόνων, ξεσπάει όμως τώρα ένδοξα και θριαμβευτικά στην Ελβετία και την Ιταλία. Βλέπει τις αρχές της να επιβεβαιώνονται στην Ιρλανδία, όπου το περιορισμένο σε εθνικούς στόχους κόμμα του O'Connell καταδαρασθώθηκε και το νέο εθνικό κόμμα αγωνίζεται προ πάντων για μεταρρυθμίσεις και δημοκρατία.² Και πάλι η Πολωνία είναι αυτή που πήρε την πρωτοβουλία, όχι όμως πλέον η φεουδαρχική αλλά η δημοκρατική Πολωνία. Και, από αυτό το χρονικό σημείο και μετά, η απελευθέρωσή της έγινε θέμα τιμής για όλους τους δημοκράτες της Ευρώπης.

1. Οι απελευθερωτικοί πόλεμοι του 1813/14 τερματίστηκαν με την απελευθέρωση της Γερμανίας από τη ναπολεόντεια εθνική κατοχή. Οι αντιδραστικές φεουδαρχικές δυνάμεις με τους Γερμανούς ηγεμόνες επικεφαλής χρησιμοποιήσαν όμως τη νίκη του γερμανικού λαού πάνω στη στρατιωτική δικτατορία του Ναπολέοντα για την παγίωση του κατακεραματισμού σε κρατίδια (η Γερμανία ήταν χωρισμένη σε 35 κρατίδια) και την αναιρέση όλων των επαναστατικών αστικών κατακτήσεων (στΓΕ).

2. Πρόκειται για την Ιρλανδική Συνομοσπονδία που ιδρύθηκε τον Ιανουάριο του 1847 από ριζοσπαστικούς και δημοκρατικούς κύκλους του ιρλανδικού εθνικού κινήματος που αποχώρησαν από τη Repeal Association και διαφανούσαν με την πολιτική του O'Connell. Οι περισσότεροι ήταν μέλη της ομάδας «Νέα Ιρλανδία» που είχε ιδρευθεί από εκπροσώπους της ιρλανδικής αστικής τάξης και των μικροαστών διανοουμένων. Η αριστερή επαναστατική πτέρυγα της Ιρλανδικής Συνομοσπονδίας αγωνιζόταν για τη λαϊκή εξέγερση κατά της αγγλικής κυριαρχίας και προσπαθούσε να συνδέσει τον αγώνα για την ιρλανδική ανεξαρτησία με τους αγώνες για δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις. Μετά την κατάπνιξη της εξέγερσης από τους Άγγλους, η Ιρλανδική Συνομοσπονδία ανέστειλε τις δραστηριότητές της το καλοκαίρι του 1848 (στΓΕ).

Προσφώνηση της κεντρικής αρχής στην Ένωση του Μαρτίου 1850

M.E.W. τ. 7, σσ. 251-254

Το πρώτο σημείο στο οποίο θα έρθουν σε σύγκρουση οι αστοί δημοκράτες με τους εργάτες θα είναι η κατάργηση της φεουδαρχίας. Όπως στην πρώτη γαλλική επανάσταση, οι μικροαστοί θα δώσουν στους γεωργούς τα φεουδαρχικά κτήματα με τη μορφή ελεύθερης ιδιοκτησίας. Αυτό σημαίνει ότι θέλουν να διατηρηθεί το προλεταριάτο της υπαιθρου και να σχηματιστεί μια μικροαστική τάξη γεωργών, η οποία θα υποχρεωθεί να γνωρίσει τον ίδιο κύκλο φτώχειας και χρεών, στον οποίο είναι ακόμη παγιδευμένος ο Γάλλος γεωργός.

Οι εργάτες πρέπει να αντιταχθούν σ' αυτό το σχέδιο για το συμφέρον του προλεταριάτου της υπαιθρου και το δικό τους συμφέρον. Πρέπει να απαιτήσουν να παραμείνει κρατικό αγαθό η δημιουργημένη φεουδαρχική ιδιοκτησία και να αξιοποιηθεί σε εργατικές φάρμες που θα καλλιεργεί το συνεταιρισμένο προλεταριάτο της υπαιθρου με όλα τα πλεονεκτήματα της οργανωμένης γεωργίας και χάρη στις οποίες η αρχή της κοινοκτημοσύνης θα αποκτήσει σταθερή βάση ανάμεσα στις αστικές σχέσεις ιδιοκτησίας που παραπαύουν. Όπως οι δημοκράτες συμμαχούν με τους γεωργούς, έτσι πρέπει και οι εργάτες να συμμαχήσουν με το προλεταριάτο της υπαιθρου¹. Οι δημοκράτες θα εργα-

στούν στη συνέχεια ή απευθείας με στόχο την ομοσπονδιακή δημοκρατία ή θα προσπαθήσουν τουλάχιστον, αν δεν μπορέσουν να αποφύγουν τη μια και αδιαίρετη δημοκρατία, να παραλύσουν την κεντρική διοίκηση εξασφαλίζοντας τη μεγαλύτερη δυνατή αυτονομία και ανεξαρτησία των κοινοτήτων και των επαρχιών. Απέναντι σ' αυτό το σχέδιο, οι εργάτες πρέπει να πιέσουν όχι μόνο στην κατεύθυνση της μιας και αδιαίρετης γερμανικής δημοκρατίας αλλά και περαιτέρω στην κατεύθυνση της πιο αποφασιστικής συγκέντρωσης εξουσίας στα χέρια της κρατικής εξουσίας. Δεν πρέπει να επηρεαστούν από τη δημοκρατική φλυαρία για ελευθερία των κοινοτήτων, αυτοκυβέρνηση κ.λπ. Σε μια χώρα όπως η Γερμανία, όπου πρέπει να παραμεριστούν ακόμη τόσα μεσαιωνικά υπολείμματα, όπου πρέπει να συντριβεί ακόμη τόσο τοπικό και επαρχιακό πείσμα, δεν πρέπει σε καμιά περίπτωση να γίνει ανεκτό να θέτει το κάθε χωριό, η κάθε πόλη, η κάθε επαρχία ένα νέο εμπόδιο στην πορεία της επαναστατικής δράσης, η οποία πηγάζει σε όλη τη δύναμή της μόνο από το κέντρο. Δεν μπορεί να γίνει ανεκτό να ξανασυμβεί αυτό που συμβαίνει σήμερα, που οι Γερμανοί πρέπει να αγωνίζονται ξεχωριστά σε κάθε πόλη, σε κάθε επαρχία, για να κάνουν το ίδιο ακριβώς δήμα προσόδου. Ακόμη λιγότερο μπορεί να γίνει ανεκτό να διαιωνίζεται μέσω της λεγόμενης ελεύθερης οργάνωσης των κοινοτήτων μια μορφή ιδιοκτησίας -η κοινοτική ιδιοκτησία, που βρίσκεται ακόμη πιο πίσω από τη σύγχρονη ατομική ιδιοκτησία και μετατρέπεται παντού αναγκαστικά σε ατομική ιδιοκτησία- και οι αντιδικίες που προκύπτουν εξαιτίας της ανάμεσα στις φτωχές και τις πλούσιες κοινότητες. Ούτε μπορεί να γίνει ανεκτό να διαιωνίζεται το δίκαιο για τα μέλη της κοινότητας, με τις ταπεινώσεις για τους εργάτες, και το οποίο βρίσκεται δίπλα στο δίκαιο για τους πολίτες του κράτους. Όπως στη Γαλλία το 1793, έτσι και σήμερα στη Γερμανία η επίτευξη της πιο αυστηρής συγκέντρωσης είναι

1. Οι θέσεις που διατυπώνονται εδώ σχετικά με το αγροτικό ζήτημα είναι στενά συνδεδεμένες με τη γενική εκτίμηση των Μαρξ και Ένγκελς στην εικοσαετία 1840/60 για τις προοπτικές μιας επαναστατικής εξέλιξης. Οι ιδρυτές του επιστημονικού σοσιαλισμού θεωρούσαν την εποχή εκείνη ότι ο καπιταλισμός έχει ήδη εξασθενήσει και ο σοσιαλισμός πλησιάζει. Ξεκινώντας από αυτό,

οι Μαρξ και Ένγκελς αντιτάχθηκαν με την «Προσφώνηση» στο να παραχωρηθούν στους γεωργούς τα δημιουργημένα φεουδαρχικά κτήματα. Ήταν υπέρ της μετατροπής τους σε κρατική ιδιοκτησία και της παραχώρησής τους σε εργατικές φάρμες που θα δημιουργούσε το συνεταιρισμένο προλεταριάτο της υπαιθρου (σΓΓΕ).

το καθήκον του πραγματικά επαναστατικού κόμματος.¹

Είδαμε πώς οι δημοκράτες θα γίνουν στο επόμενο στάδιο κυρίαρχοι, πώς θα είναι αναγκασμένοι να προτείνουν λιγότερο ή περισσότερο σοσιαλιστικά μέτρα. Θα ρωτήσει κανείς ποια μέτρα θα πρέπει να αντιπροτείνουν οι εργάτες. Στην αρχή του κινήματος, οι εργάτες δεν μπορούν ακόμη να προτείνουν ευθέως κομμουνιστικά μέτρα. Μπορούν όμως:

1. Να αναγκάσουν τους δημοκράτες να επέμβουν στη μέχρι τώρα κοινωνική τάξη σε όσο το δυνατόν περισσότερες κατευθύνσεις, να παρεμποδίσουν την κανονική της πορεία και να εκτεθούν οι ίδιοι. Επίσης να συγκεντρώσουν όσο το δυνατόν περισσότερες παραγωγικές δυνάμεις, μέσα μεταφοράς, εργοστάσια, σιδηροδρόμους κ.λπ. στα χέρια του κράτους.

2. Πρέπει να οδηγήσουν στα άκρα τις προτάσεις των δημοκρατών, οι οποίες οπωσδήποτε δεν θα είναι επαναστατικές αλλά απλώς ρεφορμιστικές, και να τις μετατρέψουν σε ευθείες επιθέσεις κατά της ατομικής ιδιοκτησίας. Έτσι, για παράδειγμα, όταν οι μικροαστοί προτείνουν να εξαγοραστούν οι σιδη-

ροδρόμοι και τα εργοστάσια, οι εργάτες πρέπει να απαιτήσουν οι σιδηροδρόμοι και τα εργοστάσια να δημιουργηθούν από το κράτος χωρίς καμιά αποζημίωση, επειδή είναι ιδιοκτησία αντιδραστικών. Όταν οι δημοκράτες ζητούν την αναλογική φορολογία, οι εργάτες απαιτούν την κατά κλίμακες φορολογία, όταν οι δημοκράτες προτείνουν μια έστω και μετριοπαθή κατά κλίμακες φορολογία, οι εργάτες επιμένουν σε μια φορολογία της οποίας τα ποσοστά αυξάνουν τόσο γρήγορα, ώστε οδηγεί στην καταστροφή του μεγάλου κεφαλαίου. Όταν οι δημοκράτες ζητούν τη ρύθμιση των κρατικών χρεών, οι εργάτες ζητούν την κρατική χρεωκοπία.

Αν και οι Γερμανοί εργάτες δεν μπορούν να αποκτήσουν την κυριαρχία και να πραγματοποιήσουν τα ταξικά τους συμφέροντα χωρίς να περάσουν από μια μακρόχρονη επαναστατική εξέλιξη, έχουν όμως τουλάχιστον αυτή τη φορά τη βεβαιότητα ότι η πρώτη πράξη αυτού του επικείμενου επαναστατικού δράματος συμπίπτει με την άμεση νίκη της δικής τους τάξης στη Γαλλία και επιταχύνεται κατά πολύ χάρη σ' αυτή.

Οι ίδιοι όμως πρέπει να κάνουν τα πιο πολλά για την τελική τους νίκη με το να διαφωτιστούν για τα ταξικά τους συμφέροντα, να πάρουν το συντομότερο δυνατόν αυτόνομη κομματική θέση χωρίς να επιτρέψουν ούτε λεπτό στις υποκριτικές φλυαρίες των δημοκρατών μικροαστών να επηρεάσουν την αυτόνομη οργάνωση του κόμματος του προλεταριάτου. Σύνθημα μάχης πρέπει να είναι: η επανάσταση που διαρκεί (Die Revolution in Permanenz).

1. Πρέπει να υπενθυμίσουμε σήμερα ότι αυτό το απόσπασμα βασίζεται σε μια παρεξήγηση. Γινόταν τότε γενικά δεκτό -χάρη (dank) στους δυνασταρτικούς και φιλελεύθερους πλαστογράφους της ιστορίας- ότι η γαλλική συγκροτημένη διοικητική μηχανή δημιουργήθηκε από τη μεγάλη επανάσταση και χρησιμοποιήθηκε κυρίως από την Convention ως απαραίτητο και αποφασιστικό όπλο για τη νίκη επί της φιλοβασιλικής αντίδρασης -που επιθυμούσε την ομοσπονδιακή οργάνωση- αλλά και του εξωτερικού εχθρού. Είναι όμως σήμερα γνωστό σε όλους ότι, κατά τη διάρκεια ολόκληρης της επανάστασης μέχρι τη 18η Μαρτίου, η διοίκηση των νομών, επαρχιών και κοινοτήτων ασκείτο αποκλειστικά από όργανα που ήταν εκλεγμένα από τους ίδιους τους διοικούμενους και τα οποία κινούνταν με απόλυτη ελευθερία στα πλαίσια των γενικών νόμων του κράτους. Είναι γνωστό ότι αυτή ακριβώς η επαρχιακή και τοπική αυτοκυβέρνηση, που έμοιαζε με την αμερικανική, ήταν ο πιο ισχυρός μοχλός της επανάστασης και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό, ώστε ο Ναπολέοντας αμέσως μετά το ποξικόπημά του τη 18η Μαρτίου έσπευσε να την αντικαταστήσει με το νομαρχιακό σύστημα που εξακολούθη να υπάρχει και το οποίο ήταν επομένως από την αρχή ένα καθαρά αντιδραστικό εργαλείο. Όπως όμως η τοπική και επαρχιακή αυτοκυβέρνηση δεν αντιτάσκει προς την πολιτική εθνική συγκέντρωση, έτσι δεν είναι και απαραίτητα συνδεδεμένη με εκείνον το στενοκέφαλο εγωισμό των καντονιών ή των κοινοτήτων που εκδηλώνεται με τόσο απώθητικό τρόπο στην Ελλάδα και που το 1849 όλοι οι Νοτιογερμανοί φιλοομοσπονδιακοί δημοκράτες ήθελαν να καθιερώσουν στη Γερμανία (Σημείωση του Ένγκελς στην έκδοση του 1885).

Αν εξετάσουμε λοιπόν τον εμφύλιο πόλεμο του 1833-1843, ο οποίος εξολόθρευσε με φωτιά και σίδηρο τα εναπομείναντα στοιχεία της ισπανικής κοινωνίας και έφτασε σε σημείο να κάνει κανιβαλικές ενέργειες, δεν πρέπει να αποδώσουμε την ανυπόλητη αγριότητα αυτής της περιόδου στον ιδιαίτερο χαρακτήρα του ισπανικού έθνους αλλά στην ίδια εκείνη δύναμη των περιστάσεων που εξανάγκασε τη Γαλλία στην Τρομοκρατία. Ενώ οι Γάλλοι δρούσαν στην κατεύθυνση της συγκέντρωσης και έτσι περιόρισαν τη διάρκεια της τρομοκρατίας, οι Ισπανοί, πιστοί στις παραδόσεις τους, δρούσαν στην κατεύθυνση της αποκέντρωσης και έτσι επιμήκυναν τη διάρκειά της. Σύμφωνα με την ισπανική παράδοση, το επαναστατικό κόμμα δύσκολα μπορούσε να νικήσει υποστηρίζοντας το θρόνο. Για να επιτύχει στην Ισπανία η επανάσταση έπρεπε να εμφανιστεί ως συνδικδικήτρια του θρόνου. Ο αγώνας των δύο κοινωνιών έπρεπε να πάρει τη μορφή του αγώνα μεταξύ αντιτιθέμενων συμφερόντων των δυναστειών. Η Ισπανία του 19ου αιώνα έκανε την επανάστασή της με ευκολία από τη στιγμή που μπόρεσε να της δώσει τη μορφή του εμφυλίου πολέμου του 14ου αιώνα.

Από τις αρχές του 18ου αιώνα δεν έγινε στην Ευρώπη καμία σημαντική επανάσταση χωρίς να προηγηθεί μια εμπορική και οικονομική κρίση. Αυτό ισχύει τόσο για την επανάσταση του 1789 όσο και για εκείνη του 1848. Το σίγουρο είναι ότι όχι μόνο βλέπουμε καθημερινά απειλητικά σημάδια συγκρούσεων μεταξύ των ηγεμόνων και των υποτελών τους, μεταξύ κράτους και κοινωνίας, μεταξύ των διάφορων κοινωνικών τάξεων, αλλά και ότι η σύγκρουση ανάμεσα στις υπάρχουσες δυνάμεις φτάνει σιγά-σιγά σε ένα σημείο που πρέπει να βγάλουν το σπαθί και να καταφύγουν στην *ultima ratio*¹ των ηγεμόνων.

1. Στο έσχατο μέσο (στγΕ).

Ευημερία - Το εργατικό ζήτημα
Δημοσιεύθηκε στη «New-York Daily Tribune»
στις 30 Νοεμβρίου 1853
M.E.W. τ. 9, σσ. 480-481

Στην ταξική οργάνωση των αφεντικών των εργοστασίων, οι εργάτες απαντούν με μια δική τους ταξική οργάνωση. Και ο «E-copomist» ισχυρίζεται ότι θα πάψει τάχα «να τη φοβάται» από τη στιγμή που θα διώξει τους στρατηγούς και τους αξιωματικούς της και θα αποφασίσει να αγωνιστεί μόνη της. Με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, στη διάρκεια των πρώτων αγώνων της γαλλικής επανάστασης, τα φερέφωνα των συνασπισμένων ηγεμόνων του Βορρά διαβεβαίωναν κάθε τόσο τον κόσμο ότι «δεν φοβούνται» τον ίδιο το γαλλικό λαό, αλλά μόνο τις πολιτικές αντιλήψεις και τις πολιτικές ενέργειες της απάνθρωπης Comité du salut public (Επιτροπής εθνικής σωτηρίας), τη θρασύτητα των ομίλων και τους εξοργιστικούς στρατηγούς.

Η «Réforme» του Παρισιού για την κατάσταση στη Γαλλία
Δημοσιεύθηκε στη «Neue Rheinische Zeitung»,
3 Νοεμβρίου 1848
M.E.W. τ. 5, σσ. 448-450

Κολωνία, 2 Νοεμβρίου. Πριν την εξέγερση του Ιούνη είχαμε ήδη ξεσκεπάσει επανειλημμένα τις αντιπάτες των δημοκρατικών (Republikaner) που ακολουθούν την παράδοση του 1793, των δημοκρατών της «Réforme» (του Παρισιού).¹ Η επανάσταση του Ιούνη και το κίνημα που προήλθε από αυτή αναγκάζουν αυτούς τους ουτολιστές δημοκράτες να ανοίξουν σιγά-σιγά τα μάτια τους.

Ένα πρωτοσέλιδο άρθρο της «Réforme» της 29ης Οκτωβρίου μάς δείχνει την πάλη αυτού του κόμματος ανάμεσα στις παλιές του φαντασιώσεις και τις νέες πραγματικές καταστάσεις.

Η «Réforme» λέει:

«Εδώ και πολύ καιρό οι αγώνες που είχαν σ' εμάς σκοπό την ανάληψη της διακυβέρνησης ήταν *ταξικοί πόλεμοι*: αγώνες της αστικής τάξης και του λαού ενάντια στους ευγενείς της ελοχής κατά την εμφάνιση της πρώτης Δημοκρατίας· αυτοθυσία του ένοπλου λαού προς τα έξω, κυριαρχία της αστικής τάξης προς τα μέσα επί αυτοκρατορίας· προσπάθειες για παλινόρθωση της φεουδαρχίας επί δουρδύων του παλιότερου κλάδου· τέλος το

1. Οι υποστηρικτές της γαλλικής εφημερίδας «La Réforme» συγκροτούσαν μια πολιτική ομάδα μικροαστών δημοκρατών με επικεφαλής τον Ledru-Rollin. Στην ομάδα αυτή προσχώρησαν οι μικροαστοί σοσιαλιστές υπό την ηγεσία του Louis Blanc. Η εφημερίδα «La Réforme» εκδιδόταν καθημερινά στο Παρίσι από το 1843 ως το 1850 (στΓΕ).

1830 θρίαμβος και κυριαρχία της αστικής τάξης - αυτή είναι η ιστορία μας».

Η «Réforme» προσθέτει αναστενάζοντας:

«Με λύπη, βέβαια, μιλάμε για τάξεις, για ανόσιες και γεμάτες μίσος διαφορές - αλλά αυτές οι διαφορές υπάρχουν και δεν μπορούμε να παραγνωρίσουμε αυτό το πραγματικό γεγονός».

Αυτό σημαίνει: η δημοκρατική αισιοδοξία της «Réforme» έβλεπε μέχρι τώρα μόνο είσογος (πολίτες). Η ιστορία της άσκησε τόσο άμεση πίεση, ώστε δεν μπορεί πια να διώξει με τη φαντασία τη διάσπαση αυτών των είσογος σε bourgeois (αστούς) και proletaires (προλετάριους).

Η «Réforme» συνεχίζει:

«Το Φλεδάρι συντρίφτηκε ο αστικός δεσποτισμός. Τι ζητούσε ο λαός: Δικαιοσύνη για όλους, ισότητα. Αυτή ήταν η πρώτη κραυγή του, η πρώτη επιθυμία του. Η αστική τάξη, φωτισμένη από τον κεραινό που τη χτύπησε, δεν είχε αρχικά άλλη επιθυμία από εκείνη του λαού».

Η «Réforme» κρίνει ακόμη το χαρακτήρα της επανάστασης του Φλεδάρι σύμφωνα με τις ρητορικές διακηρύξεις του Φλεδάρι. Ο αστικός δεσποτισμός όχι μόνο δεν συντρίφτηκε με την επανάσταση του Φλεδάρι, αλλά αντίθετα ολοκληρώθηκε. Το στέμμα, το τελευταίο φεουδαρχικό φωτιστέφανο που έκρυβε την κυριαρχία της αστικής τάξης, έπεσε. Η κυριαρχία του κεφαλαίου πρόβαλε καθαρά. Η αστική τάξη και το προλεταριάτο πολεμούσαν στην επανάσταση του Φλεδάρι έναν κοινό εχθρό. Μόλις παραιτήθηκε ο κοινός εχθρός, οι δύο εχθρικές τάξεις βρέθηκαν μόνες στο πεδίο της μάχης και η αποφασιστική μεταξὺ τους μάχη έπρεπε να αρχίσει. Αν η επανάσταση του Φλεδάρι ολοκλήρωσε την κυριαρχία των αστών, τότε πώς εξηγείται το ότι η αστική τάξη ξανάπεσε στη βασιλοφροσύνη; Τίποτε απλούστερο. Νοσταλγεί την περίοδο που κυριαρχούσε χωρίς να είναι υπεύθυνη για την κυριαρχία της - που μια φαινομενική εξουσία, η οποία στεκόταν ανάμεσα σ' αυτήν και το λαό, ενεργούσε για λογαριασμό της και συγχρόνως της χρησίμευε ως καταφύγιο - που είχε έναν εστεμμένο αποδιοπομπαίο τράγο, πάνω στον οποίο ορμούσε το προλεταριάτο όταν ήθελε να χτυπήσει εκείνη, ενάντια στον οποίο συμμαχούσε και αυτή η ίδια με το προλεταριάτο, όσες φορές αυτός της γινόταν φορτικός και ήθελε να αποκτήσει αυτόνομη εξουσία. Ο βασιλιάς της

χρησίμευε ως αλεξικέραυνο για το λαό και ο λαός ως αλεξικέραυνο για το βασιλιά.

Ενώ η «Réforme» θεωρεί ως πραγματικότητες τις εν μέρει υποκριτικές, εν μέρει ειλικρινείς φαντασιώσεις που διαδίδονταν αμέσως μετά την ήττα του Λουδοβίκου-Φίλιππου, το κίνημα μετά τις μέρες του Φλεδάρι της φαίνεται σα μια σειρά από λάθη και ατυχείς συμπτώσεις, που θα μπορούσαν να είχαν αποφευχθεί χάρη σε ένα μεγάλο άνδρα, που θα ανταποκρινόταν στις ανάγκες της κατάστασης. Δες και ο Lamartine ήταν οφθαλμαπάτη και όχι ο κατάλληλος άνδρας για την κατάσταση.

Ακόμη δεν αποφασίζει να εμφανιστεί ο κατάλληλος άνδρας, ο μεγάλος άνδρας, παραιτείται η «Réforme», και η κατάσταση χειροτερεύει κάθε μέρα.

«Από τη μια μεγαλώνει η διομηχανική και εμπορική κρίση. Από την άλλη μεγαλώνει το μίσος και ο καθένας επιδιώκει διαφορετικό σκοπό. Αυτοί που ήταν καταπιεσμένοι πριν τις 24 Φλεδάρι αναζητούν ένα ιδανικό ευτυχίας και ελευθερίας στη σύλληψη μιας εντελώς νέας κοινωνίας. Αυτοί που κυριαρχούσαν επί μοναρχίας δεν σκέφτονται παρά να ξανακερδίσουν το κράτος τους για να το εκμεταλλευτούν με τη διπλάσια σκληρότητα».

Ποια θέση παίρνει λοιπόν η «Réforme» ανάμεσα στις τάξεις που αντιπαρατίθενται με οξύτητα; Μήπως της περνά τουλάχιστον από το μυαλό ότι οι ταξικές αντιθέσεις και η ταξική πάλη θα εξαφανιστούν μόνο με την εξαφάνιση των τάξεων;

Όχι! Μόλις παραδέχτηκε την ταξική αντίθεση. Οι ταξικές αντιθέσεις όμως στηρίζονται σε οικονομικές βάσεις, στο μέχρι τώρα υλικό τρόπο παραγωγής και τις σχέσεις κυκλοφορίας που προκύπτουν από αυτόν. Η «Réforme» δεν γνωρίζει καλύτερο μέσο για να τις αλλάξει και να τις καταργήσει από το να αποστρέψει το βλέμμα από την πραγματική βάση τους, από αυτές ακριβώς τις υλικές σχέσεις, και να ορμήσει ξανά προς τον γαλάζιο ομιχλώδη ουρανό της δημοκρατικής (republikanische) ιδεολογίας, δηλαδή στην ποιητική περίοδο του Φλεδάρι, από την οποία την τράβηξαν με τη δία τα γεγονότα του Ιούνη. Ας ακούσουμε:

«Το πιο θλιβερό σ' αυτές τις εσωτερικές διχόνοιες είναι το ότι έσβησαν, χάθηκαν τα πατριωτικά, τα εθνικά συναισθήματα», δηλαδή ακριβώς ο ενθουσιασμός με τον οποίο συγκάλυπταν

πατριωτικά και εθνικά και οι δύο τάξεις τα συγκεκριμένα συμπεριφέροντά τους, τις συνθήκες ζωής τους. Όταν έκαναν κάτι τέτοιο το 1789, η πραγματική τους αντίθεση δεν είχε ακόμη αναπτυχθεί. Αυτό που ήταν τότε η κατάλληλη έκφραση της κατάστασης είναι σήμερα μόνο φυγή από την κατάσταση. Αυτό που ήταν τότε σώμα είναι σήμερα λείψανο.

«Προφανώς», συμπεραίνει η «Réforme», «το κακό από το οποίο υποφέρει η Γαλλία είναι βαθιά ριζωμένο αλλά δεν είναι ανιάτο. Προέρχεται από τη σύγχυση των ιδεών και των ηθών, από το ότι ληρομνήθηκε η δικαιοσύνη και η ισότητα στις κοινωνικές σχέσεις, από τη διαφθορά λόγω μιας εγωιστικής διδασκαλίας. Σ' αυτόν τον κύκλο πρέπει να αναζητήσουμε τα μέσα της αναδιοργάνωσης. Αντ' αυτού καταφεύγουμε σε υλικές ενέργειες».

Η «Réforme» αναθέτει το ζήτημα στην ηθική συνείδηση και έτσι η ηθική φλυαρία ικανοποιεί κάθε ανάγκη. Η αντίθεση της αστικής τάξης και του προλεταριάτου προέρχεται λοιπόν από τις ιδέες των δύο αυτών τάξεων. Και από πού προέρχονται αυτές οι ιδέες; Από τις κοινωνικές σχέσεις. Και από πού προέρχονται αυτές οι σχέσεις; Από τις υλικές, τις οικονομικές συνθήκες ζωής των αντίπαλων τάξεων. Κατά τη «Réforme», θα βοηθηθούν και οι δύο, αν χάσουν τη συνείδηση της πραγματικής τους θέσης και της πραγματικής τους αντίθεσης και μεθύσουν με το όπιο των «πατριωτικών» συναισθημάτων και λόγων του 1793. Τι αδιέξοδο!

Guizot, «Pourquoi la revolution d'Angleterre a-t-elle reussi?
Discours sur l'histoire de la revolution d'Angleterre»

[«Γιατί πέτυχε η αγγλική επανάσταση;
Λόγος για την ιστορία της αγγλικής επανάστασης»]

Παρίσι 1850

Βιβλιοκριτική στη «Neue Rheinische Zeitung»
M.E.W. τ. 7, σσ. 207-212 (1850)

Η μπροσούρα του κυρίου Guizot επιδιώκει να δείξει γιατί ο Λουδοβίκος-Φίλιππος και η πολιτική του Guizot στις 24 Φεβρουαρίου 1848 δεν έπρεπε βασικά να ανατραπούν και πώς ο αξιοκατάκριτος χαρακτήρας των Γάλλων είναι υπεύθυνος για το ότι η μοναρχία του Ιούλη του 1830 κατέρρευσε με εξευτελιστικό τρόπο μετά από δεκαοκτώ χρόνια δύσκολης ζωής και δεν αξιώθηκε να έχει εκείνη τη διάρκεια που απολαμβάνει από το 1688 η αγγλική μοναρχία. Βλέπουμε σ' αυτή τη μπροσούρα πώς ακόμη και οι πιο άξιοι άνθρωποι του ancien régime, οι οποίοι έχουν με τον τρόπο τους ένα ιστορικό ταλέντο που επ' ουδενί λόγω μπορεί κανείς να αρνηθεί, σάστισαν τόσο πολύ μπροστά στο μοιραίο γεγονός του Φλεβάρη, ώστε έχασαν κάθε δυνατότητα να κατανοούν την ιστορία, έχασαν ακόμη και τη δυνατότητα να κατανοούν τη δική τους προηγούμενη συμπεριφορά. Αντί να παρακινήθει από την επανάσταση του Φλεβάρη στο να συνειδητοποιήσει τις εντελώς διαφορετικές ιστορικές σχέσεις, τις εντελώς διαφορετικές θέσεις των κοινωνικών τάξεων στη γαλλική μοναρχία του 1830 από τη μια και στην αγγλική του 1688 από την άλλη, ο κύριος Guizot εξαφανίζει την όλη διαφορά, περιορίζοντάς τη σε μερικές ηθικολογίες, και διαβεβαιώνει στο τέλος ότι η πολιτική που ανατράπηκε στις 24 Φεβρουα-

ρίου, «όπως στηρίζει τα κράτη, έτσι και αντιμετωπίζει μόνη της και τις επαναστάσεις».

Καθαρά διατυπωμένη, η ερώτηση στην οποία θέλει να απαντήσει ο κύριος Guizot είναι η εξής: Γιατί η αστική κοινωνία στην Αγγλία εξελισσόταν με τη μορφή της συνταγματικής μοναρχίας για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα απ' ό,τι στη Γαλλία;

Τη γνωριμία του κυρίου Guizot με την πορεία της αστικής ανάπτυξης στην Αγγλία χαρακτηρίζει επιτυχώς το ακόλουθο απόσπασμα:

«Επί διακυβέρνησης Γεωργίου Α' και Γεωργίου Β', το δημόσιο πνεύμα πήρε μια διαφορετική κατεύθυνση: η εξωτερική πολιτική έπαψε να είναι η κυριότερη κυβερνητική υπόθεση. Η εσωτερική διοίκηση, η διατήρηση της ειρήνης, τα δημοσιονομικά ζητήματα, οι αποικίες, το εμπόριο, η ανάπτυξη του κοινοβουλευτικού συστήματος και οι κοινοβουλευτικοί αγώνες αποτέλεσαν το πρωταρχικό μέλημα της κυβέρνησης και του κοινού» (σ. 168).

Ο κύριος Guizot βλέπει στη διακυβέρνηση του Γουλιέλμου Γ' μόνο δύο αξιόλογα στοιχεία: τη διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ κοινοβουλίου και στέμματος και τη διατήρηση της ισορροπίας στην Ευρώπη με τον αγώνα ενάντια στον Λουδοβίκο ΙΔ'. Επί δυναστείας του Αννόδερου «το δημόσιο πνεύμα» παίρνει αίφνης «μια άλλη κατεύθυνση», δεν ξέρουμε πώς και γιατί. Βλέπουμε εδώ ότι ο κύριος Guizot μεταφέρει την πιο κοινότυπη φρασεολογία των γαλλικών κοινοβουλευτικών συζητήσεων στην αγγλική ιστορία και πιστεύει ότι κατ' αυτόν τον τρόπο την έχει εξηγήσει. Έτσι ακριβώς ο κύριος Guizot είχε και την εντύπωση ότι ως πρωθυπουργός διατηρούσε πάνω στους ώμους του την ισορροπία ανάμεσα στο κοινοβούλιο και το στέμμα και την ισορροπία της Ευρώπης, ενώ στην πραγματικότητα δεν έκανε τίποτε άλλο από το να ξεπουλά κομμάτι-κομμάτι ολόκληρο το γαλλικό κράτος και ολόκληρη τη γαλλική κοινωνία στους κερδοσκόπους του παρισινού χρηματιστηρίου.

Το γεγονός ότι οι πόλεμοι κατά του Λουδοβίκου ΙΔ' ήταν καθαρά ανταγωνιστικοί πόλεμοι για την εκμηδένιση του γαλλικού εμπορίου και της γαλλικής ναυτικής δύναμης, το ότι επί Γουλιέλμου Γ' η κυριαρχία της χρηματιστικής αστικής τάξης

επικυρώθηκε για πρώτη φορά με την ίδρυση Τράπεζας και την καθιέρωση του κρατικού χρέους¹, το ότι η αστική τάξη της μαφιρακτούρας έλαβε μια νέα ώθηση με τη συνεπή εφαρμογή του προστατευτικού τελωνειακού συστήματος, αυτά ο κύριος Guizot δεν τα θεωρεί άξια λόγου. Γι' αυτόν μόνο οι πολιτικές κενολογίες έχουν σημασία. Δεν αναφέρει καν ότι επί βασιλείας Άννας τα κυρίαρχα κόμματα μπόρεσαν να στηριχτούν στη συνταγματική μοναρχία και να τη στηρίξουν μόνο αφού αύξησαν με πραξικόπημα σε επτά χρόνια το χρόνο ζωής της Βουλής και έτσι απέκλεισαν σχεδόν κάθε επιρροή του λαού πάνω στην κυβέρνηση.

Επί δυναστείας του Αννόδερου, η Αγγλία είχε ήδη προχωρήσει τόσο, ώστε να μπορεί να διεξάγει ανταγωνιστικό πόλεμο κατά της Γαλλίας με σύγχρονη μορφή. Η Αγγλία πολεμούσε πλέον η ίδια τη Γαλλία μόνο στην Αμερική και τις Ινδίες, ενώ στην ευρωπαϊκή ήπειρο περιοριζόταν στο να μισθοδοτεί ξένους ηγεμόνες, όπως τον Φρειδερίκο Β', για να πολεμούν κατά της Γαλλίας. Και, ενώ μ' αυτό τον τρόπο ο εξωτερικός πόλεμος παίρνει απλώς μιαν άλλη μορφή, ο κύριος Guizot λέει: «Η εξωτερική πολιτική παύει να είναι η κυριότερη υπόθεση» και τη θέση της παίρνει «η διατήρηση της ειρήνης». Σε ποιο βαθμό «η ανάπτυξη του κοινοβουλευτικού συστήματος και οι κοινοβουλευτικοί αγώνες έγιναν το πρωταρχικό μέλημα της κυβέρνησης και του κοινού», σχετικά με αυτό παραπέμπουμε στις υποθέσεις δωροδοκιών επί κυβέρνησης Walpole, οι οποίες εξάλλου μοιάζουν εκπληκτικά με τα σκάνδαλα που βρίσκονταν στην ημερήσια διάταξη επί κυρίου Guizot.

Το γιατί η αγγλική επανάσταση είχε μια πιο ευνοϊκή εξέλιξη από τη γαλλική, αυτό ο κύριος Guizot το εξηγεί με βάση δύο κυρίως λόγους: πρώτον, με το ότι η αγγλική επανάσταση είχε έναν πέρα για πέρα θρησκευτικό χαρακτήρα, δηλαδή δεν ήρθε σε ρήξη με καμιά από τις παραδόσεις του παρελθόντος, και, δεύτερον, με το ότι εξ αρχής δεν εκδηλώθηκε με καταστρεπτικό αλλά με συντηρητικό τρόπο και το κοινοβούλιο υπερασπίστηκε

1. Η Τράπεζα της Αγγλίας ιδρύθηκε το 1694. Οι ιδρυτές της δάνεισαν στην κυβέρνηση το αρχικό τους κεφάλαιο. Με τον τρόπο αυτό άρχισε η κρατική χρέωση (στΓΕ).

τους ήδη ισχύοντες νόμους ενάντια στις παραβιάσεις του στέμματος.

Όσον αφορά το πρώτο σημείο, ο κύριος Guizot ξεχνά ότι η ελευθεροφροσύνη που τον κάνει να φρίττει μπροστά στη γαλλική επανάσταση εισήχθη στη Γαλλία από την Αγγλία και από πουθενά αλλού. Ο Locke ήταν πατέρας της και ήδη ο Shaftesbury και ο Bolingbroke της έδωσαν αυτή την εμπνευσμένη μορφή, που είχε αργότερα τόσο λαμπρή εξέλιξη στη Γαλλία. Καταλήγουμε έτσι στο παράδοξο συμπέρασμα ότι η ίδια η ελευθεροφροσύνη, εξαιτίας της οποίας απέτυχε, σύμφωνα με τον κύριο Guizot, η γαλλική επανάσταση, ήταν ένα από τα κυριότερα προϊόντα της θρησκευτικής αγγλικής επανάστασης.

Σχετικά με το δεύτερο σημείο, ο κύριος Guizot ξεχνά εντελώς ότι η γαλλική επανάσταση ξεκίνησε εξίσου συντηρητικά, ή μάλλον πιο συντηρητικά από την αγγλική επανάσταση. Η απολυταρχία, ιδίως όπως είχε διαμορφωθεί στο τέλος στη Γαλλία, αποτελούσε και σ' αυτή νεωτερισμό και ενάντια σ' αυτό το νεωτερισμό ξεσηκώθηκαν τα Κοινοβούλια¹ και υπερασπίστηκαν τους παλιούς νόμους, τα *us et coutumes*² της παλιάς μοναρχίας που ήταν οργανωμένη κατά τάξεις (*ständisch*). Και, ενώ πρώτο βήμα της γαλλικής επανάστασης ήταν η νεκράνσταση των Γενικών Τάξεων (*Generalstände*) που είχαν αποδιώσει την εποχή του Ερρίκου Δ' και του Λουδοβίκου ΙΓ', η αγγλική επανάσταση αντίθετα δεν έχει να επιδείξει κανένα γεγονός παρόμοιο κλασικού συντηρητισμού.

Κατά τον κύριο Guizot, το κύριο αποτέλεσμα της αγγλικής επανάστασης ήταν το ότι ο βασιλιάς όρθώθηκε σε αδυναμία να κυβερνήσει ενάντια στη θέληση ολόκληρου του Κοινοβουλίου και της Βουλής των Κοινοτήτων. Ολόκληρη η επανάσταση συνίσταται λοιπόν στο ότι στην αρχή και οι δύο πλευρές, Στέμμα και Κοινοβούλιο, ξεπέρασαν τα όριά τους και υπερέβαλαν, μέχρι που τελικά βρήκαν επί Γουλιέλμου Γ' την κατάλληλη ισορροπία και αλληλοεξουδετερώθηκαν. Το ότι η υποταγή της βασιλείας στο Κοινοβούλιο είναι η υποταγή της στην κυριαρχία

μιας τάξης, ο κύριος Guizot θεωρεί περιττό να το αναφέρει. Γι' αυτό και δεν χρειάζεται να επεκταθεί περισσότερο στο πώς η τάξη αυτή απέκτησε τη δύναμη που ήταν απαραίτητη για να κάνει τελικά το στέμμα πηρέη της. Όλος ο αγώνας μεταξύ Καρόλου Α' και Κοινοβουλίου στρεφόταν, σύμφωνα μ' αυτόν, μόνο γύρω από καθαρώς πολιτικά προνόμια. Περί του λόγου για τον οποίο το Κοινοβούλιο και η τάξη που εκπροσωπείτο σ' αυτό είχαν ανάγκη αυτά τα προνόμια δεν μαθαίνουμε το παραμικρό. Ομοίως τίποτε δεν λέει ο κύριος Guizot για τις άμεσες επεμβάσεις του Καρόλου Α' στον ελεύθερο ανταγωνισμό, οι οποίες δυσχέραιναν όλο και περισσότερο το εμπόριο και τη βιομηχανία ή για την εξάρτηση του Καρόλου Α' από το Κοινοβούλιο εξαιτίας των διαρκών δημοσιονομικών δυσχερειών, η οποία γινόταν όλο και πιο έντονη όσο αυτός προσπαθούσε να αντιταχθεί στο Κοινοβούλιο. Έτσι γι' αυτόν ολόκληρη η επανάσταση εξηγείται μόνο με την κακοπιστία και το θρησκευτικό φανατισμό μεμονωμένων ταραξιών, οι οποίοι δεν μπορούν να αρκεστούν στη λελογισμένη ελευθερία. Ούτε για τη σχέση μεταξύ θρησκευτικού κινήματος και εξέλιξης της αστικής κοινωνίας μπορεί να μας διαφωτίσει ο κύριος Guizot. Η Δημοκρατία είναι φροϊκά και πάλι αποκλειστικό έργο ορισμένων φιλόδοξων, φανατικών και κακοπροαίρετων. Το ότι την ίδια εποχή γίνονταν επίσης προσπάθειες στη Λισσαβόνα, στη Νάπολη, στη Μεσσίνα για την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας και μάλιστα, όπως συνέβαινε και με την Αγγλία, με τα μάτια στραμμένα στην Ολλανδία, είναι ένα γεγονός που ούτε καν αναφέρεται. Παρόλο που ο κύριος Guizot δεν χάνει ποτέ από τα μάτια του τη γαλλική επανάσταση, δεν φτάνει καν στο απλό συμπέρασμα ότι η μετάβαση από την απόλυτη στη συνταγματική μοναρχία πραγματοποιείται παντού μόνο μετά από σκληρές μάχες και μέσω της Δημοκρατίας και ότι ακόμη και τότε η παλιά δυναστεία είναι άχρηστη και πρέπει να δώσει τη θέση της σε μια σφετεριστική διακλάδωση της δυναστείας. Έτσι, για την ανατροπή της αγγλικής μοναρχίας της Παλινόρθωσης δεν έχει να πει παρά τις πιο τρεμιμένες κοινοτοπίες. Δεν αναφέρει καν τις πιο άμεσες αιτίες: το φόβο των νέων μεγαλοβιομηχάνων

1. *Parlements* (Κοινοβούλια) - ανώτατα δικαστήρια στη Γαλλία πριν την επανάσταση του 1789. Αποτελούνταν από ευγενείς και είχαν περιορισμένες δυνατότητες ελέγχου των βασιλικών διαταγμάτων (στΜ).

2. Ήθη και έθιμα (στΓ'Ε).

1. Οι λαϊκές εξεγέρσεις στη Λισσαβόνα (1640), στη Νάπολη (1647-48) και τη Μεσσίνα (1674-76) στρέφονταν ενάντια στην ισπανική κατοχή (στΓ'Ε).

-που δημιουργήθηκαν με τη Μεταρρύθμιση- μπροστά στην παλινόρθωση του καθολικισμού, περίπτωση κατά την οποία θα έπρεπε φυσικά να επιστρέψουν όλα τα αγαθά της εκκλησίας που είχαν αρπάξει, και έτσι τα 7/10 του συνολικού εδάφους της Αγγλίας θα άλλαζαν ιδιοκτήτη: τη δειλία της εμπορικής και βιομηχανικής αστικής τάξης μπροστά στον καθολικισμό, ο οποίος δεν ταίριαζε καθόλου στα συμφέροντά της: την άνεση με την οποία οι Στιούαρτ πούλησαν, προς όφελός τους και προς όφελος των ευγενών της Αυλής τους, ολόκληρη την αγγλική βιομηχανία μαζί με το εμπόριο στην κυβέρνηση της Γαλλίας, δηλαδή της μόνης χώρας που ανταγωνιζόταν τότε επικίνδυνα και υποσκέλιζε από πολλές απόψεις τους Άγγλους, κ.λπ. Μια και ο κύριος Guizot παραλείπει λοιπόν παντού τα πιο σπουδαία στοιχεία, δεν του απομένει τίποτε άλλο εκτός από μια εξαιρετικά ανεπαρκή και τετριμμένη αφήγηση των πολιτικών μόνο γεγονότων.

Το μεγάλο αίνιγμα για τον κύριο Guizot, το οποίο μπορεί να λύσει μόνο μέσω της νοητικής ανωτερότητας των Άγγλων, το αίνιγμα του συντηρητικού χαρακτήρα της αγγλικής επανάστασης, είναι η διαρκής συμμαχία που έχει συνάψει η αστική τάξη με το μεγαλύτερο μέρος των μεγαλογαιοκτημόνων, μια συμμαχία που διαφοροποιεί ουσιαστικά την αγγλική επανάσταση από τη γαλλική, η οποία εξουδετέρωσε τη μεγάλη γαιοκτησία κατακερατιζοντάς την. Αυτή η τάξη μεγαλογαιοκτημόνων, που, σημειωτέον, είχε δημιουργηθεί ήδη επί Ερρίκου Ζ', είχε συνδεθεί με την αστική τάξη και δεν θριασκόταν, όπως η γαλλική φεουδαρχική γαιοκτησία του 1789, σε αντίφαση αλλά αντίθετα σε απόλυτη αρμονία με τις συνθήκες ζωής της αστικής τάξης. Στην πραγματικότητα, η γαιοκτησία τους δεν αποτελούσε φεουδαρχική αλλά αστική ιδιοκτησία. Αφ' ενός, παρείχαν στη βιομηχανική αστική τάξη τον πληθυσμό που ήταν απαραίτητος για τη λειτουργία της μανιφακτούρας και, αφ' ετέρου, ήταν σε θέση να εξασφαλίσουν στη γεωργία εκείνη την ανάπτυξη που αντιστοιχούσε στο επίπεδο της βιομηχανίας και του εμπορίου. Εξ ου και τα κοινά τους συμφέροντα με την αστική τάξη και η συμμαχία τους μ' αυτή.

Με την εδραίωση της συνταγματικής μοναρχίας στην Αγγλία διακόπτεται για τον κύριο Guizot η αγγλική ιστορία. Τα όσα ακολουθούν περιορίζονται γι' αυτόν σε ένα ευχάριστο παιχνί-

δι εναλλαγής Tories και Whigs, δηλαδή στο μεγάλο διάλογο μεταξύ κυρίου Guizot και κυρίου Thiers. Στην πραγματικότητα όμως μόνο με την εδραίωση της συνταγματικής μοναρχίας αρχίζει η θεαματική ανάπτυξη και η εκ βάθρων αναδιάρθρωση της αστικής κοινωνίας στην Αγγλία. Εκεί που ο κύριος Guizot δεν βλέπει παρά γλυκιά ηρεμία και ειδυλλιακή ειρήνη, αναπτύσσονταν στην πραγματικότητα οι πιο δίκαιες συγκρούσεις, οι πιο ριζικές επαναστάσεις. Στην αρχή η μανιφακτούρα πήρε επί συνταγματικής μοναρχίας πρωτοφανή έκταση, για να δώσει στη συνέχεια τη θέση της στη μεγάλη βιομηχανία, την ατμομηχανή και τα γιγάντια εργοστάσια. Ολόκληρες τάξεις του πληθυσμού εξαφανίζονται, νέες παίρνουν τη θέση τους, με νέες συνθήκες ζωής και νέες ανάγκες. Δημιουργείται μια νέα, περισσότερο επιβλητική μπουρζουαζία. Ενώ η παλιά αγωνιζόταν ενάντια στη γαλλική επανάσταση, η νέα κατακτά την παγκόσμια αγορά. Η δύναμή της είναι τέτοια, ώστε εξαναγκάζει τους αντιπάλους της -πριν η Reformbill της δώσει άμεσα πολιτική δύναμη- να εκδώσουν νόμους σχεδόν μόνο προς το δικό της συμφέρον και σύμφωνα με τις δικές της ανάγκες. Κατακτά την άμεση εκπροσώπησή της στο Κοινοβούλιο και τη χρησιμοποιεί για την εκμηδένιση των τελευταίων υπολειμμάτων πραγματικής εξουσίας που διατηρούσε η γαιοκτησία. Είναι, τέλος, απασχολημένη αυτή τη στιγμή με την εκ θεμελίων κατεδάφιση του ωραίου οικοδομήματος του αγγλικού συντάγματος, μπροστά στο οποίο μένει εχστατικός ο κύριος Guizot.

Και, ενώ ο κύριος Guizot κάνει στους Άγγλους φιλοφρονήσεις για το ότι οι κατακριτέες δυσπλασίες της γαλλικής κοινωνικής ζωής, ο ρεπουμπλικανισμός και ο σοσιαλισμός, δεν κλόνησαν σ' αυτούς τα θεμέλια της μοναρχίας που μόνη αυτή χαρίζει τη μακαριότητα, στο διάστημα αυτό οι ταξικές αντιθέσεις στην Αγγλία έχουν ενταθεί όσο σε καμιά άλλη χώρα. Μια αστική τάξη, με πλούτο και παραγωγικές δυνάμεις που δεν έχουν όμοιό τους, θρίσκεται απέναντι σε ένα προλεταριάτο που επίσης δεν έχει όμοιό του σε δύναμη και πυκνότητα. Ο φόρος τιμής που αποδίδει ο κύριος Guizot στην Αγγλία καταλήγει στο ότι αναπτύχθηκαν σ' αυτή, κάτω από την προστασία της συνταγματικής μοναρχίας, πολύ περισσότερο ριζοσπαστικά στοιχεία μιας κοινωνικής επανάστασης από ό,τι σε όλες τις άλλες χώρες του κόσμου μαζί.

Εκεί όπου τα νήματα της αγγλικής εξέλιξης δένονται σε κόμπο που ο κύριος Guizot δεν μπορεί να κόψει πλέον, ούτε καν εικονικά, με τις πολιτικές μόνο κενολογίες, εκεί ο κύριος Guizot καταφεύγει στις θρησκευτικές κενολογίες, στην ένοπλη επέμβαση του Θεού. Έτσι, για παράδειγμα, το πνεύμα του Θεού φωτίζει ξαφνικά το σιχατό και εμποδίζει τον Cromwell να αναγορευθεί σε βασιλιά κ.λπ. κ.λπ. Ο κύριος Guizot γλιτώνει από τη συνείδησή του χάρη στο Θεό και από το εγκόσμιο κοινό χάρη στο ύφος του.

Αλήθεια, όχι μόνο les rois s'en vont, αλλά και les capacités de la bourgeoisie s'en vont!

Ο κομμουνισμός του «Ρηνανού Παρατηρητή»

M.E.W. τ. 4, σσ. 202-203, (1847)

Θέλουμε μόνο να κάνουμε μερικές καλόπιστες παρατηρήσεις σ' εκείνους τους κυρίους που επιθυμούν να σώσουν τη φοβισμένη πρωσική βασιλεία με ένα salto mortale στο λαό.

Για ένα βασιλιά ο λαός είναι το πιο επικίνδυνο από όλα τα πολιτικά στοιχεία. Όχι ο λαός περί του οποίου ομιλεί ο Φρειδερίκος-Γουλιέλμος και ο οποίος με υγρά από συγκίνηση μάτια ευγνωμονεί για μια κλοτσιά και ένα ασημένιο νόμισμα. Αυτός ο λαός είναι πέρα για πέρα ακίνδυνος, γιατί υπάρχει μόνο στη φαντασία του βασιλιά. Αντίθετα, ο πραγματικός λαός, οι προλετάριοι, οι μικρογεωργοί και ο όγλος, είναι, όπως λέει ο Hobbes, ruet robustus sed malitiosus, γεροδεμένος και κατεργάρης νεαρός, και δεν αφήνει να τον κοροϊδέψουν ούτε οι αδύνατοι ούτε οι χοντροί βασιλιάδες.

Αυτός ο λαός θα αποσπούσε πριν απ' όλα με τη βία από την Αυτού Μεγαλειότητα σίνταγμα συν εκλογικό δικαίωμα, ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι, ελευθερία του Τύπου και άλλα δυσάρεστα πράγματα.

Και, όταν θα τα είχε όλα αυτά, θα τα χρησιμοποιούσε για να διακηρύξει το συντομότερο δυνατό τη *δύναμη*, την *αξία* και την *ποιητικότητα* της βασιλείας.

Ο τωρινός άξιος κάτοχος αυτής της βασιλείας θα μπορούσε να θεωρήσει τον εαυτό του ευτυχή, αν ο λαός τον προσλάμβανε για δημόσιες απαγγελίες στην ένωση τεχνιτών του Βερολίνου, με 250 τάλιρα (Taler) ηγεμονική χορηγία και ένα ποτήρι μπίρα ημερησίως.

Σε περίπτωση που οι κύριοι παπικοί σύμβουλοι, που καθοδηγούν τώρα την τέχνη της πρωσικής μοναρχίας και του

1. Οι βασιλείς εξαφανίζονται - οι αυθεντίες της αστικής τάξης καταποντίζονται (στΓΕ).

«Rhein[ischen] Beobachter». έχουν αμφιβολίες γι' αυτό, ας ρίξουν μια ματιά στην ιστορία. Η ιστορία φτιάχνει εντελώς διαφορετικά ωροσκόπια για τους βασιλιάδες που κάνουν εκκλήσεις στο λαό τους.

Ο Κάρολος Α΄ της Αγγλίας απηύθυνε κι αυτός έκκληση στο λαό του. Κάλεσε το λαό του στα όπλα ενάντια στο Κοινοβούλιο. Ο λαός όμως πήρε θέση ενάντια στο βασιλιά, έδιωξε από το Κοινοβούλιο όλα τα μέλη του που δεν αντιπροσώπευαν το λαό και ανέθεσε τέλος στο κοινοβούλιο, που μ' αυτό τον τρόπο είχε γίνει πραγματικός εκπρόσωπος του λαού, να αποκεφαλίσει το βασιλιά. Τέτοια κατάληξη είχε η έκκληση του Καρόλου Α΄ στο λαό του. Αυτά συνέβησαν στις 30 Ιανουαρίου του 1649 και θα έχουν το 1849 την επέτειο των 200 χρόνων τους.

Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ΄ της Γαλλίας απηύθυνε παρομοίως έκκληση στο λαό του. Επί τρία χρόνια έκανε έκκληση τότε στο ένα και τότε στο άλλο τμήμα του λαού, αναζητούσε το λαό του, τον πραγματικό λαό, το λαό που θα ενθουσιαζόταν γι' αυτόν και δεν τον έβρισκε πουθενά. Τελικά τον βρήκε στο στρατόπεδο της Koblenz πίσω από τις γραμμές του πρωσικού και του αυστριακού στρατού. Αυτό όμως ξεπερνούσε κάθε όριο για το λαό του στη Γαλλία. Στις 10 Αυγούστου έκλεισε στο Temple¹ αυτόν που του απηύθυνε εκκλήσεις και συγκάλεσε την Εθνική Συνέλευση, η οποία αντιπροσώπευε το λαό από κάθε άποψη.

Αυτή η Συνέλευση αυτοανακηρύχθηκε αρμόδια να αποφασίσει σχετικά με την έκκληση του πρώην βασιλιά και μετά από μερικές συσκέψεις έστειλε αυτόν που έκανε εκκλήσεις στην πλατεία της Επανάστασης, όπου αποκεφαλίστηκε στις 21 Ιανουαρίου 1793.

Αυτά συμβαίνουν όταν οι βασιλιάδες απευθύνουν εκκλήσεις στους λαούς τους. Τι συμβαίνει όμως όταν οι παπικοί σύμβουλοι θέλουν να ιδρύσουν μια δημοκρατική μοναρχία, αυτό θα το δείξει ο χρόνος.

Γράμμα του Μαρξ στον Ένγκελς
(Λονδίνο, 25 Μαρτίου 1868)
M.E.W. τ. 32, σ. 51

Στην ιστορία της ανθρωπότητας γίνεται ό,τι και στην παλαιοντολογία. Κατά κανόνα, ακόμη και τα πιο σπουδαία κεφάλια δεν βλέπουν, εξαιτίας a certain judicial blindness,¹ πράγματα που βρίσκονται μπροστά στα μάτια τους. Αργότερα, όταν έρθει η κατάλληλη στιγμή, παραξενευόμαστε γιατί αυτό που κανείς δεν έβλεπε έχει αφήσει παντού τα ίχνη του. Η πρώτη αντίδραση ενάντια στη γαλλική επανάσταση, και το διαφωτισμό που συνδεόταν μ' αυτή, ήταν να αντιμετωπίζει κανείς τα πάντα μεσαιωνικά, ρομαντικά - ακόμη και άνθρωποι όπως ο Γκριμ δεν ξέφυγαν από αυτό. Η 2η αντίδραση - που ανταποκρίνεται στη σοσιαλιστική κατεύθυνση παρ' ό,τι οι εν λόγω σοφές κεφαλές ούτε καν υποψιάζονται ότι σχετίζονται με αυτή - είναι να κοιτάζει κανείς πέρα από το Μεσαίωνα στην προϊστορία κάθε λαού. Τότε λοιπόν εκπλήσσονται με το να βρίσκουν το πιο καινούργιο στο πιο παλιό, να βρίσκουν ακόμη και Egalitarians to a degree,² πράγμα που θα προκαλούσε ρίγη στον Προυντόν.

1. Μιας κάποιας τύφλωσης (στΓΕ).

2. Οπαδούς της ισότητας μέχρι ενός σημείου (στΓΕ).

1. Κρατική φυλακή στη διάρκεια της γαλλικής επανάστασης (1789-1794) (στΓΕ).

thing of the sort.¹ ακόμη και εργατικές ενώσεις κάθε είδους, με το πρόσχημα ότι αυτό αποτελεί *αναστάση των συντεχνιών* και είναι αντίθετο προς τη *liberté constitutionnelle* και τα «*droits de l'homme*».² Είναι πολύ χαρακτηριστικό για τον Ροδεσπιέρο ότι, σε μια εποχή που ήταν έγκλημα τιμωρούμενο με αποκλεισμό το να είναι κανείς «συνταγματικός» με τη σημασία που είχε ο όρος στην *Assemblée* του 1789, διατηρήθηκαν όλοι οι νόμοι της *ενάντια* στους εργάτες.)

Γράμμα του Μαρξ στον Ένγκελς

(Λονδίνο, 30 Ιανουαρίου 1865)

M.E.W. τ. 31, σ. 48

Τι είδους τύποι είναι αυτοί οι Προοδευτικοί¹ φαίνεται για άλλη μια φορά από τη στάση τους στο ζήτημα των σωματείων.² (Παρεμπιπτόντως, ο αντισωματειακός πρωσικός νόμος έχει ως πρότυπο, όπως και όλοι οι ηπειρωτικοί νόμοι αυτού του είδους, το διάταγμα της 14ης Ιουνίου 1791 της *Assemblée Constituante*³ με το οποίο οι Γάλλοι αυτοί τιμωρούν αυστηρότατα -π.χ., στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων για ένα χρόνο- any-

1. Το Προοδευτικό κόμμα ιδρύθηκε τον Ιούνιο του 1861. Με το πρόγραμμά του ζητούσε την ένωση της Γερμανίας κάτω από πρωσική ηγεμονία, τη σύγκληση ενός παγγερμανικού Κοινοβουλίου και τη δημιουργία μιας ισχυρής φιλελεύθερης κυβέρνησης που να είναι υπεύθυνη απέναντι στο κοινοβούλιο. Φοβούμενο μια λαϊκή επανάσταση, δεν υποστήριζε τις θεμελιώδεις δημοκρατικές διεκδικήσεις για γενικό εκλογικό δικαίωμα, ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι, των συναθροίσεων και του Τύπου. Μετά τον προσοαυστριακό πόλεμο του 1866, η δεξιά πτέρυγα του κόμματος αποδέχτηκε την πολιτική του Μπίσμαρκ, αποσχίστηκε από το Προοδευτικό κόμμα και σχημάτισε με τους φιλελεύθερους των ελαρχιών του Hannover και της Kurhessen, το Εθνικό Φιλελεύθερο Κόμμα (στΓΕ).

2. Ο αγώνας των εργατών ενάντια στην απαγόρευση των σωματείων στην Πρωσία -δηλαδή ενάντια στις ποινικές κυρώσεις που προβλέπονταν για τα σωματεία στον επαγγελματικό κανονισμό- πήρε έκταση στις αρχές του 1865 κυρίως χάρη στους Βερολινέζους τυπογράφους υπό την καθοδήγηση του Βίλχελμ Λίμπκνεχτ. Αποτέλεσμα αυτού ήταν ότι το Προοδευτικό κόμμα αναγκάστηκε να καταθέσει πρόταση στη Βουλή για να καταργηθούν δύο από αυτές τις ποινικές διατάξεις. Η κυβέρνηση, προκειμένου να χρησιμοποιήσει τους εργάτες ενάντια στην αστική αντιπολίτευση, έδειξε προς στιγμήν ότι θέλει να καταργήσει τις ποινικές διατάξεις (στΓΕ).

3. Συντακτική Συνέλευση (στΓΕ).

1. Οτιδήποτε αυτού του είδους (στΓΕ).

2. Συνταγματική ελευθερία - «Δικαιώματα του ανθρώπου» (στΓΕ).

*Αντιφάσεις στις πολιτικές απόψεις των φυσιοκρατών.
Οι φυσιοκράτες και η γαλλική επανάσταση.
M.E.W. τ. 26.1, σσ. 36-38 (1862)*

Οι αντιφάσεις του όλου συστήματος των οικονομιστών. Μεταξύ άλλων ο Quesnais υπέρ της απόλυτης μοναρχίας.

«Η εξουσία πρέπει να είναι μία και μοναδική... Το σύστημα των αντιτιθέμενων δυνάμεων σε μια κυβέρνηση είναι ολέθριο. Δείχνει μόνο τη διχόνοια ανάμεσα στους μεγάλους και την καταπίεση των μικρών» (στα «Maximes générales» κ.λπ. που αναφέρθηκαν παραπάνω [σ. 81]).

Mercier de la Rivière:

«Από το γεγονός ήδη ότι ο άνθρωπος είναι προορισμένος να ζει στην κοινωνία, είναι προορισμένος να ζει κάτω από το δεσποτισμό» ([ό.π.], τ.1, σ. 281).

Και, τώρα, ακόμα και ο «φίλος του λαού», ο μαρκήσιος de Mirabeau! Ο Mirabeau πατήρ! Και ακριβώς αυτή η σχολή με το laissez faire, laissez aller ανατρέπει τον κολμπερτισμό, γενικά κάθε ανάμειξη της κυβέρνησης στη δραστηριότητα της ιδιωτικής-αστικής κοινωνίας. Επιτρέπει στο κράτος να συνεχίζει να ζει μόνο στους πόρους αυτής της κοινωνίας, όπως ο Επίκουρος επέτρεπε στους θεούς του να ζουν στους πόρους του κόσμου! Η εξύμνηση της γαιοκτησίας μετατρέπεται έμπρακτα σε απαίτηση οι φόροι να επιβάλλονται αποκλειστικά στη γαιοπρόσοδο - και δυνητικά σε δήμηση της γαιοκτησίας από το κράτος, ακριβώς αυτό που υποστηρίζει και η ριζοσπαστική μερίδα των ρικαρδιανών. Παρά την αντίρρηση του Roederer και άλλων, η Γαλλική Επανάσταση υιοθέτησε αυτή τη φορολογική θεωρία.

Ο ίδιος ο Turgot, ο ριζοσπάστης αστός υπουργός, του οποί-

ου η δράση αποτέλεσε την εισαγωγή στη Γαλλική Επανάσταση. Παρ' όλη την πλαστή φεουδαρχική επίφασή τους, οι φυσιοκράτες εργάζονται χέρι-χέρι με τους εγκυκλοπαιδιστές! [240].

[241] Ο Turgot προσαπαθούσε να λάβει εκ των προτέρων τα μέτρα της Γαλλικής Επανάστασης. Με το διάταγμα του Φεβρουαρίου 1776 κατήργησε τις corporations.¹ (Το διάταγμα αυτό ανακλήθηκε 3 μήνες μετά τη δημοσίευσή του.) Κατήργησε επίσης την corvée des paysans² για την κατασκευή δρόμων. Επιχείρησε να επιβάλει τον impôt unique³ στη γαιοπρόσοδο.

[241] Αργότερα θα επανέλθουμε ακόμη μια φορά στη μεγάλη υπηρεσία που προσέφεραν οι φυσιοκράτες respecting the analysis of capital.⁴

Εδώ λοιπόν επιπλέον το εξής: Η υπεραξία οφείλεται (σύμφωνα μ' αυτούς) στην παραγωγικότητα ενός ιδιαίτερου είδους της εργασίας, οφείλεται στη γεωργία. Και γενικά αυτή η ιδιαίτερη παραγωγικότητα οφείλεται στην ίδια τη φύση.

Στο μερκαντιλισμό η υπεραξία είναι μόνο σχετική. Ότι κερδίζει ο ένας το χάνει ο άλλος. Profit upon alienation ή oscillation of wealth between different parties.⁵ Στο εσωτερικό μιας χώρας πράγματι δεν λαμβάνει χώρα σχηματισμός υπεραξίας αν εξετάσουμε το συνολικό κεφάλαιο. Μπορεί να λάβει χώρα μόνο στη σχέση ενός έθνους προς τα άλλα έθνη. Και το πλεόνασμα που το ένα έθνος επιτυγχάνει σε σχέση με το άλλο έθνος εκφράζεται σε χρήμα (εμπορικό ισοζύγιο), επειδή ακριβώς το χρήμα είναι η άμεση και αυτοτελής μορφή της ανταλλακτικής αξίας. Σε αντίθεση με όλα αυτά -αφού ο μερκαντιλισμός πράγματι αρνείται το σχηματισμό απόλυτης υπεραξίας- η φυσιοκρατία θέλει να εξηγήσει την υπεραξία: το καθαρό προϊόν. Και, επειδή αυτή επιμένει στην αξία χρήσης, η γεωργία είναι ο μοναδικός δημιουργός του.

1. Συντεχνίες (στΓΕ).

2. Αγγαρεία των αγροτών (στΓΕ).

3. Ενιαίο φόρο (στΓΕ).

4. Σχετικά με την ανάλυση του κεφαλαίου (στΓΕ).

5. Κέρδος από εκποίηση ή διακείμευση του πλούτου ανάμεσα σε διάφορα μέρη (στΓΕ).

Μέρος II

*Ο νεαρός Μαρξ: Η θεώρηση της Γαλλικής
Επανάστασης συνιστά προϋπόθεση
για την προσέγγιση του κράτους
και της «ιδιωτικής κοινωνίας»*

Φαίνεται ότι μια αντίληψη η οποία είναι επαρκής για μια ιδέα, δηλαδή αντιστοιχεί σε μια ιδέα, παύει να είναι επιφανειακή. Ο κύριος Bruno αναπαριστά μια σχέση ανάμεσα στην ιδέα και την αντίληψή της, όπως και αναπαριστά μόνο μια σχέση της αποτυχημένης ιστορικής δράσης προς τη μάζα. Αν λοιπόν η απόλυτη κριτική καταδικάζει κάτι ως «επιφανειακό», αυτό είναι η μέχρι τώρα ιστορία στο σύνολό της, της οποίας οι δραστηριότητες και οι ιδέες ήταν δραστηριότητες και ιδέες «μαζών». Απορρίπτει τη μαζική ιστορία, την οποία θα αντικαταστήσει (βλέπε τον κύριο Jules Faucher σε σχέση με τα ζητήματα της αγγλικής επικαιρότητας) με την κριτική ιστορία. Σύμφωνα με τη μέχρι τώρα μη κριτική ιστορία, δηλαδή αυτήν που δεν έχει γραφεί όπως την εννοεί η απόλυτη κριτική, πρέπει περαιτέρω να διακρίνουμε με ακρίβεια κατά πόσο η μάζα «ενδιαφερόταν» για κάποιους σκοπούς και κατά πόσο «ενθουσιαζόταν» γι' αυτούς. Η «ιδέα» εξευτελιζόταν πάντα, στο βαθμό που διαχωριζόταν από το «συμφέρον». Από την άλλη όμως είναι εύκολο να κατανοήσει κανείς ότι κάθε «συμφέρον» που είναι μαζικό και επιδιάλλεται ιστορικά υπερβαίνει ως «ιδέα» ή «παράσταση» κατά πολύ τα πραγματικά του όρια όταν πρωτοεμφανίζεται στη σκηνή του κόσμου και συγγέεται με το ανθρώπινο συμφέρον στο σύνολό του. Η ψευδαίσθηση αυτή δημιουργεί εκείνο που ο Fourier αποκαλεί τόνο της κάθε ιστορικής εποχής. Το συμφέρον της αστικής τάξης στην επανάσταση του 1789 όχι μόνο δεν ήταν «αποτυχημένο», αλλά «κέρδισε» τα πάντα και σημείωσε «την πιο αποφασιστική επιτυχία», όσο κι αν εξανεμίστηκε το «πάθος», όσο κι αν μαράθθηκαν τα «ενθουσιώδη» άνθη

με τα ολοία αυτό το συμφέρον στόλισε το λίκνο του. Αυτό το *συμφέρον* ήταν τόσο ισχυρό, ώστε υπερνίκησε την πένα ενός *Marat*, τη λαιμητόμο των τρομοκρατών, το ξίφος του Ναπολέοντα, αλλά και τον Εσταυρωμένο και τους καθαρόαιμους Βουρβόνους. «Αποτυχημένη» είναι η επανάσταση μόνο για *εξείνη* τη μάζα που δεν βρήκε στην *πολιτική «ιδέα»* την ιδέα του πραγματικού της «*συμφέροντος*», που οι θεμελιώδεις αρχές της δεν συνέπιπταν με τις θεμελιώδεις αρχές της Επανάστασης και οι πραγματικές προϋποθέσεις χειραφέτησής της ήταν ουσιαστικά διαφορετικές από εκείνες με τις οποίες η αστική τάξη μπορούσε να χειραφετήσει τον εαυτό της και την κοινωνία. Αν λοιπόν είναι αποτυχημένη η Επανάσταση που είναι αντιπροσωπευτική για όλα τα μεγάλα ιστορικά «εγχειρήματα», είναι αποτυχημένη γιατί η μάζα, στις συνθήκες ζωής της οποίας εξαντλήθηκε ουσιαστικά η Επανάσταση, ήταν μια *ξεκομμένη μάζα* που δεν αγκάλιαζε το σύνολο, μια *περιορισμένη μάζα*. Ο λόγος δεν ήταν ότι η μάζα «*ενθουσιαζόταν*» και «*ενδιαφερόταν*» για την Επανάσταση, αλλά ότι το πιο πολυάριθμο και διακριτό από την αστική τάξη μέρος της μάζας δεν βρήκε στις αρχές αυτής της επανάστασης το *πραγματικό* του συμφέρον, τις *δικές* του *ιδιαιτέρως* επαναστατικές αρχές, αλλά μόνο μια «*ιδέα*», δηλαδή μόνο ένα αντικείμενο *στιγματικό ενθουσιασμού* και *φαινομενικής μόνο εξέγερσης*.

Όσο πιο πολύ προχωρεί εις βάθος η ιστορική δράση, τόσο θα αυξάνει η έκταση της μάζας η οποία δρα. Για την κριτική ιστορία δέβαια, σύμφωνα με την οποία στην ιστορική δράση δεν «*πρόκειται*» ούτε για τις μάζες που δρουν, ούτε για την εμπειρική πράξη, ούτε για το εμπειρικό *συμφέρον* αυτής της πράξης αλλά μάλλον «*για μια ιδέα μέσα σ' αυτή*», τα πράγματα πρέπει να έχουν αλλιώς.

«*Στη μάζα*», μας διδάσκει, «*και όχι αλλού*, όπως θεωρούν οι παλιότεροι φιλελεύθεροι εκπρόσωποί της, *πρέπει να αναζητηθεί ο αληθινός εχθρός του πνεύματος*».

Εκτός από τη μάζα, εχθροί της προόδου είναι ακριβώς τα αυτονομημένα, προικισμένα με *δική τους ζωή προϊόντα* της *αυτοταπεινώσης*, της *αυτο-απόρριψης*, της *αυτο-αλλοτριώσης* της μάζας. Η μάζα στρέφεται λοιπόν ενάντια στη *δική της αδυναμία* όταν στρέφεται ενάντια στα *αυτόνομα προϊόντα* της *αυτοταπεινώσής* της, όπως ακριβώς ο άνθρωπος όταν στρέφεται

ενάντια στην ύπαρξη του Θεού στρέφεται ενάντια στη *δική του θρησκευτικότητα*. Επειδή όμως αυτές οι *πρακτικές αυτο-αλλοτριώσεις* της μάζας υφίστανται στον πραγματικό κόσμο με *εξωτερικό τρόπο*, γι' αυτό πρέπει και η μάζα να τις καταπολεμήσει με *εξίσου εξωτερικό τρόπο*. Σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να θεωρήσει αυτά τα προϊόντα της αυτο-αλλοτριώσής της ως *ιδεατές φαντασμαγορίες*, ως *απλές αλλοτριώσεις της αυτοσυνειδήσης*, και να θελήσει να εξαφανίσει την *υλική αλλοτριώση* με μια *καθαρά εσωτερική πνευματική δράση*. Το περιοδικό του Loustalot είχε ήδη το 1789 το ελίγραμμά!

Les grands ne nous paraissent grands
Que parce que nous sommes à genoux
Levons nous²

Αλλά για να εξεγερθεί κανείς δεν φτάνει να εξεγερθεί στη *σκέψη* του, αφήνοντας να αιωρείται πάνω από το *πραγματικό*, *αισθητό κεφάλι* ο *πραγματικός*, *αισθητός* ζυγός από τον οποίο δεν μπορούμε να απαλλαγούμε αναμασσώντας κάποιες ιδέες. Η *απόλυτη κριτική* έμαθε τουλάχιστον από την *εγελιανή Φαινομενολογία* την τέχνη να μεταμορφώνει *πραγματικές*, *αντικειμενικές*, *εκτός εμού* υπάρχουσες αλυσίδες σε *απλώς ιδεατές*, *απλώς υποκειμενικές*, *απλώς εντός εμού* υπάρχουσες αλυσίδες, και ως εκ τούτου να μεταμορφώνει όλες τις *εξωτερικές*, *αισθητές συγκρούσεις* σε *καθαρά νοητικές συγκρούσεις*.

(...)

*Ελευθερία! Αναγνώριση της ελεύθερης ανθρώπινης ιδιότητας!
Ιδιαιτέρο προνόμιο! Εποικοδομητικά λόγια για να παρακαμφθούν απολογητικά ορισμένα ζητήματα!*

1. Το ελίγραμμά που αναφέρει ο Μαξ βρισκόταν κάτω από τον τίτλο του εβδομαδιαίου περιοδικού *Révolutions de Paris* [*Επανάστασις των Παρισίων*] που εκδιδόταν στο Παρίσι από τον Ιούλιο του 1789 ως το Φεβρουάριο του 1794. Το περιοδικό συνέτασσε ως το Σεπτέμβριο του 1790 ο επαναστάτης δημοσιογράφος και δημοκράτης Elisée Loustalot (στΓΕ).

2. Οι μεγάλοι μίς φαίνονται μεγάλοι, επειδή είμαστε γονατιστοί. Ας σηκωθούμε! (στΓΕ)

Ελευθερία; Το θέμα ήταν η πολιτική ελευθερία. Δείξαμε στον κύριο Bauer ότι ο εβραίος, όταν διεκδικεί ελευθερία και εντούτοις δεν θέλει να απαρνηθεί τη θρησκεία του, «*κάνει πολιτική*» και δεν θέτει κανένα όρο ασυμβίβαστο με την πολιτική ελευθερία. Δείξαμε στον κύριο Bauer πώς η διάσπαση του ανθρώπου στον μη θρησκευόμενο πολίτη (Staatsbürger) και τον θρησκευόμενο ιδιώτη (Privatmensch) δεν αντιφάσκει καθόλου στην πολιτική χειραφέτηση. Του δείξαμε ότι, όπως το κράτος χειραφετείται από τη θρησκεία με το να χειραφετείται από την κρατική θρησκεία αφήνοντας όμως τη θρησκεία ελεύθερη στο εσωτερικό της ιδιωτικής κοινωνίας (bürgerliche Gesellschaft),¹ έτσι και ο μεμονωμένος άνθρωπος χειραφετείται πολιτικά από τη θρησκεία αντιμετωπίζοντάς την όχι πλέον ως δημόσια υπόθεση, αλλά ως δική του ιδιωτική υπόθεση. Δείξαμε τέλος ότι η τρομοκρατική συμπεριφορά της γαλλικής επανάστασης προς τη θρησκεία όχι μόνο δεν ανατρέπει αυτή την άποψη, αλλά μάλλον την επιβεβαιώνει.

Φυσικά, ο κύριος Bauer, αντί να εξετάσει την πραγματική σχέση του σύγχρονου κράτους με τη θρησκεία, φαντασιώθηκε ένα κριτικό κράτος, ένα κράτος που δεν είναι τίποτε άλλο παρά ο κριτικός της θεολογίας ο οποίος διογκώθηκε στη φαντασία του μέχρι να γίνει κράτος. Όταν ο κύριος Bauer είναι προκατειλημμένος με την πολιτική, όλο και φυλακίζει την πολιτική μέσα στην πίστη του, στην κριτική πίστη. Όσο ασχολείτο με το κράτος, το μετέτρεπε πάντα σε επιχείρημα κατά «του εχθρού», της μη κριτικής θρησκείας και θεολογίας. Το κράτος χρησιμεύει ως εκτελεστής των κριτικο-θεολογικών φλογερών επιθυμιών.

Όταν ο κύριος Bauer απελευθερώθηκε αρχικά από την ορθόδοξη μη κριτική θεολογία, η πολιτική αυθεντία αντικατέστησε τη θρησκευτική αυθεντία. Η πίστη του στον Ιεχωβά μετατράπηκε σε πίστη στο πρωσικό κράτος. Στο έργο του «*Evangelische Landeskirche*» παρουσιάστηκε ως απόλυτο όχι μόνο το

1. Αποδίδουμε, στις περισσότερες περιπτώσεις, τον όρο bürgerliche Gesellschaft ως *ιδιωτική κοινωνία*. Ο Μαρξ υποθέτει στα νεανικά έργα του τη χειμελιανή έννοια του όρου και δηλώνει με αυτόν τη «σφαίρα των αναγκών» και των ιδιωτικών ανταλλαγών κάθε κοινωνίας σε διαρκή αντιπαράθεση προς την «πολιτική κοινωνία» και το κράτος. Την περιγραφή «ιδιωτική-αστική κοινωνία» υποθετούμε σε ορισμένα σημεία, ιδίως όταν ο Μαρξ αναφέρεται στο γαλλικό κοινωνικό σχηματισμό μετά την Επανάσταση του 1789 (στΜ).

πρωσικό κράτος αλλά, πράγμα που ήταν συνεπές, και ο πρωσικός βασιλικός οίκος. Στην πραγματικότητα όμως ο κύριος Bauer δεν είχε κανένα πολιτικό ενδιαφέρον γι' αυτό το κράτος, το οποίο, στα μάτια της «Κριτικής», προσέφερε υπηρεσίες κυρίως με τη διάλυση των Δογμάτων μέσω της Ένωσης και με την αστυνομική καταστολή των σχισματικών αιρέσεων.

(...)

Αποδείξαμε ότι η αναγνώριση των ανθρώπινων δικαιωμάτων από το σύγχρονο κράτος δεν έχει διαφορετικό νόημα από την αναγνώριση της δουλείας από το αρχαίο κράτος. Όπως δηλαδή το αρχαίο κράτος είχε ως φυσική βάση τη δουλεία, έτσι το σύγχρονο κράτος έχει ως φυσική βάση την ιδιωτική κοινωνία, αλλά και τον άνθρωπο της ιδιωτικής κοινωνίας, δηλαδή τον ανεξάρτητο άνθρωπο που συνδέεται με τον άνθρωπο μόνο με το δεσμό του ιδιωτικού συμφέροντος και της ασύνειδης φυσικής αναγκαιότητας, το σκλάβο της διόποριστικής εργασίας και της δικής του όσο και της ξένης ιδιοτελούς ανάγκης. Το σύγχρονο κράτος αναγνώρισε αυτή τη φυσική βάση του στα γενικά ανθρώπινα δικαιώματα. Και δεν τη δημιούργησε. Όπως το κράτος ήταν το προϊόν της ιδιωτικής κοινωνίας, που μέσα από την ίδια της την εξέλιξη οδηγήθηκε πέρα από τους παλιούς πολιτικούς δεσμούς, έτσι και το ίδιο αναγνώρισε από την πλευρά του τον τόπο γέννησής του και τη φυσική βάση του μέσα από τη διακήρυξη των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Το ότι λοιπόν οι εβραίοι χειραφετούνται πολιτικά και το ότι τους απονέμονται τα «ανθρώπινα δικαιώματα» είναι δύο πλευρές της ίδιας πράξης που η μια προϋποθέτει την άλλη. Ο κύριος Rieseck εκφράζει σωστά το νόημα που έχει το αίτημα των εβραίων για αναγνώριση της ελεύθερης ανθρώπινης ιδιότητας, όταν μεταξὺ άλλων ζητά την ελεύθερη κίνηση, παραμονή, αποδημία, άσκηση επαγγέλματος και άλλα αντίστοιχα. Αυτές οι εκδηλώσεις της «ελεύθερης ανθρώπινης ιδιότητας» αναγνωρίζονται ρητά ως τέτοιες από τη γαλλική διακήρυξη των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Ο εβραίος έχει κατά μείζονα λόγο δικαίωμα σ' αυτή την αναγνώριση της «ελεύθερης ανθρώπινης ιδιότητάς» του, εφόσον η «ελεύθερη ιδιωτική κοινωνία» είναι αναμφίβολα εβραϊκής εμπορικής υφής, κι αυτός είναι εξ ορισμού ένα ανα-

γκαιό μέλος της. Αναπτύξαμε περαιτέρω στα Deutsch-Franz [ösischen] Jahrbücher γιατί το μέλος της ιδιωτικής κοινωνίας αποκαλείται par excellence¹ «ο άνθρωπος» και γιατί τα ανθρώπινα δικαιώματα λέγονται «έμφυτα δικαιώματα».

(...)

Κριτικός αγώνας κατά της γαλλικής επανάστασης

Το χαμηλό επίπεδο της μάζας ανάγκασε το «Πνεύμα», την Κριτική, τον κύριο Bauer να θεωρήσει τη γαλλική επανάσταση όχι ως τη συγκεκριμένη περίοδο των με «πεζή έννοια» επαναστατικών προσπαθειών των Γάλλων, αλλά «μόνο» ως «σύμβολο» και φανταστική έκφραση των προσωπικών του κριτικών φαντασιοπληξιών. Η Κριτική επανορθώνει το «σφάλμα» της υποβάλλοντας την Επανάσταση σε μια νέα εξέταση. Τιμωρεί συγχρόνως αυτόν που αποπλάνησε την αθωότητά της, «τη μάζα», κοινοποιώντας της τα αποτελέσματα αυτής της «νέας εξέτασης».

«Η γαλλική επανάσταση ήταν ένα πείραμα το οποίο ανήκε εξ ολοκλήρου ακόμα στο 18ο αιώνα».

Το ότι ένα πείραμα του 18ου αιώνα, όπως η γαλλική επανάσταση, είναι εξ ολοκλήρου ακόμα ένα πείραμα του 18ου αιώνα και όχι αίφνης ένα πείραμα του 19ου είναι μια χρονολογική αλήθεια που φαίνεται να ανήκει «εξ ολοκλήρου ακόμα» στις αλήθειες που «είναι κατανοητές εκ των προτέρων και αφ' εαυτών». Μια τέτοια όμως αλήθεια ονομάζεται στην ορολογία της Κριτικής, η οποία είναι έντονα προκατειλημμένη εναντίον της «ολοφάνερης» αλήθειας, «εξέταση» και εντάσσεται έτσι φυσιολογικά σε μια «νέα εξέταση της επανάστασης».

«Οι ιδέες που προώθησε η γαλλική επανάσταση δεν οδηγούσαν όμως πέρα (hinausführen) από εκείνη την κατάσταση που ήθελε να καταργήσει με τη βία».

Οι ιδέες δεν μπορούν όμως ποτέ να οδηγήσουν πέρα από την παλιά κατάσταση του κόσμου, μπορούν μόνο να οδηγήσουν πέρα από τις ιδέες της παλιάς κατάστασης του κόσμου. Οι ι-

1. Κατ' εξοχήν (στΓΕ).

δέες δεν μπορούν να πραγματοποιούν (ausführen) απολύτως τίποτε. Για την πραγμάτωση των ιδεών χρειάζονται οι άνθρωποι, οι οποίοι επιστρατεύουν την πρακτική βία. Άρα, στην κυριολεκτική της έννοια, η κριτική πρόταση είναι πάλι μια αφ' εαυτής κατανοητή αλήθεια, άρα άλλη μια «εξέταση».

Χωρίς να θίγεται απ' αυτήν την εξέταση, η γαλλική επανάσταση προώθησε ιδέες, οι οποίες οδήγησαν πέρα από τις ιδέες όλης της παλιάς κατάστασης του κόσμου. Η επαναστατική κίνηση, που ξεκίνησε το 1789 με τον Cercle social,¹ συνεχίστηκε με κύριους εκφραστές τους Leclerc και Roux και τελικά νικήθηκε προς στιγμήν με τη συνωμοσία του Babeuf, προώθησε την κομμουνιστική ιδέα, την οποία ο φίλος του Babeuf Buonarroti² επανέφερε στη Γαλλία μετά την επανάσταση του 1830. Αυτή η ιδέα είναι, αν την επεξεργαστούμε με συνέπεια, η ιδέα της νέας κατάστασης του κόσμου.

«Αφού ως εκ τούτου(!) η επανάσταση κατήργησε τα διαχωριστικά όρια που έθετε η φεουδαρχία στη ζωή του λαού, ήταν αναγκασμένη να ικανοποιήσει και να αναζωπυρώσει η ίδια τον καθαρό εγωισμό της εθνικότητας, αλλά και να τον χαλιναγω-

1. Cercle social [κοινωνικός όμιλος] - οργάνωση που ιδρύθηκε από εκπροσώπους της δημοκρατικής διανοήσης και εμφανίστηκε στο προσκήνιο στο Παρίσι τα πρώτα χρόνια της γαλλικής αστικής επανάστασης του τέλους του 18ου αιώνα. Η θέση του Cercle social στην ιστορία των κομμουνιστικών ιδεών προσδιορίζεται από το ότι ο ιδεολόγος του Claude Fauchet διατύπωσε το αίτημα για αναλογική διανομή της γης, για περιορισμό της μεγάλης ιδιοκτησίας, όπως και το αίτημα να εξασφαλίζεται εργασία για όλους τους ικανούς να εργαστούν πολίτες. Η κριτική που άσκησε ο Fauchet στην τυπική ιδότητα που διακρίβη η γαλλική επανάσταση είχε ως συνέχεια την κατά πολύ τολμηρότερη στάση του Jacques Roux, ενός ηγέτη των «λυσσασμένων» (engagés) στο ζήτημα αυτό (στΓΕ).

2. Ο François-Noël Babeuf, γαιοκτήμονας από την Πικαρδία, ήταν συντάκτης του «Μανιφέστου των Πληθείων» και ηγέτης της μυστικής οργάνωσης Conspiration des égaux. Σκοπός της οργάνωσης ήταν η «ολοκλήρωση» της γαλλικής επανάστασης με τη βίαιη κατάληψη της εξουσίας, την κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας και την οργάνωση της παραγωγής με βάση αυτοδιειθυνόμενες «φάριες». Οι αρχηγοί της Conspiration συνελήφθησαν το 1796 και ο Babeuf στάλθηκε στη γκιλοτίνα. Τις ιδέες του Babeuf επεξεργάστηκε ο Buonarroti στο έργο του *La conspiration pour l'égalité dite de Babeuf* (1828) που πληρέσσε τις μυστικές εταιρίες της εποχής και αργότερα τον Μπλανκί. Στο Κομμουνιστικό Μανιφέστο ο Babeuf αναφέρεται ως ένας από τους ηγέτες που εξέφρασαν τις διεκδικήσεις του προλεταριάτου (στΜ).

γήσει από την άλλη πλευρά με το απαραίτητο συμπλήρωμά του, την αναγνώριση ενός ύψιστου όντος, με την υπέρτερη επιβεβαίωση της γενικής υπόστασης του κράτους (Staatswesen), η οποία οφείλει να συγκρατεί τα μεμονωμένα εγωιστικά άτομα (Atome)».

Ο εγωισμός της εθνικότητας είναι ο φυσιολογικός εγωισμός της γενικής υπόστασης του κράτους, σε αντίθεση με τον εγωισμό των φεουδαρχικών διαχωριστικών ορίων. Το ύψιστο ον είναι η υπέρτερη επιβεβαίωση της γενικής υπόστασης του κράτους, άρα και της εθνικότητας. Το ύψιστο ον οφείλει όμως εξίσου να χαλιναγωγήσει τον εγωισμό της εθνικότητας, άρα της γενικής υπόστασης του κράτους! Είναι πραγματικά ένα κρίσιμο κριτικό καθήκον το να χαλιναγωγήσει κανείς έναν εγωισμό μέσα από την επιβεβαίωσή του και μάλιστα μέσα από τη *θηροσκευτική* επιβεβαίωσή του, δηλαδή μέσα από την αναγνώρισή του ως υπερανθρώπινου όντος και γι' αυτό το λόγο και απαλλαγμένου από τους ανθρώπινους χαλινούς! Οι δημιουργοί του ύψιστου όντος δεν γνώριζαν τίποτε γι' αυτή την κριτική τους πρόθεση.

Ο κύριος Buchez, που θεμελιώνει το φανατισμό της εθνικότητας στο φανατισμό της θρησκείας, καταλαβαίνει καλύτερα τον ήρωά του, τον *Ροδεσπιέρο*.

Η Ρώμη και η Ελλάδα καταστράφηκαν εξαιτίας της εθνικότητας. Η Κριτική δεν λέει λοιπόν τίποτε ειδικό για τη γαλλική επανάσταση όταν αποδίδει την αποτυχία της στην εθνικότητα. Εξίσου λίγα λέει για την εθνικότητα όταν ορίζει τον εγωισμό της ως *καθαρό*. Αυτός ο καθαρός εγωισμός φαίνεται όμως πολύ σκοτεινός, αναμυγμένος με σάρκα και αίμα, φυσικός εγωισμός, αν τον συγκρίνουμε για παράδειγμα με τον καθαρό εγωισμό του φιχτεϊκού Εγώ. Αν όμως η καθαρότητά του είναι μόνο σχετική, σε αντίθεση με τον εγωισμό των φεουδαρχικών διαχωριστικών ορίων, δεν χρειάζοταν καμιά «νέα εξέταση της Επανάστασης» για να θρηθεί ότι ο εγωισμός που έχει ως αντικείμενο ένα έθνος είναι γενικότερος ή καθαρότερος από τον εγωισμό που έχει ως αντικείμενο μια ιδιαίτερη τάξη (Stand) ή μια ιδιαίτερη συντεχνία.

Οι διασαφήσεις της Κριτικής για τη γενική υπόσταση του κράτους δεν είναι λιγότερο διδακτικές. Περιορίζονται στο ότι η γενική υπόσταση του κράτους πρέπει να συγκρατεί τα μεμονωμένα εγωιστικά άτομα.

Για να μιλήσουμε με ακρίβεια και με την πεζή έννοια, τα μέλη της ιδιωτικής κοινωνίας δεν είναι άτομα. Η χαρακτηριστική ιδιότητα του ατόμου έγκειται στο ότι δεν έχει ιδιότητες και γι' αυτό δεν έχει και καμιά σχέση προς άλλα όντα έξω από αυτό, σχέση η οποία να είναι καθορισμένη από την ίδια του τη *φυσική αναγκαιότητα*. Το άτομο δεν έχει ανάγκες, είναι *αύταρκτες*: ο κόσμος έξω από αυτό είναι το απόλυτο κενό, είναι δηλαδή χωρίς περιεχόμενο, χωρίς νόημα, δεν έχει να πει τίποτε, ακριβώς επειδή το άτομο έχει *όλη την πληρότητα* μέσα του. Ας φουσκώνει το εγωιστικό υποκείμενο (Individuum) της ιδιωτικής κοινωνίας μέσα στη μη απτή παράσταση και τη μη ζωντανή αναγωγή του σε *άτομο*, δηλαδή σε ένα μακάριο ον χωρίς σχέσεις, *αύταρκτες*, χωρίς ανάγκες, *απολύτως πλήρες*. Η μη μακάρια *απτή πραγματικότητα* δεν ενδιαφέρεται για τη φαντασίωσή του, κάθε μια από τις αισθήσεις του το αναγκάζει να πιστέψει στο νόημα¹ του κόσμου και των υποκειμένων που υπάρχουν έξω από αυτό: ακόμα και το ίδιο το *εγκόσμιο* στομάχι του του υπενθυμίζει καθημερινά ότι ο κόσμος *έξω* από αυτό δεν είναι *άδειος* αλλά είναι αυτό που κατεξοχήν *γεμίζει*. Κάθε μια από τις βασικές του δραστηριότητες και ιδιότητες, κάθε μια από τις ζωτικές ορμές του γίνεται *ανάγκη*, *επιτακτική ανάγκη*, η οποία μετατρέπει τον *εγωισμό* του σε πάθος για άλλα πράγματα και άλλους ανθρώπους έξω από αυτό. Επειδή όμως η ανάγκη του ενός υποκειμένου δεν είναι κάτι το αυτονόητο για το άλλο εγωιστικό υποκείμενο που κατέχει τα μέσα για την ικανοποίησή της, δηλαδή η ανάγκη δεν έχει άμεση σχέση με την ικανοποίησή της, γι' αυτό πρέπει κάθε υποκείμενο να δημιουργήσει τη σχέση αυτή με το να μεσολαβήσει και το ίδιο μεταξύ της ξένης ανάγκης και των αντικειμένων αυτής της ανάγκης. Επομένως, η *φυσική αναγκαιότητα*, οι *βασικές ανθρώπινες ιδιότητες*, όσο *αλλοτριωμένες* κι αν φαίνονται αυτές, και το *συμφέρον* συγκρατούν τα μέλη της ιδιωτικής κοινωνίας: *πραγματικός* τους σύνδεσμος είναι η *ιδιωτική* και όχι η *πολιτική* ζωή. Επομένως δεν είναι το *κράτος* που συγκρατεί τα *άτομα* (Atome) της ιδιωτικής κοινωνίας, αλλά το ότι είναι *άτομα* μό-

1. Κατά πάσα πιθανότητα θέλει να πει: στην ύπαρξη (στΓΕ).

νο κατά φαντασία, στον ουρανό της φαντασιώσεώς τους - στην πραγματικότητα όμως είναι όντα ριζικά διαφορετικά από τα άτομα, δηλαδή δεν είναι θείοι εγωιστές αλλά εγωιστές άνθρωποι. Μόνο η πολιτική δεισιδαιμονία φαντασιώνεται ακόμη και σήμερα ότι το κράτος πρέπει να διατηρεί τη συνοχή της ιδιωτικής ζωής, ενώ στην πραγματικότητα η ιδιωτική ζωή είναι αυτή που διατηρεί τη συνοχή του κράτους.

«Η κολοσσιαία ιδέα του Ροβεσπιέρου και του Σαιν-Ζυστ να δημιουργήσουν έναν “ελεύθερο λαό” ο οποίος να ζει μόνο σύμφωνα με τους κανόνες της δικαιοσύνης και της αρετής - βλέπε για παράδειγμα τις εκθέσεις του Σαιν-Ζυστ για το έγκλημα του Danton και τη γενική αστυνομία - μορούσε μόνο με την τρομοκρατία να διατηρηθεί για ένα ορισμένο διάστημα και ήταν μια αντίφαση ενάντια στην οποία αντέδρασαν τα κακόδουλα και εγωιστικά στοιχεία της λαϊκής φύσης (Volkswesen) με το δειλό και ύπουλο τρόπο που έπρεπε να περιμένει κανείς από αυτά».

Αυτή η απολύτως-κριτική φράση που χαρακτηρίζει έναν «ελεύθερο λαό» ως «αντίφαση» ενάντια στην οποία έπρεπε να αντιδράσουν τα στοιχεία της «λαϊκής φύσης» είναι απολύτως κούφια, διότι κατά τον Ροβεσπιέρο και τον Σαιν-Ζυστ «η ελευθερία, η δικαιοσύνη και η αρετή» δεν μπορούν αντίθετα παρά να είναι ζωτικές εκδηλώσεις ενός «λαού» και ιδιότητες της «λαϊκής φύσης». Ο Ροβεσπιέρος και ο Σαιν-Ζυστ αναφέρονται ρητά στην αρχαία «ελευθερία, δικαιοσύνη, αρετή» που ανήκε μόνο στη «λαϊκή φύση». Οι Σπαρτιάτες, οι Αθηναίοι, οι Ρωμαίοι είναι στον καιρό του μεγαλείου τους «ελεύθεροι, δίκαιοι, ενάρετοι λαοί».

«Ποια», ρωτά ο Ροβεσπιέρος στο λόγο του για τις αρχές της δημόσιας ηθικής (συνεδρίαση της Convention στις 5 Φεβρουαρίου 1794), «ποια είναι η θεμελιώδης αρχή της δημοκρατικής ή φιλολαϊκής κυβέρνησης; Η αρετή. Μιλώ για τη δημόσια αρετή που πραγματοποίησε τέτοια θαύματα στην Ελλάδα και στη Ρώμη και που θα πραγματοποιήσει ακόμη πιο αξιοθαύμαστα στη δημοκρατική (republikanische) Γαλλία για την αρετή που δεν είναι τίποτε άλλο από την αγάπη για την πατρίδα και τους νόμους της».

Ο Ροβεσπιέρος χαρακτηρίζει έπειτα ρητά τους Αθηναίους

και τους Σπαρτιάτες ως «peuples libres»¹. Υπενθυμίζει διαρκώς την αρχαία λαϊκή φύση και αναφέρει τους ήρωες όσο και τους καταστροφείς της - Λυκούργο, Δημοσθένη, Μιλτιάδη, Αριστείδη, Βρούτο, Κατιλίνα, Καίσαρα, Κλαύδιο, Πίσωνα.

Ο Σαιν-Ζυστ στην έκθεσή του για τη σύλληψη του Danton -όπου παραπέμπει η κριτική- λέει ρητά:

«Ο κόσμος είναι άδειος μετά τους Ρωμαίους, και μόνο η ανάνησή τους τον γεμίζει και επαγγέλεται ακόμη την ελευθερία».

Το αρχαιοπρεπές κατηγορητήριο του στρέφεται εναντίον του Danton ως Κατιλίνα.

Στην άλλη έκθεση του Σαιν-Ζυστ σχετικά με τη γενική αστυνομία παρουσιάζεται ο δημοκράτης (Republikaner) με την απολύτως αρχαία έννοια, άκαμπος, λιτός, απλός κ.λπ. Η αστυνομία πρέπει σύμφωνα με την ουσία της να είναι ένας θεσμός που αντιστοιχεί στους κήνσορες της Ρώμης. - Ο Κόδρος, ο Λυκούργος, ο Καίσαρας, ο Κάτων, ο Κατιλίνας, ο Βρούτος, ο Αντώνιος, ο Κάσιος δεν λείπουν. Τέλος, ο Σαιν-Ζυστ χαρακτηρίζει μονολεκτικά την «ελευθερία, δικαιοσύνη, αρετή» που απαιτεί, λέγοντας:

«Que les hommes révolutionnaires soient des Romains».²

Ο Ροβεσπιέρος, ο Σαιν-Ζυστ και το κόμμα τους ηττήθηκαν γιατί συνέχισαν την αρχαία, ρεαλιστική-δημοκρατική κοινότητα που βασιζόταν στην πραγματική δουλεία με το σύγχρονο πνευματικό-δημοκρατικό αντιπροσωπευτικό κράτος που στηρίζεται στη χειραφετημένη δουλεία, την ιδιωτική κοινωνία. Τι κολοσσιαία πλάνη το να πρέπει από τη μια πλευρά να αναγνωρίσεις και να επικυρώσεις στα ανθρώπινα δικαιώματα τη σύγχρονη ιδιωτική-αστική κοινωνία, την κοινωνία της βιομηχανίας, του γενικού ανταγωνισμού, των ιδιωτικών συμφερόντων που επιδιώκουν ελεύθερα τους σκοπούς τους, την κοινωνία της αναρχίας, της φυσικής και πνευματικής ατομικότητας που έχει αποξενωθεί από τον εαυτό της, και να θέλεις, από την άλλη, να ακυρώσεις αμέσως μετά τις ζωτικές εκφράσεις αυτής της κοινωνίας για τα μεμονωμένα υποκείμενα και να διαμορφώσεις την πολιτική κεφαλή αυτής της κοινωνίας με τον αρχαίο τρόπο!

1. Ελεύθεροι λαοί (στΓΕ).

2. Ας γίνουν οι επαναστάτες Ρωμαίοι (στΓΕ).

Τραγική μορφή πήρε αυτή η πλάνη, όταν ο Σαιν-Ζυστ έδειξε τη μέρα της εκτέλεσής του τη μεγάλη πινακίδα των *ανθρώπων δικαιωμάτων* που ήταν αναρτημένη στην αίθουσα της Co-nciergerie και είπε με περηφάνια και αυτοπεποίθηση: «C'est pourtant moi qui ai fait cela».¹ Αυτή ακριβώς η πινακίδα διακήρυξε το *δικαίωμα* ενός *ανθρώπου* που δεν μπορεί να είναι ο άνθρωπος της αρχαίας κοινότητας, όπως και οι *εθνικοοικονομικές* και *βιομηχανικές* σχέσεις του δεν είναι οι *αρχαίες*.

Δεν είναι εδώ η κατάλληλη θέση για να αιτιολογήσουμε ιστορικά την πλάνη των *τρομοκρατών*.

«Μετά την πτώση του Ροδεσπιέρου ο *πολιτικός διαφωτισμός* και η *πολιτική κίνηση* έφτασαν γρήγορα στο σημείο όπου έγιναν λεία του *Ναπολέοντα*, ο οποίος όχι πολύ καιρό μετά τη 18η Μπρυμαίρ² μπόρεσε να πει: "Με τους νομάρχες, τους αστυνομικούς και τους κληρικούς μου μπορώ να κάνω τη Γαλλία ό,τι θέλω"».

Η *εγκόσμια* ιστορία αναφέρει αντίθετα: Μετά την πτώση του Ροδεσπιέρου αρχίζει για πρώτη φορά να πραγματοποιείται πεζά ο *πολιτικός διαφωτισμός* που ήθελε να ξεπεράσει τον εαυτό του και ήταν *υπερβολικά ενθουσιώδης*. Κάτω από τη διακυβέρνηση του Διευθυντηρίου³ ξεσπά σε τεράστια ζωτικά ρεύματα η *ιδιωτική κοινωνία* - που η ίδια η επανάσταση είχε απαλλάξει από τα φεουδαρχικά δεσμά και είχε αναγνωρίσει επίσημα, όσο κι αν η *τρομοκρατία* ήθελε να τη θυσιάσει σε μια αρχαία πολιτική ζωή. Θύελλα και ορμή για εμπορικές επιχειρήσεις, μανία πλουτισμού, παραζάλη της νέας αστικής ζωής, της οποίας η πρώτη αυτο-απόλαυση είναι ακόμη τολμηρή, ελαφρόμυαλη, επιπόλαια, συναρπαστική: *πραγματικός διαφωτισμός της γαλλικής έγγραφας ιδιοκτησίας*, της οποίας η φεουδαρχική διάρθρωση κομματιάστηκε από το σφυρί της Επανάστα-

σης και την οποία υποβάλλει πλέον ο πρώτος πυρετός των πολλών νέων ιδιοκτητών σε μια ολόπλευρη καλλιέργεια: οι πρώτες κινήσεις της απελευθερωμένης βιομηχανίας - να μερικά από τα σημεία ζωής της νεοδημιουργηθείσης ιδιωτικής-αστικής κοινωνίας. Η *ιδιωτική κοινωνία* εκπροσωπείται *θετικά* από την *αστική τάξη*. Η αστική τάξη *εγκαινιάζει* λοιπόν την κυριαρχία της (Regiment). Τα *ανθρώπινα δικαιώματα* παύουν να υπάρχουν *μόνο στη θεωρία*.

Αυτό που έγινε λεία του Ναπολέοντα τη 18η Μπρυμαίρ δεν ήταν, όπως νομίζει η κριτική πιστεύοντας κατά γράμμα κάποιον κύριο von Rotteck και τον Welcker, το επαναστατικό κίνημα γενικά, αλλά η *φιλελεύθερη αστική τάξη*. Αρκεί να διαβάσει κανείς τους λόγους των τότε νομοθετών για να πειστεί. Έχει κανείς την εντύπωση ότι μεταφέρεται από την Convention σε ένα σημερινό κοινοβούλιο.

Με τον *Ναπαλέοντα* δόθηκε η τελευταία μάχη της *επαναστατικής τρομοκρατίας* ενάντια στην *ιδιωτική κοινωνία* - που είχε κι αυτή ανακηρυχθεί από την Επανάσταση- και την πολιτική της. Ο *Ναπολέοντας* διέβλεπε πάντως ήδη την υπόσταση (Wesen) του *σύγχρονου κράτους*, το ότι αυτό είχε ως θεμέλιο την ανεμπόδιστη εξέλιξη της ιδιωτικής κοινωνίας, την ελεύθερη κίνηση των ιδιωτικών συμφερόντων κ.λπ. Αποφάσισε να αναγνωρίσει και να προστατεύσει το θεμέλιο αυτό. Δεν ήταν ένας ονειροπόλος τρομοκράτης. Παράλληλα όμως αντιμετώπιζε ακόμη το *κράτος* ως *αντοσκοπό* και την αστική ζωή ως απλό θησαυροφυλάκα και ως *υποτακτικό* του που δεν επιτρεπόταν να έχει *δική του βούληση*. *Εφάρμοσε* την *τρομοκρατία* αντικαθιστώντας τη *διαρκή επανάσταση* με το *διαρκή πόλεμο*. Ικανοποίησε μέχρι τον πλήρη κορεσμό τον εγωισμό του γαλλικού εθνικισμού (französische Nationalität), απαίτησε όμως και τη θυσία των αστικών επιχειρήσεων, [της] απόλαυσης, πλούτου κ.λπ., όσες φορές το επέβαλλε ο πολιτικός σκοπός της κατάκτησης. Καταπίεζε με δεσποτικό τρόπο το φιλελευθερισμό της ιδιωτικής-αστικής κοινωνίας -τον πολιτικό ιδεαλισμό της καθημερινής της πράξης- και δεν προστάτευε πλέον τα βασικότερα *ελικά* της συμφέροντα, το εμπόριο και τη βιομηχανία, όποτε αυτά έρχονταν σε σύγκρουση με τα πολιτικά του συμφέροντα. Η περιφρόνησή του για τους βιομήχανους hommes d'affai-

1. Κι όμως εγώ ήμουν εκείνος που το έφτιαξε αυτό (στΓΕ).

2. Η 18η Μπρυμαίρ. Πραξικόπημα της 9ης Νοεμβρίου 1799, το οποίο ολοκλήρωσε την αστική αντεπανάσταση στη Γαλλία με το πραξικόπημα αυτό ανατράπηκε το Διευθυντήριο και εγκαθιδρύθηκε η δικτατορία του Ναπολέοντα Βοναπάρτη (στΓΕ).

3. *Διευθυντήριο* - διεφθαρμένη μεγαλοαστική κυβέρνηση που σχηματίστηκε στη Γαλλία μεταξύ 1794 και 1799 με βάση το Σύνταγμα του Διευθυντηρίου. Φοδόνταν τόσο τη συνέχιση της Επανάστασης όσο και τη βασιλική αντίδραση (στΓΕ).

ges¹ ήταν το συμπλήρωμα της περιφρόνησής του για τους *ιδεολόγους*. Καταπολεμούσε και προς τα μέσα, στην ιδιωτική-αστική κοινωνία, τον αντίπαλο του κράτους, το οποίο ήταν γι' αυτόν ακόμη απόλυτος αυτοσκοπός. Έτσι ξεκαθάρισε στο Συμβούλιο Επικρατείας ότι δεν θα ανεχτεί να αποφασίζει κατ' αρέσκεια ο ιδιοκτήτης μεγάλων αγροτικών εκτάσεων για την καλλιέργεια ή τη μη καλλιέργειά τους. Έτσι συνέλαβε το σχέδιο να υποτάξει το εμπόριο στο κράτος μέσω της ιδιοποίησης του *Roulage*.² Γάλλοι έμποροι προετοίμασαν το γεγονός που κλόνισε για πρώτη φορά την εξουσία του Ναπολέοντα. Κερδοσκόποι του Παρισιού προκάλεσαν τεχνητά ένα λιμό και ανάγκασαν τον Ναπολέοντα να αναβάλει την έναρξη της ρωσικής εκστρατείας σχεδόν για δύο μήνες και έτσι να τη μεταθέσει σε μια υπερβολικά προχωρημένη εποχή του χρόνου.

Όπως με τον Ναπολέοντα αντιπαρατέθηκε για μια ακόμη φορά η επαναστατική τρομοκρατία στη φιλελεύθερη αστική τάξη, έτσι και με την παλινόρθωση, με τους Βουρβόνους, αντιπαρατέθηκε για μια ακόμη φορά σ' αυτήν η αντεπανάσταση. Τελικά το 1830 πραγματοποιήθηκαν για την αστική τάξη οι επιθυμίες του 1789, με μόνη διαφορά ότι ο *πολιτικός της διαφωτισμός* είχε πλέον ολοκληρωθεί. Δεν πίστευε πλέον ότι με το συνταγματικό αντιπροσωπευτικό κράτος επιδιώκει το ιδανικό του κράτους, τη σωτηρία του κόσμου και γενικά ανθρώπινους σκοπούς, αλλά αντίθετα το αντιμετώπιζε ως την *επίσημη έκφραση της αποκλειστικής της εξουσίας* και ως την *πολιτική αναγνώριση του ιδιαίτερου συμφέροντός της*.

Η ιστορία της ζωής της γαλλικής επανάστασης, που ξεκινά το 1789, δεν τερματίζεται το 1830, όταν μια από τις στιγμές της, εμπλουτισμένη πια με τη συνείδηση της *κοινωνικής της σημασίας*, πέτυχε τη νίκη.

Για την κριτική της εγελιανής φιλοσοφίας του δικαίου,
(1843-44).

M.E.W. τ. 1 σσ. 378-391

Εισαγωγή

Για τη Γερμανία η *κριτική της θρησκείας* έχει ουσιαστικά ολοκληρωθεί και η κριτική της θρησκείας είναι η προϋπόθεση κάθε κριτικής.

Η εγκόσμια ύπαρξη της πλάνης βρίσκεται εκτεθειμένη από τη στιγμή που ο ουρανός της *oratio pro aris et focis*¹ έχει αντικρουσθεί. Ο άνθρωπος, ο οποίος δρῆκε στη φανταστική πραγματικότητα του ουρανού, όπου αναζητούσε έναν υπεράνθρωπο, μόνον την *αντανάκλαση* του εαυτού του, δεν θα θελήσει ξανά να βρει μόνο τη *φαινομενική εικόνα* του, τον μη-άνθρωπο, εκεί όπου αναζητά και πρέπει να αναζητά την αληθινή του πραγματικότητα.

Το θεμέλιο της άθρησκης κριτικής είναι: ο *άνθρωπος δημιουργεί τη θρησκεία*, η θρησκεία δεν δημιουργεί τον άνθρωπο. Και μάλιστα η θρησκεία είναι η αυτο-συνείδηση και το αυτοσυναίσθημα του ανθρώπου που είτε δεν έχει βρει ακόμη τον εαυτό του είτε τον έχει ήδη ξαναχάσει. Αλλά ο *άνθρωπος* δεν είναι αφηρημένο ον που βρίσκεται έξω από τον κόσμο. Ο άνθρωπος είναι ο *κόσμος του ανθρώπου*, το κράτος, η κοινωνία. Αυτό το κράτος και αυτή η κοινωνία παράγουν τη θρησκεία, μια *αντεστραμμένη συνείδηση* του κόσμου, διότι τα ίδια είναι ένας *αντεστραμμένος κόσμος*. Η θρησκεία είναι η γενική

1. Επιχειρηματίες (στΓΕ).

2. Μετάφορα εμπορευμάτων (στΓΕ).

1. Λόγος υπέρ θωμών και εστιών (στΓΕ).

θεωρία αυτού του κόσμου, η εγκυκλοπαιδική του σύνοψη, η λογική του σε λαϊκή μορφή, το πνευματικό του Point - d' honneur,¹ ο ενθουσιασμός του, η ηθική του επικύρωση, το πανηγυρικό του συμπλήρωμα, το γενικό θεμέλιο για την παρηγοριά και την δικαιολόγησή του. Είναι η φανταστική πραγμάτωση της ανθρώπινης ουσίας διότι η ανθρώπινη ουσία δεν έχει αληθινή πραγματικότητα. Ο αγώνας ενάντια στη θρησκεία είναι επομένως έμμεσα ο αγώνας ενάντια σ' εκείνον τον κόσμο του οποίου πνευματικό άρωμα είναι η θρησκεία.

Η θρησκευτική αθλιότητα είναι, αφ' ενός, η έκφραση της πραγματικής αθλιότητας και, αφ' ετέρου, η διαμαρτυρία ενάντια στην πραγματική αθλιότητα. Η θρησκεία είναι ο αναστεναγμός του κατατρεγμένου πλάσματος, η ψυχή ενός άκαρδου κόσμου αλλά και το πνεύμα μιας μη πνευματικής κατάστασης. Είναι το όπιο του λαού.

Η κατάργηση της θρησκείας ως απατηλής ευτυχίας του λαού είναι η απαίτηση της πραγματικής ευτυχίας του. Η απαίτηση να εγκαταλειφθούν οι ψευδαισθήσεις σχετικά με την κατάσταση του είναι η απαίτηση να εγκαταλειφθεί μια κατάσταση που έχει ανάγκη τις ψευδαισθήσεις. Η κριτική της θρησκείας είναι λοιπόν η εν σπέρματι κριτική της κοιλάδας των δακρύων που έχει ως φωτιστέφανο τη θρησκεία.

Η κριτική μάδησε τα φανταστικά άνθη από την αλυσίδα, όχι για να σκιάσει ο άνθρωπος την απομυθοποιημένη και αμείλικτη αλυσίδα αλλά για να αποτινάξει την αλυσίδα και να πάρει το ζωντανό άνθος. Η κριτική της θρησκείας βγάζει τον άνθρωπο από την πλάνη ώστε αυτός να σκεφτεί, να δράσει, να διαμορφώσει την πραγματικότητά του ως άνθρωπος απαλλαγμένος από την πλάνη, που ήρθε στα λογικά του, ώστε να κινηθεί γύρω από τον εαυτό του και άρα γύρω από τον πραγματικό ήλιο του. Η θρησκεία δεν είναι παρά ο απατηλός ήλιος που κινείται γύρω από τον άνθρωπο όσο εκείνος δεν κινείται γύρω από τον εαυτό του.

Είναι επομένως καθήκον της ιστορίας -αφού εξαφανίστηκε ο άλλος κόσμος της αλήθειας- να αποκαταστήσει την αλήθεια αυτού του κόσμου. Είναι καταρχήν καθήκον της φιλοσοφίας, η

οποία υπηρετεί την ιστορία, αφού έπεσε η μάσκα της άγιας μορφής της ανθρώπινης αυτοαλλοτρίωσης, να ρίξει τη μάσκα της αυτοαλλοτρίωσης στις μη άγιες μορφές της. Η κριτική του ουρανού μετατρέπεται έτσι σε κριτική της γης, η κριτική της θρησκείας σε κριτική του δικαίου, η κριτική της θεολογίας σε κριτική της πολιτικής.

Η ανάλυση που ακολουθεί¹ -μια συμβολή σ' αυτή την εργασία- δεν αφορά κατ' αρχήν το πρωτότυπο αλλά ένα αντίγραφο, την γερμανική φιλοσοφία του κράτους και του δικαίου, για το μόνο λόγο ότι αναφέρεται στη Γερμανία.

Αν κάποιος ήθελε να ξεκινήσει από το γερμανικό *status quo* έστω και με τον μόνο κατάλληλο τρόπο, δηλαδή αρνητικά, το αποτέλεσμα θα παρέμενε και πάλι ένας αναχρονισμός. Ακόμη και η άρνηση του πολιτικού μας παρόντος δρύνεται ήδη ως

1. Ο Μαξ εννοεί τη συνολική εργασία του «Για την κριτική της γερμανικής φιλοσοφίας του Δικαίου» (βλέπε το αναλυτικό χειρόγραφο αυτής της εργασίας στην έκδοση M.E.W., τ. 1, σσ. 201-333), την οποία ήθελε να επεξεργαστεί για τύπωμα και να δημοσιεύσει αμέσως μετά την «Εισαγωγή» που δημοσιεύθηκε στα Deutsch-Französische Jahrbücher. Για τους βασικούς λόγους για τους οποίους δεν πραγματοποιήθηκε το σχέδιο αυτό, ο Μαξ έγραψε στον πρόλογο των Οικονομικο-φιλοσοφικών χειρογράφων του 1844 τα εξής:

«Στα Deutsch-Französische Jahrbücher ανήγγειλα την κριτική της επιστήμης του δικαίου και του κράτους με τη μορφή μιας κριτικής της γερμανικής φιλοσοφίας του δικαίου. Στην επεξεργασία όμως για την εκτύπωση αποδείχτηκε ότι η ανάμιξη της κριτικής που στρεφόταν μόνο κατά της γενικής θέσεως με την κριτική των επιμέρους αντικειμένων ήταν ακατάλληλη διότι παρεμπόδιζε την ανάπτυξη και δυσχέραινε την κατανόηση. Επιπλέον ο πλούτος και η ποικιλία των προς εξέταση αντικειμένων δεν θα επέτρεπε σε ένα κείμενο παρά μόνο τη συμπίεσή τους με έναν εντελώς αφοριστικό τρόπο και μια τέτοια αφοριστική παρουσίαση θα προκαλούσε με τη σειρά της την εντύπωση μιας αυθαίρετης συστηματοποίησης».

Με αφετηρία αυτές τις σταθμίσεις, ο Μαξ κατέληξε τότε στο συμπέρασμα ότι θα ήταν σκοπιμότερο να δημοσιευθεί σε μεμονωμένες μερσοσφύρες μια κριτική του δικαίου, της ηθικής, της πολιτικής κ.λπ., και όλα αυτά να ολοκληρωθούν με μια συνολική εργασία, η οποία θα περιελάμβανε μια κριτική στην ιδεαλιστική θεωρησιακή φιλοσοφία. Ωστόσο, η αναγκαιότητα του αγώνα ενάντια στους νεογεωργιανούς όπως και ενάντια σε άλλους εκπροσώπους της αστικής και μικροαστικής γερμανικής ιδεολογίας παρεκίνησε τον Μαξ να αλλάξει το αρχικό του σχέδιο και να δώσει μια εις βάθος κριτική της θεωρησιακής φιλοσοφίας, στενά συνδεδεμένη με τη διαμόρφωση των βάσεων της νέας επαναστατικής-υλιστικής κοσμοαντίληψης. Σ' αυτό το καθήκον αντικατοχύθησαν οι Μαξ και Ένγκελς με τις κοινές εργασίες τους «Η Αγία Οικογένεια» και «Η Γερμανική Ιδεολογία» (στΓΕ).

1. Ζήτημα τιμής (στΓΕ).

σκονιασμένο γεγονός στην ιστορική αποθήκη των σύγχρονων λαών. Όταν αρνούμαι τις πουδραρισμένες κοτσίδες εξακολουθώ να έχω κοτσίδες χωρίς πούδρα. Όταν αρνούμαι την κατάσταση στη Γερμανία του 1843 βρίσκομαι, σύμφωνα με το γαλλικό ημερολόγιο, μόλις και μετά βίας στο έτος 1789 και επ' ουδενί λόγω στην καρδιά του παρόντος.

Βέβαια, η γερμανική ιστορία κανιχτείται για ένα κίνημα για το οποίο κανένας λαός που υπάρχει στον ιστορικό ορίζοντα δεν της έδωσε το παράδειγμα και στο οποίο κανένας δεν θα τη μιμηθεί. Πράγματι, μοιραστήκαμε τις παλιννομήσεις των σύγχρονων κρατών χωρίς να μοιραστούμε τις επαναστάσεις τους. Έγινε σ' εμάς παλινόρθωση, πρώτον, διότι άλλοι λαοί τόλμησαν μια επανάσταση και, δεύτερον, διότι άλλοι λαοί υπέστησαν μια αντεπανάσταση: την πρώτη φορά διότι οι αφέντες μας φοβήθηκαν, τη δεύτερη φορά διότι οι αφέντες μας δεν φοβήθηκαν. Εμείς, με τους ποιμένες μας επικεφαλής, βρισκόμασταν πάντα μία φορά στον κόσμο της ελευθερίας και αυτό τη μέρα της ταφής της.

Μια σχολή που νομιμοποιεί την εξαχρείωση του σήμερα με την εξαχρείωση του χθες, μια σχολή που χαρακτηρίζει ανταρσία την κάθε κραυγή του δουλοπάροικου ενάντια στο κνούτο εφόσον το κνούτο υπάρχει από χρόνια, είναι πατροπαράδοτο, ιστορικό κνούτο, μια σχολή στην οποία η ιστορία δείχνει μόνο το *a posteriori*¹ της, όπως ο Θεός του Ισραήλ στο δούλο του Μωυσή, η ιστορική σχολή των δικαίων θα είχε συνεπώς εφεύρει τη γερμανική ιστορία αν δεν ήταν η ίδια εφεύρημα της γερμανικής ιστορίας. Ίδιος ο Σάυλοκ, αλλά ο Σάυλοκ υπηρέτης, ορκίζεται στο γραμματίό της για κάθε λίβρα κρέατος που κόβεται από την καρδιά του λαού, στο ιστορικό γραμματίό της, στο χριστιανογερμανικό γραμματίό της.

Αντίθετα μερικοί καλοπροαίρετοι και ενθουσιώδεις, γερμανομανείς λόγω καταγωγής και φιλελεύθεροι λόγω σκέψης, αναζητούν την ιστορία της ελευθερίας μας πέρα από την ιστορία μας, στα παρθένα τευτονικά δάση. Πώς θα διακρινόταν όμως η ιστορία της ελευθερίας μας από την ιστορία της ελευθερίας του αγριόχοιρου αν μπορεί να δροθεί μόνο στα δάση; Άλλω-

στε είναι γνωστό : όπως φωνάζεις μέσα στο δάσος έτσι θα αντιλαλήσει το δάσος. Ας αφήσουμε λοιπόν εν ειρήνη τα παρθένα τευτονικά δάση!

Πόλεμος στις γερμανικές συνθήκες! Και δέβαια! Βρίσκονται κάτω από το επίπεδο της ιστορίας, βρίσκονται κάτω από οποιαδήποτε κριτική, παραμένουν ωστόσο αντικείμενο της κριτικής, όπως ακριβώς ο εγκληματίας που βρίσκεται κάτω από το επίπεδο της ανθρωπότητας παραμένει αντικείμενο του δημίου. Στον αγώνα ενάντια σ' αυτές τις συνθήκες η κριτική δεν είναι ένα πάθος του νου, είναι ο νους του πάθους. Δεν είναι χειρουργικό νυστέρι, είναι όπλο. Το αντικείμενό της είναι ο εχθρός της, τον οποίο δεν θέλει να αντικρούσει αλλά να εξοντώσει. Διότι το πνεύμα αυτών των συνθηκών έχει αντικρουστεί. Αυτές καθ' εαυτές δεν αποτελούν αντικείμενα άξια σκέψης αλλά υπάρξεις άξιες περιφρόνησης όσο και περιφρονημένες. Η κριτική καθ' εαυτή δεν έχει ανάγκη να συνεννοηθεί η ίδια με αυτό το αντικείμενο γιατί έχει ήδη ξεκάθαρες σχέσεις με αυτό. Δεν παρουσιάζεται πλέον ως αυτοσκοπός αλλά αποκλειστικά και μόνον ως μέσο. Το ουσιαστικό πάθος της είναι η αγανάκτηση, το ουσιαστικό έργο της η καταγγελία.

Πρέπει να δώσουμε μια εικόνα της ανυπόφορης πίεσης που ασκούν όλες οι κοινωνικές σφαίρες η μια στην άλλη, της γενικής αδρανούς δυσφορίας, της στενότητας πνεύματος που αναγνωρίζει όσο και παραγνωρίζει τον εαυτό της· και όλα αυτά ενταγμένα στο πλαίσιο ενός συστήματος διακυβέρνησης που ζει χάρη στη συντήρηση όλων των αξιοθρήνητων καταστάσεων και δεν είναι το ίδιο παρά η αξιοθρήνητη κατάσταση στην εξουσία.

Τι θέαμα! Η επ' άπειρον συνεχιζόμενη διαίρεση της κοινωνίας στις πιο ποικίλες φυλές που αντιπαρά τίθενται με μικροαντιπάθειες, με τύψεις συνείδησης και ωμή μετριότητα και τις οποίες αντιμετωπίζουν οι αφέντες τους, ακριβώς λόγω της αμοιβαίας διαφορούμενης και καχύποπτης κατάστασής τους, χωρίς διαφοροποίηση αν και με διαφοροποιημένες μεθόδους, σαν να ήταν κατά παραχώρηση υπάρξεις. Και ακόμη και το ότι είναι εξονοιαζόμενες, καθεσθνώμενες, κατεχόμενες, πρέπει να αναγνωρίζουν και να το πιστεύουν ως μια παραχώρηση του ουρανού! Και από την άλλη οι ίδιοι οι ηγεμόνες τους, των οποίων το μεγαλείο είναι αντιστρόφως ανάλογο προς τον αριθμό τους!

1. Οπίσθια πλειοφά (στΓΕ).

Η κριτική που ασχολείται με αυτό το ζήτημα είναι μια κριτική πάλης σώμα με σώμα και στην πάλη αυτή δεν έχει σημασία αν ο αντίπαλος είναι ειγενής, ισότιμος, ενδιαφέρων αντίπαλος, σημασία έχει να τον χτυπήσουμε. Σημασία έχει να μην επιτρέψουμε στους Γερμανούς ούτε μια στιγμή ψευδαίσθησης και μοιρολατρίας. Πρέπει να κάνουμε την πραγματική πίεση ακόμη πιο πιεστική προσθέτοντάς της την συναίσθηση της πίεσης και την ντροπή ακόμη πιο ντροπιαστική παρουσιάζοντάς την δημόσια. Πρέπει να παραστήσουμε κάθε σφαίρα της γερμανικής κοινωνίας ως την *racie honteuse*¹ της γερμανικής κοινωνίας, πρέπει να εξαναγκάσουμε αυτές τις απολιθωμένες σχέσεις να χορέψουν, τραγουδώντας τους το δικό τους σκοπό! Πρέπει να διδάξουμε τον λαό να τρομάζει μπροστά στον εαυτό του προκειμένου να του δώσουμε κουράγιο. Έτσι θα ικανοποιήσουμε μια αδήριτη ανάγκη του γερμανικού λαού και οι ανάγκες του λαού είναι καθ' εαυτές οι καθοριστικοί λόγοι για την ικανοποίησή τους.

Αλλά ακόμη και για τους σύγχρονους λαούς δεν στερείται ενδιαφέροντος αυτός ο αγώνας ενάντια στο στενό περιεχόμενο του γερμανικού *status quo*, διότι το γερμανικό *status quo* είναι η ειλικρινέστερη ολοκλήρωση του *ancien régime*² και το *ancien régime* είναι το κρυφό ελάττωμα του σύγχρονου κράτους. Ο αγώνας ενάντια στο πολιτικό παρόν της Γερμανίας είναι αγώνας ενάντια στο παρελθόν των σύγχρονων λαών, οι οποίοι εξακολουθούν να βασανίζονται από τις θολές αναμνήσεις αυτού του παρελθόντος. Είναι διδακτικό γι' αυτούς να βλέπουν το *ancien régime* που γνώρισε σ' αυτούς την τραγωδία του να παίζει την κωμωδία του ως γερμανικό φάντασμα. Τραγική ήταν η ιστορία του όσο καιρό αυτό αποτελούσε την προϋπάρχουσα εξουσία του κόσμου και η ελευθερία ήταν αντίθετα μια προσωπική έμπνευση, με μια λέξη όσο καιρό αυτό το ίδιο πίστευε και έπρεπε να πιστεύει στο δικαίωμά του να υπάσχει. Όσον καιρό το *ancien régime* ως υφιστάμενη παγκόσμια τάξη πάλευε με έναν κόσμο που άρχιζε να αναπτύσσεται, συνοδευόταν από μια πλάνη κοσμοϊστορική και όχι προσωπική. Γι' αυτό το λόγο η κατάρρευσή του ήταν τραγική.

1. Ντροπιαστικό στίγμα (στΓΕ).

2. Παλιό Καθεστώς (πριν τη γαλλική επανάσταση του 1789-1794) (στΓΕ).

Το τωρινό γερμανικό καθεστώς είναι αντίθετα ένας αναχρονισμός, μια ολοφάνερη αντίφαση προς καθολικά αναγνωρισμένα αξιώματα, η μηδαμνότητα του *ancien régime* εκτεθειμένη στα μάτια όλου του κόσμου και το μόνο που κάνει πλέον είναι να φαντάζεται ότι πιστεύει στον εαυτό του και να ζητά από τον κόσμο να φαντάζεται το ίδιο. Αν πίστευε στην ουσία του (*Wesen*), θα την έκρυβε κάτω από την επίφαση μιας ξένης ουσίας και θα αναζητούσε τη σωτηρία του στην υποκρισία και το σόφισμα: Το σύγχρονο *ancien régime* δεν είναι παρά ο κωμικός μιας παγκόσμιας τάξης της οποίας οι πραγματικοί ήρωες έχουν πεθάνει. Η ιστορία είναι μεθοδική και περνά από πολλές φάσεις όταν πρόκειται να ενταφιάσει μια παλιά μορφή. Η τελευταία φάση μιας μορφής της παγκόσμιας ιστορίας είναι η κωμωδία της. Οι θεοί της Ελλάδας που δέχτηκαν αρχικά ένα τραγικό και θανάσιμο πλήγμα στον Προμηθέα Δεσμώτη του Αισχύλου, έπρεπε να πεθάνουν άλλη μια φορά κωμικά στους Διαλόγους του Λουκιανού. Γιατί η ιστορία έχει αυτή την πορεία: Για να αποχωρίζεται χαρούμενα η ανθρωπότητα το παρελθόν της. Αυτό το χαρούμενο ιστορικό πελωμένο διεκδικούμε για τις πολιτικές δυνάμεις της Γερμανίας.

Μόλις όμως η κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα υποβληθεί η ίδια σε κριτική, μόλις δηλαδή η κριτική υψωθεί σε αληθινά ανθρώπινα προβλήματα, τότε βρίσκεται εκτός του γερμανικού *status quo*, γιατί αλλιώς θα ασχολούνταν με το αντικείμενό της σε επίπεδο κατώτερο του αντικειμένου της. Ένα παράδειγμα! Η σχέση της βιομηχανίας, του κόσμου του πλούτου γενικότερα, με τον πολιτικό κόσμο είναι ένα καίριο πρόβλημα της σύγχρονης εποχής. Με ποια μορφή αρχίζει να απασχολεί τους Γερμανούς αυτό το πρόβλημα; Με τη μορφή των *προστατευτικών δασμών*, του *απαγορευτικού συστήματος*, της *εθνικής οικονομίας*. Η γερμανομανία μεταφέρθηκε από τους ανθρώπους στην ύλη κι έτσι ένα πρωί οι ιππότες μας του δαμβακιού και οι ήρωές μας του σιδήρου είδαν τους εαυτούς τους μεταμορφωμένους σε πατριώτες. Έτσι στη Γερμανία αρχίζει να αναγνωρίζεται η κυριαρχία του μονοπωλίου στο εσωτερικό με το να του παραχωρείται η *κυριαρχία στο εξωτερικό*. Έτσι στη Γερμανία πρόκειται να αρχίσουμε με εκείνο με το οποίο στη Γαλλία και την Αγγλία πρόκειται να τελειώσουν. Η παλιά σάπια κατάσταση, ενάντια στην οποία έχουν ξεσηκωθεί θεωρητικά αυτές οι

χώρες και την οποία υπομένουν ακόμη μόνο όπως κάποιος υπομένει τις αλυσίδες, χαιρετίζεται στη Γερμανία ως χαρραγή ενός ωραίου μέλλοντος που μόλις και τολμά να περάσει από την πανούργα (listigen)¹ θεωρία στην πιο ανελέητη πράξη. Ενώ στη Γαλλία και την Αγγλία το ζήτημα τίθεται με τη μορφή: *πολιτική οικονομία ή κυριαρχία της κοινωνίας πάνω στον πλούτο*, στη Γερμανία τίθεται με τη μορφή: *εθνική οικονομία ή κυριαρχία της ατομικής ιδιοκτησίας πάνω στην εθνότητα* (Nationalität). Στη Γαλλία και την Αγγλία σκοπός είναι λοιπόν να καταργηθεί το μονοπώλιο που έχει φτάσει στις ακραίες συνέπειές του· στη Γερμανία σκοπός είναι να οδηγηθεί το μονοπώλιο στις ακραίες συνέπειές του. Εκεί πρόκειται για τη λύση, εδώ πρόκειται ακόμη μόνο για τη σύγκρουση. Αυτό είναι ένα επαρκές παράδειγμα για τη *γερμανική* εκδοχή των σύγχρονων προβλημάτων, ένα παράδειγμα για το πώς η ιστορία μας σαν αδέξιος νεοσύλλεκτος είχε μέχρι τώρα ως μόνο καθήκον να ασκείται στο να επαναλαμβάνει τετριμμένες ιστορίες.

Αν η *συνολική* ανάπτυξη της Γερμανίας δεν ξεπερνούσε την πολιτική ανάπτυξη της Γερμανίας, ένας Γερμανός θα μπορούσε να παρέμβει στα σημερινά πολιτικά προβλήματα το πολύ-πολύ όσο θα μπορούσε να παρέμβει σ' αυτά ένας Ρώσος. Όταν όμως το μεμονωμένο άτομο δεν δεσμεύεται από τα όρια του έθνους, πολύ λιγότερο το έθνος ολόκληρο απελευθερώνεται με την απελευθέρωση ενός ατόμου. Οι Σκύθες δεν πλησίασαν ούτε ένα δῆμα τον ελληνικό πολιτισμό επειδή η Ελλάδα είχε ένα Σκύθη² ανάμεσα στους φιλοσόφους της.

Ευτυχώς εμείς οι Γερμανοί δεν είμαστε Σκύθες.

Όπως ακριβώς οι αρχαίοι λαοί ζούσαν την προϊστορία τους μέσα στη φαντασία, στη *μυθολογία*, έτσι και εμείς οι Γερμανοί ζήσαμε την μεταίστερία μας στη σκέψη, στη *φιλοσοφία*. Είμαστε *φιλοσοφικά* σύγχρονοι του παρόντος χωρίς να είμαστε *ιστορικά* σύγχρονοί του. Η *γερμανική* φιλοσοφία είναι η *ιδεατή προέκταση* της *γερμανικής* ιστορίας. Όταν λοιπόν ασκούμε

κριτική όχι στα *œuvres incomplètes*¹ της πραγματικής μας ιστορίας αλλά στα *œuvres posthumes*² της ιδεατής μας ιστορίας, στη *φιλοσοφία*, τότε η κριτική μας θροίσκεται στο κέντρο των ζητημάτων για τα οποία το παρόν λέει: *That is the question*³. Αυτό που στους προηγμένους λαούς αποτελεί *πρακτική* ρήξη με τις σύγχρονες κρατικές συνθήκες, στη Γερμανία, όπου αυτές οι συνθήκες ούτε καν υφάρχουν ακόμη, αποτελεί κατ' αρχήν *κριτική* ρήξη με το φιλοσοφικό αντικατοπτρισμό αυτών των καταστάσεων.

Η *γερμανική* φιλοσοφία τον *δικαίον* και τον *κράτους* είναι η μόνη *γερμανική* ιστορία που τοποθετείται *à pari*⁴ με το επίσημο σύγχρονο παρόν. Ο *γερμανικός* λαός οφείλει λοιπόν να εντάξει αυτή την ονειρική ιστορία του στις υφιστάμενες συνθήκες και να υποβάλλει σε κριτική όχι μόνο αυτές τις υφιστάμενες συνθήκες αλλά και την αφηρημένη συνέχειά τους. Το μέλλον του δεν μπορεί να *περιοριστεί* ούτε στην άμεση άρνηση των πραγματικών του κριτικών και δικαιοκόν συνθηκών ούτε στην άμεση πραγματοποίηση των ιδεατών του κρατικών και δικαιοκόν συνθηκών, διότι την άμεση άρνηση των πραγματικών του συνθηκών την κατέχει στις ιδεατές του συνθήκες και την άμεση πραγματοποίηση των ιδεατών του συνθηκών την έχει σχεδόν ήδη ξεπεράσει παρατηρώντας τους γειτονικούς λαούς. Δικαίως λοιπόν το *πρακτικό* πολιτικό κόμμα στη Γερμανία αξιώνει την *άρνηση της φιλοσοφίας*. Δεν έχει άδικο μ' αυτή την αξίωση αλλά με το ότι *περιορίζεται* σ' αυτή την αξίωση την οποία δεν πραγματοποιεί ούτε μπορεί να πραγματοποιήσει σοβαρά. Πιστεύει ότι πραγματοποιεί αυτή την άρνηση γυρίζοντας την πλάτη στη φιλοσοφία και μουρμουρίζοντας με στραμμένο αλλού το κεφάλι ορισμένες πικρόχολες και κοινότητες φράσεις. Ο περιορισμένος οριζόντάς του δεν συμπεριλαμβάνει τη φιλοσοφία στον κύκλο της *γερμανικής* πραγματικότητας ή και την φαντάζεται κάτω από τη *γερμανική* πράξη και τις θεωρίες οι οποίες την εξυπηρετούν. Ζητάτε να ξεκινήσουμε από *πραγματικούς* πόρους ζωής αλλά ξεχνάτε ότι ο πραγματι-

1. Υπαινιγμός για την προπαγάνδα που έκανε ο Friedrich List υπέρ των προστατευτικών δασμών (στΓΕ).

2. Ο Μαξ εννοεί τον σκυθικής καταγωγής φιλόσοφο Ανάξαρχο, ο οποίος ανήκε σύμφωνα με τη μαρτυρία του Διογένη του Λαέρτιου στους Επτά Σοφούς της Ελλάδας (στΓΕ).

1. Ανολοκλήρωτα έργα (στΓΕ).

2. Καταλειπόμενα έργα (στΓΕ).

3. Αυτό είναι το ζήτημα (στΓΕ).

4. Στο ίδιο επίπεδο (στΓΕ).

κός σπόρος ζωής του γερμανικού λαού φύτρωνε μέχρι τώρα μόνο μέσα στο κρανίο του. Με μια λέξη: δεν μπορείτε να υπερβείτε (καταργήσετε, *aufheben*) την φιλοσοφία χωρίς να την πραγματοποιήσετε.

Στο ίδιο σφάλμα υπέπεσε, αλλά με αντίστροφους όρους, το θεωρητικό πολιτικό κόμμα που προκύπτει από τη φιλοσοφία.

Στον τωρινό αγώνα δεν διέκρινε παρά μόνο τον κριτικό αγώνα της φιλοσοφίας με τον γερμανικό κόσμο. Δεν έλαβε υπ' όψη του ότι και η ίδια η μέχρι τώρα φιλοσοφία ανήκει στον κόσμο αυτό και είναι το, ιδεατό έστω, συμπλήρωμά του. Ενώ είχε κριτική στάση απέναντι στον αντίπαλό του, δεν είχε κριτική στάση απέναντι στον εαυτό του, διότι ξεκινούσε από τις προϋποθέσεις της φιλοσοφίας και είτε σταματούσε στα δοσμένα αποτελέσματά της είτε εμφάνιζε αξιώσεις και αποτελέσματα, που αντλούσε από αλλού, ως άμεσες αξιώσεις και αποτελέσματα της φιλοσοφίας, παρ' ότι αυτά, αντίθετα, δεν μπορούμε να τα αποκτήσουμε -αν υποθεθεί πως είναι εύλογα- παρά μόνο μέσω της άρνησης της μέχρι τώρα φιλοσοφίας, της φιλοσοφίας ως φιλοσοφίας. Επιφυλασσόμαστε να δώσουμε μια πληρέστερη εικόνα αυτού του κόμματος. Το βασικό μειονέκτημά του μπορεί να συνοψιστεί στο εξής: πιστεύει ότι μπορεί να πραγματοποιήσει τη φιλοσοφία χωρίς να την υπερβεί.

Η κριτική της γερμανικής φιλοσοφίας του κράτους και του δικαίου, που με τον Χέγκελ πήρε τη συνεπέστερη, πλουσιότερη και οριστική μορφή της, είναι συγχρόνως τόσο η κριτική ανάλυση του σύγχρονου κράτους και της πραγματικότητας που συνδέεται με αυτό όσο και η αποφασιστική άρνηση ολόκληρης της μέχρι τώρα γερμανικής πολιτικής και δικαιοκρατικής συνείδησης, της οποίας η πιο εξευγενισμένη καθολική και ανυψωμένη σε επιστήμη έκφραση είναι η ίδια η θεωρησιακή φιλοσοφία του δικαίου. Αν μόνο στη Γερμανία ήταν εφικτή μια θεωρησιακή φιλοσοφία του δικαίου, αυτή η αφηρημένη και υπερβολικά ενθουσιώδης σκέψη του σύγχρονου κράτους, του οποίου η πραγματικότητα παραμένει ένας άλλος κόσμος-κόσμος και αν αυτός ο άλλος κόσμος βρίσκεται απλώς και μόνο από την άλλη πλευρά του Ρήνου- αντίστροφα και η γερμανική νοητική αναπαράσταση του σύγχρονου κράτους που αγνοεί τον πραγματικό άνθρωπο ήταν εφικτή μόνο ελειδή και στο βαθμό που το ίδιο το σύγχρονο κράτος είτε αγνοεί τον πραγματικό άνθρωπο είτε δεν

ικανοποιεί τον ολόκληρο άνθρωπο παρά μόνο με φανταστικό τρόπο. Οι Γερμανοί σκέφτηκαν στην πολιτική αυτά που οι άλλοι λαοί έπραξαν. Η Γερμανία ήταν η θεωρητική τους συνείδηση. Η αφαίρεση και η έπαρση της σκέψης της συμβάδιζαν πάντα με τον μονόπλευρο, χοντροκομμένο και άκαμπτο χαρακτήρα της πραγματικότητάς της. Αν λοιπόν το *status quo* της γερμανικής κρατικής οντότητας (*Staatswesen*) εκφράζει την ολοκλήρωση του *ancien régime*, την ολοκλήρωση της πληγής στη σάρκα του σύγχρονου κράτους, τότε το *status quo* της γερμανικής επιστήμης του κράτους εκφράζει τον ανολοκλήρωτο χαρακτήρα του σύγχρονου κράτους, την νοσηρότητα της ίδιας της σάρκας του.

Η κριτική της θεωρησιακής φιλοσοφίας του δικαίου, εφόσον είναι ο δεδηλωμένος αντίπαλος της μέχρι τώρα μορφής της γερμανικής πολιτικής συνείδησης, δεν καταλήγει στον εαυτό της αλλά σε ζητήματα για την επίλυση των οποίων υπάρχει μόνον ένα μέσο: η πράξη.

Τίθεται το ερώτημα: μπορεί η Γερμανία να φτάσει σε μια πράξη *à la hauteur des principes*,¹ δηλαδή σε μια επανάσταση που δεν θα την ανεβάσει μόνο στο επίσημο επίπεδο των σύγχρονων λαών αλλά και στο ανθρώπινο ύψος που θα αποτελέσει το άμεσο μέλλον αυτών των λαών;

Το όπλο της κριτικής δεν μπορεί δέδαια να αντικαταστήσει την κριτική των όπλων, η υλική εξουσία (*Gewalt*) πρέπει να ανατραπεί με υλική βία (*Gewalt*), αλλά και η θεωρία μετατρέπεται σε υλική δύναμη (*Gewalt*) μόλις κατακτήσει τις μάξες.² Η θεωρία είναι ικανή να κατακτήσει τις μάξες από τη στιγμή που αποδεικνύει *ad hominem*,³ και αποδεικνύει *ad hominem* από τη στιγμή που γίνεται ριζοσπαστική (*radikal*). Να είσαι ριζοσπα-

1. Που να βρίσκεται στο ύψος των αρχών (στΓΕ).

2. Αποδώσαμε διαδοχικά τον όρο *Gewalt* ως εξουσία, βία και δύναμη. Για τις σημασίες του όρου και την ανάγκη διαφοροποιημένης μετάφρασης του, ο Ε. Balibar σημειώνει στο άρθρο του Ρουνοίρ (*Dictionnaire critique du marxisme*, Paris, 1985, σ. 902): «Καταλήγουμε σε μια ενοχλητική σημασιολογική ασάφεια που αφήνει στη διαίσθηση του αναγνώστη (και του μεταφραστή) τη φροντίδα να επιχειρήσει τη διαφοροποίηση που είναι αναγκαία για να μην καταλήξουν ορισμένες θέσεις, ορισμένα επιχειρήματα, στην ταυτολογία» (στΜ).

3. Χαιριστά για κάθε άνθρωπο (στΓΕ).

στικός σημαίνει να πλύνεις τα πράγματα από τη ρίζα. Η ρίζα για τον άνθρωπο είναι όμως ο ίδιος ο άνθρωπος. Προφανής απόδειξη για τη ριζοσπαστικότητα της γερμανικής θεωρίας, δηλαδή για την πρακτική της ενεργητικότητα είναι το ότι έχει ως αφηγηρία την αποφασιστική, θετική υπέρδωση της θρησκείας. Η κριτική της θρησκείας καταλήγει στη διδασκαλία ότι ο άνθρωπος είναι το ίδιο ον για τον άνθρωπο, επομένως στην κατηγορική προσταγή της ανατροπής όλων των σχέσεων στις οποίες ο άνθρωπος είναι ένα ταπεινωμένο, υποδουλωμένο, εγκαταλειμμένο, περιφρονημένο ον, σχέσεις για τις οποίες δεν υπάρχει καλύτερη περιγραφή από αυτό που αναφώνησε ένας Γάλλος σχετικά με ένα σχεδιαζόμενο φόρο για τους σκύλους: γτωχοί σκύλοι! Θέλουν να σας μεταχειριστούν σαν ανθρώπους!

Ακόμη και ιστορικά, η θεωρητική χειραφέτηση έχει μια ειδικά πρακτική σημασία για τη Γερμανία διότι το επαναστατικό παρελθόν της Γερμανίας είναι θεωρητικό: είναι η Μεταρρύθμιση. Όπως τότε η επανάσταση ξεκίνησε από το μυαλό του μοναχού έτσι και τώρα ξεκινά από το μυαλό του φιλοσόφου.

Ο Λούθηρος πάντως καταπολέμησε την εξ εναλλάξ υποδούλωση διότι έβαλε στη θέση της την εκ πεποιθήσεως υποδούλωση. Γκρέμισε την πίστη στην αυθεντία διότι αποκατέστησε την αυθεντία της πίστης. Μετέτρεψε τους παπάδες σε λαϊκούς διότι μετέτρεψε τους λαϊκούς σε παπάδες. Απελευθέρωσε τον άνθρωπο από την εξωτερική θρησκευτικότητα διότι μετέτρεψε την θρησκευτικότητα σε εσωτερικότητα του ανθρώπου. Χειραφέτησε το σώμα από τις αλυσίδες διότι αλυσόδεσε την καρδιά.

Αν όμως ο προτεσταντισμός δεν ήταν η ορθή λύση ήταν πάντως η ορθή τοποθέτηση του ζητήματος. Δεν επρόκειτο για τη διαμάχη του λαϊκού με τον παπά που βρισκόταν έξω από αυτόν, επρόκειτο για τη διαμάχη με τον δικό του εσωτερικό παπά, με την παπαδίστικη φύση του. Και αν η προτεσταντική μεταμόρφωση των γερμανών λαϊκών σε παπάδες χειραφέτησε τους λαϊκούς πάπες, τους ηγεμόνες μαζί με το παπαδαριό τους, τους προνομιούχους και τους φιλισταίους, έτσι και η φιλοσοφική μεταμόρφωση των παπαδογερμανών σε ανθρώπους θα χειραφετήσει το λαό. Αλλά όπως ακριβώς η χειραφέτηση δεν θα σταματήσει στους ηγεμόνες, έτσι και η λαϊκοποίηση των

εργαθών δεν θα σταματήσει στη λεηλασία των εκκλησιών, στην ολοία επιδόθηκε προπάντων η υποκριτική Πρωσία. Εκείνη την εποχή ναυάγησε ο πόλεμος των χωρικών, το πιο ριζοσπαστικό γεγονός της γερμανικής ιστορίας, εξαιτίας της θεολογίας. Σήμερα που έχει ναυαγήσει η ίδια η θεολογία, το δικό μας *status quo*, -το πιο ανελεύθερο γεγονός της γερμανικής ιστορίας- θα συντριβεί πάνω στη φιλοσοφία. Την παραμονή της Μεταρρύθμισης η επίσημη Γερμανία ήταν η πιο υπάκουη σκλάβο της Ρώμης. Την παραμονή της επανάστασής της είναι η υπάκουη σκλάβο εκείνων που είναι κατώτεροι από τη Ρώμη, της Πρωσίας και της Αυστρίας, των τοιφλικάδων και των φιλισταίων.

Φαίνεται ωστόσο ότι μια ριζοσπαστική γερμανική επανάσταση θα αντιμετωπίσει μια κεφαλαιώδη δυσχέρεια.

Πραγματικά, οι επαναστάσεις έχουν ανάγκη από ένα παθητικό στοιχείο, μια ελκή βάση. Μια θεωρία πραγματοποιείται σ' ένα λαό μόνο στο βαθμό που αποτελεί την πραγματοποίηση των αναγκών του. Στο γιγάντιο διχασμό ανάμεσα στις αιτιήσεις της γερμανικής σκέψης και τις αλαντήσεις της γερμανικής πραγματικότητας θα αντιστοιχήσει άραγε ο ίδιος διχασμός της ιδιωτικής κοινωνίας (*bürgerliche Gesellschaft*) με το κράτος και με τον εαυτό της; Οι θεωρητικές ανάγκες θα γίνουν άμεσα πρακτικές ανάγκες; Δεν φτάνει το ότι η σκέψη κατευθύνεται προς την πραγματοποίησή της; Πρέπει και η ίδια η πραγματικότητα να κατευθύνει τον εαυτό της προς τη σκέψη.

Η Γερμανία όμως δεν ανέβηκε τα ενδιάμεσα σκαλοπάτια της πολιτικής χειραφέτησης ταυτόχρονα με τους σύγχρονους λαούς. Και τα σκαλοπάτια που έχει θεωρητικά ξεπεράσει δεν τα έχει ακόμη φτάσει πρακτικά. Και πώς θα μπορούσε με ένα *salto mortale* να υπερβεί όχι μόνο τους δικούς της φραγμούς αλλά ταυτόχρονα και τους φραγμούς των σύγχρονων λαών, φραγμούς τους οποίους στην πραγματικότητα πρέπει να νιώθει και να επιδιώκει ως απελευθέρωση από τους πραγματικούς της φραγμούς; Μια ριζοσπαστική επανάσταση δεν μπορεί παρά να είναι η επανάσταση των ριζικών αναγκών, των οποίων οι προϋποθέσεις και ο τόπος γέννησης φαίνεται ακριβώς να λείπουν.

Αν όμως η Γερμανία συνόδευσε την ανάπτυξη των σύγχρονων λαών μόνο με την αφηρημένη δραστηριότητα της σκέψης χωρίς να πάρει ενεργό μέρος στους πραγματικούς αγώνες αυ-

τής της ανάπτυξης, μοιράστηκε από την άλλη τα δάσανα της ανάπτυξης χωρίς να μοιραστεί τις απολαύσεις της, την μερική της ικανοποίηση. Στην αφηρημένη δραστηριότητα, από τη μια, αντιστοιχούν τα αφηρημένα δάσανα, από την άλλη. Η Γερμανία θα βρεθεί λοιπόν ένα πρωί στο επίπεδο της ευρωπαϊκής κατάπτωσης, προτού να καταφέρει να σταθεί έστω και μια φορά στο επίπεδο της ευρωπαϊκής χειραφέτησης. Θα μπορούμε τότε να την συγκρίνουμε με έναν λάτρη των ειδώλων που μαρξώνει από τις αρώστιες του χριστιανισμού.

Αν παρατηρήσουμε αρχικά τις *γερμανικές κυβερνήσεις*, θα διαπιστώσουμε ότι αναγκάζονται από τις συνθήκες της εποχής, από την κατάσταση της Γερμανίας, από την οπτική της γερμανικής παιδείας και, τέλος, από ένα υγιές ένστικτο να συνδυάζουν τα *πολιτισμένα ελαττώματα του σύγχρονου κρατικού κόσμου (Staatswelt)* του οποίου τα πλεονεκτήματα δεν υπάρχουν σ' εμάς, με τα *δάρδαρα ελαττώματα του ancien régime* το οποίο εμείς απολαμβάνουμε πλήρως, έτσι ώστε η Γερμανία να πρέπει να συμμετέχει όλο και περισσότερο αν όχι στη λογική, τουλάχιστον στην έλλειψη λογικής των κρατικών σχηματισμών που υπερβαίνουν το δικό της *status quo*. Υπάρχει, για παράδειγμα, άλλη χώρα στον κόσμο που να συμμερίζεται με τόση αφέλεια όλες τις ψευδαισθήσεις του συνταγματικού κρατικού συστήματος (Staatswesen) χωρίς να μοιράζεται τις πραγματικότητές του, όσο η λεγόμενη συνταγματική Γερμανία; Και τι άλλο εκτός από μια φαινή ιδέα της γερμανικής κυβέρνησης μπορούσε να συνδέσει τα μαρτύρια της λογοκρισίας με τα μαρτύρια των γαλλικών νόμων του Σεπτέμβρη¹ που προϋποθέτουν την ελευθερία του Τύπου! Όπως στο ρωμαϊκό Πάνθεο εύρισκε κανείς τους θεούς όλων των εθνών έτσι και στην Αγία Ρωμαϊκή Γερμανική Αυτοκρατορία θα βρει κανείς τα *αμαρτήματα* όλων των κρατικών μορφών. Το ότι αυτός ο εκλεκτικισμός θα φτάσει σε ένα ύψος που δεν έχουμε φανταστεί μέχρι τώρα, αυτό το

¹ *Νόμοι του Σεπτέμβρη* - αντιδραστικοί νόμοι που εκδόθηκαν το Σεπτέμβριο του 1835 από τη γαλλική κυβέρνηση με αφορμή την απόπειρα δολοφονίας του βασιλιά στις 28 Ιουλίου. Περιορίσαν τις αρμοδιότητες των ορκωτών δικαστηρίων και εισήγαγαν αυστηρά μέτρα κατά του Τύπου. Για τον Τύπο προδεδόταν αύξηση των φόρων στα περιοδικώς εκδιδόμενα έντυπα. Επιπλέον αειλούνταν ποινές φυλάκισης και μεγάλες χρηματικές ποινές για όσους τάσσονταν κατά της ιδιοκτησίας και του κρατούντος πολιτεύματος (στΓ Ε).

εγγυάται στην κυριολεξία η *πολιτική-αισθητική αδηφαγία* ενός γερμανού βασιλιά¹ που σκοπεύει να παίξει ο ίδιος όλους τους ρόλους της μοναρχίας, της φεουδαρχικής όσο και της γραφειοκρατικής, της απόλυτης όσο και της συνταγματικής, της αυταρχικής όσο και της δημοκρατικής, αν όχι μέσω του λαού τότε οπωσδήποτε *αυτοπροσώπως*, αν όχι για το λαό τότε οπωσδήποτε για τον *εαυτό του*. Η Γερμανία ως το *συντεταγμένο σε ένα δικό του κόσμο ελάττωμα του πολιτικού παρόντος* δεν θα μπορέσει να γκρεμίσει τους ειδικά γερμανικούς φραγμούς χωρίς να γκρεμίσει τους γενικούς φραγμούς του πολιτικού παρόντος.

Ουτοπικό όνειρο για την Γερμανία δεν είναι η ριζοσπαστική επανάσταση και η γενικά *ανθρώπινη* χειραφέτηση, αλλά μάλλον η μερική, η πολιτική *μόνο* επανάσταση, η επανάσταση που αφήνει όρθιες τις κολώνες του σπιτιού. Πού βασίζεται μια μερική, μια πολιτική μόνο επανάσταση; Στο ότι ένα *τμήμα της ιδιωτικής κοινωνίας* χειραφετείται και αποκτά τη *γενική* κυριαρχία, στο ότι μια συγκεκριμένη τάξη επιχειρεί, ξεκινώντας από την *ιδιαιτέρη κατάσταση* της, τη γενική χειραφέτηση της κοινωνίας. Αυτή η τάξη αλελευθερώνει ολόκληρη την κοινωνία, αλλά μόνο υπό την προϋπόθεση ότι ολόκληρη η κοινωνία βρίσκεται στην κατάσταση αυτής της τάξης, ότι δηλαδή κατέχει ή μπορεί να αποκτήσει κατ' αρέσκεια, π.χ. χρήματα και μόρφωση.

Καμιά τάξη της ιδιωτικής κοινωνίας δεν μπορεί να παίξει αυτό το ρόλο χωρίς να εμπνεύσει στην ίδια και στη μάζα ένα στοιχείο ενθουσιασμού, μέσα στο οποίο η τάξη αυτή συναδελφώνεται και συγχωνεύεται με την κοινωνία εν γένει, συγγέεται με αυτή, θεωρείται και αναγνωρίζεται ως *γενική εκπρόσωπος* της, ένα στοιχείο μέσα στο οποίο οι απαιτήσεις της και τα δικαιώματά της θα είναι στην πραγματικότητα τα δικαιώματα και οι απαιτήσεις της ίδιας της κοινωνίας, ένα στοιχείο μέσα στο οποίο θα αποτελεί πραγματικά το κοινωνικό κεφάλι και την κοινωνική καρδιά. Μόνο στο όνομα των γενικών δικαιωμάτων της κοινωνίας μπορεί μια ιδιαίτερη τάξη να διεκδικήσει για τον εαυτό της τη γενική κυριαρχία. Για να καταλάβει αυτή τη χειραφετητική θέση και να εκμεταλλευτεί μ' αυτό τον τρόπο

¹ Φρειδερίκος - Γουλιέλμος Δ' (στΓ Ε).

πολιτικά όλες τις σφαίρες της κοινωνίας προς το συμφέρον της δικής της σφαίρας, δεν αρκούν μόνο η επαναστατική ενέργεια και το πνευματικό αυτοσυναισθημα. Για να συμπέσει η επανάσταση ενός λαού με τη χειραφέτηση μιας ιδιαίτερης τάξης (Klasse) της ιδιωτικής κοινωνίας, για να θεωρηθεί μια κάστα (Stand) ως κάστα ολόκληρης της κοινωνίας, πρέπει αντίστροφα να συγκεντρωθούν όλες οι αδυναμίες της κοινωνίας σε μια άλλη τάξη, πρέπει μια συγκεκριμένη κάστα να γίνει η κάστα του γενικού σκανδάλου, η ενσάρκωση του γενικού ορίου, πρέπει μια ιδιαίτερη κοινωνική σφαίρα να θεωρηθεί ως το καθολικά γνωστό έγκλημα ολόκληρης της κοινωνίας, έτσι ώστε η απελευθέρωση από αυτή τη σφαίρα να εμφανιστεί ως η γενική απελευθέρωση. Για να είναι μια κάστα η *par excellence*¹ κάστα της απελευθέρωσης πρέπει, αντίστροφα, μια άλλη κάστα να είναι φανερά η κάστα της καταδυναστεύσης. Η αρνητική-γενική σημασία των γάλλων ευγενών και του γαλλικού κλήρου καθόρισε τη θετική-γενική σημασία της τάξης που ήταν πιο κοντά και αντιτασσόταν σ' αυτές, της αστικής τάξης.

Στη Γερμανία όμως από κάθε ιδιαίτερη τάξη δεν λείπει μόνο η συνέπεια, η οξύνιοια, το θάρρος, η εγωιστική αδιαφορία που θα μπορούσαν να την εμφανίσουν ως αρνητικό εκπρόσωπο της κοινωνίας. Λείπει εξίσου από κάθε κάστα εκείνη η ευρύτητα ψυχής που ταυτίζεται, έστω και μόνο στιγμιαία, με την ψυχή του λαού, εκείνη η ιδιοφυία που εμπνέει στην υλική δύναμη τον ενθουσιασμό για την πολιτική εξουσία, εκείνη η επαναστατική τόλμη που εκσφενδονίζει στον αντίπαλο τα πεισιμωμένα λόγια: *δεν είμαι τίποτε και θα έπρεπε να είμαι το παν*. Τον κορμό της γερμανικής ηθικής και εντιμότητας όχι μόνο των ατόμων αλλά και των τάξεων τον σχηματίζει εκείνος ο συγκροτημένος εγωισμός που εκδηλώνει και επιτρέπει να εκδηλωθεί εναντίον του η στενοκέφαλη αντίληψή του. Για το λόγο αυτό η σχέση των διάφορων σφαιρών της γερμανικής κοινωνίας δεν είναι δραματική αλλά ειλική. Καθεμιά από αυτές αρχίζει να νιώθει τον εαυτό της και να παίρνει θέση δίπλα στις άλλες με τις ιδιαίτερες αξιώσεις της, όχι από τη στιγμή που καταπιέζεται αλλά από τη στιγμή που οι περιστάσεις δημιουργούν χωρίς

τη δική της συμμετοχή μια κοινωνική βάση πάνω στην οποία μπορεί από την πλευρά της να ασκεί πίεση. Ακόμη και το ηθικό αυτοσυναισθημα της γερμανικής μεσαίας τάξης βασίζεται μόνο στη συνείδηση ότι είναι η γενική εκπρόσωπος της φιλισταϊκής μετριότητας όλων των υπόλοιπων τάξεων. Δεν είναι λοιπόν μόνο οι γερμανοί βασιλιάδες που φτάνουν mal-à-propos¹ στο θρόνο. Το ίδιο συμβαίνει και σε κάθε σφαίρα της ιδιωτικής κοινωνίας που υψίσταται την ήττα της πριν γιορτάσει τη νίκη της, που υψώνει το δικό της φραγμό πριν να υπερβεί το φραγμό που την εμποδίζει, που εκδηλώνει τη στενόκαρδη φύση της πριν να μπορέσει να εκδηλώσει τη μεγαλόψυχη φύση της, έτσι ώστε η ευκαιρία να παίξει ένα σπουδαίο ρόλο έχει πάντοτε παρέλθει πριν να υπάρξει, έτσι ώστε κάθε τάξη, τη στιγμή που αρχίζει τον αγώνα της με την τάξη που βρίσκεται πάνω από αυτή, έχει ήδη εμπλακεί στον αγώνα με την τάξη που βρίσκεται κάτω από αυτή. Έτσι οι ηγεμόνες βρίσκονται σε μάχη με τη βασιλεία, ο γραφειοκράτης σε μάχη με τους ευγενείς, ο αστός σε μάχη με όλους αυτούς, ενώ ο προλετάριος ήδη αρχίζει να βρίσκεται σε μάχη με τους αστούς. Η μεσαία τάξη μόλις τολμά να συλλάβει από τη δική της οπτική γωνία την ιδέα της χειραφέτησης και ήδη η εξέλιξη των κοινωνικών συνθηκών και η πρόοδος της πολιτικής θεωρίας χαρακτηρίζουν αυτή την οπτική γωνία απαρχαιωμένη ή τουλάχιστον προβληματική.

Στη Γαλλία αρκεί το να είσαι κάτι για να θέλεις να είσαι το παν. Στη Γερμανία δεν επιτρέπεται να είσαι κάτι γιατί αλλιώς θα πρέπει να παραιτηθείς από τα πάντα. Στη Γαλλία η μερική χειραφέτηση είναι το θεμέλιο της καθολικής. Στη Γερμανία η καθολική χειραφέτηση είναι *conditio sine qua non*² κάθε μερικής χειραφέτησης. Την πλήρη ελευθερία πρέπει να τη γεννήσει στη Γαλλία η πραγματικότητα της σταδιακής απελευθέρωσης, ενώ στη Γερμανία η έλλειψη τέτοιας δυνατότητας. Στη Γαλλία η κάθε λαϊκή τάξη είναι πολιτική ιδεαλιστρια και συνεπώς δεν αισθάνεται ως ιδιαίτερη τάξη αλλά ως εκπρόσωπος των κοινωνικών εν γένει αναγκών. Ο ρόλος του χειραφετητή περνάει λοιπόν διαδοχικά με δραματική κίνηση στις διάφορες τάξεις του γαλλικού λαού, μέχρις ότου καταλήξει στην τάξη που θα πραγ-

1. Κατ' εξοχήν (στΓΕ).

1. Άκαιρα (στΓΕ).

2. Απαραίτητη προϋπόθεση (στΓΕ).

μιατοποιήσει την κοινωνική ελευθερία, όχι πλέον υπό την προϋπόθεση συγκεκριμένων όρων που βρίσκονται έξω από τον άνθρωπο και όμως έχουν δημιουργηθεί από την ανθρώπινη κοινωνία, αλλά η οποία αντιστρόφως θα οργανώσει όλους τους όρους της ανθρώπινης ύπαρξης υπό την προϋπόθεση της κοινωνικής ελευθερίας. Στη Γερμανία, αντίθετα, όπου η πρακτική ζωή είναι τόσο μη πνευματική όσο και η πνευματική ζωή είναι μη πρακτική, καμιά τάξη της ιδιωτικής κοινωνίας δεν έχει την ανάγκη και την ικανότητα για τη γενική χειραφέτηση χωρίς ότου εξαναγκαστεί σ' αυτό από την άμεση κατάσταση της, την υλική αναγκαιότητα, τις ίδιες τις αλυσίδες της.

Πού βρίσκεται λοιπόν η θετική δυνατότητα της γερμανικής χειραφέτησης;

Απάντηση: στο σχηματισμό μιας τάξης με ριζικές αλυσίδες, μιας τάξης (Klasse) της ιδιωτικής κοινωνίας που να μην αποτελεί τάξη της ιδιωτικής κοινωνίας, μιας κάστας (Standes) που είναι η διάλυση κάθε κάστας, μιας σφαίρας που έχει καθολικό χαρακτήρα λόγω των καθολικών της βασάνων, που δεν κάνει χρήση ενός συγκεκριμένου δικαιώματος διότι δεν της γίνεται κάποια συγκεκριμένη αδικία αλλά η αδικία εν γενεί, που δεν μπορεί να επικαλείται πλέον έναν ιστορικό αλλά μόνο τον ανθρώπινο τίτλο, που δεν βρίσκεται σε μονόπλευρη αντίθεση με τις συνέπειες αλλά σε ολόπλευρη αντίθεση με τις προϋποθέσεις της γερμανικής κρατικής οντότητας, μια σφαίρα, τέλος, που δεν μπορεί να χειραφετηθεί χωρίς να χειραφετηθεί από όλες τις υπόλοιπες σφαίρες της κοινωνίας και, συνεπώς, χωρίς να χειραφετήσει όλες τις υπόλοιπες σφαίρες της κοινωνίας, μια σφαίρα που είναι με μια λέξη η πλήρης απόλεια του ανθρώπου και έτσι μπορεί να κερδίσει τον εαυτό της μόνο με την πλήρη επανάκτηση του ανθρώπου. Αυτή η διάλυση της κοινωνίας ως μιας ιδιαίτερης κάστας είναι το προλεταριάτο.

Το προλεταριάτο μόλις αρχίζει να σχηματίζεται στη Γερμανία μέσω της *διομηχανικής* κίνησης που κάνει την εμφάνισή της, διότι το προλεταριάτο διαμορφώνεται όχι από τη φτώχεια που προκύπτει φυσικά, αλλά από την τεχνητά δημιουργούμενη φτώχεια, όχι από την ανθρώπινη μάζα που καταπιέζεται μηχανικά από το βάρος της κοινωνίας αλλά από την ανθρώπινη μάζα που προέρχεται από την οξεία διάλυση της κοινωνίας, κυρίως από τη διάλυση της μεσαιας κάστας (Mittelstandes),

μολονότι σταδιακά, όπως είναι αυτονόητο, και η φυσική φτώχεια και οι Χριστιανογερμανοί δουλοπάροικοι πυκνώνουν τις γραμμές του.

Όταν το προλεταριάτο αναγγέλλει τη διάλυση της μέχρι τώρα παγκόσμιας τάξης, εκφράζει μόνο το μυστικό της δικής του ύπαρξης, διότι το ίδιο είναι η πραγματική διάλυση αυτής της παγκόσμιας τάξης. Όταν το προλεταριάτο απαιτεί την άρνηση (Negation) της ατομικής ιδιοκτησίας, ανάγει απλώς σε αρχή της κοινωνίας αυτό που η κοινωνία έχει ανάγει σε αρχή του προλεταριάτου, αυτό που έχει ήδη ενσωματωθεί σ' αυτό χωρίς τη συμμετοχή του, ως αρνητικό αποτέλεσμα της κοινωνίας. Ο προλετάριος έχει, λοιπόν, σε σχέση με τον κόσμο που γεννιέται το ίδιο δικαίωμα που έχει ο Γερμανός βασιλιάς σε σχέση με τον υπαρκτό κόσμο όταν αποκαλεί το λαό λαό του όπως το άλογο άλογο του. Ο βασιλιάς που χαρακτηρίζει το λαό ατομική ιδιοκτησία του εκφράζει απλώς το ότι όποιος έχει ατομική ιδιοκτησία είναι βασιλιάς.

Όπως η φιλοσοφία βρίσκει στο προλεταριάτο τα υλικά όπλα της, έτσι και το προλεταριάτο βρίσκει στη φιλοσοφία τα πνευματικά όπλα του και μόλις ο κεραυνός της σκέψης εισχωρήσει βαθιά σ' αυτό το απλοϊκό λαϊκό έδαφος θα συντελεστεί η χειραφέτηση των Γερμανών σε ανθρώπους.

Ας συνοψίσουμε το αποτέλεσμα:

Η μοναδική πρακτικά δυνατή απελευθέρωση της Γερμανίας είναι η απελευθέρωση με βάση την οπτική της θεωρίας που διακηρύσσει ότι ο άνθρωπος είναι το ύψιστο ον για τον άνθρωπο. Στη Γερμανία η χειραφέτηση από το Μεσαίωνα είναι δυνατή μόνο ως χειραφέτηση και από τις επιμέρους νίκες επί του Μεσαίωνα. Στη Γερμανία κανένα είδος υποδούλωσης δεν μπορεί να συντριβεί χωρίς να συντριβεί κάθε είδος υποδούλωσης. Η Γερμανία δεν μπορεί να κάνει επανάσταση χωρίς να κάνει επανάσταση από τα θεμέλια. Η χειραφέτηση του Γερμανού είναι η χειραφέτηση του ανθρώπου. Το κεφάλι αυτής της χειραφέτησης είναι η φιλοσοφία, η καρδιά της είναι το προλεταριάτο. Η φιλοσοφία δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς την κατάργηση του προλεταριάτου, το προλεταριάτο δεν μπορεί να καταργηθεί χωρίς την πραγματοποίηση της φιλοσοφίας.

Όταν πληρωθούν όλες οι εσωτερικές προϋποθέσεις, η μέρα της γερμανικής ανάστασης θα αναγγελθεί με το λάλημα του γαλατικού αλέκτορα.

Κριτικές σημειώσεις στο περιθώριο για το άρθρο ενός *Πρώσου*¹

M.E.W. τ. 1, σσ. 399-409 (1844)

[*Vorwärts!*, φύλλο 63, 7 Αυγούστου 1844]

Ο Ναπολέοντας ήθελε να εξαφανίσει με μια κίνηση την επαιτεία. Ανέθεσε στις υπηρεσίες του να ετοιμάσουν σχέδια για την εξολόθρευση της επαιτείας σε ολόκληρη τη Γαλλία. Το σχέδιο καθυστέρησε. Ο Ναπολέοντας έχασε την υπομονή του, έγραψε στον υπουργό του επί των εσωτερικών Στέιελ, τον διέταξε να εξαφανίσει μέσα σ' ένα μήνα την επαιτεία: του είπε:

«Δεν επιτρέπεται να περάσουμε από αυτή τη γη, χωρίς να αφήσουμε ίχνη που να διατηρούν την ανάμνησή μας στις επόμενες γενιές. Μη μου ζητήσετε άλλους τρεις-τέσσερις μήνες για να συλλέξετε κι άλλα στοιχεία: έχετε νεαρούς εισηγητές, έξυπνους νομάρχες, άρτια εκπαιδευμένους μηχανικούς γεφυρών και οδοστρωμάτων, βάλτε τους όλους αυτούς σε κίνηση, μην αποκοιμηθείτε με τη συνηθισμένη δουλειά του γραφείου».

Σε λίγους μήνες όλα είχαν τελειώσει. Στις 5 Ιουλίου 1808

1. Το άρθρο αυτό του Καρλ Μαξ στρέφεται ενάντια στον Άρνολντ Ρούγκε, ο οποίος έγραψε στο *Vorwärts!* με το ψευδώνυμο «Ένας Πρώσος».

Vorwärts! Εμπρός! - γερμανική δισεβδομαδιαία εφημερίδα που εκδιδόταν από τον Ιανουάριο ως το Δεκέμβριο του 1844 στο Παρίσι. Εκτός από το εν λόγω άρθρο του Μαξ δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα και άρθρα του Ένγκελς. Κάτω από την επιρροή του Μαξ, που από το καλοκαίρι του 1844 συνεργαζόταν στενά με τη συντακτική επιτροπή, η εφημερίδα άρχισε να παίρνει κομμουνιστικό χαρακτήρα. Ασκούσε οξεία κριτική στην αντιδραστική κατάσταση που επικρατούσε στην Πρωσία. Μετά από αίτηση της πρωσιακής κυβέρνησης, η κυβέρνηση Γκυζό διέταξε τον Ιανουάριο του 1845 την απέλαση του Μαξ και ορισμένων άλλων συνεργατών της εφημερίδας από τη Γαλλία (στΓΕ).

εκδόθηκε νόμος για την καταστολή της επαιτείας. Με ποιον τρόπο; Με τα *Déports*¹, τα οποία μετατράπηκαν τόσο γρήγορα σε φυλακές, ώστε σε μικρό χρονικό διάστημα ο φτωχός κατέληγε σ' αυτά τα ιδρύματα μόνο μέσω του *παισιματοδικείου*. Και όμως ο M. Noailles du Gard, μέλος του νομοθετικού σώματος, αναφώνουσε εκείνη την εποχή:

«Αιώνια ευγνωμοσύνη στον ήρωα, που εξασφαλίζει στην ένδεια καταφύγιο και στην πενία τροφή. Η παιδική ηλικία δεν θα είναι πλέον εγκαταλελειμμένη, οι φτωχές οικογένειες δεν θα στερούνται πλέον πόρων, ούτε στους εργάτες θα λείπει η ενθάρρυνση και η απασχόληση. Nos pas ne seront plus atteints par l'image dégoûtante des infirmités et de la honteuse misère».²

Το τελευταίο κυνικό χωρίο είναι η μόνη αλήθεια αυτού του ήρωα.

Αφού ο Ναπολέοντας απευθύνεται στις ικανότητες των εισηγητών, των νομαρχών και των μηχανικών του, γιατί ο βασιλιάς της Πρωσίας δεν απευθύνεται στις υπηρεσίες του;

Γιατί ο Ναπολέοντας δεν διέταξε *αμέσως* την εξάλειψη της επαιτείας; Την ίδια αξία έχει και η απορία του «Πρώσου»: «Γιατί ο βασιλιάς της Πρωσίας δεν διατάσσει αμέσως την εκπαίδευση των περισσότερο εγκαταλελειμμένων παιδιών;» Γνωρίζει ο «Πρώσος» τι θα έπρεπε να διατάξει ο βασιλιάς; Τίποτε διαφορετικό από την *εξαφάνιση του προλεταριάτου*. Για να εκπαιδευθεί κανείς τα παιδιά πρέπει να τα θρέψει και να τα απελευθερώσει από τη *βιοποριστική εργασία*. Η διατροφή και η εκπαίδευση των περισσότερο εγκαταλελειμμένων παιδιών, δηλαδή η διατροφή και εκπαίδευση *ολόκληρου* του *αναπτυσσόμενου προλεταριάτου*, θα σήμαινε την *εξαφάνιση* του προλεταριάτου και του παουπερισμού.

Η Convention είχε για μια στιγμή το θάρρος να *διατάξει* την εξάλειψη του παουπερισμού, όχι βέβαια *αμέσως*, όπως το ζητά ο «Πρώσος» από το βασιλιά του, αλλά μόνο αφού πρώτα ανέθεσε στην *Comité du salut public*³ την επεξεργασία των απαραίτητων σχεδίων και προτάσεων και αφού εκείνη χρησιμο-

1. Ιδρύματα για αστυνομική χρήση (στΓΕ).

2. Δεν θα μας σταματά πλέον η αποτρόπαια εικόνα της σωματικής αναπηρίας και της σπενείδιστης εξαθλίωσης (στΓΕ).

3. Επιτροπή εθνικής σωτηρίας (στΕ).

ποίησε τις λεπτομερείς έρευνες της Assemblée constituante¹ σχετικά με τις συνθήκες φτώχειας στη Γαλλία και πρότεινε μέσω του Barère τη δημιουργία του «Livres de bienfaisance nationale»² κ.λπ. Ποιο ήταν λοιπόν το αποτέλεσμα του διατάγματος της Convention; Το ότι υπήρχε ένα διάταγμα παραπάνω στον κόσμο και ότι ένα χρόνο μετά γυναίκες εξαντλημένες από την πείνα πολιορκούσαν την Convention.

Η Convention ήταν όμως το *μάξιμο* της *πολιτικής ενεργητικότητας*, της *πολιτικής δύναμης* και της *πολιτικής λογικής*.

Αμέσως, χωρίς συνεννόηση με τις υπηρεσίες, *καμιά* κυβέρνηση του κόσμου δεν εξέδωσε *διατάγματα* για τον παουπερισμό. Το αγγλικό κοινοβούλιο μάλιστα έστειλε επιθεωρητές σε όλες τις χώρες της Ευρώπης, προκειμένου να ενημερωθούν για τα διάφορα διοικητικά μέσα θεραπείας του παουπερισμού. Όσο κι αν ασχολήθηκαν με τον παουπερισμό, τα κράτη περιορίστηκαν σε *διοικητικά* και *φιλανθρωπικά* μέτρα ή κατέδηξαν σε επίπεδο χαμηλότερο από τη διοίκηση και τη φιλανθρωπία.

Μπορεί το κράτος να ενεργήσει διαφορετικά;

Το κράτος δεν θα βρει *ποτέ* την αιτία των *κοινωνικών αδυναμιών* μέσα στο «κράτος και την *οργάνωση της κοινωνίας*», όπως το ζητά ο Πρώσος από το βασιλιά του. Όπου υπάρχουν πολιτικά κόμματα, το καθένα βρίσκει την αιτία *κάθε* κακού στο ότι αντί γι' αυτό βρίσκεται το αντίπαλο κόμμα στο *πηδάλιο του κράτους*. Ακόμα και οι ριζοσπάστες και επαναστάτες πολιτικοί δεν αναζητούν την αιτία του κακού στη *φύση* (Wesen) του κράτους, αλλά σε μια συγκεκριμένη *μορφή* κράτους, την οποία θέλουν να αντικαταστήσουν με μια *άλλη* μορφή κράτους.

Το κράτος και η *οργάνωση της κοινωνίας* δεν είναι από *πολιτική* άποψη δύο διαφορετικά πράγματα. Το κράτος είναι η *οργάνωση της κοινωνίας*. Όσο το κράτος αποδέχεται την *κοινωνική* δυστυχία, προσπαθεί να την αποδώσει είτε σε *φυσικούς νόμους*, τους οποίους δεν μπορεί να εξουσιάσει καμιά ανθρώπινη δύναμη, είτε στην *ιδιωτική ζωή*, η οποία είναι ανεξάρτητη από αυτό, είτε στην *ακαταλληλότητα της διοίκησης*, η οποία εξαρτάται από αυτό. Έτσι η Αγγλία διαπιστώνει ότι η αθλιότητα θεμελιώνεται στο *φυσικό νόμο*, σύμφωνα με τον οποίο ο

πληθυσμός πρέπει να ξεπερνάει διαρκώς τα μέσα συντήρησής. Από μιαν άλλη πλευρά ερμηνεύει τον παουπερισμό με την *έλλειψη καλής θέλησης των φτωχών*. Ο βασιλιάς της Πρωσίας, πάλι, τον ερμηνεύει με τη *μη χριστιανική ψυχή των πλούσιων* και η Convention με το *αντεπαναστατικό ύποπτο φρόνημα των ιδιοκτητών*. Έτσι λοιπόν η Αγγλία τιμωρεί τους φτωχούς, ο βασιλιάς της Πρωσίας προειδοποιεί τους πλούσιους και η Convention αποκεφαλίζει τους ιδιοκτήτες.

Τελικά όλα τα κράτη προσπαθούν να αποδώσουν την αιτία σε *τυχαίες ή ηθελημένες ατέλειες της διοίκησης* και γι' αυτό επιδιώκουν τον παουπερισμό των αδυναμιών με διοικητικά μέτρα. Γιατί; Ακριβώς επειδή η *διοίκηση* είναι η *οργανωτική δραστηριότητα του κράτους*.

Την *αντίφαση* ανάμεσα στον προορισμό και την καλή θέληση της διοίκησης αφ' ενός και τα μέσα και τις δυνατότητές της αφ' ετέρου δεν μπορεί να την καταργήσει το κράτος, χωρίς να αυτο-καταργηθεί το ίδιο, γιατί *στηρίζεται* σ' αυτή την αντίφαση. Στηρίζεται στην αντίφαση ανάμεσα στη *δημόσια* και την *ιδιωτική ζωή*, στην αντίφαση ανάμεσα στα *γενικά συμφέροντα* και τα *ειδικά συμφέροντα*. Η *διοίκηση* πρέπει, έτσι, να περιορίζεται σε μια *τυπική και αργητική* δραστηριότητα, γιατί εκεί που αρχίζει η αστική ζωή και η εργασία της εκεί ακριβώς τελειώνει η εξουσία της διοίκησης. Πράγματι, απέναντι στις συνέπειες που προκύπτουν από τη μη κοινωνική φύση αυτής της αστικής ζωής, της ατομικής ιδιοκτησίας, του εμπορίου, της βιομηχανίας, της αμοιβαίας λεηλασίας των διάφορων αστικών κύκλων, απέναντι σ' αυτές τις συνέπειες η *αδυναμία* είναι ο *φυσικός νόμος* της διοίκησης. Διότι αυτός ο διχασμός, αυτή η αχρειότητα, αυτή η *δουλεία της ιδιωτικής κοινωνίας* είναι το φυσικό θεμέλιο στο οποίο στηρίζεται το *σύγχρονο* κράτος, όπως η *ιδιωτική κοινωνία της δουλείας* ήταν το φυσικό θεμέλιο πάνω στο οποίο στηριζόταν το *αρχαίο* κράτος. Η ύπαρξη του κράτους και η ύπαρξη της δουλείας είναι αδιαχώριστες. Το αρχαίο κράτος και η αρχαία δουλεία -ειλικρινείς *κλασικές αντιθέσεις*- δεν είχαν σφυρηλατηθεί στενότερα απ' ό,τι το σύγχρονο κράτος και ο σύγχρονος κόσμος του παζαρέματος -υποκριτικές *χριστιανικές* αντιθέσεις. Αν το σύγχρονο κράτος ήθελε να καταργήσει την *αδυναμία* της διοίκησής του, θα έπρεπε να καταργήσει την *τωρινή ιδιωτική ζωή*. Αν ήθελε να καταργήσει

1. Συντακτικής Συνέλευσης (στΓΕ).

2. Μητρώο εθνικής πρόνοιας (στΓΕ).

την ιδιωτική ζωή, θα έπρεπε να αυτοκαταργηθεί το ίδιο, γιατί το κράτος υπάρχει μόνο σε αντίθεση προς την ιδιωτική ζωή. Κανείς ζωντανός δεν θεωρεί όμως ότι οι αδυναμίες της ύπαρξής του οφείλονται στον κανόνα ζωής του, στην ουσία (Wesen) της ζωής του, αλλά θεωρεί ότι οφείλονται σε περιστάσεις εξωτερικές προς τη ζωή του. Η αυτοκτονία είναι αντι-φυσιολογική. Επομένως δεν μπορεί το κράτος να πιστέψει στην εσωτερική αδυναμία της διοίκησής του, δηλαδή του εαυτού του. Μπορεί να παραδεχτεί μόνο τυλικές, τυχαίες αδυναμίες της διοίκησης και να προσπαθήσει να τις αντιμετωπίσει. Αν αυτές οι τροποποιήσεις αποδούν άκαρπες, τότε λοιπόν είτε το κοινωνικό πρόβλημα είναι μια φυσική, ανεξάρτητη από τον άνθρωπο ατέλεια, ένας νόμος του Θεού, είτε η θέληση των ιδιωτών είναι υπερβολικά διεφθαρμένη για να μπορεί να ανταποκριθεί στους καλούς σκοπούς της διοίκησης. Και πόσο ανάποδοι αυτοί οι ιδιώτες! Γκρινιάζουν για την κυβέρνηση όποτε περιορίζει την ελευθερία και απαιτούν από την κυβέρνηση να αποτρέψει τις αναγκαίες συνέπειες αυτής της ελευθερίας!

Όσο πιο ισχυρό είναι ένα κράτος, όσο πιο πολιτική είναι συνεπώς μια χώρα, τόσο λιγότερο διαθεσιμίο είναι το κράτος να αναζητήσει την αιτία των κοινωνικών προβλημάτων και να διακρίνει τη γενική αρχή τους (Prinzip) στην αρχή του κράτους, δηλαδή στην τωρινή οργάνωση της κοινωνίας, της οποίας το κράτος είναι η ενεργητική, γεμάτη αυτοπεποίθηση, επίσημη έκφραση. Η πολιτική νόηση είναι πολιτική νόηση ακριβώς επειδή συλλογίζεται μέσα στα όρια της πολιτικής. Όσο πιο οξεία και ζωντανή είναι, τόσο περισσότερο ανάκανη είναι να συλλάβει τα κοινωνικά προβλήματα. Η κλασική εποχή της πολιτικής νόησης είναι η γαλλική επανάσταση. Οι ήρωες της γαλλικής επανάστασης όχι μόνο δεν διακρίνουν στην αρχή του κράτους την πηγή των κοινωνικών αδυναμιών, αλλά μάλλον διακρίνουν στις κοινωνικές αδυναμίες την πηγή πολιτικών δυσχερειών. Έτσι, ο Ροβεσπιέρος θεωρεί τη μεγάλη φτώχεια και το μεγάλο πλούτο μόνο ως ένα εμπόδιο για την καθαρή δημοκρατία. Επιθυμεί λοιπόν να επιβληθεί μια γενική σπαρτιάτικη λιτότητα. Η αρχή της πολιτικής είναι η βούληση. Όσο πιο μονόπλευρη, δηλαδή όσο πιο τέλεια είναι η πολιτική νόηση, τόσο περισσότερο πιστεύει στην παντοδυναμία της βούλησης, τόσο πιο τυφλή είναι για τα φυσικά και πνευματικά όρια της βούλη-

σης, τόσο πιο ανάκανη είναι συνεπώς να ανακαλύψει την πηγή των κοινωνικών προβλημάτων. Δεν χρειάζεται περαιτέρω ανάλυση σχετικά με την ανόητη ελπίδα του «Πρώσου» ότι η «πολιτική νόηση» είναι ταγμένη «να ανακαλύψει για τη Γερμανία τη ρίζα της κοινωνικής ένδειας».

Δεν ήταν ανόητο μόνο το να απαιτεί κανείς από το βασιλιά της Πρωσίας μια δύναμη που δεν είχαν η Convention και ο Ναπολέοντας μαζί: ήταν ανόητο το να απαιτεί κανείς από αυτόν έναν τρόπο αντιμετώπισης των πραγμάτων που ξεπερνά το όριο κάθε πολιτικής, έναν τρόπο αντιμετώπισης των πραγμάτων που ούτε καν ο ίδιος ο έξυπνος «Πρώσος» προσεγγίζει περισσότερο από το βασιλιά του. Ακόμη πιο ανόητη ήταν η όλη διακήρυξη, αφού ο «Πρώσος» μάζ ομολογεί:

«Τα καλά λόγια και οι καλές προθέσεις κοστίζουν πολύ φτηνά, η σύνεση και οι επιτυχημένες ενέργειες είναι ακριβές: σε αυτή την περίπτωση είναι κάτι περισσότερο από ακριβές, είναι ακόμη απλησίαστες».

Αν αυτές είναι ακόμη απλησίαστες, ας αναγνωρίσουμε τις προσπάθειες όποιου κάνει από την πλευρά του παν το δυνατό. Πάντως αφήνω στη λεπτότητα του αναγνώστη την κρίση για το αν σ' αυτή την περίπτωση η τσιγγάνικη γλώσσα του μερκαντιλισμού, για «πολύ φτηνό», «ακριβό», «περισσότερο από ακριβό», «απλησίαστο ακόμη», συγκαταλέγεται στην κατηγορία των «καλών λόγων» και των «καλών προθέσεων».

Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι οι παρατηρήσεις του «Πρώσου» σχετικά με τη γερμανική κυβέρνηση και τη γερμανική αστική τάξη -δεν θα υπάρχει βέβαια αντίρρηση για το ότι η τελευταία περιλαμβάνεται στη «γερμανική κοινωνία»- είναι απολύτως θεμελιωμένες. Είναι αυτό το κομμάτι της κοινωνίας πιο αμήχανο στη Γερμανία απ' ό,τι στην Αγγλία ή τη Γαλλία; Μπορεί κανείς να είναι πιο αμήχανος απ' ό,τι, για παράδειγμα, στην Αγγλία, όπου η αμηχανία έχει αναχθεί σε σύστημα; Αν ξεσπάσουν σήμερα εργατικές εξεγέρσεις σε ολόκληρη την Αγγλία, τότε η εκεί αστική τάξη και κυβέρνηση δεν θα είναι καλύτερα κατατοπισμένες απ' ό,τι στο τελευταίο τρίτο του 18ου αιώνα. Η μόνη τους λύση είναι η υλική βία, και, επειδή η υλική βία ελαττώνεται στον ίδιο βαθμό που εξαπλώνεται ο παουπερισμός και αυξάνεται η γνώση του προλεταριάτου, γι' αυτό και η αγγλική αμηχανία μεγαλώνει κατ' ανάγκη με γεωμετρική πρόοδο.

Αναλήθες, αναλήθες εκ των πραγμάτων είναι, τέλος, το ότι η γερμανική αστική τάξη παραγνωρίζει ολοκληρωτικά τη γενικό-τερη σημασία της εξέγερσης στη Σιλεσία. Σε αρκετές πόλεις οι μάζοι προσπαθούν να συνεταιριστούν με τους βοηθούς. Όλες οι *φιλελεύθερες* γερμανικές εφημερίδες, τα όργανα της φιλελεύθερης αστικής τάξης, ξεχειλίζουν από οργάνωση εργασίας, μεταρρύθμιση της κοινωνίας, κριτική των μονοπωλίων και του ανταγωνισμού, κ.ο.κ. Όλα αυτά εξαιτίας των εργατικών κινήματων. Οι εφημερίδες του Τρίερ, του Άσχεν, της Κολωνίας, του Βέζελ, του Μάγχαιμ, του Μπρέσλαου, ακόμη και του Βερολίνου, δημοσιεύουν συχνά αρκούντως κατανοητά κοινωνικά άρθρα, από τα οποία ο «Πρώσος» μπορεί εν πάση περιπτώσει να ενημερωθεί. Πραγματικά, σε γράμματα από τη Γερμανία εκφράζεται διαρκώς η έκπληξη για τη μικρή αντίσταση που προβάλλει η αστική τάξη σε *κοινωνικές* τάσεις και ιδέες.

Αν ο «Πρώσος» ήταν περισσότερο εξοικειωμένος με την ιστορία του κοινωνικού κινήματος, θα διατύπωνε αντιστρόφως το ερώτημά του. Γιατί ακόμη και η γερμανική αστική τάξη ερμηνεύει τόσο καθολικά τη μερική εξαθλίωση; Πού οφείλεται η *επιθετικότητα* και ο *κινισμός* της πολιτικής αστικής τάξης και πού οφείλεται η *έλλειψη αντίστασης* και η *συμπάθεια* της *απολιτικής* αστικής τάξης απέναντι στο προλεταριάτο;

[Vorwärts! φύλλο 64, 10 Αυγούστου 1844]

Ας έρθουμε στους χρησμούς του «Πρώσου» σχετικά με τους *Γερμανούς εργάτες*.

«Οι Γερμανοί φτωχοί» αστειεύεται «*δεν είναι πιο έξυπνοι από τους φτωχούς Γερμανούς*, δηλαδή δεν βλέπουν τίποτε πέρα από το σπιτικό τους, το εργοστάσιό τους, την περιφέρειά τους: το όλο ζήτημα έχει παραμεληθεί *μέχρι τώρα* από την πολιτική ψυχή που εισχωρεί στα πάντα».

Για να μπορέσει να συγκρίνει την κατάσταση των Γερμανών εργατών με την κατάσταση των Γάλλων και Άγγλων εργατών, ο «Πρώσος» έπρεπε να συγκρίνει την *πρώτη* μορφή, το *ξεκίνημα* του αγγλικού και γαλλικού εργατικού κινήματος, με το *γερμανικό* κίνημα που μόλις ξεκινάει. Παρέλειψε να το κάνει. Ο

συλλογισμός του καταλήγει λοιπόν σε κοινοτυπίες, όπως στο ότι η *διομηχανία* στη Γερμανία δεν είναι ακόμη τόσο ανεπτυγμένη όσο στην Αγγλία ή στο ότι ένα κίνημα στο ξεκίνημά του έχει άλλη όψη απ' ό,τι στη συνέχεια. Ήθελε να μιλήσει για την *ιδιαιτερότητα* του γερμανικού εργατικού κινήματος. Δεν λέει λέξη γι' αυτό το θέμα.

Αν αντιθέτως ο «Πρώσος» τοποθετηθεί στη σωστή οπτική γωνία, θα ανακαλύψει ότι *καμιά απολύτως* από τις γαλλικές και αγγλικές εξεγέρσεις δεν είχε ένα τόσο *θεωρητικό* και *συνειδητό* χαρακτήρα όσο η εξέγερση των υφαντουργών της Σιλεσίας.

Ας θυμηθούμε αρχικά το *τραγούδι των υφαντουργών*¹, αυτό το τολμηρό *σύνθημα* του αγώνα, όπου σπιτικό, εργοστάσιο και περιφέρεια δεν αναφέρονται καν, αλλά το προλεταριάτο κραυγάζει εξαρχής με έντονο, αυστηρό, ανηλεή, βίαιο τρόπο την αντίθεσή του στην κοινωνία της ατομικής ιδιοκτησίας. Η εξέγερση της Σιλεσίας *αρχίζει* ακριβώς με αυτό με το οποίο *τελειώνουν* οι γαλλικές και αγγλικές εξεγέρσεις, με τη συνείδηση της φήσης του προλεταριάτου. Η ίδια η δράση κατέχει αυτό τον *υπέρτερο* χαρακτήρα. Καταστρέφονται όχι μόνο οι μηχανές, οι οποίες ανταγωνίζονται τον εργάτη, αλλά και τα *εμπορικά διβλία* και οι τίτλοι κυριότητας. Ενώ όλα τα άλλα κινήματα στράφηκαν πρώτα ενάντια στο *διομήχανο*, τον ορατό εχθρό, αυτό το κίνημα στρέφεται *εξ αρχής* ενάντια στον *τραπεζίτη*, τον κρυφό εχθρό. Τέλος, *καμιά απολύτως* αγγλική εργατική εξέγερση δεν διεξήχθη με όμοια γενναιότητα, οργανωτικότητα και αντοχή.

Όσον αφορά γενικότερα το μορφωτικό επίπεδο ή τις ικανότητες μόρφωσης των Γερμανών εργατών, υπενθυμίζω τα μεγαλοφυή έργα του *Weitling*, τα οποία από θεωρητικής πλευράς ξεπερνούν συχνά τον ίδιο τον *Proudhon*, όσο κι αν υστερούν στην παρουσίαση. Μπορεί να επιδειξεί η αστική τάξη -συμπεριλαμβανομένων των φιλοσόφων της και των μελετητών των Γραφών- ένα έργο αντίστοιχο με τις *Εγγυήσεις αρμονίας και ελευθερίας* του *Weitling*, αναφορικά με τη χειραφέτηση -την

1. Ο Μαξ εννοεί το επαναστατικό τραγούδι «Das Blutgericht», «Το δικαστήριο του αίματος», που ήταν ευρέως διαδεδομένο στις υφαντουργικές περιοχές της Σιλεσίας τις παραμονές της εξέγερσης των υφαντουργών (στΓΕ).

πολιτική χειραφέτηση- της αστικής τάξης. Αν συγκρίνουμε την ανούσια, μικρόψυχη μετριότητα της γερμανικής πολιτικής φιλολογίας με αυτό το ασύγκριτο και λαμπρό συγγραφικό ντεμπούτο των Γερμανών εργατών, αν συγκρίνουμε αυτά τα γιγάντια παιδικά παπούτσια του προλεταριάτου με τα νανοειδή λιωμένα πολιτικά παπούτσια της γερμανικής αστικής τάξης, τότε θα πρέπει να προβλέψουμε ότι η γερμανική σταχτοπούτα θα έχει πολύ αθλητικό τύπο¹. Πρέπει να παραδεχτούμε ότι το γερμανικό προλεταριάτο είναι ο θεωρητικός του ευρωπαϊκού προλεταριάτου, όπως το αγγλικό προλεταριάτο είναι ο οικονομολόγος του και το γαλλικό προλεταριάτο ο πολιτικός του. Πρέπει να παραδεχτούμε ότι η Γερμανία έχει τόσο κλασική τάση προς την κοινωνική επανάσταση, όσο είναι ανίκανη για την πολιτική επανάσταση. Γιατί, όπως η αδυναμία της γερμανικής αστικής τάξης είναι η πολιτική αδυναμία της Γερμανίας, έτσι και το ταλέντο του γερμανικού προλεταριάτου είναι -αν εξαιρέσουμε δέβαια τη γερμανική θεωρία- το κοινωνικό ταλέντο της Γερμανίας. Η δυσαναλογία ανάμεσα στη φιλοσοφική και την πολιτική εξέλιξη στη Γερμανία δεν αποτελεί ανωμαλία. Είναι μια αναγκαία δυσαναλογία. Ένας φιλοσοφικός λαός μπορεί να βρει την πρακτική που του ταιριάζει μόνο στο σοσιαλισμό, δηλαδή μπορεί να βρει το ενεργό στοιχείο της απελευθέρωσής του μόνο στο προλεταριάτο.

Ωστόσο αυτή τη στιγμή δεν έχω ούτε το χρόνο ούτε τη διάθεση να εξηγήσω στον «Πρώσο» τη σχέση της «γερμανικής κοινωνίας» προς την κοινωνική ανατροπή και μέσω αυτής της σχέσης να εξηγήσω αφ' ενός τη χαλαρή αντίδραση της γερμανικής αστικής τάξης ενάντια στο σοσιαλισμό και αφ' ετέρου την εξαιρετική έφεση του γερμανικού προλεταριάτου προς το σοσιαλισμό. Τα πρώτα στοιχεία για την κατανόηση αυτού του φαινομένου θα τα βρει στην Εισαγωγή μου στην Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας του Δικαίου («Deutsch-Französische Jahrbücher»)².

1. Η πρόταση αυτή βασίζεται σε δυσχερώς μεταφράσιμα λογοπαίγνια. Το προλεταριάτο-«σταχτοπούτα» βρίσκεται στα πρώτα του βήματα (φορά ακόμη παιδικά παπούτσια - Kinderschuhe), ενώ η αστική τάξη έχει «λιώσει» τα δικά της παπούτσια (η έκφραση die Kinderschuhe ausgetreten haben δηλώνει ότι κάποιος έχει υπερβεί την παιδική ηλικία) (στΜ).

2. Βλέπε Μ.Ε.Ψ. τ. 1, σ. 378 επ. (στΓΕ). Βλέπε και μετάφραση του κειμένου στον τόμο αυτό.

Η εξυπνάδα των Γερμανών φτωχών είναι επομένως αντι-στρόφως ανάλογη προς την εξυπνάδα των φτωχών Γερμανών. Αλλά οι άνθρωποι για τους οποίους το κάθε αντικείμενο πρέπει να χρησιμεύει για δημόσιες ασκήσεις ύψους καταλήγουν μέσω αυτής της τυπικής δραστηριότητας σε στρεβλό περιεχόμενο, ενώ το στρεβλό περιεχόμενο από την πλευρά του δίνει στον τύπο τη σφραγίδα της κακεντρέχειας. Έτσι η προσπάθεια του «Πρώσου» να εφαρμόσει τον τύπο της αντίθεσης σε μια περίπτωση όπως οι εργατικές ταραχές της Σιλεσίας, τον οδήγησε στη μέγιστη αντίθεση προς την αλήθεια. Ένας σκεπτόμενος νους που αγαπάει την αλήθεια δεν είχε ως καθήκον προστά στο πρώτο ξέσπασμα της εργατικής εξέγερσης της Σιλεσίας το να κάνει το δάσκαλο στα γεγονότα. Μοναδικό καθήκον του ήταν να μελετήσει τον ιδιάζοντα χαρακτήρα τους. Βέβαια, γι' αυτό το σκοπό χρειάζεται κάποια επιστημονική κατανόηση και κάποια αγάπη για τον άνθρωπο, ενώ για το άλλο εγχείρημα είναι απολύτως επαρκής μια έτοιμη φρασεολογία εμποτισμένη με κούφια φιλαντία.

Γιατί ο «Πρώσος» κρίνει τόσο περιφρονητικά το Γερμανό εργάτη; Γιατί βρίσκει ότι «το όλο ζήτημα» -δηλαδή το ζήτημα της εργατικής εξαθλίωσης- έχει παραμεληθεί «μέχρι τώρα» από την «πολιτική ψυχή που εισχωρεί στα πάντα». Τον πλατινικό του έρωτα για την πολιτική ψυχή τον αναλύει διεξοδικότερα με τα παρακάτω:

«Θα πνιγούν στο αίμα και την αφροσύνη όλες οι εξεγέρσεις που ξεσπούν μέσα στην αθεράπευτη απομόνωση των ανθρώπων από την κοινότητα και την απομόνωση των σκέψεών τους από τις κοινωνικές αρχές· μόλις όμως η εξαθλίωση γεννήσει τη νόηση και η πολιτική νόηση των Γερμανών ανακαλύψει τη ρίζα της κοινωνικής εξαθλίωσης, τότε πια και στη Γερμανία θα αντιμετωπιστούν αυτά τα γεγονότα ως συμπτώματα μιας τεράστιας ανατροπής».

Καταρχήν ας μας επιτρέψει ο «Πρώσος» μια υφολογική παρατήρηση. Η αντίθεση που χρησιμοποιεί είναι ατελής. Στο πρώτο σκέλος λέει: Μόλις η εξαθλίωση γεννήσει τη νόηση, και στο δεύτερο σκέλος: Μόλις ανακαλύψει η πολιτική νόηση τη ρίζα της κοινωνικής εξαθλίωσης. Η απλή νόηση του πρώτου σκέλους της αντίθεσης γίνεται στο δεύτερο σκέλος πολιτική νόηση, όπως η απλή εξαθλίωση του πρώτου σκέλους της αντί-

θεσης γίνεται στο δεύτερο σκέλος *κοινωνική* εξαθλίωση. Γιατί ο τεχνίτης του ύφους προίκισε τόσο άνισα τα δύο σκέλη της αντίθεσης; Δεν πιστεύω ότι προβληματίστηκε ιδιαίτερα πάνω σ' αυτό. Θα ερμηνεύσω γι' αυτόν τη σωστή του *διαίσθηση*. Αν ο «Πρώσος» είχε γράψει: «Μόλις η *κοινωνική* εξαθλίωση γεννήσει την *πολιτική* νόηση και μόλις η *πολιτική* νόηση ανακαλύψει τη ρίζα της *κοινωνικής* εξαθλίωσης», δεν θα ήταν δυνατό να διαφύγει από κανένα αμερόληπτο αναγνώστη η *ανοησία* αυτής της αντίθεσης. Θα αναρωτιόταν καταρχήν ο καθένας γιατί ο ανώνυμος δεν βάζει την *κοινωνική* νόηση δίπλα στην *κοινωνική* εξαθλίωση και την *πολιτική* νόηση δίπλα στην *πολιτική* εξαθλίωση, όπως το επιτάσσει η στοιχειωδέστερη λογική. Λς έρθουμε όμως στην ουσία!

Είναι τόσο πολύ εσφαλμένο το ότι η *κοινωνική* εξαθλίωση γεννά την *πολιτική* νόηση, ώστε μάλλον αντιστρόφως η *κοινωνική ευημερία* είναι αυτή που γεννά την *πολιτική* νόηση. Η *πολιτική* νόηση είναι αμιγώς πνευματική και προσφέρεται στον κατέχοντα, σ' αυτόν που έχει ήδη βολευτεί στη ζεστασιά του. Ο «Πρώσος» μας ας ακούσει σχετικά ένα Γάλλο οικονομολόγο, τον κύριο *Michel Chevalier*:

«Το έτος 1789, όταν η αστική τάξη εξεγέρθηκε, το μόνο που της έλειπε για να είναι ελεύθερη ήταν η συμμετοχή στη διακυβέρνηση της χώρας. Γι' αυτήν η απελευθέρωση συνίστατο στο να αποσπάσει τη διαχείριση των δημοσίων υποθέσεων, των υψηλών αστικών, στρατιωτικών και θρησκευτικών λειτουργιών από τα χέρια των προνομιάχων, οι οποίοι είχαν το μονοπώλιο αυτών των λειτουργιών. *Πλούσια και διαφωτισμένη*, με αυτάρκεια και ικανή να αυτοδιευθύνεται, ήθελε να αποσπαστεί από το régime du bon plaisir^{1,2}».

Πόσο ανίκανη είναι η *πολιτική* νόηση να ανακαλύψει την πηγή της *κοινωνικής* εξαθλίωσης το αποδείξαμε ήδη στον «Πρώσο». *Μια λέξη* ακόμη γι' αυτή την άποψη του. Όσο περισσότερο μορφοποιημένη και γενική είναι η *πολιτική* νόηση

1. Αυθαίρετο καθεστώς (στΓΕ).

2. Ο Μαξ παραθέτει ένα απόσπασμα από το βιβλίο του Michel Chevalier *Des intérêts matériels en France Σχετικά με τα υλικά συμφέροντα στη Γαλλία*, το οποίο κυκλοφόρησε σε πολλές εκδόσεις το 1833 στο Παρίσι και τις Βρυξέλλες (στΓΕ).

ενός λαού, τόσο περισσότερο το προλεταριάτο καταναλώνει τις δυνάμεις του -τουλάχιστον στην αρχή του κινήματος- σε ακατανόητες, άσκοπες και πνιγμένες στο αίμα εξεγέρσεις. Επειδή σκέφτεται στο πλαίσιο της πολιτικής, βλέπει στη *βούληση* την αιτία όλων των κακών και στη *βία* και την *ανατροπή* μιας συγκεκριμένης μορφής κράτους τα μέσα αποτροπής τους. Απόδειξη: τα πρώτα ξεσπάσματα του *γαλλικού* προλεταριάτου.¹ Οι εργάτες της Λυών πίστευαν ότι επιδιώκουν μόνο πολιτικούς σκοπούς, ότι είναι απλώς στρατιώτες της Δημοκρατίας (Republik), ενώ στην πραγματικότητα ήταν στρατιώτες του σοσιαλισμού. Έτσι συσκοτίζε η *πολιτική* νόηση τους τη ρίζα της *κοινωνικής* εξαθλίωσης, νόθευε την αντίληψή τους για τον πραγματικό τους σκοπό. Η *πολιτική* νόηση τους *εξαπατούσε* το *κοινωνικό* τους ένστικτο.

Αν όμως ο «Πρώσος» περιμένει τη γέννηση της νόησης μέσα από την εξαθλίωση, τότε γιατί ανακατεύει «*πνιγμούς στο αίμα*» και «*πνιγμούς στην αφροσύνη*»; Αν η εξαθλίωση είναι κάποιο μέσο για τη γέννηση της νόησης, τότε η *αματηρή* εξαθλίωση είναι σίγουρα ένα πολύ ισχυρό μέσο. Ο «Πρώσος» έπρεπε επομένως να πει: ο πνιγμός στο αίμα θα πνίξει την αφροσύνη και θα προσφέρει στη νόηση το απαιτούμενο ρεύμα αίρα.

Ο «Πρώσος» προφητεύει την κατάπιξη των εξεγέρσεων, που ξεσπούν μέσα στην «*αθεράπευτη απομόνωση των ανθρώπων από την κοινότητα* και στο *διαχωρισμό των σκέψεών τους από τις κοινωνικές αρχές*».

Δείξαμε ότι η εξέγερση της Σιλεσίας με κανέναν τρόπο δεν πραγματοποιήθηκε μέσα στο διαχωρισμό των σκέψεων από τις κοινωνικές αρχές. Μας μένει λοιπόν η «*αθεράπευτη απομόνωση των ανθρώπων από την κοινότητα*». Ως κοινότητα πρέπει εδώ να εννοήσουμε την *πολιτική κοινότητα* (Gemeinwesen), την κρατική οντότητα (Staatswesen). Είναι η παλιά ιστορία για την *απολιτική* Γερμανία.

Μήπως όμως δεν ξεσπούν όλες οι εξεγέρσεις ανεξαιρέτως μέσα στην *αθεράπευτη απομόνωση των ανθρώπων από την κοινότητα*; Δεν προϋποθέτει απαραίτητα κάθε εξέγερση την

1. Πρόκειται για τις εξεγέρσεις των εργατών της Λυών που έγιναν το Νοέμβριο του 1831 και τον Απρίλιο του 1834 (στΓΕ).

απομόνωση; Θα είχε πραγματοποιηθεί η επανάσταση του 1789 χωρίς την αθεράπευτη απομόνωση των Γάλλων πολιτών από την κοινότητα; Η Επανάσταση ήταν προορισμένη να καταργήσει αυτήν ακριβώς την απομόνωση.

Η *κοινότητα* όμως, από την οποία είναι *απομονωμένος* ο εργάτης, είναι μια κοινότητα που ανήκει σε εντελώς διαφορετική πραγματικότητα και έχει εντελώς διαφορετική έκταση από την *πολιτική* κοινότητα. Αυτή η κοινότητα, από την οποία τον χωρίζει η *ίδια του η εργασία*, είναι η *ίδια η ζωή*, η φυσική και πνευματική ζωή, η ανθρώπινη κοινωνική ηθική, η ανθρώπινη δραστηριότητα, η ανθρώπινη απόλαυση, η *ανθρώπινη φύση* (menschliches Wesen). Η *ανθρώπινη φύση* είναι η *αληθινή κοινοτική φύση* των ανθρώπων (Gemeinwesen der Menschen). Όπως η αθεράπευτη απομόνωση απ' αυτή τη φύση είναι δυσανάλογα πολύπλευρη, ανυπόφορη, τρομακτική, αντιφατική σε σχέση με την απομόνωση από την πολιτική κοινότητα (Gepeinwesen), έτσι και η υπέρβαση αυτής της απομόνωσης, η μερική έστω αντίδραση και η *εξέγερση* ενάντια σ' αυτήν, είναι τόσο περισσότερο ατελείωτη, όσο ο *άνθρωπος* είναι πιο ατελείωτος από τον *πολίτη* και η *ανθρώπινη ζωή* από την *πολιτική ζωή*. Έτσι η *βιομηχανική* εξέγερση, όσο *μερική* κι αν είναι, κλείνει μέσα της μια καθολική ψυχή: η *πολιτική* εξέγερση, όσο καθολική κι αν είναι, κρύβει κάτω από την *κολοσσιαία* μορφή της ένα *μικρόψυχο* πνεύμα.

Ο «Πρώσος» κλείνει την εργασία του επιβλητικά με την ακόλουθη φράση:

«Μια *κοινωνική επανάσταση χωρίς πολιτική ψυχή* (δηλαδή χωρίς οργανωτική σύλληψη με σφαιρική οπτική) είναι αδύνατη».

Το είδαμε. Μια *κοινωνική επανάσταση* έχει *σφαιρική* οπτική, για το λόγο ότι -ακόμη και όταν πραγματοποιείται στην περιφέρεια ενός εργοστασίου- είναι μια διαμαρτυρία του ανθρώπου ενάντια στην απανθρωποποιημένη ζωή, γιατί ξεκινάει από την *οπτική του μεμονωμένου πραγματικού ατόμου*, γιατί η *κοινότητα*, στο χωρισμό από την οποία αντιδρά το άτομο, είναι η *αληθινή κοινοτική φύση* του ανθρώπου, η *ανθρώπινη φύση*. Η *πολιτική ψυχή* μιας επανάστασης δρίσκεται αντίθετα στην *τάση* των τάξεων που δεν έχουν πολιτική επιρροή να υπερβούν την *απομόνωσή* τους από την *κρατική οντότητα* (Staa-

tswesen) και την *κυριαρχία*. Η οπτική τους είναι η οπτική του κράτους, ενός *αφηρημένου* όλου, το οποίο υπάρχει μόνο μέσω του χωρισμού από την πραγματική ζωή, το οποίο *δεν νοείται* χωρίς την *οργανωμένη* αντίθεση ανάμεσα στη γενική ιδέα και την ατομική ύπαρξη των ανθρώπων. Μια επανάσταση με *πολιτική ψυχή* οργανώνει επομένως, σύμφωνα με την *περιορισμένη* και *διχασμένη* φύση αυτής της ψυχής, έναν κυρίαρχο κύκλο στην κοινωνία, εις βάρος της κοινωνίας.

Θα εμπιστευτούμε στον «Πρώσο» το τι ακριβώς είναι μια *κοινωνική επανάσταση με πολιτική ψυχή*; του εμπιστευόμαστε ταυτόχρονα και το μυστικό, ότι ο ίδιος ούτε στα λόγια δεν μπορεί να απαλλαγεί από τις παρωπίδες της πολιτικής οπτικής.

Είτε μια «*κοινωνική*» επανάσταση με *πολιτική* ψυχή αποτελεί ένα ανόητο κατασκεύασμα, αν ο «Πρώσος» αντιλαμβάνεται ως «*κοινωνική*» επανάσταση μια «*κοινωνική*» επανάσταση *σε αντίθεση* προς την πολιτική, και, κατά μείζονα λόγο, αν αποδίδει στην *κοινωνική επανάσταση* αντί για *κοινωνική ψυχή* μια *πολιτική ψυχή*. Είτε μια «*κοινωνική επανάσταση με πολιτική ψυχή*» είναι απλώς και μόνο μια *παράφραση* αυτού που άλλοτε ονομαζόταν «*πολιτική επανάσταση*» ή «*επανάσταση εν γένει*». Κάθε επανάσταση διαλύει την *παλιά κοινωνία*; κατά τούτο είναι *κοινωνική*. Κάθε επανάσταση ανατρέπει την *παλιά εξουσία*; κατά τούτο είναι *πολιτική*.

Ας διαλέξει ο «Πρώσος» ανάμεσα στην *παράφραση* και την *ανοησία*. Όσο *παραφραστική* και άνευ νοήματος είναι μια *κοινωνική επανάσταση με πολιτική ψυχή*, τόσο λογική είναι αντίθετα μια *πολιτική επανάσταση με κοινωνική ψυχή*. Η *επανάσταση καθ' εαυτήν* -η *ανατροπή* της υφιστάμενης εξουσίας και η *διάλυση* των παλιών σχέσεων- είναι *πολιτική πράξη*. Όμως χωρίς *επανάσταση* δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί ο *σοσιαλισμός*. Χρειάζεται αυτή την *πολιτική πράξη*, όσο χρειάζεται και την *καταστροφή* και τη *διάλυση*. Εκεί όμως που αρχίζει η *οργανωτική του δραστηριότητα*, εκεί που εμφανίζεται ο *αυτοσκοπός* του, η *ψυχή* του, σ' εκείνο το σημείο ο *σοσιαλισμός* πετάει το *πολιτικό* του περιέλιμα.

Χρειάστηκε να μακρολογήσουμε τόσο για να σκίσουμε τον ιστό από πλάτες, που κρυβόταν σε μια μόνο στήλη εφημερίδας. Δεν μπορούν να έχουν όλοι οι αναγνώστες τη μόρφωση και το

χρόνο να προβληματιστούν πάνω σ' ένα τέτοιο φιλολογικό τσαρλατανισμό. Μήπως λοιπόν ο ανώνυμος «Πρώσος» έχει απέναντι στο αναγνωστικό κοινό την υποχρέωση να παραιτηθεί προς το παρόν από κάθε συγγραφική δράση με πολιτικό ή κοινωνικό προσανατολισμό, όπως και από τις ρητορείες για τα γερμανικά ζητήματα, και αντ' αυτού ν' αρχίσει έναν ευσυνείδητο διάλογο με τον εαυτό του για το προσωπικό του ζήτημα;

Παρίσι, 31 Ιουλίου 1844.

Για το εβραϊκό ζήτημα
M.E.W. τ. 1, σσ. 356-370 (1844)
Δημοσιεύθηκε στα "Deutsch Französische
Jahrbücher"

Η πολιτική χειραφέτηση αποτελεί ασφαλώς μια μεγάλη πρόοδο. Δεν είναι δέβαια η απώτερη μορφή της ανθρώπινης χειραφέτησης εν γένει, αλλά είναι η απώτερη μορφή ανθρώπινης χειραφέτησης στο εσωτερικό της μέχρι τώρα παγκόσμιας τάξης. Εννοείται ότι εδώ μιλούμε για την πραγματική, την πρακτική χειραφέτηση.

Ο άνθρωπος χειραφετείται πολιτικά από τη θρησκεία εξορίζοντας την από το δημόσιο δίκαιο στο ιδιωτικό δίκαιο. Η θρησκεία δεν είναι πλέον το πνεύμα του κράτους όπου ο άνθρωπος συμπεριφέρεται -αν και με περιορισμένο τρόπο, υπό ιδιαίτερες μορφές, και σε μια ιδιαίτερη σφαίρα- ως ον του γένους του, σε κοινωνία με τους άλλους ανθρώπους. Έχει γίνει το πνεύμα της ιδιωτικής κοινωνίας (bürgerliche Gesellschaft), η σφαίρα του εγωισμού, ο bellum omnium contra omnes.¹ Δεν είναι πλέον η ουσία της κοινότητας αλλά η ουσία της διαφοράς. Έχει γίνει η έκφραση του χωρισμού του ανθρώπου από την κοινοτική φύση του (Gemeinwesen), από τον ίδιο και τους άλλους ανθρώπους - αυτό που ήταν και αρχικά. Είναι πλέον μόνο η αφηρημένη ομολογία της ιδιαίτερης αναποδιάς, της ατομικής ιδιοτροπίας, της αυθαιρεσίας. Ο ατελεύτητος κατακερματισμός της θρησκείας στη Βόρεια Αμερική, για παράδειγμα, της δίνει ήδη εξωτερικά τη μορφή μιας καθαρά ατομ-

1. Πόλεμος πάντων εναντίον πάντων (στΓΕ).

κής υπόθεσης. Εξοβελίστηκε στην ομάδα των ιδιωτικών συμφερόντων και έχει εξοριστεί ως κοινοτική οντότητα (Gemeinwesen) από την κοινότητα (Gemeinwesen). Ας μην έχουμε όμως αυταπάτες για τα όρια της πολιτικής χειραφέτησης. Ο διχασμός του ανθρώπου σε *δημόσιο* και *ιδιωτικό άνθρωπο*, η *μετατόπιση* της θρησκείας από το κράτος στην ιδιωτική κοινωνία δεν είναι ένα σκαλοπάτι, είναι η *ολοκλήρωση* της πολιτικής χειραφέτησης, που δεν αναιρεί επομένως την *πραγματική* θρησκευτικότητα του ανθρώπου ούτε και προσπαθεί να την αναιρέσει.

Η *διάσπαση* του ανθρώπου στον εθναίο και τον πολίτη, στον προτεστάντη και τον πολίτη, στο θρησκευόμενο άνθρωπο και τον πολίτη, η διάσπαση αυτή δεν αποτελεί ένα ψέμα *ενάντια* στην ιδιότητα του πολίτη, δεν είναι η *παράκαμψη* της πολιτικής χειραφέτησης, *είναι η ίδια η πολιτική χειραφέτηση*, είναι ο *πολιτικός* τρόπος να χειραφετηθεί κανείς από τη θρησκεία. Πάντως, σε εποχές που το πολιτικό κράτος γεννιέται βίαια ως πολιτικό κράτος μέσα από την ιδιωτική κοινωνία, όπου η ανθρώπινη αυτοαπελευθέρωση επιχειρεί να υλοποιηθεί με τη μορφή πολιτικής αυτοαπελευθέρωσης, το κράτος μπορεί και πρέπει να προχωρήσει μέχρι την *κατάργηση της θρησκείας*, μέχρι την *εκμηδένιση* της θρησκείας, αλλά μόνο με τον τρόπο που προχωρεί στην κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας, στην επιβολή ανώτατων ορίων τιμών, στη δήμευση, στην κλιμακωτή φορολογία, με τον τρόπο που προχωρεί στην κατάργηση της ζωής, στη *γκιλοτίνα*. Σε στιγμές ιδιαίτερης αυτολεποίθησης η πολιτική ζωή επιχειρεί να συνθλίψει την προϋπόθεσή της, την ιδιωτική κοινωνία και τα στοιχεία της και να συγχροτηθεί ως η πραγματική χωρίς αντιφάσεις ζωή του ανθρώπινου γένους. Ωστόσο αυτό μπορεί να το κατορθώσει μόνο ερχόμενη σε μια *βίαιη* αντίφαση προς τους δικούς της όρους ζωής, μόνο κηρύσσοντας την επανάσταση ως *διαρκή*. Και έτσι το πολιτικό δράμα τελειώνει αναγκαστικά με την αποκατάσταση της θρησκείας, της ατομικής ιδιοκτησίας, όλων των στοιχείων της ιδιωτικής κοινωνίας, όπως ακριβώς ο πόλεμος τελειώνει με την ειρήνη.

Βέβαια, ολοκληρωμένο χριστιανικό κράτος δεν είναι το λεγόμενο *χριστιανικό* κράτος, αυτό που ανακηρύσσει το χριστιανισμό ως *βάση* του, ως κρατική θρησκεία, και, συνεπώς, έχει την τάση να αποκλείει τις άλλες θρησκείες, αλλά μάλλον το

αθείστικο κράτος, το *δημοκρατικό* κράτος, το κράτος που εκτοπίζει τη θρησκεία ανάμεσα στα υπόλοιπα στοιχεία της ιδιωτικής κοινωνίας. Το κράτος που είναι ακόμη θεολόγος, που ομολογεί ακόμη επίσημα το χριστιανικό σύμβολο της πίστης, που δεν τολμά ακόμη να ανακηρυχθεί σε *κράτος*, το κράτος αυτό δεν έχει κατορθώσει ακόμη να εκφράσει την ανθρώπινη δάση, της οποίας πληθωρική έκφραση είναι ο χριστιανισμός, σε μια *εγκόσμια ανθρώπινη* μορφή, στην *πραγματικότητά* του ως κράτους. Το λεγόμενο χριστιανικό κράτος είναι πολύ αλλά το *μη-κράτος*, διότι εκείνο που μπορεί να υλοποιηθεί σε πραγματικά ανθρώπινα δημιουργήματα δεν είναι ο χριστιανισμός ως θρησκεία, αλλά μόνο το *ανθρώπινο υπόβαθρο* της χριστιανικής θρησκείας.

Το λεγόμενο χριστιανικό κράτος είναι η χριστιανική άρνηση του κράτους, αυτό όμως επ' ουδενί λόγω σημαίνει ότι είναι η κρατική πραγμάτωση του χριστιανισμού. Το κράτος που αναγνωρίζει ακόμη το χριστιανισμό με θρησκευτικό τρόπο δεν τον αναγνωρίζει ακόμη με κρατικό τρόπο, για το λόγο ότι συμπεριφέρεται ακόμη θρησκευτικά προς τη θρησκεία, δηλαδή δεν είναι η *πραγματική υλοποίηση* του ανθρώπινου θεμέλιου της θρησκείας, διότι επικαλείται ακόμη τη *μη-πραγματικότητα*, τη *φανταστική* μορφή αυτού του ανθρώπινου πυρήνα. Το λεγόμενο χριστιανικό κράτος είναι το *ατελές* κράτος και η χριστιανική θρησκεία αποτελεί γι' αυτό το κράτος το *συμπλήρωμα* και τον *καθαγιασμό* της ατέλειάς του. Η θρησκεία γίνεται λοιπόν αναγκαστικά γι' αυτό ένα *μέσο* - και αυτό είναι το κράτος της *υποκρισίας*. Υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στην περίπτωση που το *ολοκληρωμένο* κράτος εντάσσει τη θρησκεία στις *προϋποθέσεις* του λόγω της αδυναμίας που ενυπάρχει στη γενική ουσία του κράτους και στην περίπτωση που το *ανολοκλήρωτο* κράτος ανακηρύσσει τη θρησκεία ως *βάση* του λόγω των αδυναμιών που ενυπάρχουν στην *ιδιαίτερη ύπαρξή* του ως κράτους με αδυναμίες. Στη δεύτερη περίπτωση η θρησκεία γίνεται *ατελής πολιτική*. Στην πρώτη περίπτωση η ατέλεια και της ολοκληρωμένης ακόμη *πολιτικής* φανερόνεται στη θρησκεία. Το λεγόμενο χριστιανικό κράτος έχει ανάγκη τη χριστιανική θρησκεία για να ολοκληρωθεί ως *κράτος*. Το δημοκρατικό κράτος, το πραγματικό κράτος δεν έχει ανάγκη τη θρησκεία για την πολιτική ολοκλήρωσή του. Μπορεί αντίθετα να παραμερί-

σει τη θρησκεία γιατί μέσα σ' αυτό υλοποιείται το ανθρώπινο θεμέλιο της θρησκείας με εγκόσμιο τρόπο. Το λεγόμενο χριστιανικό κράτος συμπεριφέρεται αντιθέτως πολιτικά προς τη θρησκεία και θρησκευτικά προς την πολιτική. Αν υποδιβάξει τις κρατικές μορφές σε επιφανινόμο, υποδιβάξει εξίσου και τη θρησκεία σε επιφανινόμο.

Για να διασαφήσουμε την αντίθεση αυτή, ας εξετάσουμε την κατασκευή του Bauer για το χριστιανικό κράτος, μια κατασκευή που προέκυψε από τις αντιλήψεις του χριστιανογερμανικού κράτους:

«Πρόσφατα», λέει ο Bauer, «επισημάνθηκαν επανειλημμένα, προκειμένου να αποδειχτεί το ανέφικτο ή η ανυπαρξία ενός χριστιανικού κράτους, ορισμένες φράσεις του Ευαγγελίου¹ τις οποίες το "ρωσικό" κράτος όχι μόνο δεν ακολουθεί αλλά ούτε καν μπορεί να ακολουθήσει αν δεν θέλει να διαλυθεί τελείως "ως κράτος". Ωστόσο αυτό το ζήτημα δεν λύνεται τόσο εύκολα. Τι απαιτούν λοιπόν αυτές οι ευαγγελικές ρήσεις; Την υπερφυσική αυταπάρα, την υποταγή στην αυθεντία της αποκάλυψης, την απομάκρυνση από το κράτος, την κατάργηση των εγκόσμιων σχέσεων. Ακριβώς όλα αυτά τα απαιτεί και τα παρέχει το χριστιανικό κράτος. Έχει αφομοιώσει το πνεύμα του Ευαγγελίου και, αν δεν το αποδίδει στη συνέχεια με το ίδιο το γράμμα του Ευαγγελίου, αυτό οφείλεται μόνο στο ότι εκφράζει αυτό το πνεύμα σε κρατικές μορφές, δηλαδή σε μορφές που έχει μιν δανειστεί από την κρατική φύση αυτού του κόσμου, αλλά οι οποίες, με τη θρησκευτική αναγέννηση στην οποία πρέπει να υποβληθούν, υποδαθμιζούνται σε επιφανινόμο. Πρόκειται για την απομάκρυνση από το κράτος, η οποία χρησιμοποιεί για την πραγμάτωσή της τις κρατικές μορφές» (σ. 55).

Ο Bauer αναπτύσσει στη συνέχεια το πώς ο λαός του χριστιανικού κράτους είναι μόνον ένας μη-λαός, που δεν έχει πλέον δική του βούληση και του οποίου η πραγματική ύπαρξη βρίσκεται στον ηγέτη, στον οποίο υποτάσσεται και ο οποίος τού είναι εξαιρετής ξένος, δηλαδή είναι δοσμένος από το Θεό και ήρθε στο λαό χωρίς δική του συμμετοχή· το πώς οι νόμοι

αυτού του λαού δεν είναι δικό του έργο αλλά θετικές αποκαλύψεις· το πώς ο αρχηγός του χρειάζεται προνομίους μεσολαβητές προς τον κατά κύριο λόγο λαό, τη μάζα· το πώς η ίδια η μάζα διασπάται σε ένα πλήθος ιδιαίτερων κύλων που σχηματίζονται και κατευθύνονται από την τύχη, που διακρίνονται με βάση τα συμφέροντά τους, τα ιδιαίτερα πάθη και τις προκαταλήψεις τους και αποκτούν ως προνόμιο τη δυνατότητα να απομονώνονται ο ένας από τον άλλο κ.λπ. (σ. 56).

Ο ίδιος ο Bauer λέει όμως:

«Η πολιτική όταν δεν πρέπει να είναι παρά μόνο θρησκεία δεν επιτρέπεται να είναι πολιτική, όπως ακριβώς το καθάρισμα των μαγειρικών σκευών όταν πρέπει να θεωρείται θρησκευτική υπόθεση δεν επιτρέπεται να αντιμετωπίζεται ως οικιακό ζήτημα» (σ. 108).

Στο χριστιανογερμανικό όμως κράτος η θρησκεία είναι «οικιακό ζήτημα» όπως και το «οικιακό ζήτημα» είναι θρησκεία. Στο χριστιανογερμανικό κράτος η κυριαρχία της θρησκείας είναι η θρησκεία της κυριαρχίας.

Ο χωρισμός του «πνεύματος του Ευαγγελίου» από το «γράμμα του Ευαγγελίου» είναι μια αντιθρησκευτική πράξη. Το κράτος που κάνει το Ευαγγέλιο να μιλά με το ρήμα της πολιτικής, με άλλα ρήματα από τα ρήματα του Αγίου Πνεύματος, διαπράττει μια ιεροσυλία, αν όχι στα μάτια των ανθρώπων τουλάχιστον στα δικά του θρησκευτικά μάτια. Στο κράτος που αναγνωρίζει το χριστιανισμό ως τον υπέρτατο κανόνα του, τη Βίβλο ως Χάρτα του, πρέπει να αντιπαραθέτουμε τα λόγια της Αγίας Γραφής, γιατί η Γραφή είναι άγια στην κάθε λέξη της. Αυτό το κράτος, όπως και τα ανθρώπινα σκουπίδια στα οποία θεμελιώνεται, εμπλέκεται σε μιν αντίφαση οδυνηρή και άλυτη από την άποψη της θρησκευτικής συνείδησης, όταν το παραλέμπουμε σ' εκείνες τις ρήσεις του Ευαγγελίου τις οποίες «όχι μόνο δεν ακολουθεί αλλά ούτε καν μπορεί να ακολουθήσει αν δεν θέλει να διαλυθεί τελείως ως κράτος». Και για ποιο λόγο δεν θέλει να διαλυθεί τελείως; Εδώ δεν μπορεί να απαντήσει το ίδιο το κράτος ούτε στον εαυτό του ούτε στους άλλους. Μπροστά στη δική του συνείδηση το επίσημο χριστιανικό κράτος είναι ένα δέον, η πραγματοποίηση του οποίου είναι ανέφικτη και το οποίο μπορεί να διαπιστώσει την πραγματικότητα της ύπαρξής του μόνο ψευδόμενο στον ίδιο τον εαυτό του, και

1. Ο Bauer γράφει: των Ευαγγελίων (στΓΕ).

γι' αυτό το λόγο παραμένει πάντα για τον εαυτό του ένα αντικείμενο αμφιβολίας, ένα αντικείμενο αδέδαιτο και προβληματικό. Η κριτική έχει λοιπόν απόλυτο δίκαιο να εξαναγκάζει σε παράνοια το κράτος που επικαλείται τη Βίβλο, έτσι ώστε το ίδιο να μην ξέρει πλέον αν είναι *φαντασίωση* ή *πραγματικότητα*, έτσι ώστε να εμπλέκεται η αχρειότητα των *εγκόσμιων* σκοπών του, για τους οποίους χρησιμεύει ως προκάλυμμα η θρησκεία. σε μια σύγκρουση με την εντιμότητα της *θρησκευτικής* συνείδησής του, στην οποία η θρησκεία εμφανίζεται ως σκοπός του κόσμου. Αυτό το κράτος μπορεί να λυτρωθεί από το εσωτερικό του μαρτύριο μόνο όταν γίνει *κλητήρας* της καθολικής εκκλησίας. Απέναντι σ' αυτήν, η οποία αναγορεύει την κοσμική εξουσία σε υπηρετικό της όργανο, το κράτος είναι απολύτως αδύναμο· απολύτως αδύναμη είναι η κοσμική εξουσία που ισχυρίζεται ότι είναι κυριαρχία του θρησκευτικού πνεύματος.

Πράγματι, στο λεγόμενο χριστιανικό κράτος σημασία έχει η *αλλοτρίωση* και όχι ο *άνθρωπος*. Ο μόνος άνθρωπος που έχει σημασία, ο *δασιλιάς*, έχει μια ειδοποιό διαφορά από τους άλλους ανθρώπους και επιπλέον είναι και θρησκευτικό ον που συνδέεται ευθέως με τον ουρανό, με το Θεό. Οι σχέσεις που κυριαρχούν εδώ είναι ακόμη σχέσεις *πίστης*. Το θρησκευτικό πνεύμα δεν έχει λοιπόν γίνει ακόμη πραγματικά κοσμικό.

Αλλά το θρησκευτικό πνεύμα δεν μπορεί καν να γίνει *πραγματικά* κοσμικό· διότι τι άλλο είναι αυτό το πνεύμα εκτός από *μη κοσμική* μορφή ενός σταδίου ανάπτυξης του ανθρώπινου πνεύματος; Το θρησκευτικό πνεύμα μπορεί να πραγματωθεί μόνον ενόσω το στάδιο ανάπτυξης του ανθρώπινου πνεύματος, του οποίου είναι η θρησκευτική έκφραση, εκδηλώνεται και συγκροτείται σε *κοσμική* μορφή. Αυτό συμβαίνει στο *δημοκρατικό* κράτος. Θεμέλιο αυτού του κράτους δεν είναι ο χριστιανισμός αλλά το *ανθρώπινο θεμέλιο* του χριστιανισμού. Η θρησκεία παραμένει η ιδεατή μη-κοσμική συνείδηση των μελών του κράτους αυτού, διότι αποτελεί την ιδεατή μορφή του ανθρώπινου *σταδίου ανάπτυξης* που υλοποιείται μέσα σε αυτό.

Τα μέλη του πολιτικού κράτους είναι θρησκευόμενα λόγω του *δυϊσμού* που υπάρχει ανάμεσα στην ατομική ζωή και τη ζωή του ανθρώπινου γένους, ανάμεσα στη ζωή της ιδιωτικής κοινωνίας και την πολιτική ζωή· είναι θρησκευόμενα κατά το ότι ο ίδιος ο άνθρωπος αντιμετωπίζει την κρατική ζωή, που

τοποθετείται πέρα από την πραγματική ατομικότητά του, σίνα ήταν η αληθινή ζωή του· είναι θρησκευόμενα στο βαθμό που η θρησκεία είναι εδώ το πνεύμα της ιδιωτικής κοινωνίας, η έκφραση του χωρισμού και της απομάκρυνσης του ανθρώπου από τον άνθρωπο. Η πολιτική δημοκρατία είναι χριστιανική δεδομένου ότι μέσα σ' αυτή ο άνθρωπος -όχι μόνον ένας άνθρωπος αλλά ο κάθε άνθρωπος- εμφανίζεται ως *κυρίαρχος*, ως ύψιστο ον· πρόκειται όμως για τον άνθρωπο στη μη καλλιεργημένη, μη κοινωνική όψη του, για τον άνθρωπο στην τυχαία ύπαρξή του, για τον άνθρωπο όπως ακριβώς είναι, τον άνθρωπο που έχει διαφθαρεί από την όλη οργάνωση της κοινωνίας μας, που έχει χάσει τον εαυτό του, που έχει αλλοτριωθεί, που κυριαρχείται από απάνθρωπες σχέσεις και στοιχεία, με μια λέξη για τον άνθρωπο που δεν είναι ακόμη *πραγματικό* ον του ανθρώπινου γένους. Το φανταστικό οικοδόμημα, το όνειρο, το δόγμα του χριστιανισμού, δηλαδή η κυριαρχία του ανθρώπου ως ενός ξεχωριστού όμως από τον πραγματικό άνθρωπο όντος, γίνεται στη δημοκρατία παρόν, απτή πραγματικότητα. εγκόσμιο αξίωμα.

Στην ολοκληρωμένη δημοκρατία η θρησκευτική και θεολογική συνείδηση παρουσιάζεται στον εαυτό της ως τόσο περισσότερο θρησκευτική και θεολογική όσο είναι, φαινομενικά χωρίς πολιτική σημασία, χωρίς επίγειους σκοπούς, υπόθεση του θυμακού που φοβάται τον κόσμο, έκφραση των διανοητικών παρωπίδων, της αυθαιρεσίας και της φαντασιοπληξίας, μια πραγματικά υπερβατική ζωή. Ο χριστιανισμός αποκτά εδώ την *πρακτική* έκφραση της οικουμενικής θρησκευτικής σημασίας του, με το να συγκεντρώνονται οι πιο ποικίλες κοσμοαντιλήψεις η μια δίπλα στην άλλη με τη μορφή του χριστιανισμού και, ακόμη περισσότερο, με το να μην απαιτεί από τους άλλους την πίστη στο χριστιανισμό αλλά μόνο την πίστη στη θρησκεία εν γένει, σε μια οποιαδήποτε θρησκεία (δλέπε το προαναφερθέν κείμενο του Beaumont). Η θρησκευτική συνείδηση απολαμβάνει τον πλούτο των θρησκευτικών αντιθέσεων και της θρησκευτικής πολυμορφίας.

Δείξαμε λοιπόν ότι η πολιτική χειραφέτηση από τη θρησκεία αφήνει τη θρησκεία να υπάρχει αν και καταργεί κάθε προνομίονα θρησκεία. Η αντίφαση στην οποία βρίσκεται ο οπαδός μιας συγκεκριμένης θρησκείας με την ιδιότητά του ως πολίτη

είναι μόνον ένα τμήμα της γενικής εγκόσμιας αντίφασης ανάμεσα στο πολιτικό κράτος και την ιδιωτική κοινωνία. Η ολοκλήρωση του χριστιανικού κράτους είναι το κράτος που αυτοαναγνωρίζεται ως κράτος και αγνοεί το θρησκειόμα των μελών του. Η χειραφέτηση του κράτους από τη θρησκεία δεν είναι χειραφέτηση του πραγματικού ανθρώπου από τη θρησκεία.

Δεν θα πούμε, λοιπόν, μαζί με τον Bauer στους εβραίους: δεν μπορείτε να χειραφετηθείτε πολιτικά αν δεν χειραφετηθείτε ριζικά από τον ιουδαϊσμό. Τους λέμε μάλλον: επειδή μπορείτε να χειραφετηθείτε πολιτικά χωρίς να απομακρυνθείτε οριστικά και αμετάκλητα από τον ιουδαϊσμό, γι' αυτό η *πολιτική χειραφέτηση* δεν είναι καθ' εαυτή η *ανθρώπινη χειραφέτηση*. Αν εσείς οι εβραίοι θέλετε να χειραφετηθείτε πολιτικά χωρίς να απελευθερωθείτε ως άνθρωποι, το ημιτελές και η αντίφαση δεν βρίσκονται μόνο μέσα σας αλλά στη φύση και την κατηγορία της πολιτικής χειραφέτησης. Αν είστε εγκλωβισμένοι σ' αυτή την κατηγορία, τότε συμμετέχετε σε μια γενική προκατάληψη. Όπως το κράτος γίνεται ιεραπόστολος όταν, παρ' ότι είναι κράτος, συμπεριφέρεται χριστιανικά στον εβραίο, έτσι και ο εβραίος κάνει *πολιτική* όταν, παρ' ότι είναι εβραίος, απαιτεί πολιτικά δικαιώματα.

Αν όμως ο άνθρωπος, παρ' ότι εβραίος, μπορεί να χειραφετηθεί πολιτικά και να λάβει τα δικαιώματα του πολίτη, μπορεί άραγε και να αξιώσει να λάβει τα λεγόμενα *ανθρώπινα δικαιώματα*; Ο Bauer το αρνείται.

«Το ζήτημα είναι αν ο εβραίος ως εβραίος, δηλαδή ο εβραίος που μόνος του παραδέχεται ότι είναι αναγκασμένος από την αληθινή φύση του να ζει σε αιώνια απομόνωση από τους άλλους, έχει την ικανότητα να αποκτά και να παραχωρεί σε άλλους τα γενικά ανθρώπινα δικαιώματα».

«Η ιδέα των ανθρώπινων δικαιωμάτων ανακαλύφθηκε για το χριστιανικό κόσμο μόλις τον προηγούμενο αιώνα. Δεν είναι έμφυτη στον άνθρωπο, αντίθετα κατακτάται με τον αγώνα ενάντια στις ιστορικές παραδόσεις με τις οποίες ανατράφηκε μέχρι σήμερα ο άνθρωπος. Τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν είναι λοιπόν ένα δώρο της φύσης, μια προίκα της μέχρι σήμερα ιστορίας, αλλά το έπαθλο του αγώνα ενάντια στο τυχαίο της γέννησης και τα προνόμια που η ιστορία κληροδοτούσε μέχρι τώρα από γενιά σε γενιά. Είναι τα αποτελέσματα της μόρφω-

σης και μπορεί να τα κατέχει μόνο αυτός που τα κατέκτησε και τα αξίζει».

«Μπορεί άραγε ο εβραίος να τα πάρει στην κατοχή του; Όσο είναι εβραίος, η περιορισμένη ουσία που τον κάνει εβραίο θα υπερισχύει κατ' ανάγκην της ανθρώπινης ουσίας του, που θα έπρεπε να τον συνδέει ως άνθρωπο με τον άνθρωπο, και θα τον απομονώνει από τους μη εβραίους. Με αυτή την απομόνωση δηλώνει ότι η ιδιαίτερη ουσία που τον κάνει εβραίο είναι η αληθινή ύψιστη ουσία του, μπροστά στην οποία πρέπει να υποχωρεί η ουσία του ανθρώπου».

«Με τον ίδιο τρόπο ο χριστιανός δεν μπορεί ως χριστιανός να παραχωρήσει ανθρώπινα δικαιώματα» (σσ. 19-20).

Ο άνθρωπος οφείλει κατά τον Bauer να θυσιάσει το «*προνόμιο της πίστης*» για να μπορέσει να λάβει τα γενικά ανθρώπινα δικαιώματα. Ας ρίξουμε μια ματιά στα λεγόμενα ανθρώπινα δικαιώματα και μάλιστα στα ανθρώπινα δικαιώματα με την αυθεντική τους μορφή, με τη μορφή που έχουν στους *εφευρέτες* τους, τους Βορειοαμερικανούς και τους Γάλλους! Αυτά τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι εν μέρει *πολιτικά δικαιώματα*, δικαιώματα που μπορούν να ασκηθούν μόνο σε σχέση με τους άλλους. Η *συμμετοχή* στην *κοινότητα* και μάλιστα στην *πολιτική κοινότητα*, στον *κρατικό οργανισμό* (Staatswesen), διαμορφώνει το περιεχόμενό τους. Επιπλέον στην κατηγορία της *πολιτικής ελευθερίας*, στην κατηγορία των δικαιωμάτων του πολίτη, που, όπως είδαμε, δεν προϋποθέτουν τη χωρίς αντιφάσεις θετική κατάργηση της θρησκείας, άρα ούτε και του ιουδαϊσμού. Μένει να εξετάσουμε το άλλο τμήμα των ανθρώπινων δικαιωμάτων, τα *droits de l'homme*,¹ στο μέτρο που διακρίνονται από τα *droits du citoyen*.²

Ανάμεσά τους βρίσκεται η ελευθερία της συνείδησης, το δικαίωμα να ασκεί κανείς μια οποιαδήποτε λατρεία. Το *προνόμιο της πίστης* είναι ρητά αναγνωρισμένο είτε ως ένα *ανθρώπινο δικαίωμα* είτε ως συνέλεια ενός ανθρώπινου δικαιώματος, της ελευθερίας.

1. Ανθρώπινα δικαιώματα (στΓΕ).

2. Πολιτικά δικαιώματα (στΓΓ).

Déclaration des droits de l'homme et du citoyen, 1791, article 10: «Nul ne doit être inquiété pour ses opinions même religieuses». Στον τίτλο I του Συντάγματος του 1791 κατοχυρώνεται ως ανθρώπινο δικαίωμα: «la liberté à tout homme d'exercer le culte religieux auquel il est attaché».¹

Η *Déclaration des droits de l'homme* etc. 1793 συγκαταλέγει στα ατομικά δικαιώματα «le libre exercice des cultes»² (άρθρο 7). Και ακόμη αναφορικά με το δικαίωμα να εκφράζει κανείς δημόσια τις σκέψεις και τις απόψεις του, να γίνονται συναθροίσεις και να ασκεί ο καθένας τη λατρεία του διακηρύσσεται μάλιστα: «La nécessité d'énoncer ces droits suppose ou la présence ou le souvenir récent du despotisme».³ Πρώτ. και Σύνταγμα του 1795, τίτλος XIV, άρθρο 354.

Constitution de Pensylvanie, article 9 §3:

«Tous les hommes ont reçu de la nature le droit imprescriptible d'adorer le Tout-Puissant selon les inspirations de leur conscience, et nul ne peut légalement être contraint de suivre, instituer ou soutenir contre son gré aucun culte ou ministère religieux. Nulle autorité humaine ne peut, dans aucun cas, intervenir dans les questions de conscience et contrôler les pouvoirs de l'âme».⁴

Constitution de New-Hampshire, article 5 et 6: «Au nombre des droits naturels, quelques-uns sont inaliénables de leur nature.

1. Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη, 1791, άρθρο 10: «Κανείς δεν πρέπει να ενοχλείται για τις πεποιθήσεις του ακόμη και τις θρησκευτικές». Στον τίτλο I του Συντάγματος του 1791 κατοχυρώνεται ως ανθρώπινο δικαίωμα: «Η ελευθερία να ασκεί κάθε άνθρωπος τη θρησκευτική λατρεία την οποία ακολουθεί» (στΓΕ).

2. Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου κ.λπ. 1793. Το άρθρο 7 συγκαταλέγει στα ανθρώπινα δικαιώματα την «ελεύθερη άσκηση της λατρείας» (στΓΕ).

3. «Η αναγκαιότητα να διακηρυχθούν αυτά τα δικαιώματα προϋποθέτει είτε την ύπαρξη είτε την πρόσκαιρη ανάμνηση του δεσποτισμού» (στΓΕ).

4. Σύνταγμα της Πενσιλβανίας, άρθρο 9 §3: «Όλοι οι άνθρωποι έχουν λάβει από τη φύση τους το απαρύγραπτο δικαίωμα να λατρεύουν τον Παντοδύναμο σύμφωνα με τις επιταγές της συνείδησής τους και κανείς δεν μπορεί να εξαναγκαστεί από το νόμο να ακολουθήσει, ιδρύσει ή υποστηρίξει παρότι τη θέλησή του οποιαδήποτε λατρεία ή θρησκευτικό λειτουργήμα. Σε καμία περίπτωση δεν επιτρέπεται η οποιαδήποτε ανθρώπινη εξουσία να παρέμβεί σε ζητήματα συνείδησης και να ελέγξει τις δυνάμεις της ψυχής» (στΓΕ).

parce que rien n'en peut être, l'équivalent. De ce nombre sont les droits de conscience»¹ (Beaumont, ό.π., σσ. 213.214).

Το ασεμβίδιαστο της θρησκείας με τα ανθρώπινα δικαιώματα ενυπάρχει τόσο λίγο στην έννοια των ανθρώπινων δικαιωμάτων, ώστε το δικαίωμα να είναι κάποιος θρησκευόμενος, να είναι με οποιονδήποτε τρόπο θρησκευόμενος, να ασκεί τη λατρεία της ιδιαίτερης θρησκείας του, συγκαταλέγεται ρητά στα ανθρώπινα δικαιώματα. Το προνόμιο της πίστης είναι ένα γενικό ανθρώπινο δικαίωμα.

Τα *droits de l'homme*, τα ανθρώπινα δικαιώματα, διακρίνονται καθ' εαυτά από τα *droits du citoyen*, τα δικαιώματα του πολίτη. Ποιος είναι ο *homme* που διακρίνεται από τον *citoyen*; Κανένας άλλος από το μέλος της ιδιωτικής κοινωνίας. Γιατί το μέλος της ιδιωτικής κοινωνίας ονομάζεται «άνθρωπος», άνθρωπος γενικά, γιατί τα δικαιώματά του ονομάζονται *ανθρώπινα δικαιώματα*; Πώς εξηγείται αυτό το γεγονός; Εξηγείται από τη σχέση του πολιτικού κράτους με την ιδιωτική κοινωνία, από την ουσία της πολιτικής χειραφέτησης.

Διαπιστώνουμε προ πάντων το γεγονός ότι τα λεγόμενα *ανθρώπινα δικαιώματα*, τα *droits de l'homme*, σε αντίθεση με τα *droits du citoyen*, δεν είναι τίποτε άλλο από τα δικαιώματα του μέλους της ιδιωτικής κοινωνίας, δηλαδή του εγωιστή ανθρώπου, του ανθρώπου που χωρίζεται από τον άνθρωπο και την κοινότητα. Ας δούμε το πιο ριζοσπαστικό Σύνταγμα, το Σύνταγμα του 1793:

Déclaration des droits de l'homme et du citoyen

Article 2 «Ces droits etc. (les droits naturels et imprescriptibles) sont: l'égalité, la liberté, la sûreté, la propriété».

Σε τι συνίσταται η *liberté*;

Article 6 «La liberté est le pouvoir qui appartient à l'homme de faire tout ce qui ne nuit pas à autrui» ή σύμφωνα με τη Δια-

1. Σύνταγμα του Νιού-Χαμπίρ, άρθρα 5 και 6: «Ανάμεσα στα φυσικά δικαιώματα, ορισμένα είναι από τη φύση τους αναπαλλοτρίωτα διότι τίποτε δεν μπορεί να είναι ισodύναμο με αυτά. Σ' αυτά συγκαταλέγονται τα δικαιώματα της συνείδησης» (στΓΕ).

κήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του 1791: «La liberté consiste à pouvoir faire tout ce qui ne nuit pas à autrui».¹

Η ελευθερία είναι λοιπόν το δικαίωμα να πράττει, να ασκεί κανείς ό,τι δεν βλάπτει τον άλλο. Το όριο, μέχρι το οποίο μπορεί να κινηθεί κάποιος χωρίς να βλάπτει τον άλλο, καθορίζεται από το νόμο, όπως τα όρια δύο χωραφιών καθορίζονται με ένα φράχτη. Πρόκειται για την ελευθερία του ανθρώπου ως απομονωμένης και κλεισμένης στον εαυτό της μονάδας. Γιατί κατά τον Bauer ο εβραίος δεν έχει τη δυνατότητα να λάβει τα ανθρώπινα δικαιώματα;

«Όσο είναι εβραίος, η περιορισμένη ουσία που τον κάνει εβραίο θα υπερισχύει κατ' ανάγκη της ανθρώπινης ουσίας του, που θα έπρεπε να τον συνδέει ως άνθρωπο με τον άνθρωπο, και θα τον απομονώνει από τους μη-εβραίους».

Αλλά το ανθρώπινο δικαίωμα της ελευθερίας δεν βασίζεται στη σύνδεση του ανθρώπου με τον άνθρωπο, αλλά μάλλον στην απομόνωση του ανθρώπου από τον άνθρωπο. Είναι το δικαίωμα αυτής της απομόνωσης, το δικαίωμα του περιορισμένου, του περιορισμένου στον εαυτό του ατόμου.

Η πρακτική εφαρμογή του ανθρώπινου δικαιώματος της ελευθερίας είναι το ανθρώπινο δικαίωμα της ατομικής ιδιοκτησίας.

Σε τι συνίσταται το ανθρώπινο δικαίωμα της ατομικής ιδιοκτησίας;

Article 16 (Constitution de 1793): «Le droit de propriété est celui qui appartient à tout citoyen de jouir et de disposer à son

1. Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη.

Άρθρο 2. «Τα δικαιώματα αυτά κ.λ.π. (τα φυσικά και απαράγραπτα δικαιώματα) είναι: ισότητα, ελευθερία, ασφάλεια, ιδιοκτησία».

Σε τι συνίσταται η ελευθερία;

Άρθρο 6. «Ελευθερία είναι το δικαίωμα που ανήκει στον άνθρωπο να κάνει οτιδήποτε δεν βίγει τα δικαιώματα του άλλου» ή, σύμφωνα με τη διακήρυξη του 1791. «Η ελευθερία συνίσταται στο να μπορεί να κάνει κάποιος οτιδήποτε δεν βλάπτει τον άλλο» (στΓΕ).

gré de ses biens, de ses revenus, du fruit de son travail et de son industrie».¹

Το ανθρώπινο δικαίωμα της ατομικής ιδιοκτησίας είναι λοιπόν το δικαίωμα του να απολαμβάνει κανείς και να διαθέτει κατ' αρέσκεια (à son gré) την περιουσία του χωρίς να λαμβάνει υπόψη του τους άλλους ανθρώπους, ανεξάρτητα από την κοινωνία, είναι δηλαδή το δικαίωμα της ιδιοτέλειας. Αυτή η ατομική ελευθερία όπως και η εφαρμογή της σχηματίζουν το θεμέλιο της ιδιωτικής κοινωνίας. Έχει ως αποτέλεσμα να μη βιάσκει ο άνθρωπος στον άλλο άνθρωπο την πραγμάτωση, αλλά μάλλον το φραγμό της ελευθερίας του. Διακηρύσσει προ πάντων το ανθρώπινο δικαίωμα.

«de jouir et de disposer à son gré de ses biens, de ses revenus, du fruit de son travail et de son industrie».²

Μένουν ακόμη τα άλλα ανθρώπινα δικαιώματα, η égalité και η sûreté.³

Η égalité, που έχει εδώ τη μη πολιτική σημασία της, δεν είναι τίποτε άλλο από την ισότητα της liberté⁴ που περιγράψαμε παραπάνω. Δηλαδή: ο κάθε άνθρωπος θεωρείται ως μια όμοια με τις άλλες, αυτόκλητη μονάδα. Το Σύνταγμα του 1795 καθορίζει την έννοια αυτής της ισότητας σύμφωνα με τη σημασία της ως εξής:

Article 3 (Constitution de 1795): «L'égalité consiste en ce que la loi est la même pour tous, soit qu'elle protège, soit qu'elle punisse».⁵

Και η sûreté;

1,2. Άρθρο 16 (Σύνταγμα του 1793): «Το δικαίωμα της ιδιοκτησίας είναι το δικαίωμα του κάθε πολίτη να απολαμβάνει και να διαθέτει κατ' αρέσκεια τα αγαθά του, τα εισοδήματά του, τα προϊόντα της εργασίας του και της φιλοπονίας του» (στΓΕ).

3. Ισότητα. Ελευθερία (στΓΕ)

4. Ελευθερίας (στΓΕ).

5. Άρθρο 3 (Σύνταγμα του 1795): «Η ισότητα συνίσταται στο ότι ισχύει ο ίδιος νόμος για όλους ανεξάρτητα από το εάν προστατεύει ή τιμωρεί» (στΓΕ).

Article 8 (Constitution de 1793): «La sureté consiste dans la protection accordée par la société à chacun de ses membres pour la conservation de sa personne, de ses droits et de ses propriétés». ¹.

Η ασφάλεια είναι η υπέρτατη κοινωνική έννοια της ιδιωτικής κοινωνίας, η έννοια της αστυνομίας, διότι ολόκληρη η κοινωνία υπάρχει μόνο για να εγγυάται στο καθένα από τα μέλη της τη διαφύλαξη του προσώπου του, των δικαιωμάτων του και της ιδιοκτησίας του. Με αυτή την έννοια ο Χέγκελ αποκαλεί την ιδιωτική κοινωνία «το κράτος της ανάγκης και της νόησης» (Not- und Verstandesstaat).

Μέσω της έννοιας της ασφάλειας, η ιδιωτική κοινωνία δεν αίρεται πάνω από τον εγωισμό της. Η ασφάλεια είναι μάλλον η *εξασφάλιση* του εγωισμού της.

Κανένα από τα λεγόμενα ανθρώπινα δικαιώματα δεν ξεπερνά λοιπόν τον εγωιστή άνθρωπο, τον άνθρωπο ως μέλος της ιδιωτικής κοινωνίας, δηλαδή ως άτομο κλεισμένο στον εαυτό του, στο ατομικό του συμφέρον και την ατομική του αυθαιρεσία και απομονωμένο από την κοινότητα. Σε σχέση με αυτά τα δικαιώματα, ο άνθρωπος όχι μόνο δεν θεωρείται ον του ανθρώπινου γένους, αλλά αντίθετα η ζωή του ανθρώπινου γένους, η κοινωνία, εμφανίζεται ως ένα εξωτερικό προς τα άτομα πλαίσιο, ως περιορισμός της αρχικής τους αυτονομίας. Ο μόνος δεσμός που τα ενώνει είναι η φυσική αναγκαιότητα, η ανάγκη και το ιδιωτικό συμφέρον, η διαφύλαξη της ιδιοκτησίας τους και του εγωιστικού προσώπου τους.

Είναι ήδη αινιγματικό το ότι ένας λαός που μόλις αρχίζει να απελευθερώνεται, να γκρεμίζει όλους τους φραγμούς ανάμεσα στα διάφορα μέλη του και να ιδρύει μια πολιτική κοινότητα, είναι αινιγματικό το ότι ένας τέτοιος λαός διακηρύσσει πανηγυρικά το δικαίωμα ύπαρξης του εγωιστή ανθρώπου που είναι απομονωμένος από το συνάνθρωπο και την κοινότητα (Déclaration de 1791) και επαναλαμβάνει μάλιστα αυτή τη διακήρυξη σε μια στιγμή όπου μόνο η ηρωικότερη αφοσίωση μπορεί να

σώσει το έθνος -και γι' αυτό το λόγο αποτελεί επιτακτικό αίτημα-, σε μια στιγμή που η θυσία όλων των συμφερόντων της ιδιωτικής κοινωνίας πρέπει να βρίσκεται στην ημερήσια διάταξη και ο εγωισμός να τιμωρείται ως έγκλημα (Déclaration des droits de l'homme etc. de 1793).¹ Ακόμη πιο αινιγματικό γίνεται αυτό το γεγονός, όταν διαπιστώνουμε ότι η ιδιότητα του πολίτη, η *πολιτική κοινότητα* υποβιβάζεται από τους πολιτικούς χειραφετητές σε απλό μέσο για τη διαφύλαξη των λεγόμενων ανθρώπινων δικαιωμάτων, ότι δηλαδή ο κύριος ανακηρύσσεται υπηρέτης του εγωιστή homme, ότι η σφαίρα στην οποία ο άνθρωπος συμπεριφέρεται ως κοινοτικό ον τοποθετείται κάτω από τη σφαίρα στην οποία αυτός συμπεριφέρεται ως μερικό ον και, τέλος, ότι ως *κατ' εξοχήν* και *αυθεντικός* άνθρωπος δεν θεωρείται ο άνθρωπος ως κύριος αλλά ο άνθρωπος ως bourgeois.

«Le but de toute association politique est la conservation des droits naturels et imprescriptibles de l'homme» (Déclaration de droits etc. de 1791, article 2). «Le gouvernement est institué pour garantir à l'homme la jouissance de ses droits naturels et imprescriptibles» (Déclaration etc. de 1793 article 1).²

Έτσι, και στις στιγμές του νεανικού ακόμη ενθουσιασμού που έχει κορυφωθεί από την ορμή των γεγονότων, η πολιτική ζωή αυτοχαρακτηρίζεται ως ένα απλό μέσο που έχει ως σκοπό τη ζωή της ιδιωτικής κοινωνίας. Βέβαια, η επαναστατική πράξη της έρχεται σε πλήρη αντίφαση με τη θεωρία της. Ενώ, για παράδειγμα, η ασφάλεια εξαγγέλλεται ως ένα ανθρώπινο δικαίωμα, η παραβίαση του απορρήτου των επιστολών βρίσκεται φανερά στην ημερήσια διάταξη. Ενώ η «liberté indéfinie de la presse» (Constitution de 1793, article 122)³ κατοχυρώνεται ως

1. Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου κ.λπ. του 1793 (στ' Ε).

2. «Σκοπός κάθε πολιτικής ένωσης είναι η διαφύλαξη των φυσικών και απαράγραπτων δικαιωμάτων του ανθρώπου» (Διακήρυξη των δικαιωμάτων κ.λπ. του 1791, άρθρο 2). «Η κυβέρνηση έχει θεσμοθετηθεί για να εγγυάται στον άνθρωπο την απόλαυση των φυσικών και απαράγραπτων δικαιωμάτων του» (Διακήρυξη κ.λπ. του 1793, άρθρο 1) (στ' Ε).

3. «Άνευ περιορισμών ελευθερία του τύπου» (Σύνταγμα του 1793, άρθρο 122) (στ' Ε).

1. Άρθρο 8 (Σύνταγμα του 1793): «Η ασφάλεια συνίσταται στην προστασία που παρέχει η κοινωνία σε καθένα από τα μέλη της με τη διαφύλαξη του προσώπου του, των δικαιωμάτων του και της ιδιοκτησίας του» (στ' Ε).

συνέπεια του ανθρώπινου δικαιώματος της ατομικής ελευθερίας, η ελευθερία του Τύπου καταλύεται πλήρως διότι «la liberté de la presse ne doit pas être permise lorsqu'elle compromet la liberté publique» (Robespierre jeune, «Histoire parlementaire de la Révolution française» των Buchez και Roux, τ. 28, σ. 159).¹ Αυτό σημαίνει ότι: το ανθρώπινο δικαίωμα της ελευθερίας παύει να είναι δικαίωμα από τη στιγμή που έρχεται σε σύγκρουση με την πολιτική ζωή, ενώ, σύμφωνα με τη θεωρία, η πολιτική ζωή είναι μόνο η εγγύηση των ανθρώπινων δικαιωμάτων, των δικαιωμάτων του ανθρώπου ως ατόμου, και άρα πρέπει να εγκαταλειφθεί μόλις έρθει σε αντίφαση με το σκοπό της, με αυτά τα ανθρώπινα δικαιώματα. Αλλά η πράξη είναι μόνον η εξαίρεση και η θεωρία ο κανόνας. Ακόμη και αν θελήσει κάποιος να θεωρήσει αυτή την επαναστατική πράξη ως την ορθή τοποθέτηση της σχέσης, και πάλι μένει άλυτο το αίνιγμα για ποιο λόγο στη συνείδηση των πολιτικών χειραφετητών η σχέση έχει αντιστραφεί και ο σκοπός εμφανίζεται ως μέσο ενώ το μέσο ως σκοπός. Αυτή η οφθαλμαπάτη που ξεγελάει τη συνείδησή τους θα εξακολουθούσε να αποτελεί το ίδιο αίνιγμα, αν και σ' αυτή την περίπτωση θα ήταν ένα ψυχολογικό, ένα θεωρητικό αίνιγμα.

Το αίνιγμα λύνεται εύκολα.

Η πολιτική χειραφέτηση είναι ταυτόχρονα η διάλυση της παλιάς κοινωνίας στην οποία βασίζεται ο κρατικός οργανισμός που είναι αποξενωμένος από το λαό, η ηγεμονική εξουσία. Η πολιτική επανάσταση είναι η επανάσταση της ιδιωτικής κοινωνίας. Ποιος ήταν ο χαρακτήρας της παλιάς κοινωνίας; Μια λέξη τη χαρακτηρίζει: Η φεουδαρχία. Η παλιά ιδιωτική κοινωνία είχε έναν *ευθέως πολιτικό χαρακτήρα*, δηλαδή τα στοιχεία της ιδιωτικής ζωής -για παράδειγμα η ιδιοκτησία ή η οικογένεια ή ο τρόπος εργασίας- είχαν αναχθεί σε στοιχεία της κρατικής ζωής με τη μορφή της φεουδαρχικής εξουσίας, της κάστας και της συντεχνίας. Καθόριζαν με αυτή τη μορφή τη σχέση του

μεμονωμένου ατόμου προς την *κρατική ολότητα*, δηλαδή την πολιτική σχέση του, δηλαδή τη σχέση του χωρισμού και του αποκλεισμού του από τα άλλα συστατικά στοιχεία της κοινωνίας. Διότι αυτή η οργάνωση της ζωής του λαού δεν αναδεικνύει την ιδιοκτησία ή την εργασία σε κοινωνικά στοιχεία, αλλά μάλλον ολοκληρώνει το *χωρισμό* τους από την κρατική ολότητα και συγκροτεί τα στοιχεία αυτά σε *ιδιαίτερες* κοινωνίες μέσα στην κοινωνία. Με αυτό τον τρόπο όμως οι ζωτικές λειτουργίες και οι ζωτικές συνθήκες της ιδιωτικής κοινωνίας παρέμεναν πολιτικές, αλλά βέβαια πολιτικές με την έννοια της φεουδαρχίας, δηλαδή απομόνωναν το άτομο από την κρατική ολότητα, μετέτρεπαν την *ιδιαίτερη* σχέση της συντεχνίας του προς την κρατική ολότητα στη δική του γενική σχέση προς τη ζωή του λαού, όπως και τη δική του *ιδιαίτερη* ιδιωτική δραστηριότητα και κατάσταση σε γενική του δραστηριότητα και κατάσταση. Συνέπεια αυτής της οργάνωσης είναι το ότι η κρατική ενότητα όπως και η συνείδηση, η βούληση και η δραστηριότητα της κρατικής ενότητας, η γενική κρατική εξουσία, εμφανίζονται εξίσου ως *ιδιαίτερη* υπόθεση ενός ηγεμόνα, ο οποίος είναι αποκομμένος από το λαό, και των υπηρετών του.

Η πολιτική επανάσταση, η οποία ανέτρεψε αυτή την ηγεμονική εξουσία κι ανήγαγε τις κρατικές υποθέσεις σε λαϊκές υποθέσεις, η οποία οργάνωσε το πολιτικό κράτος ως *γενική* υπόθεση, δηλαδή ως πραγματικό κράτος, συνέτριψε κατ' ανάγκην όλες τις κάστες, τις συντεχνίες, τις επαγγελματικές ενώσεις, τα προνόμια που ήταν ισάριθμες εκφράσεις του χωρισμού του λαού από την κοινοτική του φύση (Gemeinwesen). Μ' αυτό τον τρόπο, η πολιτική επανάσταση *κατήργησε τον πολιτικό χαρακτήρα της ιδιωτικής κοινωνίας*. Διαμέλισε την ιδιωτική κοινωνία στα απλά συστατικά στοιχεία της, απ' ενός στα *άτομα* και απ' ετέρου σε υλικά και πνευματικά *στοιχεία* που αποτελούν το περιεχόμενο της ζωής, της ιδιωτικής κατάστασης αυτών των ατόμων. Απελευθέρωσε το πολιτικό πνεύμα που ήταν κατά κάποιο τρόπο κομματιασμένο, θρυμματισμένο, διασκορπισμένο στα διάφορα αδιέξοδα της φεουδαρχικής κοινωνίας. Του έδωσε συνοχή, το απελευθέρωσε από τη σύγχυσή του με την ιδιωτική ζωή και το συγκρότησε σε σφαίρα της κοινότητας, της *γενικής* λαϊκής υπόθεσης, σε μια ιδεατή ανεξαρτησία από τα ιδιαίτερα εκείνα στοιχεία της ιδιωτικής ζωής. Η *συγκεκριμένη*

1. «Η ελευθερία του Τύπου δεν πρέπει να αναγνωρίζεται όταν θίγει τη γενική ελευθερία» (Νεαρός Ροβεσπιέρος «Κοινοβουλευτική ιστορία της γαλλικής επανάστασης» των Buchez και Roux τόμος 28, σ. 159) (στΓΕ). Οι Γερμανοί επιμελητές αποδίδουν τον όρο *liberté publique* (δημόσια ελευθερία) ως *allgemeine Freiheit* (γενική ελευθερία) (στΜ).

δραστηριότητα και η συγκεκριμένη κατάσταση ζωής κατέληξαν να έχουν υτομική μόνο σημασία. Δεν διαμόρφωναν πλέον τη γενική σχέση του ατόμου με την κρατική ολότητα. Η δημοσία υπόθεση καθ' εαυτή έγινε αντίθετα γενική υπόθεση κάθε ατόμου και η πολιτική λειτουργία έγινε η γενική λειτουργία του.

Αλλά η ολοκλήρωση του ιδεαλισμού του κράτους ήταν ταυτόχρονα και ολοκλήρωση του υλισμού της ιδιωτικής κοινωνίας. Η αποτίναξη του πολιτικού ζυγού ήταν ταυτόχρονα και αποτίναξη των δεσμών που αλυσόδεναν το εγωιστικό πνεύμα της ιδιωτικής κοινωνίας. Η πολιτική χειραφέτηση ήταν ταυτόχρονα και χειραφέτηση της ιδιωτικής κοινωνίας από την πολιτική, από την ίδια την επίφαση κάποιου γενικού περιεχομένου.

Η φεουδαρχική κοινωνία διαλύθηκε και κατέληξε στο θεμέλιό της, στον άνθρωπο, αλλά σ' εκείνον τον άνθρωπο που ήταν πραγματικά το θεμέλιό της, στον εγωιστή άνθρωπο.

Αυτός ο άνθρωπος, το μέλος της ιδιωτικής κοινωνίας, είναι πλέον η βάση, η προϋπόθεση του πολιτικού κράτους. Και με αυτή την ιδιότητά του αναγνωρίστηκε από το κράτος στα ατομικά δικαιώματα.

Η ελευθερία του εγωιστή ανθρώπου και η αναγνώριση αυτής της ελευθερίας είναι όμως πολύ περισσότερο η αναγνώριση της αχαλίνωτης κίνησης των πνευματικών και υλικών στοιχείων που αποτελούν το περιεχόμενο της ζωής του.

Ο άνθρωπος δεν απελευθερώθηκε λοιπόν από τη θρησκεία, απέκτησε τη θρησκευτική ελευθερία. Δεν απελευθερώθηκε από την ιδιοκτησία. Απέκτησε την ελευθερία της ιδιοκτησίας. Δεν απελευθερώθηκε από τον εγωισμό του επαγγέλματος, απέκτησε την επαγγελματική ελευθερία.

Η συγκρότηση του πολιτικού κράτους και η διάλυση της ιδιωτικής κοινωνίας σε ανεξάρτητα άτομα -των οποίων τη σχέση αποτελεί το δίκαιο, όπως το προνόμιο αποτελούσε τη σχέση των ανθρώπων της κάστας και των επαγγελματικών ενώσεων- συντελέστηκε με μία και μόνη πράξη. Ο άνθρωπος ως μέλος της ιδιωτικής κοινωνίας, ο μη-πολιτικός άνθρωπος, εμφανίζεται όμως κατ' ανάγκην ως φυσικός άνθρωπος. Τα *droits de l'homme* εμφανίζονται ως *droits naturels*,¹ διότι η συνειδητοποιημένη δραστηριότητα συγκεντρώνεται στην πολιτική πρά-

ξη. Ο εγωιστής άνθρωπος είναι το παθητικό, το απλώς προϋπάρχον αποτέλεσμα της διαλυμένης κοινωνίας, το αντικείμενο της άμεσης βεβαιότητας, δηλαδή το φυσικό αντικείμενο. Η πολιτική επανάσταση διαλύει την ιδιωτική ζωή στα συστατικά της στοιχεία χωρίς να επαναστατικοποιήσει αυτά τα συστατικά στοιχεία και χωρίς να τα υποβάλλει σε κριτική. Αντιμετωπίζει την ιδιωτική κοινωνία, τον κόσμο των αναγκών, της εργασίας, των ιδιωτικών συμφερόντων, του ιδιωτικού δικαίου ως βάση της ύπαρξής της, ως μια προϋπόθεση χωρίς περαιτέρω αιτιολόγηση, άρα ως φυσική βάση της. Τέλος, ο άνθρωπος ως μέλος της ιδιωτικής κοινωνίας υπάρχει ως καθαυτό άνθρωπος, ως *homme* σε αντίθεση προς το *citoyen*, διότι είναι ο άνθρωπος στην απλή ατομική άμεση ύπαρξή του, ενώ ο πολιτικός άνθρωπος είναι μόνον ο αφηρημένος τεχνητός άνθρωπος, ο άνθρωπος ως ένα αλληγορικό ηθικό πρόσωπο. Ο πραγματικός άνθρωπος αναγνωρίζεται μόνο στη μορφή του εγωιστικού ατόμου, ο αληθινός άνθρωπος αναγνωρίζεται μόνο στη μορφή του αφηρημένου *citoyen*.

Ο Ρουσσώ περιγράφει εύστοχα τον αφηρημένο χαρακτήρα του πολιτικού ανθρώπου:

Celui qui ose entreprendre d'instituer un peuple doit se sentir en état de *changer* pour ainsi dire la *nature humaine*, de transformer chaque individu, qui par lui-même est un tout parfait et solitaire, en partie d'un plus grand tout dont cet individu reçoit en quelque sorte sa vie et son être, de substituer une existence partielle et morale à l'existence physique et indépendante. Il faut qu'il ôte à l'homme ses forces propres pour lui en donner qui lui soient étrangères et dont il ne puisse faire usage sans le secours d'autrui» (*Contrat Social*, livre II, Londres 1782, p. 67).¹

1. «Όποιος αποτολμά να οργανώσει θεσμικά ένα λαό πρέπει να νιώθει ικανός να αλλάξει, αν μπορούμε να το πούμε έτσι, την ανθρώπινη φύση, να μεταμορφώσει το κάθε άτομο που είναι καθ' εαυτό ένα τέλει και μοναδικό όλον σε μέρος ενός μεγαλύτερου όλου από το οποίο αυτό το άτομο θα αντλεί, κατά κάποιο τρόπο, τη ζωή του και την ύπαρξή του, να υποκαταστήσει τη φυσική και ανεξάρτητη ύπαρξη με μια μερική και ηθική ύπαρξη. Πρέπει να αφαιρέσει από τον άνθρωπο τις δικές του δυνάμεις για να τον δώσει άλλες που να του είναι ξένες και τις οποίες δεν θα μπορεί να χρησιμοποιήσει χωρίς τη δόθειτα

1. Φυσικά δικαιώματα (στ'Ε).

Κάθε χειραφέτηση είναι επαναφορά του ανθρώπινου κόσμου. των ανθρώπινων σχέσεων στον ίδιο τον άνθρωπο.

Η πολιτική χειραφέτηση είναι η αναγωγή του ανθρώπου απ' ενός σε μέλος της ιδιωτικής κοινωνίας, σε εγωιστικό ανεξάρτητο άτομο, και απ' ετέρου, σε πολίτη, σε ηθικό πρόσωπο.

Μόνον όταν ο πραγματικός άνθρωπος-άτομο θα επανακτήσει τον αφηρημένο πολίτη και ως άνθρωπος-άτομο θα έχει γίνει στην εμπειρική ζωή του, στην ατομική εργασία του, στις ατομικές σχέσεις του ένα *ον του ανθρώπινου γένους*, μόνον όταν ο άνθρωπος θα έχει αναγνωρίσει και οργανώσει τις «forces progres» του¹ ως κοινωνικές δυνάμεις και μ' αυτόν τον τρόπο δεν θα διαχωρίζει πλέον από τον εαυτό του την κοινωνική δύναμη, που παίρνει μέχρι τώρα τη μορφή της πολιτικής δύναμης, μόνον τότε θα έχει επιτευχθεί η ανθρώπινη χειραφέτηση.

Μέρος III

*Σημειώσεις για την ιστορία
και τα πρόσωπα της
Γαλλικής Επανάστασης*

του άλλου» (Το Κοινωνικό Συμβόλαιο, Βιβλίο II, Λονδίνο 1782, σ. 67). Δεν ακολουθούμε τη μετάφραση των Γερμανών επιμελητών που αποκλίνει σε ορισμένα σημεία από το πρωτότυπο (στΜ).

1. Διζές του δυνάμεις (στΓΕ).

Από την αρχή κιόλας της επαναστατικής θύελλας, η γαλλική αστική τάξη τόλμησε να αφαιρέσει ξανά από τους εργάτες το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι που μόλις είχαν κατακτήσει. Με το διάταγμα της 14ης Ιουνίου 1791 χαρακτήρισε κάθε εργατική ένωση ως «επιβουλή ενάντια στην ελευθερία και τη διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου», επιβουλή που τιμωρείτο με 500 λίβρες πρόστιμο και ένα χρόνο στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων του ενεργού πολίτη.¹ Ο νόμος αυτός, που στρίμωχνε με κρατικά αστυνομικά μέσα την ανταγωνιστική πάλη ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία στα όρια που βολεύουν το κεφάλαιο, επέζησε επαναστάσεων και αλλαγών δυναστειών. Ακόμη και η κυβέρνηση της τρομοκρατίας τον άφησε άθικτο. Μόλις τελευταία αφαιρέθηκε από τον Code Pénal. Δεν υπάρχει τίποτε πιο χαρακτηριστικό από την πρόφαση που χρησιμοποιήθηκε γι' αυτό το αστικό πραξικόπημα. «Αν και θα ήταν ευ-

1. Το άρθρο I αυτού του νόμου λέει: «Επειδή μια από τις θεμελιώδεις αρχές του γαλλικού συντάγματος είναι η κατάργηση κάθε λογής ενώσεων πολιτών της ίδιας τάξης (Stand) και του ίδιου επαγγέλματος, απαγορεύεται η επαναστατική τους με οποιοδήποτε πρόσχημα και οποιαδήποτε μορφή». Το άρθρο 4 λέει: εάν «πολίτες που ανήκουν στο ίδιο επάγγελμα, κλάδο και χειροτεχνία συσκέπτονται και καταλήγουν σε συμφωνίες που αποδλέπουν στο να αρνηθούν να προσφέρουν τις υπηρεσίες του επαγγέλματός τους ή της εργασίας τους ή να τις προσφέρουν μόνο σε μια καθορισμένη τιμή, οι συσκέψεις και οι συμφωνίες αυτές χαρακτηρίζονται αντισυνταγματικές και επιδολευόμενες την ελευθερία και τα δικαιώματα του ανθρώπου κ.λπ.». Επομένως χαρακτηρίζονται ως εγκλήματα κατά τον κράτους όπως ακριβώς και στα παλιά καταστατικά για τους εργάτες (*Revolutions de Paris*, Paris 1791, τ. III, σ. 523).

κταίο -λέει ο εισηγητής του νόμου Le Chapelier -ο μισθός εργασίας να ανέβει από τα σημερινά επίπεδα, ώστε αυτός που τον παίρνει να απαλλαγεί από την απόλυτη εξάρτηση που δημιουργεί η στέρηση των αναγκαίων μέσων συντήρησης και που ισοδυναμεί σχεδόν με την εξάρτηση της δουλείας», δεν επιτρέπεται ωστόσο στους εργάτες να συνεννοούνται μεταξύ τους για τα συμφέροντά τους, να δρουν από κοινού και να μετριάζουν έτσι την «απόλυτη εξάρτησή τους που ισοδυναμεί σχεδόν με τη δουλεία», επειδή θίγουν έτσι «την ελευθερία των ci-devant maîtres¹ τους, των σημερινών επιχειρηματιών» (την ελευθερία να κρατούν τους εργάτες στη δουλεία!) και επειδή μια ένωση ενάντια στη δεσποτεία των πρώην μαστόρων των συντεχνιών αποτελεί -μαντέψτε το!- ανασύσταση των συντεχνιών που έχουν καταργηθεί από το γαλλικό σύνταγμα!²

Γράμμα του Μαοξ στον Ένγκελς

Λονδίνο 27 Ιουλίου 1854

M.E.W., τ. 28, σσ. 381-383

Ένα βιβλίο που μου κίνησε πολύ το ενδιαφέρον είναι η «Histoire de la formation et du progrès du Tiers Etat»¹ του Thierry, 1853. Παράξενο πώς αυτό ο κύριος, le père² της «ταξικής πάλης» στη γαλλική ιστοριογραφία, εξοργίζεται στον πρόλογο με τους «νέους», που βλέπουν και αυτοί έναν ανταγωνισμό ανάμεσα στην αστική τάξη και το προλεταριάτο και αναζητούν ίχνη αυτής της αντίθεσης ήδη στην ιστορία του tiers-état³ πριν το 1789. Με μεγάλη επιμέλεια αποδεικνύει ότι το tiers-état περιλαμβάνει όλες τις τάξεις (Stände) που δεν είναι noblesse και clergé⁴ και ότι η αστική τάξη παίζει το ρόλο της ως εκπρόσωπος όλων αυτών των άλλων στοιχείων. Παραθέτει, για παράδειγμα, από τις αναφορές των βενετικών αποστολών: «Questi che si chiamano li stati del regno sono di tre ordini di persone, cioè del clero, della nobiltà, e del restante di quelle persone che, per voce comune si quò chiamare popolo».⁵

Αν ο κύριος Thierry είχε διαβάσει τα δικά μας γραφτά, θα ήξερε ότι η αποφασιστική αντίθεση της αστικής τάξης προς τον peuple⁶ αρχίζει βέβαια μόνο από τη στιγμή που αυτή έχει πιά-

1. Ιστορία της δημιουργίας και της εξέλιξης της Τρίτης Τάξης (στΜ).

2. Ο πατέρας (στΓΕ).

3. Τρίτη τάξη (στΓΕ).

4. Ευγενείς και κλήρος (στΓΕ).

5. Εκείνες που ονομάζονται τάξεις του βασιλείου αποτελούνται από τρεις κατηγορίες προσώπων, συγκεκριμένα τον κλήρο, τους ευγενείς και τα υπόλοιπα πρόσωπα, τα οποία μπορεί κανείς να ονομάσει στην κοινή γλώσσα *λαό* (στΓΕ).

6. Λαό (στΓΕ).

1. Πρώην μαστόρων (στΓΕ).

2. Buchez et Roux: *Histoire parlementaire*, τ. Χ, σσ. 193-195, passim.

πει να αντιπαρατίθεται στον *clergé* και τη *noblesse* ως *tiers état*. Όσον αφορά όμως τις «*racines dans l'histoire d'un antagonisme né d'hier*»¹ το βιβλίο του μας δίνει την καλύτερη απόδειξη ότι αυτές οι «*racines*» δημιουργήθηκαν μόλις δημιουργήθηκε το *tiers-état*. Από το «*Senatus populusque Romanus*»² θα έπρεπε αυτός ο κατά τα άλλα ευφυής κριτικός να συμπεράνει με τον τρόπο του ότι στη Ρώμη δεν υπήρξε ποτέ άλλη αντίθεση από εκείνη ανάμεσα στη *senatus* και τον *populus*. Αυτό που μου κίνησε το ενδιαφέρον από τα στοιχεία που αναφέρονται είναι ότι η λέξη «*catalla, capitalia*», *Kapital* (κεφάλαιο) εμφανίζεται μαζί με τις κοινότητες. Επιπλέον απέδειξε, παρά τη θέλησή του, ότι αυτό που εμπόδισε περισσότερο από οτιδήποτε άλλο τη νίκη της γαλλικής αστικής τάξης ήταν ότι μόλις το 1789 αποφάσισε να φτιάξει μια *common cause*³ με τους αγρότες. Με ωραίο τρόπο παρουσιάζει, αν και δεν συνδέει, τα εξής: 1. Το πώς η γαλλική αστική τάξη αποκτά από την αρχή, τουλάχιστον από το στάδιο της ανάπτυξης των πόλεων, μεγάλη επιρροή χάρι στο ότι οργανώνεται ως κοινοβούλιο, γραφειοκρατία κ.ο.κ. και όχι όπως στην Αγγλία μέσω του απλού εμπορίου και της βιομηχανίας. Αυτό είναι σίγουρα χαρακτηριστικό και της σημερινής ακόμη Γαλλίας. 2. Μέσα από αυτά που γράφει μπορεί κανείς να δείξει πολύ καλά πώς ανέρχεται η τάξη με το να καταστρέφονται τόσο οι διάφορες μορφές που αποτελούν το κέντρο βάρους της σε διαφορετικές εποχές όσο και οι διάφορες μερίδες που αποκτούν επιρροή μέσω αυτών των μορφών. Αυτές οι διαδοχικές μεταμορφώσεις, μέχρι να φτάσουμε στην κυριαρχία της τάξης, δεν έχουν κατά τη γνώμη μου παρουσιαστεί πουθενά έτσι - τουλάχιστον με τέτοιο υλικό. Δυστυχώς όσον αφορά τις *maîtrises, jurandes*⁴ κ.λπ., με λίγα λόγια τις μορφές με τις οποίες αναπτύσσεται η βιομηχανική αστική τάξη, περιορίστηκε σχεδόν αποκλειστικά σε γενικές και γενικά γνωστές ρήσεις, παρόλο που και εδώ μόνο αυτός κατέχει το υλικό. Αυτό που αναπτύσσει καλά και τονίζει είναι ο συνωμοτικός και επαναστατικός χαρακτήρας του κοινοτικού κινήματος στο 12ο αιώνα.

1. Ρίζες στην ιστορία ενός ανταγωνισμού που γεννήθηκε χθες (στΓΕ).
2. Η σύγκλητος και ο ρωμαϊκός λαός (στΓΕ).
3. Κοινή υπόθεση (στΓΕ).
4. Σινάφια, συντεχνίες (στΓΕ).

Προκαταρκτικές εργασίες για μια ιστορία της *Convention*¹
MEGA τ. IV, 2, σσ. 283-298 (1843)

‘1’ Απομνημονεύματα του *Levasseur (de la Sarthe)*
Παρίσι 1829 κ.λπ. 4 τόμοι
τόμος I

«Αυτό που θεωρείται σήμερα παραλήρημα ορισμένων μανιακών σε κατάσταση παραφροσύνης ήταν τότε το κοινό αίσθημα ενός ολόκληρου λαού και, κατά μια έννοια, ο τρόπος ύπαρξής του» σ. 21.

«Αργότερα είδαμε διαφορετικές γνώμες να διχάζουν το έθνος: αυτό όμως δεν συνέβαινε το 1788: στη Γαλλία, όλοι όσοι δεν ζούσαν από την κατάχρηση συνενώνονταν στον κοινό πόθο να καταλύσουν το σιδηρούν καθεστώς: όλοι όσοι δεν ληλατούσαν τα δημόσια αγαθά ήθελαν να ανατεθεί η διαχείρισή τους στους αντιπροσώπους του λαού: όλοι όσοι δεν ανήκαν σε προνομιούχες κλάσεις ήθελαν να υπόκεινται όλοι ανεξαιρέτως στο νόμο και να αναλαμβάνουν όλοι οι πολίτες τα ίδια βάρη» σ. 27.

«Το σύνταγμα αναθεωρήθηκε» (μετά τη φυγή του βασιλιά)
«σε μια κατεΐθιμνη λιγότερο φιλολαϊκή από εκείνη που σχεδιάζονταν αρχικά: οι αλλαγές δεν ήταν σημαντικές: ήταν όμως αρκετές για να χάσει η Συνέλευση όλη τη δημοτικότητα της και

1. Οι υπογραμμισμένες λέξεις και φράσεις έχουν γραφτεί στα γαλλικά από τον Μαρξ. Οι υπογραμμισμένες και εντός εισαγωγικών φράσεις αποτελούν αποσπάσματα από το βιβλίο του *Levasseur* (στΜ).

το σύνταγμα την πιο επιθυμητή επικύρωσή του, την επικύρωση του έθνους» σ. 32.

«Η σύνοδος της Νομοθετικής Συνέλευσης δεν ήταν παρά ένας άσχημα καμουφλαρισμένος πόλεμος της λαϊκής εξουσίας ενάντια στη βασιλική αυθεντία. Ένας πόλεμος, στον οποίο οι δύο ανταγωνιστές χρησιμοποιούσαν διαδοχικά το σύνταγμα ως ξίφος ή ως ασπίδα. Πόλεμος μανιασμένος, στον οποίο το σύνταγμα που επικαλούνταν διαρκώς και οι δύο πλευρές δεν ήταν και για τις δύο παρά μια κούφια λέξη στην οποία δεν πίστευαν. Κατά τα άλλα, αυτή η αδύναμη Συνέλευση, την οποία το Σύνταγμα είχε τυλίξει σε φασκιές, δεν μπορούσε να κάνει τίποτε χρήσιμο... Έτσι, τα πολλά γεγονότα που συνέβησαν στη διάρκεια της συνόδου της δεν ξεζίνησαν από αυτή. Από συνταγματική άποψη ή σύμφωνα με τα όρια των νόμιμων εξουσιών τους, η Αυλή και η Συνέλευση δεν μπορούσαν να κάνουν τίποτε και δεν έκαναν τίποτε. Αυτοί οι δύο κολοσσοί αντίκριζαν ο ένας τον άλλο σιωπηλά και αναζητούσαν στις κρυφές συνωμοσίες όσα δεν μπορούσαν να περιμένουν από το νόμο» σ. 37, 38.

«Ούτε το ένα ούτε το άλλο (κόμμα) δεν ήταν καλόπιστα... έτσι, για την κρίση στην 'οποία' είχε αφήσει τη Γαλλία η Συντακτική δεν υπήρχαν παρά δύο λύσεις: η ανατροπή του θρόνου ή η επάνοδος στο Παλιό Καθεστώς. Για το καθένα από τα δύο κόμματα ήταν λοιπόν ζήτημα ζωής και θανάτου» σ. 38.

2' «Αυτή η πολύ σημαντική περίοδος από το 1791 ως το 1792 που έκοινε τις τύχες της Γαλλίας δεν σηματοδεύτηκε από καμιά αξιόλογη κοινοβουλευτική μάχη. Ο πόλεμος συνεχίστηκε ανάμεσα στο λαό και την εξουσία. Η 20ή Ιουνίου, ο θρόνος του Ρέιιον στις 14 Ιουλίου, τα γεγονότα που σημάδεψαν την είσοδο των συνασπισμένων Μιρσεγιέζων στο Παρίσι, είχαν τεράστιες συνέπειες χωρίς η Συνέλευση να συμμετάσχει στο ελάχιστο σε αυτά. Οι βουλευτές πήραν μέρος σε αυτά ως συνωμότες και όχι ως βουλευτές. Ακόμη και η κήρυξη του πολέμου, μείζον γεγονός αυτής της περιόδου, αποφασίστηκε από τους γιακωθίνους» σ. 39.

Lafayette σ. 40

Η 10η Αυγούστου σ. 41.

«Η εξέγερση που αντικατέστησε όλες τις εξουσίες στις 10 Αυ-

γούστου¹ μπόρεσε να στεριώσει... ήταν μια δρώσα δύναμη και γκρέμισε όλους τους εχθρούς της ελευθερίας» σ. 43.

«Η μόνη δύναμη που υπήρχε στη Γαλλία στη διάρκεια της μεσοβασιλείας που άρχισε στις 10 Αυγούστου ήταν η λαϊκή ορμή, η εξέγερση, η αναρχία... το τελευταίο μέσο σωτηρίας που υπήρχε ήταν λοιπόν το να αξιοποιήσουμε όλα τα μέσα που προσέφερε η αναρχία και να στρέψουμε ενάντια στους εχθρούς μας τη ζωώδη δύναμη που αυτή απελευθέρωνε» σσ. 43, 44.

«Τα διατάγματα που εξέδιδε (η Νομοθετική Συνέλευση) δεν είχαν κανένα κύρος. Ούτε και η κυβέρνηση που προερχόταν από μια αδύναμη Συνέλευση είχε πραγματική εξουσία... η διακυβέρνηση πέρασε λοιπόν στα χέρια αυτών που κατάφεραν να διαχωρίσουν τη θέση τους, δηλαδή στις λαϊκές συνλεύσεις και τις δημοτικές αρχές. Αλλά τα αυτοσχέδια κυβερνητικά κέντρα, προϊόντα της ίδιας της αναρχίας, που δεν αντλούσαν κανένα δικαίωμα από το νόμο ή από το σύνταγμα, συγκροτούνταν από τους εκλεκτούς του λαού, οι οποίοι είχαν δύναμη όσο περιορίζονταν στο να του δίνουν κάποια κατεύθυνση και να κάνουν πραγματικότητα τις επιθυμίες του λαού. Δεν θα μπορούσαν να επιβάλλουν πειθαρχία από τη στιγμή που θα έρχονταν σε αντίθεση μαζί του και θα ήθελαν να του επιβάλλουν το χαλινόρι του νόμου» σσ. 44, 45.

«Οι γιρονδίνοι είναι αυτοί που απομακρύνθηκαν από μας. Ο Βιζοί λιποτάκτησε από τη Συντακτική. Ο Vergnaniand εγκατέλειψε το έδρανο στο οποίο καθόταν μέχρι πριν λίγο στη Νομοθετική» (συγκεκριμένα στην αριστερή πλευρά) σ. 49. «Κάθε άλλο παρά επιζητούσαμε το διχασμό... Ο Ρέιιον εκλέχθηκε σχεδόν ομόφωνα πρόεδρος: τα άλλα μέλη του Γραφείου επιλέχτηκαν ανάμεσα στους πιο ισχυρούς βουλευτές της τελευταίας Συνέλευσης» σ. 49.

1. Στις 10 Αυγούστου η Νομοθετική Συνέλευση καθαιρεί από το θρόνο τον Λουδοβίκο ΙΣΤ' κάτω από την πίεση του εξεγερμένου λαού του Παρισιού και με αφορμή το βέτο που πρόβαλε ο βασιλιάς σε διατάγματα που προέδλεπαν κυρώσεις για τους εμιγκρέδες και τους κληρικούς που δεν είχαν δώσει όλο πίστη στην Επανάσταση. Η Νομοθετική Συνέλευση ψηφίζει στη συνέχεια μια σειρά από ριζοσπαστικά νομοθετικά μέτρα (πλήρης κατάργηση των φεουδαρχικών προνομίων, δήμευση της περιουσίας των εμιγκρέδων, μεταρρύθμιση των οικογενειακών σχέσεων) και προκηρύσσει εκλογές για τη συγκρότηση μιας νέας συντακτικής Συνέλευσης, της Convention Nationale (σ.Μ).

Οι νέοι (ορεινοί) βουλευτές δεν γνώριζαν τίποτε για την εσωτερική διάσπαση σ. 50.

«*Στη διάρκεια της συνάντησής μας, οι νέοι βουλευτές που αποτελούσαν τη μεγάλη πλειοψηφία των ορεινών αγνοούσαν ακόμη και το ότι υπήρχαν δύο στρατόπεδα και ότι οι δημοκρατικοί δεν διαπνέονταν όλοι από τα ίδια αισθήματα και τις ίδιες επιθυμίες*» σ. 51.

«*Το κέντρο συγκροτήθηκε από όλους εκείνους που έχουν σταθερά τη συνήθεια να υποστηρίζουν το κόμμα που θριαμβεύει και που πριν να πάρουν οριστική θέση προσπαθούν με όλα τα μέσα να μην εκτεθούν και, χωρίς οι ίδιοι να κινδυνεύουν, περιμένουν την εξέλιξη των γεγονότων. Κάποιοι βουλευτές που κηρύσσονταν αρχικά στο κέντρο έγιναν στη συνέχεια ένθερμοι ορεινοί και αργότερα ακόμη περισσότερο ένθερμοι αντιδραστικοί. Κι εδώ - χαρισματικοί άνδρες: Barrère... Sieyès, Dulaure-Boissy-d'Anglas*» σ. 52.

«*Το μόνο κόμμα που εμφανίστηκε στη Συνέλευση με καθορισμένο σύστημα και προκαθορισμένη τακτική πήρε θέση στα έδρανα της δεξιάς πτέρυγας*» (οι γιρονδίνοι) σ. 52. «*Το ότι κατέλαβαν μαζικά τα έδρανα που θρίσκονταν απέναντί μας σημαίνει ότι μας κήρυσσαν πόλεμο πριν ακόμη μας γνωρίσουν*» σ. 53.

Οι κυριότεροι αγορητές των γιρονδίνων, δικηγόροι από το δικαστήριο του Μπορντώ. Οι γιρονδίνοι παντοδύναμοι στη Νομοθετική Συνέλευση όπου ελέγχουν την πλειοψηφία. Συγχρόνως κύριοι του όμιλου των γιακωδίνων, δηλαδή της κοινής γνώμης. Την εποχή της εξέγερσης της 10ης Αυγούστου πίστευαν ότι η Γαλλία ήταν στο χέρι τους. Πίστευαν έτσι ότι κατά τη σύγκληση της Εθνικής Συνέλευσης δεν θα μπορούσε να σχηματιστεί πλειοψηφία που δεν θα έλεγχαν. Αλλά οι 42 μέρες της μεσοβασιλείας άλλαξαν την κατάσταση των πραγμάτων. Η ενεργητικότητα την οποία έδειξε η Νομοθετική Συνέλευση, δηλαδή οι γιρονδίνοι, στον αγώνα ενάντια στο Στέμμα έδωσε με τη 10η Αυγούστου. «*Αδύναμοι και άβολοι, μόλις το πηδάλιο του κράτους αφέθηκε άνευ όρων στα χέρια τους*»... συζητήσεις, ζητησιές τους απομάκρυναν από την κοινή γνώμη χωρίς να μπορέσουν να παρεμποδίσουν την αναστάτωση. «*στερηθήκαν απλώς τα μέσα που είχαν για να κατενθύνουν το χέλιαρρο. Ο όμιλος των γιακωδίνων ήταν εκείνη την εποχή το θεμιόμ-*

τρο της κοινής γνώμης. Πολύ σπάνια η πλειοψηφία των Γάλλων αναιρούσε τις αποφάσεις τους». Για πολύ καιρό οι γιρονδίνοι κυριαρχούσαν στον όμιλο αυτό σε τέτοιο βαθμό, ώστε πριν το τέλος της Συντακτικής Συνέλευσης εκδιώξαν τους οπαδούς των Lameth και ανάγκασαν τους συνταγματικούς να καταφύγουν «*στη μη δημοφιλή αίθουσα των φεγιαντίνων*». ¹ Μετά τη 10η Αυγούστου είχαν ξεπεραστεί σε αντίθεση με τους γιακωδίνους. Η προσωρινή κυβέρνηση, στην οποία οι γιρονδίνοι εμπιστεύτηκαν την εκτελεστική εξουσία τη 10η Αυγούστου, έχασε κάθε δύναμη «*μόλις το κόμμα στο οποίο στηριζόταν έπαψε να είναι δημοφιλές*», «*η εκτελεστική εξουσία ασκούσαν de facto από τις κοινότητες και κυρίως από το δήμο του Παρισιού και είχε ανατεθεί σε ανθρώπους ισχυρούς και αγαπητούς στο λαό. Οι εκλογές έγιναν στην πρωτεύουσα κάτω από την επιτροπή του Δήμου, τον οποίον τα βασικά μέλη εκλέχτηκαν*» σσ. 53, 54. Εξ ου και η εχθρική στάση των γιρονδίνων. «*Όλοι οι βουλευτές που ήταν γνωστοί για κάποια ενεργητικότητα και κάποιον πατριωτισμό προσχώρησαν με την άφιξή τους στο Παρίσι στον όμιλο των γιακωδίνων, όπου ο Δήμος είχε μεγάλη επιρροή. Οι ίδιοι βουλευτές πήραν θέση στην αριστερή πτέρυγα: αυτό ήταν αρκετό για να μεταφερθούν οι γιρονδίνοι στα δεξιά έδρανα. Οι γιακωδίνοι έγιναν εχθροί τους, επειδή είχαν αντιταχθεί στην εξουσία τους*», ομοίως και οι βουλευτές που κάθονταν στην πλευρά του Δήμου και της αντιπροσωπείας του Παρισιού. 55.

«*Έτσι λοιπόν στην αρχή της Συνόδου, η Convention δεν ήταν χωρισμένη σε κόμματα... απλώς υπήρχε στους κόλπους της μια φιλόδοξη κλίκα που ήθελε να επιβάλει τις απόψεις της στη Συνέλευση και να πολεμήσει, για να πάρει εκδίκηση για τα πλήγματα που είχε δεχτεί ο εγωισμός της και ικανοποίηση για τις προσωπικές της πικρίες*» σ. 55.

1. Ο όμιλος των «φίλων του μοναρχικού συντάγματος» (Συνταγματικοί) ιδρύθηκε το 1791 από φιλομοναρχικούς, πρώην μέλη της δεξιάς πτέρυγας των γιρονδίνων, και είχε ως έδρα ένα παλιό μοναστήρι φεγιαντίνων. Στην απέναντι πλευρά του δρόμου θρίσκονταν το μοναστήρι γιακωδίνων στο οποίο συνεδρίαζε ο όμιλος των «φίλων του συντάγματος» (γιακωδίνοι). Ο όμιλος των γιακωδίνων είχε ιδρυθεί το 1789 από τους «δεξιούς» Barnave, Dupon, Charles Lameth και Alexandre Lameth. Στη συνέχεια κυριάρχησαν διαδοχικά οι γιρονδίνοι και οι ορεινοί (στΜ).

Danton σσ. 56, 57. Robespierre, Marat 57, 58.

«Ούτε το κόμμα των γιρονδίνων αποτελούνταν στην πλειοψηφία του από προδότες, αλλά έκρουβε ορισμένους στους κόλπους του. Όχι, δεν ήθελε την καταστροφή της δημοκρατίας, οι θεωρίες του όμως σ' αυτήν οδηγούσαν» σ. 59. Οι γιρονδίνοι ήταν οι επιθετικοί, οι ορεινοί κατ' αρχήν σε θέση άμυνας. Όπ. παρ.

Στις 21 Σεπτεμβρίου 1792 αρχίζει η σύνοδος της Convention. Πρόεδρος: Pétion (σσ. 60).

Danton 60, 61, 62. Τα δύο πρώτα διατάγματα της Συνέλευσης κατόπιν πρότασης του Danton:

1) «Όχι Σύνταγμα χωρίς τη συγκατάθεση του λαού». 2) «ασφάλεια των προσώπων και της ιδιοκτησίας υπό την προστασία του έθνους». Με πρόταση του Grégoire ψηφίστηκε ομόφωνα:

3) Κατάργηση της βασιλείας (σ. 62-63).

4) Οι γιρονδίνοι αρχίζουν τον αγώνα. σ. 63.

24 Σεπτ. εκθέτοντας τους κινδύνους που απειλούν την Convention στην πρωτεύουσα, ο Kersaint προτείνει να κληθεί νομαρχιακή δύναμη να την περιζώσει. σ. 63. Οι γιρονδίνοι ενάντια στο Δήμο ο οποίος τους εξουδετέρωσε από τις 10 Αυγ. και μετά, αλλά και ενάντια στον Danton ο οποίος κυριαρχούσε στο εκτελεστικό συμβούλιο σ. 64'. Σχεδόν ολόκληρη η αντιπροσωπεία του Παρισιού ανήκε πριν τη συγκρότηση της Convention στο Δήμο της 10ης Αυγούστου (63).

Για το λόγο αυτό, οργή των γιρονδίνων «ενάντια σ' αυτόν τον τρομερό Δήμο και ιδίως ενάντια στους βουλευτές του Παρισιού». Προκύπτει λοιπόν: οι γιρονδίνοι ήθελαν να πάρουν εκδίκηση για την ήττα και την εξουδετέρωσή τους στη διάγκεια της μεσοβασιλείας της 10ης Αυγούστου.

Joseph-Egalité της Ορλεάνης και Jean-Paul Marat. σσ. 64,65.

«Ένας τέτοιος άνθρωπος (Marat) δεν θα είχε ποτέ την παρामीκή επιρροή, αν οι γιρονδίνοι, καταδιώκοντας στο πρόσωπό του την ίδια την αρχή της ενεργητικότητας, δεν ενίσχυαν τη θέση του και δεν του έδιναν την ευκαιρία να επιδείξει τουλάχιστο την ηρεμία, τη σταθερότητα, την ψυχραιμία, την περιφρόνηση απέναντι στις προσβολές, όλα αυτά που χαρακτηρίζουν την αυθεντική πίστη και την αφοσίωση» σ. 65.

24 Σεπτ. έμμεση επίθεση στο Δήμο και αρκετούς βουλευτές του Παρισιού για το ότι «θέλουν να επιβάλουν δικτατορία» (σσ. 65-66).

25 Σεπτ. οι Barbaroux και Rebecqui κατηγορούν τον Robespierre. Ο Danton αγορεύει υπέρ της συμφιλίωσης. σσ. 66, 67. Οι γιρονδίνοι εξακολουθούν «τη σειρά καταγγελιών». Ο Verthiaud εναντίον του Marat. 67.

Marat σσ. 68, 69.

Οι διαπληκτισμοί συνεχίζονται καθημερινά: «Η ρήξη ανάμεσα στους υπουργούς Roland και Danton, οι κατηγορίες ενάντια στο Δήμο του Παρισιού, οι επιγραφές του Marat ήταν προσήματα αυτών των άσכולων διαμαχών» σ. 69. Η νίκη φαινόταν να είναι σχεδόν πάντα με το μέρος των γιρονδίνων. σ. 70. Η πλειοψηφία δεν έχει ακόμη οργανωθεί συστηματικά, ακαθόριστες διακυμάνσεις. «Έτσι, μεγάλος αριθμός δραστήριων δημοκρατικών ψήφιζαν για καιρό με τη δεξιά πτέρυγα. Ανάμεσα σε αυτούς οι Philippeaux, Cambon, Cambacérès κ.ά.» σ. 70.

29 Σεπτεμβρίου ο Roland που εκλέχτηκε βουλευτής στο νομό Somme ανακοινώνει στην Convention την παραίτησή του από τη θέση του υπουργού εσωτερικών, ο Buzot ζητά «να παρακληθεί ο υπουργός να παραμείνει στη θέση του· όλοι οι γιρονδίνοι τον υποστηρίζουν». Ο Philippeaux προτείνει «να ισχύσει η πρόσκληση και για τον Danton». Αντίθεση του Danton: «Ο μόνος δυνατός τρόπος για να παραμείνει ο Roland στη θέση του είναι να ακρωθωθεί η εκλογή του». Αγώνας, γράμμα του Roland κ.λπ. σσ. 70, 71.

Διάταγμα με το οποίο καταργείται η δημοτική αρχή του Παρισιού. σσ. 73, 74, 75.

«Κάθε μέρα οι εκατέρωθεν κατηγορίες επαναλαμβάνονται με νέα ζέση: η δεξιά πτέρυγα άρχισε πάντοτε την επίθεση επικαλούμενη γεγονότα που είχαν λάβει χώρα πριν τη σύγκληση της Convention και εκμεταλλευόταν πάντοτε μια κάποια απέχθεια

1. Μετά τη 10η Αυγούστου, η Νομοθετική Συνέλευση διορίζει εξαμελή κυβέρνηση (Προσωρινό εκτελεστικό συμβούλιο) στην οποία ηγετικά μέλη είναι ο Danton και ο γιρονδίνος Roland. Ο Danton παραιτείται στις 21 Σεπτεμβρίου, αμέσως μετά τη σύγκληση της Convention. Η παραμονή του Roland στην κυβέρνηση γίνεται προβληματική από τη στιγμή που εκλέχθηκε βουλευτής της Convention, ενώ η Νομοθετική Συνέλευση είχε θεσπίσει το αομβίβητο της θέσης του βουλευτή με τη θέση του υπουργού (στΜ).

που προκαλούσε ο *Marat* σ' ολόκληρη τη Συνέλευση για να κατηγορήσει όλους τους ορεινούς». σ. 78. πρβλ. σ. 79. «Κομματικές διενέξεις στη διάρκεια των οποίων οι αντιπρόσωποι του λαού σπαταλούσαν πολύτιμο χρόνο και δυνάμεις που θα έπρεπε να κατευθύνονταν αποκλειστικά ενάντια στους εχθρούς της Γαλλίας» σ. 79.

29 Οκτωβρίου. Roland, Louvet κατηγορία ενάντια στον Robespierre. σ. 80 επ.

«Αυτός (ο Louvet) και ο Barbaroux ήταν αναμιφίδολοι τα μόνα δραστήρια μέλη του κόμματός τους» σ. 81

«Η ακατάπαικτη και φλύαρη ορτορεία του τελευταίου» (Robesp.) σ. 82.

«Οι επιτροπές της Convention και η ίδια η Convention ασχολούνταν με όλους τους τομείς της διοίκησης και ασκούσαν με διατάγματα πολλές '5' και τρέχουσες αρμοδιότητες της εκτελεστικής αρχής. Από την άλλη πλευρά, οι δημοτικές αρχές είχαν καταλάβει μεγάλο μέρος της διοίκησης. Πολιτική εξουσία (provoir civil), στρατιωτική εξουσία, ακόμη και δικαστική εξουσία, τίποτε δεν ήταν τέλεια ορθοποιημένο... μόλις μια ομάδα πολιτών καλούνταν να ασχοληθεί με τα δημόσια πράγματα ασκώντας ορισμένες αρμοδιότητες, αναμιγνύονταν παράλληλα και σε υποθέσεις εντελώς ξένες προς την αποστολή που της είχε ανατεθεί... αν και υπήρχε μια ατέλειωτη σειρά *de facto* αρχών, ένα και μόνο συλλογικό όργανο, η Convention, συγκέντρωνε *de jure* όλη την εξουσία του κοινωνικού σώματος και την ασκούσε συχνά. Νομοθετούσε με τα διατάγματά της, ασκούσε διοίκηση με τις επιτροπές της, ασκούσε ακόμη και δικαστική εξουσία με τον τρόπο που επέκτεινε το δικαίωμα άσκησης ποινικής δίωξης» σ. 85.

«Ως μεταβατικό στάδιο ανάμεσα στη μοναρχία που είχε γκρεμιστεί και τη δημοκρατία που έπρεπε να οργανωθεί, ως μέσο πόλεμου ενάντια στην υριστοκρατία, τους εμεικρέδες και τις ξένες χώρες, αυτή η συγκέντρωση όλων των εξουσιών ήταν ένα καλό και θα μπορούσα να πω αναγκαίο σύμπτωμα» σ. 86.

«Αυτοί είναι (δηλ. οι γιρονδίνιοι) που ζητούσαν να ασκηθεί με διάταγμα δίωξη ενάντια στους συναδέλφους τους· αυτοί είναι που έστειλαν τον *Marat* στο επαναστατικό δικαστήριο παραδιάζοντας την ασυλία των εκλεγμένων αντιπροσώπων του λαού» σ. 87.

16 Δεκεμβρίου. Πρόταση του Buzot να εκδιωχθεί ο δούκας της Ορλεάνης¹ και οι γιοι του. Ο Buzot έχει την υποστήριξη των Louvet και Lanjuinais (σσ. 86, 87).

Μηχανογραφίες του Roland. σσ. 88, 89.

«Παρά τις προκαταλήψεις που είχαν εναντίον μας, οι Lomvini, Roland, Guadet, Pétion, Gensonné ήταν πραγματικοί και ειλικρινείς δημοκράτες» σ. 90. Σχετικά με τους γιρονδίνους σσ. 90, 91.

«Οι διαφωνίες που αναστάτωναν τις συνεδριάσεις της Convention Nationale πέρασαν σύντομα στους κόλπους του εκτελεστικού συμβουλίου. Όταν ο Servan υποχρεώθηκε να εγκαταλείψει το υπουργείο πόλεμου λόγω της άσχημης κατάστασης της υγείας του, η Convention διόρισε στη θέση του τον πολίτη Pache, που ήταν υπάλληλος στο υπουργείο εσωτερικών, εμπιστευόμενη τον Roland που τον πρότεινε. Ο νέος υπουργός δεν αγμερίστηκε τα μίση και τις βλέψεις του προστάτη του» σσ. 91.

«Στη διάρκεια αυτών των ατέλειωτων φιλονικιών, οι επιτροπές της Convention δεν έμειναν αδρανείς όπως εκείνη: η επιτροπή γενικής άμυνας κάτω από την καθοδήγηση του Carnot δόηθησε τα στρατεύματά μας και προετοίμασε τις νίκες μας. Η δημοσιονομική επιτροπή, στην οποία εισηγητής ήταν σιγήτως ο Cambon, εξασφάλισε έσοδα χάρη σ' αυτό το χάρτινο χρήμα που αποκλήθηκε assignat² και επικρίθηκε τόσο πολύ, αλλά και με την πώληση εθνικών αγαθών» σ. 92, 93.

«6' «Στα τέλη Ιανουαρίου του 1793... οι ορεινοί εγκαταλείπουν την αμυντική τακτική στην οποία είχαν περιοριστεί για υπερβολικά μεγάλο χρονικό διάστημα, για να επιτεθούν με τη σειρά τους στους γιρονδίνους» σ. 100.

Μετά το θάνατο του Michel Lepelletier Saint-Fargeau «οι γι-

1. Πρόκειται για τον Φίλιππο, δούκα της Ορλεάνης και αρχηγό του «νεότερου» κλάδου της δυναστείας των Βουρβόνων, που είχε εκλεγεί βουλευτής της Convention στο Δήμο του Παρισιού με το «επαναστατικό» όνομα Philippe-Egalité. Ο Philippe-Egalité, πατέρας τού μετέπειτα βασιλιά Λουδοβίκου-Φίλιππου, αποκεφαλίστηκε την εποχή της τρομοκρατίας (σ. 81).

2. Assignat: χάρτινο χρήμα μη μετατρέψιμο σε χρυσό που εκδόθηκε στη διάρκεια της γαλλικής επανάστασης και για το οποίο είχε συσταθεί, ως εγγύηση, πώληση στην κρατική περιουσία (σ. 81).

ρονδίνιοι έπαψαν να έχουν την πλειοψηφία» σ. 101.

Danton σ. 163 επ.

1/1 Αγώνας ορεινών και γιρονδίνων

Με τη 10η Αυγούστου 1792 αρχίζει μια περίοδος μεσοβασιλείας. Πλήρης αδυναμία της *Νομοθετικής Συνέλευσης*, πλήρης αδυναμία της κυβέρνησης που έχει προέλθει από αυτή. Η διακυβέρνηση περνά στα χέρια των λαϊκών συνελεύσεων και των δημοτικών αρχών. Αυτοσχέδια κέντρα διακυβέρνησης, προϊόντα της αναρχίας αποτελούσαν κατ' ανάγκη έκφραση του λαϊκού κινήματος, γιατί η εξουσία τους δεν ήταν τίποτε άλλο παρά η εξουσία της λαϊκής γνώμης (σσ. 44, 45).

Από κει και πέρα διχασμός ανάμεσα στους ισχυρούς.

Ένα κόμμα θέλει να αποκαταστήσει την τάξη που διαταράχθηκε με τη 10η Αυγούστου, θέλει να εφαρμόσει τους ισχύοντες νόμους. Τα βασικά μέλη της κυβέρνησης και της *Νομοθετικής Συνέλευσης* είναι ηγέτες αυτού του κόμματος.

Το άλλο κόμμα διακρίνει στην αναρχία τη μοναδική κινητήρια δύναμη, στον ενθουσιασμό, που αυτή προκαλεί, το υποκατάστατο μιας έτοιμης οργάνωσης, τη μοναδική δύναμη αντίστασης προς τα έξω και προς τα μέσα. Αυτοί οι άνθρωποι ελέγχουν το Δήμο του Παρισιού, σχεδόν όλες τις δημοτικές αρχές της Γαλλίας και έχουν έναν εκπρόσωπο (Danton) στην κυβέρνηση (σσ. 45, 46).

Οι Γιρονδίνιοι (το πρώτο κόμμα) δεν προβάλλουν καμιά αποτελεσματική αντίσταση στο λαϊκό ρεύμα. Στην πράξη οι θεωρίες τους περιορίζονται σε αγορεύσεις και ρητορείες, οι οποίες ολοκληρώνουν την απώλεια της δημοτικότητάς τους χωρίς να ασκούν την παραμικρή επιρροή στην εξέλιξη των γεγονότων.

Εκείνη την περίοδο ο Δήμος του Παρισιού στέλνει τους πολίτες στα σύνορα. Κάθε ώρα σημαίνει συναγερομός προειδοποιώντας για τον εθνικό κίνδυνο. Όλοι οι πολίτες κατατάσσονται στις sections¹ για να βαδίσουν ενάντια στον εχθρό.

1. Section - ονομασία των 48 διαμερισμάτων στα οποία χωρίστηκε το Παρίσι με νόμο της 21ης Μαΐου 1790. Σε κάθε section υπήρχε στρατιωτική επιτροπή αρμόδια για τη στρατολόγηση πολιτών (στΜ).

Οι μέρες του Σεπτέμβρη εντάσσονται σ' αυτή την περίοδο.

Αν είχαν καταπνιγεί, θα έσθηνε κάθε δημόσια ζωή (σσ. 46, 47).

Στις επαρχίες, ο κόσμος αποστρέφεται τους φόνους του Σεπτέμβρη, αλλά είναι ευγνώμων στους άνδρες που συντηρούν τον πυρετό της εξέγερσης για να γεμίζουν τα στρατόπεδα εθνοφρουρούς. Ο κόσμος περιφρονεί τους γιρονδίνους, οι οποίοι, προκειμένου να σπρώξουν τους πολίτες ενάντια στα ξένα στρατεύματα, δεν τολμούν καν να προβάλουν δυναμική αντίσταση στα εγκλήματα που αναθεματίζουν και που χρησιμοποιούν για να κατηγορήσουν με τη σειρά τους τον ισχυρό τους αντίπαλο.

Στη διάρκεια αυτής της πολυτάραχης περιόδου διεξάγονται εκλογές.

Στη σύγκληση της Convention το επαναστατικό κίνημα ακόμη στο Παρίσι, ο Δήμος παντοδύναμος.

Οι γιρονδίνιοι χωρίζονται πρώτα από τους ορεινούς. Το πόσο λίγο επιζητούν το διχασμό οι νεοεκλεγέντες ορεινοί το αποδεικνύει η σχεδόν ομόφωνη εκλογή του Pétion ως προέδρου της Convention. Ομοίως και τα υπόλοιπα μέλη του Γραφείου επιλέχθηκαν ανάμεσα στα ισχυρά μέλη της προηγούμενης Συνέλευσης. Οι περισσότεροι νεοεκλεγέντες βουλευτές δεν γνώριζαν τίποτε για τις εσωτερικές διασπάσεις. Ο Robespierre και ο Pétion, ο Danton και ο Guadet έχαιραν εξίσου του σεβασμού τους.

Το μοναδικό κόμμα που μπαίνει στην Convention με καθορισμένο σύστημα και προκαθορισμένο σχέδιο (οι γιρονδίνιοι) παίρνει θέση στη δεξιά πτέρυγα. Εγκαταλείποντας τα παλιά έδρανά τους (στην αριστερή πτέρυγα) κηρύσσουν τον πόλεμο στους νεοεκλεγέντες δημοκρατικούς (Republikaner), οι οποίοι κατάλαβαν αμέσως την αριστερή πτέρυγα, την παραδοσιακά πατριωτική.

Οι γιρονδίνιοι ήλεγχαν την πλειοψηφία της *Νομοθετικής Συνέλευσης* και ταυτόχρονα τον όμιλο των γακιωβίνων. Την περίοδο της 10ης Αυγούστου πίστευαν ότι είχαν τη Γαλλία στα χέρια τους. Όταν συγκάλεσαν την Εθνική Συνέλευση (Nationalkonvent) δεν φαντάζονταν ούτε στιγμή ότι θα ήταν δυνατόν να σχηματιστεί πλειοψηφία που δεν θα ήλεγχαν. Αλλά οι 42 μέρες της μεσοβασιλείας άλλαξαν την κατάσταση των πραγμά-

των και το χαρακτήρα των εκλογών. Η νομοθετική συνέλευση, δηλαδή οι γιρονδίνοι, είχαν επιδείξει αρκετή ενεργητικότητα στον αγώνα κατά της Αυλής. Φάνηκαν αδύναμοι και άβουλοι μόλις το πηδάλιο του κράτους αφέθηκε άνευ όρων στα χέρια τους. Δεν μπορούσαν να συγκρατήσουν το ρεύμα που ξεχύθηκε τη 10η Αυγούστου. Ήταν τόσο αδέξιοι, ώστε του αντίτασσαν ρητορείες. Απομακρύνθηκαν από την κοινή γνώμη χωρίς να είναι σε θέση να παρεμποδίσουν στο ελάχιστο την αναστάτωση. Απλώς στέρθησαν από τον εαυτό τους τα μέσα που είχαν για να κατευθύνουν τις εξελίξεις. Ο όμιλος των γιακωδίνων ήταν εκείνη την εποχή το θερμομέτρο της κοινής γνώμης. Για πολύ καιρό οι γιρονδίνοι κυριαρχούσαν εδώ σε τέτοιο βαθμό, ώστε πριν το τέλος της Συντακτικής Συνέλευσης είχαν εκθρονίσει τους Lameth και εξορίσει τους συνταγματικούς στις μη δημοφιλείς αίθουσες των φρεϊαντίνων. Μετά τη 10η Αυγούστου ξεπεράστηκαν και οι ίδιοι: έχασαν τη δημοτικότητά τους, σχεδόν όλοι εγκατέλειψαν έναν όμιλο, του οποίου την προσφορά /2/ εξυμνούσαν όσο καιρό επικροτούσε τις απόψεις τους και τον οποίο δεν θεωρούσαν παρά ένα άντρο ταραχοποιών από τη στιγμή που σκεφτόταν διαφορετικά από αυτούς.

Επιπλέον, οι γιρονδίνοι έδωσαν την εκτελεστική εξουσία σε μια προσωρινή κυβέρνηση. Αυτή η κυβέρνηση, που δεν είχε έρεισμα στο έθνος, έχασε κάθε δύναμη, μόλις το κόμμα στο οποίο ανήκε έπαψε να είναι δημοφιλές. Η εκτελεστική εξουσία ασκείτο de facto από τις δημοτικές αρχές και ιδίως από το Δήμο του Παρισιού που συγκροτείτο από ισχυρούς ανθρώπους του λαού. Στην πρωτεύουσα οι εκλογές έγιναν κάτω από την επιρροή του Δήμου. Τα βασικά μέλη του εκλέχτηκαν.

Εξ ου και η εχθρική στάση των γιρονδίνων από τις πρώτες στιγμές της Convention. Όλοι οι νέοι βουλευτές που ήταν γνωστοί για κάποια ενεργητικότητα και κάποιο πατριωτικό προσχώρησαν με την άφιξή τους στον όμιλο των γιακωδίνων, στον οποίο ο Δήμος είχε μεγάλη επιρροή. Οι εν λόγω βουλευτές πήραν θέση στην αριστερή πτέρυγα. Αυτό ήταν αρκετό για να καταλάβουν οι γιρονδίνοι τη δεξιά πτέρυγα. Οι γιακωδίνοι είχαν γίνει εχθροί τους. Χαρακτηρίζαν γιακωδίνους τους νέους αντιπάλους τους. Ενώ αρχικά ήταν εχθροί μόνο του Δήμου και της αντιπροσωπείας του Παρισιού, συμπεριέλαβαν έπειτα στο μίσος τους όλους όσους κάθονταν δίπλα στους γιακωδίνους,

όσους τους συναναστρέφονταν, όσους ήταν ενθουσιώδεις δημοκρατικοί. Στην αρχή επομένως της συνόδου, η Convention δεν ήταν διχασμένη. Μια συμπαγής μάζα δημοκρατικών, ενωμένη από ένα κοινό συναίσθημα, διαφωνώντας κατά τα άλλα σε πολλά σημεία. Μόνο που στους κόλπους της ξεχώριζε μια φιλόδοξη κλίκα που ήθελε να επιβάλει τις απόψεις της στη Συνέλευση και ήταν έτοιμη να πολεμήσει, για να πάρει εκδίκηση για τα πλήγματα που είχε δεχτεί ο εγωισμός της και να ικανοποιήσει τις προσωπικές της πικρίες.

Οι γιρονδίνοι στην πλειοψηφία τους δεν ήταν προδότες, είχαν όμως προδότες στους κόλπους τους. Η καταστροφή της δημοκρατίας δεν ανταποκρινόταν στη θέλησή τους, ήταν όμως η συνέπεια των θεωριών τους. Γι' αυτό και ενώθηκαν μαζί τους οι λίγοι φιλοβασιλικοί της Convention. Οι γιρονδίνοι ήταν επιθετικοί, οι ορεινοί για πολύ καιρό σε θέση άμυνας. Οι γιρονδίνοι δεν μπορούσαν να θυσιάσουν τον εγωισμό τους στη δημόσια υπόθεση (σσ. 47-59).

Στις 21 Σεπτεμβρίου 1792 αρχίζει τις εργασίες της η Convention. Ο Pétion πρόεδρος. Ο Danton παραιτείται από τη θέση του υπουργού δικαιοσύνης. Λόγος υπέρ της συμφιλίωσης. Δεν μπορεί να υπάρξει σύνταγμα άλλο από αυτό που γίνεται αποδεκτό από την πλειοψηφία των συνελεύσεων δάσης. Πρέπει να εκδοθεί διάταγμα για να διακηρυχθεί η προστασία της ιδιοκτησίας. Και οι δύο προτάσεις του Danton υιοθετήθηκαν με διατάγματα (τα πρώτα της Convention). Ο Danton χαρακτηρίζει την κινητοποίηση του λαού ως αναγκαία για το μεταδατικό στάδιο, τώρα όμως πρέπει η συντακτική εξουσία της Convention να πάρει τη θέση της και να πάψουν οι υπερβολές.

Καταργείται ομόφωνα η βασιλεία μετά από πρόταση του Grégoire.

Από την πρώτη συνεδρίαση της Convention βλέπει κανείς την επιθυμία των ορεινών για γενική συμφιλίωση, για το καλό της τάξης και της ελευθερίας. Οι γιρονδίνοι εκδηλώνουν αμέσως το πάθος για εκδίκηση.

Στις 24 Σεπτεμβρίου, ο Kersaint, εκθέτοντας τους κινδύνους που απειλούν την πρωτεύουσα, προτείνει να κληθεί σημαντική νομαρχιακή δύναμη για να την περιζώσει. Αυτή είναι η πρώτη κήρυξη πολέμου από τους γιρονδίνους, που είναι πολύ οργανωμένοι ενάντια στην αντιπροσωπεία του Παρισιού, επειδή οι

γιρονδίνου που ήταν μέλη της *Νομοθετικής Συνέλευσης* είχαν εξουδετερωθεί λόγω της δράσης του Δήμου και της κυριαρχίας του Danton στο *εκτελεστικό συμβούλιο*.

Οι Jean-Paul Marat και Joseph Egalité δίνουν κατά κυριολεξία την ευκαιρία στους γιρονδίνους για κακόβουλες κατηγορίες κατά των Ορεινών, ότι είναι αφ' ενός αιμοδιψείς και αναρχικοί και αφ' ετέρου υπέρμετρα φιλόδοξοι και βασιλικοί.

24. Σεπτ. έμμεση κατηγορία εναντίον του Δήμου του Παρισιού ότι επιδιώκει δικτατορία.

25. Σεπτ. Οι Rebequi και Barbaroux αποκαλούν τον Robespierre υποψήφιο δικτάτορα. Ο Danton κάνει εκ νέου κήρυγμα για τη συμφιλίωση. Δικαιολογεί το Δήμο· μια εκτός νόμου εξουσία ήταν αναγκαία κάτω από την αδύναμη ηγεσία της *Νομοθετικής Συνέλευσης*, τώρα όμως πρέπει να γίνει επιστροφή στην τάξη. Οι γιρονδίνου δεν πείθονται από τις επιπλήξεις του Danton, ανατρέχουν στο παρελθόν για να βρουν διαρκείς αφορμές κατηγοριών.

Επίθεση των Vergniaux και Boileau κατά του Marat. Η συνεντί απάντηση του Marat. Η Συνέλευση περνά στην ημερήσια διάταξη. Αλλά οι εχθρικές διαθέσεις, που είχαν αρχίσει να εκδηλώνονται, εξακολουθούν. Ενώ αναμενόταν μια αποφασιστική ενέργεια και η ρήξη μεταξύ του Roland και του Danton, οι υποτιθέμενες ανόσιες πράξεις του Δήμου του Παρισιού και οι επιγραφές του Marat ήταν απλές προφάσεις αυτών των άσκοπων διαμαχών. Η νίκη φαινόταν σχεδόν πάντα να κλίνει προς το μέρος των γιρονδίνων. Κατά τη διάρκεια αυτών των πρώτων διαμαχών η πλειοψηφία δεν ήταν ακόμη οργανωμένη, διακυμαινόταν ακαθόριστα. Μεγάλος αριθμός δραστήριων δημοκρατικών ψηφίζουν για μεγάλο χρονικό διάστημα με τη δεξιά: αυτό κάνουν οι Philippaux, Cambon, Cambacérés κ.λπ.

29 Σεπτεμβρίου ο Roland που εκλέχτηκε βουλευτής στο νομό Somme ανακοινώνει στην Convention ότι θα παραιτηθεί από τη θέση του υπουργού εσωτερικών. Η δεξιά πτέρυγα εκφράζει τη λύπη της. Ο Buzot προτείνει να ζητηθεί από τον Roland να παραμείνει στη θέση του, ο Philippaux προτείνει να ισχύσει η πρόσκληση και για τον Danton, αυτός αρνείται. μια πρόσκληση είναι κατ' αυτόν υποτιμητική για την Convention. Ο μόνος τρόπος για να παραμείνει ο Roland στη θέση του είναι να ακυρωθεί η εκλογή του. Οι γιρονδίνου επιμένουν στην πρόσκληση.

Ο Valazé δηλώνει ότι το όνομα του Roland είναι ιερό γι' αυτόν. Οι Lounet και Barbaroux τον γεμίζουν επαινούς. Αυτή τη φορά οι άνθρωποι του κέντρου, Barrère, Lacroix, Thuriot, που έδιναν συχνά την πλειοψηφία στη δεξιά χωρίς να ανήκουν σ' αυτήν, αντιτάχθηκαν στην πρόταση του Buzot.

30 Σεπτεμβρίου ο Roland γράφει ένα γράμμα στην Convention όπου δηλώνει ότι θέλει να παραμείνει υπουργός, επαινεί πολύ τον εαυτό του σ' αυτό το γράμμα, κάνει το δάσκαλο στους αντιπάλους του, /3/ κατηγορεί έμμεσα τον Danton. Όλες αυτές οι κατηγορίες εναντίον του Danton και του Δήμου αναφέρονται σε γεγονότα που προηγούνται της συνόδου της Convention, **δείγματα του μίσους ενός ηττημένου κόμματος κατά των νικητών.**

Η δεξιά καταδιώκει καθημερινά το Δήμο, τον οποίο υπερασπίζονται οι βουλευτές του Παρισιού. Τελικά διατάχθηκε η διάλυση αυτής της επαναστατικής αρχής. Της ζητήθηκε να λογοδοτήσει. Νέο αντικείμενο διαπληκτισμών παρουσιάζεται: η *επιτροπή επαγρύπνησης* του Δήμου ανακοινώνει στην Convention ότι έχει *κατάσχει* σημαντικά έγγραφα που ρίχνουν φως στην προδοσία της Αυλής και τα οποία θα εξέθεταν αρκετούς βουλευτές. Ζήτησε να μην υποχρεωθεί να παραδώσει αυτό το αρχείο και να συνεχίσει να ασκεί τα καθήκοντά της μέχρις ότου έρθει η κατάλληλη στιγμή για να το χρησιμοποιήσει. Οι γιρονδίνου διαβλέπουν σ' αυτό τη φανερή επιθυμία του Δήμου να διατηρήσει τις αρμοδιότητές του, οι δε ορεινοί θεωρούν ότι οι αντίπαλοί τους έχουν συμφέρον να πνίξουν την αλήθεια. Μετά τη συζήτηση το κάθε κόμμα διατηρεί την προσχηματισμένη γνώμη του. Τελικά τα έγγραφα παραδόθηκαν σε μια επιτροπή 25 αντιπροσώπων, μεταξύ των οποίων δεν υπήρχε κανένα μέλος του Δήμου, της αντιπροσωπείας του Παρισιού, της *Συντακτικής* και της *Νομοθετικής Συνέλευσης*. Δεν προκύπτει κανένα στοιχείο ούτε εναντίον του Δήμου ούτε εναντίον των γιρονδίνων. Ακόμη και η έκθεση του βουλευτή Joseph Delaunay (γιρονδίνος) είναι ουσιαστικά υπέρ του Δήμου. Οι αμοιβαίες κατηγορίες επαναλαμβάνονται καθημερινά με νέα οργή, η δεξιά ξεκινά πάντα την επίθεσή της στηριζόμενη σε γεγονότα που προηγούνται της σύγκλησης της Convention. Η ελευθερία της γνώμης παραμερίζεται κάθε φορά που ήθελε να μιλήσει ένα μέλος της αριστεράς. Ο Robespierre διώχτηκε από το δήμα με

φωνές και θροισίες, ο Marat κατάφερε να απαντήσει μόνο χάρη στο πείσμα του.

Μέχρι τώρα η δεξιά έχει σταθερά την πλειοψηφία. Οι ορεινοί ψηφίζουν μαζί της όποτε πρόκειται για θέματα αρχής, αποκατάστασης της τάξης, εκτέλεσης των νόμων.

Ο Roland επαναλαμβάνει συνέχεια στις εκθέσεις του προς την Convention ότι πρέπει να τιμωρηθούν τα εγκλήματα της μεσοβασιλείας και παρεμβάλλει σ' αυτές έμμεσες κατηγορίες κατά του Robespierre και του Danton, κατά της αντιπροσωπείας του Παρισιού.

Ο Roland οργισμένος διότι η ανωτερότητα του Danton τον είχε συντρίψει στο Συμβούλιο.

29 Οκτωβρίου ο Roland παρουσίασε στην Convention μια έκθεση στην οποία αναφέρεται εκ νέου ο Robespierre. Ο Robespierre ανεβαίνει στο βήμα για να υπερασπίσει τον εαυτό του, διακόπτεται από το θόρυβο των γιρονδίνων και τις συνεχείς παρεμβάσεις του προέδρου Guadet.

Επίθεση του Louvet κατά του Robespierre.

5 Νοεμβρίου. Απάντηση του Robespierre. Όλες οι πλευρές επικαλούνται την ημερήσια διάταξη, ακόμη και οι Vergniaud, Guadet, Rétion είναι υπέρ της τήρησής της. Γύρω από τον Louvet βρίσκονται μόνο οι Salles, Barbaroux, Lanjuinais, Larivière. Η ημερήσια διάταξη υιοθετείται σχεδόν ομόφωνα. Ο Barbaroux ζητά και πάλι το λόγο για να υποστηρίξει την κατηγορία, κατεβαίνει μετά μπροστά στο βήμα και θέλει να μιλήσει για να υποστηρίξει το αίτημά του ή, τουλάχιστον, ως κατηγορούμενος. Αυτό το απρεπές επεισόδιο συνεχίζεται για πολύ και λήγει, ως συνήθως, χωρίς η συνέλευση να λάβει οποιαδήποτε απόφαση (σσ. 60-83).

16 Δεκεμβρίου. Με πρωτοβουλία του Thuriot διακηρύσσεται η ενότητα και το αδιαίρετο της δημοκρατίας. Ο Buzot προτείνει να εκδιωχθούν ο δούκας της Ορλεάνης και οι γιοί του. Υποστηρίζεται από τους Louvet και Lanjuinais. Οι γιρονδίνοι κάνουν μια πρώτη προσπάθεια να αποδεκατίσουν την Εθνική Συνέλευση. Κατά τα άλλα οι γιρονδίνοι έχουν φίλιες με τα υποχείρια του δούκα της Ορλεάνης, Dumouriez, Sillery, Biron, Valence.

Οι υπουργοί είναι καθαρά προκατειλημμένοι υπέρ των γιρονδίνων. Όταν ο Louvet απήθυνε κατηγορία κατά του Ro-

bespierre, η Convention διέταξε να τυπωθούν τόσο η κατηγορία όσο και η υπεράσπιση. Με πρωτοβουλία του Roland ο λόγος του Louvet κυκλοφόρησε ευρύτατα με την ένδειξη: *Τυπώθηκε κατόπιν εντολής της Convention*, ενώ η διανομή του λόγου του Robespierre περιορίστηκε στα μέλη της Convention. Έτσι θα δημιουργείτο στον κόσμο η εντύπωση ότι αποδόθηκε κάποιο είδος μομφής στον Robespierre. Το ίδιο τέχνασμα επαναλήφθηκε με το διάταγμα για την εκδίωξη των Βουρβόνων. Πριν την ανάγνωση των *πρακτικών* που αναφέρονταν στην αποδοχή του, δηλαδή πριν ακόμη η πλειοψηφία εγκρίνει, σύμφωνα με τον κανόνα, την τελική διατύπωση του διατάγματος, αυτό τυπώθηκε και στάλθηκε γρήγορα με φροντίδα του Roland στους 84 νομούς, ενώ η αναβολή της κρίσης για την τέχνη του Philippe-Egalité δεν έτυχε της ίδιας δημοσιότητας. Έτσι θα μπορούσε κανείς να πιστέψει ότι οι οπαδοί του δούκα της Ορλεάνης πέτυχαν το άλλο πρωί με αφηνδιασμό την ευνοϊκή διατύπωση ενός διατάγματος που τον αφορούσε.

Η ασυμφωνία που δυσχέραινε τις συνεδριάσεις της Εθνικής Συνέλευσης επεκτάθηκε σύντομα και στους κόλπους του εκτελεστικού συμβουλίου. Όταν αποχώρησε λόγω κακής υγείας ο Servan, η Convention τοποθέτησε στη θέση του, μετά από πρόταση του Roland, τον Pache, υπάλληλο στο Γραφείο του υπουργείου εσωτερικών. Ο Pache θέλει να είναι ανεξάρτητος, συναναστρέφεται ωστόσο τους γιακωβίνους. Ο Pache είναι καλός πατριώτης, κακός υπουργός πολέμου. Με το να τον κατηγορήσουν οι γιρονδίνοι για προδοσία, διπλασιάζονται οι κατηγορίες που στρέφονταν από καιρό εναντίον του Roland.

Assignats, νόμος σχετικά με την άσκηση της λατρείας (πρόδλ. σ. 93), διάταγμα για τη σίτηση, πρόδλ. το λόγο του Levasseur, σ. 94 επ.

4/ Λίγο καιρό μετά το διάταγμα για την τροφοδοσία, γίνονται συζητήσεις σχετικά με τη δίκη του Λουδοβίκου ΙΣΤ'. Νέα πικρία μ' αυτή την αφορμή.

Τέλη Ιανουαρίου 1793 και πάλι εχθρική διάθεση χωρίς λόγο όπως στις αρχές της Convention. Όμως, μεγάλη αλλαγή στις διαθέσεις της Συνέλευσης. Οι ορεινοί πέρασαν από την άμυνα στην επίθεση. Μανιασμένος πόλεμος των κομμάτων, έχει κανείς την εντύπωση ότι από εδώ και στο εξής καμιά μορφή οργάνωσης της δημοκρατίας δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς την

ολοκληρωτική εξόντωση του ενός από τα δύο κόμματα.

Η ύπουλη δολοφονία του Michel Lepelletier Saint-Fargeau οδήγησε σε ξεκαθάρισμα λογαριασμών και ανοιχτή ρήξη των δύο άκρων.

Ο βάλτος (Sumpf),¹ κουρασμένος από τη διάθεση για ίντριγκες και την αυταρέσκεια των γιρονδίνων, συνασπίζεται συχνά με τους ορεινούς εναντίον τους. Η παραίτηση του Roland γίνεται δεκτή.

28 Ιανουαρίου ο Βυζοι καταγγέλλει, εξαιτίας της σύλληψης ενός δημοσιογράφου, την *επιτροπή γενικής ασφάλειας* (στην οποία εκτός από τους γιρονδίνους υπήρχαν και αρκετοί ορεινοί) και ζητά τη διάλυσή της. Οι γιρονδίνοι προτιμούσαν να θυσιάσουν ένα θεσμό, παρά να τον αφήσουν να ευημερήσει στα χέρια των αντιπάλων τους (σσ. 84-103).

8 Μαρτίου. Μεγάλη αναστάτωση εξαιτίας των βελγικών πολεμικών αποτυχιών του Dumouriez. Στέλνονται *επιτροπείς* σε όλα τα διαμερίσματα του Παρισιού και στους νομούς, για να καλέσουν τους πολίτες στα όπλα.

9 Μαρτίου. Οι *επιτροπείς* συντάσσουν αναφορές. Ζητείται να ληφθούν μέτρα προστασίας από τις εσωτερικές συνωμοσίες. Ιδρύθηκε με διάταγμα ένα εξαιρετικό ποινικό δικαστήριο για να δικάζει σε πρώτο και τελευταίο βαθμό προδότες, συνωμότες και *αντεπαναστάτες*. Μεγάλη αναστάτωση στην πρωτεύουσα. Καταστροφή των τυπογραφείων του Gorsa, ο ίδιος εξαναγκάζεται σε φυγή. Ο λαός ήταν τόσο αναστατωμένος, ώστε χρειάστηκε διάταγμα της Convention για να επιστρέψουν οι αρτοποιοί στο φούρνο τους και οι ταχυδρομικοί υπάλληλοι στη διεκπεραίωση της επείγουσας αλληλογραφίας.

10 Μαρτίου. Συζητήσεις για την οργάνωση του επαναστατικού δικαστηρίου.

Μεγάλη αναστάτωση στο Παρίσι. Βραδινή συνεδρίαση της Convention στις 9. Τα δεξιά έδρανα σχεδόν έρημα. Μετά τα μεσάνυχτα η συγκέντρωση του πλήθους στα Ηλύσια Πεδία παίρνει εκρηκτικό χαρακτήρα. Πηγαίνουν στους ομίλους των

1. Αναφορά στο «κέντρο» της Convention, στο οποίο ανήκαν οι μισοί περίπου από τους βουλευτές της Συνέλευσης (440 από τους 759). Στην πολιτική αστάθεια αυτών των βουλευτών που ακολουθούσαν κάποια από τις δυναμικές μειοψηφίες οφείλεται ο χαρακτηρισμός Marais (Βάλτος) (στΜ).

γιακωβίνων και των κορδελιέρων και προπαγανδίζουν την εξέγερση ενάντια στην Convention. Οι προτάσεις αυτές απορρίπτονται από τους ορεινούς.

11 Μαρτίου. Διάταγμα σχετικά με το επαναστατικό δικαστήριο.

12 Μαρτίου. Ο Marat διαμαρτύρεται για τις βιαιότητες της 10ης.

13 Μαρτίου. Κατηγορίες και επιθέσεις των γιρονδίνων για τη 10η Μαρτίου (σσ. 112-122).

Όλα τα κόμματα είχαν υποθάψει τις ταραχές της 10ης Μαρτίου στο Παρίσι, γιατί όλα τα κόμματα είχαν συμμετάσχει στην αναστάτωση, μια αναστάτωση που προκλήθηκε για να στείλει το λαό στα σύνορα: τα επεισόδια της 10ης Μαρτίου ήταν αναγκαίο επακόλουθό της. Οι ορεινοί που συνεδρίαζαν μόνοι τους στη Συνέλευση έθεσαν μέσα σε λίγες ώρες τέρμα στην αναταραχή που έπαιρνε απειλητικές διαστάσεις. Οι Pache και Santeffe επαινέθηκαν για το ζήλο τους. Οι Marat και Dubois-Crancé κατέυλασαν τους ομίλους των γιακωβίνων και των κορδελιέρων και τους έκαναν να εγκαταλείψουν τα σκοτεινά τους σχέδια. Ο Marat κατήγγειλε πρώτος τις ταραχές της 10ης Μαρτίου. Με δική του πρωτοβουλία απαγγέλθηκε με διάταγμα κατηγορία κατά του Fournier l'Americain, που ήταν ένας από τους υποκινητές. Ο Lasource, ενθουσιώδης γιρονδίνος, του απευθύνει ύμνους στη συνεδρίαση της 12ης Μαρτίου. Τελικά, σε μέλος της δεξιάς, το οποίο προσέβαλε στη συνεδρίαση αυτή τον Marat, απευθύνθηκε με ομόφωνη απόφαση μομφή που γράφτηκε στα πρακτικά παρά την εξοργιστική μεροληψία με την οποία αντιμετωπιζόταν συνήθως ο *Φίλος του λαού*¹ (σσ. 122-123).

Στην αρχική της μορφή η *επιτροπή εθνικής σωτηρίας* συγκροτείτο στη μεγάλη της πλειοψηφία από γιρονδίνους.

Λίγες μέρες μετά τη 10η Μαρτίου οι γιρονδίνοι θέλουν να φορτώσουν την ευθύνη γι' αυτή στους ορεινούς.

Οι θυελλώδεις συνεδριάσεις ήταν συνηθισμένο φαινόμενο στην Convention. Θορυβώδεις σκηνές. Οι ομιλητές αναμινγνύονται συχνά σ' αυτές τις επεισοδιακές παρεκβάσεις. Τότε οι γι-

1. L'ami du peuple (Ο φίλος του λαού) ήταν ο τίτλος της επαναστατικής εφημερίδας που εξέδιδε ο Marat (στΜ).

ρονδίνου φωνάζουν ότι δεν είναι πλέον ασφαλείς στο Παρίσι και ζητούν τη βοήθεια των νομαρχιακών δυνάμεων. Οι ορεινοί από την πλευρά τους κατηγορούν τους αντιπάλους τους ότι επιδιώκουν εμφύλιο πόλεμο. Μερικές φορές περνούν μερόνυχτα ολόκληρα με αυτές τις θλιβερές συζητήσεις.

Πάντως μέχρι εκείνη τη στιγμή όλες οι πλευρές σέβονται ακόμη τη βουλευτική ασυλία. Η δεξιά πτέρυγα παραβιάζει πρώτη αυτόν τον κανόνα. Μετά από πρόταση του Guadet ασκήθηκε δίωξη στον Marat. Η νομοθετική επιτροπή συνέταξε ένα κατηγορητήριο στο οποίο προεξοφλείτο η καταδίκη. Ο Marat αθώωθηκε ομόφωνα από το επαναστατικό δικαστήριο και ο λαός τον οδήγησε θριαμβευτή πίσω στην Convention. Αυτό το συμβάν είχε σημαντικές συνέπειες. Ανοιγόταν μια δικαστική οδός για τις κομματικές διαφορές των βουλευτών. Η δίωξη του Marat άμεσο προοίμιο της 31ης Μαρτίου (σσ. 125-129).

18 Μαρτίου ήττα του Dumouriez στο Neerwinden. Οι επιτολές του προς το εκτελεστικό συμβούλιο περιέχουν προσβλητικές αναφορές για την Convention [κρίση του Danton για τον Dumouriez (σ. 133)]. Οι γιρονδίνου επιδοκιμάζουν τα υπεροπτικά γράμματά του. Στις 29 Μαρτίου ένα γράμμα του Dumouriez προκαλεί μέγιστη οργή. Διάταγμα. Ο Dumouriez πρέπει να περάσει από δίκη κ.λπ. Προδοσία του Dumouriez.

3 Απριλίου ο Lasource τολμά να καταγγείλει τον Danton ως συνένοχο του Dumouriez (πρβλ. σ. 137). Ο Danton κηρύσσει πόλεμο στους γιρονδίνους. Μεγάλη αίσθηση από το λόγο του Danton. Ο Danton είχε προσπαθήσει να επιτύχει τη συμφιλίωση ανάμεσα στις δύο πλευρές της Συνέλευσης (σσ. 131-143). /5/ Παρ' ότι καθόταν στην κορυφή του Όρους, ήταν κατά κάποιον τρόπο ηγέτης του Βάλτου. Αποδοκίμασε πολλές φορές το πάθος των ορεινών και αγωνίστηκε ενάντια στη δυσπιστία του Robespierre. Ελέμενε διαρκώς ότι, αντί να πολεμά κανείς τους γιρονδίνους, πρέπει να τους εξαναγκάσει να υποστηρίξουν τους ορεινούς για να σώσουν από κοινού τη δημόσια υπόθεση. Ακόμη και μερικές μέρες πριν την επίθεση του Lasource, ο Danton είχε μια σύσκεψη με τους ηγέτες της δεξιάς πτέρυγας, όπου συμφωνήθηκε να προχωρήσουν με ομοφροσύνη έχοντας πλέον στο νου μόνο τον αγώνα κατά των ξένων και των αριστοκρατών. Όλοι οι ορεινοί αγαπούσαν τον Danton, αλλά οι περισσότεροι πίστευαν ότι εκτιμά εσφαλμένα την κατάσταση

με το να ελπίζει ότι θα πετύχει την ένωση ορεινών και γιρονδίνων (σ. 143).

Τέλη Απριλίου και αρχές Μαΐου οι συζητήσεις πήραν έναν πολύ πιο κρίσιμο χαρακτήρα. Όχι πλέον διενέξεις από το βήμα αλλά πόλεμος μέχρι εσχάτων. Κάθε μια από τις δύο πλευρές άρχισε να επιδιώκει τη νίκη μέσω εξωτερικής υποστήριξης. Οι ορεινοί ωστόσο ασχολούνταν σοβαρά, παρά τον εσωτερικό διχασμό, με τις υποθέσεις της Γαλλίας, ενώ οι γιρονδίνου ενδιαφέρονταν μόνο για την εξόντωση των αντιπάλων τους και είχαν εγκαταλείψει πλήρως το πηδάλιο του κράτους. Κατά τη διάρκεια αυτών των δύο μηνών συζητείται το θέμα του maximum.¹ Η δεξιά πτέρυγα πολέμησε το μέτρο αυτό με ύδρευση, διαμαρτυρούμενη για το ότι παραβιάζεται το δικαίωμα της ιδιοκτησίας και διακυβεύεται η ύπαρξη των ιδιοκτητών. Οι καταγγελίες αυτές είχαν σκοπό να στρέψουν τη μεσαία τάξη ενάντια στους ορεινούς. Το maximum υιοθετήθηκε (σσ. 147, 150).

Οι γιρονδίνου είχαν πάντοτε την πλειοψηφία όποτε επρόκειτο για κομματικές διενέξεις. Αυτό είχε γίνει στις συζητήσεις σχετικά με τις καταγγελίες του Marat για τις ταραχές του Μαρτίου, για τις αναφορές των διαμερισμάτων, για την επιτροπή των δώδεκα. Οι ορεινοί είχαν την πλειοψηφία στα μεγάλα ζητήματα γενικού ενδιαφέροντος, όπως ήταν το maximum, οι μέθοδοι επαναστατικής στρατολόγησης, το έκτακτο δικαστήριο, ο αναγκαστικός δανεισμός κ.λπ. (σσ. 150-151).

Κατά τη διάρκεια της συζήτησης για το maximum, ένα απόλοτο συμβάν. Όταν ο Ducos αγοράζει από το βήμα κατά του προτεινόμενου μέτρου και αντιπαραθέτει τους sans-culottes² στις μεσαιές τάξεις, ξεσπά φοβερή φασαρία σε ένα από τα δημόσια θεωρεία. Ο Guadet ζητά να μεταφερθεί η Convention στις Βερσαλλίες. Ελευφημίες από τη δεξιά πτέρυγα. Ο Levasseur ζητά να τηρηθεί ο κανονισμός, να εκκενωθεί το θεωρείο, αντίσταση της δεξιάς. Μάταια προσπαθούν οι Philippeaux,

1. Maximum - Σειρά νόμων που ψηφίστηκαν από την Convention στη διετία 1793-4 και καθόριζαν ανώτατα όρια τιμών για τα βασικά εμπορεύματα σε μια προσπάθεια να συγκρατηθεί ο πληθωρισμός και να διακοπεί η διαρκής υποτίμηση των assignats (στΜ).

2. Sans Culottes (ξυπόδητοι): έτσι ονομάζονταν οι εξεγερμένοι μάζες της Γαλλικής Επανάστασης. Στους sans culottes ανήκαν οι φτωχοί χωρικοί, οι άνεργοι και άεργοι και οι εργάτες (στΕ).

Danton, Lacroix να κάνουν τη Συνέλευση να αναλογιστεί τη θέση της και τα επιτακτικά καθήκοντά της. Μάταια ζητούν να μην παραμεληθούν τα ζωτικά συμφέροντα εξαιτίας μιας ασήμαντης αφορμής. Η οργή των γιρονδίνων έπρεπε να ξεθυμάνει. Έντονη συζήτηση, επίθεση κατά των αρχών του Παρισιού, απειλές για εκδίκηση εκ μέρους των επαρχιών. Έτσι, σήμανε ο κίνδυνος του κινδύνου για εμφύλιο πόλεμο την ίδια στιγμή που κρίνονταν συμφέροντα που προκαλούσαν αναταραχή στο λαό. Έτσι επιδιωκόταν να έρθουν σε σύγκρουση οι δύο λαϊκές τάξεις. Οι ορεινοί είναι με το μέρος της λαϊκής μάζας, στην οποία βρίσκονται τα νευρώδη μπράτσα και η δυναμική αφοσίωση (σσ. 150-153).

Οι *ταραχές* στη Vendée μετατράπηκαν σε πραγματικό εμφύλιο πόλεμο. Απαιτούνται νέες στρατολογήσεις και νέες οικονομικές δαπάνες, οι Danton, Desmoullins, Philippeaux, Couthon αναζητούν μέσα για να δημιουργήσουν πόρους. Το μόνο μέσο που υπάρχει για να αντιμετωπιστούν οι επείγουσες δαπάνες είναι η χρησιμοποίηση των εθνικών αγαθών. *Αναγκαστικό δάνειο* (πρόβλ. σ. 161 επ.) που λήφθηκε από το υστέρημα των πολιτών.

Οι γιρονδίνοι που επέκριναν τα μέτρα των ορεινών δεν αντιπρότειναν κάποιο άλλο σχέδιο. Έμειναν αδρανείς (σσ. 153 ως 163).

BRUNE

M.E.W. τ. 14, σσ. 137-140
23 και 27 Σεπτεμβρίου 1857

Brune, Guillaume-Marie-Anne, στρατάρχης της γαλλικής αυτοκρατορίας, γεννήθηκε στις 13 Μαρτίου 1763 στο Brives-la-Gaillard, πέθανε στις 2 Αυγούστου 1815 στην Αδινιόν. Ο πατέρας του τον έστειλε στο Παρίσι για να σπουδάσει νομικά, αλλά, αφού άφησε το πανεπιστήμιο, οικονομικές δυσκολίες τον ανάγκασαν να γίνει τυπογράφος. Αφού ξέσπασε η επανάσταση, εξέδιδε με τους Gautier και Jourgniac de Saint-Méard το «Journal général de la Cour et de la Ville».¹ Προσχώρησε σύντομα στο κόμμα της επανάστασης, μπήκε στην εθνοφρουρά και έγινε ένθερμο μέλος του όμιλου των κορδελιέρων.² Το ψηλό ανάστημά, το πολεμικό παρουσιαστικό και ο σφοδρός πατριωτισμός

1. Journal général de la Cour et de la Ville: εφημερίδα των αριστοκρατών που εκδιδόταν στο Παρίσι από τις 15 Σεπτεμβρίου 1789 ως και τις 10 Αυγούστου 1792. Ο Brune ήταν συντάκτης της εφημερίδας ως τις 30 Οκτωβρίου 1789 (στίβ).

2. Όμιλος των κορδελιέρων - πολιτικός λαϊκός όμιλος που ιδρύθηκε το 1790. Ο όμιλος, του οποίου η επίσημη επωνυμία ήταν «Εταιρεία των φίλων των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη», πήρε το όνομά του από το πρώην μοναστήρι γραγκοκανών στο οποίο γίνονταν οι συνεδριάσεις του. Παιξε σημαντικό ρόλο στην τότε πολιτική ζωή της Γαλλίας δίπλα στον όμιλο των γιακωδίνων. Ο όμιλος των κορδελιέρων συγγέντρωνε αρχικά εκπαιδευμένους πολλών τάσεων της επαναστατικής αστικής τάξης και της μικροαστικής τάξης, οι οποίοι σχημάτισαν αργότερα τη δεξιά (δαντονικοί) και την αριστερή πτέρυγα (εμπειρικοί) των γιακωδίνων. Με την εξάπλωση της επανάστασης, τα αριστερά στοιχεία κυριάρχησαν στον όμιλο. Στη διάρκεια της επαναστατικής-δημοκρατικής δικτατορίας των γιακωδίνων που άρχισε στις 2 Ιουνίου 1793, ο όμιλος στήριζε τους εμπειρικούς και είχε δράση μέχρι την εξόντωση των τελευταίων το Μάρτιο του 1794.

του τον έκαναν έναν από τους στρατιωτικούς ηγέτες του λαού στη διαδήλωση του 1791 στο Πεδίο του Άρεως, την οποία κατέστειλε βίαια η εθνοφρουρά του Lafayette.¹ Όταν τον έκλεισαν στη φυλακή και κυκλοφόρησε η φήμη ότι οι υποστηρικτές της Αυλής προσπαθούσαν να απαλλάξουν απ' αυτόν με βδέλυρά μέσα, ο Danton ήταν αυτός που κινήθηκε για την απελευθέρωσή του. Στην προστασία του Danton, στο κόμμα του οποίου έγινε εξέχον μέλος, χρωστούσε την στρατιωτική προαγωγή του κατά τη διάρκεια των περίφημων ημερών του Σεπτεμβρίου του 1792² όπως και τον ξαφνικό προδίδασμό του στο βαθμό του συνταγματάρχη και υλασπιστή στρατηγού στις 12 Οκτωβρίου 1792. Υπηρετήσε υπό τον Dumouriez στο Βέλγιο, στάλθηκε να αντιμετωπίσει τους συνασπισμένους του Calvados, οι οποίοι με επικεφαλής τον στρατηγό Puisaye βάδιζαν ενάντια στο Παρίσι, και τους νίκησε χωρίς μεγάλη δυσκολία. Μετά από αυτό ονομάστηκε ταξιαρχος και πήρε μέρος στη μάχη του Hondschoote.³ Η επιτροπή εθνικής σωτηρίας τού ανέθεσε να καταπνίξει τα επαναστατικά κινήματα στη Gironde, πράγμα που έκανε με εξαιρετική σκληρότητα.⁴

Κορδελιέροι ονομάζονταν στη διάρκεια της επανάστασης και στα επόμενα χρόνια οι επαναστάτες που ανήκαν στην αριστερή πτέρυγα των γιανουβίνων ή ήταν προσκείμενοι σ' αυτή (στΓΕ).

1. Επικεφαλής της αντιβασιλικής διαδήλωσης τεχνιτών και εργατών του Παρισιού, που έγινε στις 17 Ιουλίου 1791 στο πεδίο του Άρεως, ήταν οι ηγέτες του ομίλου των κορδελιέρων. Οι διαδηλωτές απαιτούσαν από τη νομοθετική Συνέλευση την καθάρωση του βασιλείου και διαλύθηκαν από το στρατό και τάγματα εθνοφρουράς υπό τον Lafayette. Στις 17 Ιουλίου 1791 έγινε εμφανές το σαθρό χάσμα που υπήρχε ανάμεσα στις λαϊκές μάζες και την επαναστατική αστική τάξη από τη μια και τους βασιλόφρονες αστούς που είχαν περάσει με την πλευρά της αντιπανάστασης από την άλλη (στΓΕ).

2. Από τις 2 ως τις 5 Σεπτεμβρίου 1792 έγιναν στο Παρίσι λαϊκές ταριχές που οφείλονταν στην επίθεση των στρατευμάτων της ξένης επέμβασης και τη δραστηριοποίηση των επαναστατικών δυνάμεων. Οι κάτοικοι του Παρισιού μήκαν στις φυλακές και οργάνωσαν αυτοσχέδια λαϊκά δικαστήρια για την καταδίκαση των επαναστατών που είχαν συλληφθεί· πολλοί από αυτούς εκτελέστηκαν (στΓΕ).

3. Στη μάχη του Hondschoote (Βόρεια Γαλλία), που έγινε από τις 6 ως τις 8 Σεπτεμβρίου 1793 στη διάρκεια του σκληρού αγώνα της επαναστατικής Γαλλίας ενάντια στα στρατεύματα της πρώτης αντι-γαλλικής Συμμαχίας των ευρωπαϊκών κρατών, οι Γάλλοι νίκησαν τα συμμαχικά στρατεύματα της Αγγλίας, της Ολλανδίας, της Αυστρίας και του Αννόβερον (στΓΕ).

4. Οι επαναστατικές ταραχές στο νομό Gironde και τα επεισόδια στο νομό Calvados και σε άλλους νομούς της δυτικής, νοτιοδυτικής και νοτιοανα-

Μετά τη σύλληψη του Danton όλοι περίμεναν ότι θα απεύσει να απελευθερώσει το φίλο και προστάτη του, αλλά αυτός έξυπνα κρατήθηκε σε απόσταση τις πρώτες στιγμές του κινδύνου και κατάφερε να δγει σώος και αβλαβής από την εποχή της τρομοκρατίας. Μετά την 9η Θεομυδού συνδέθηκε και πάλι με τους τότε νικητές δαντονικούς¹ και ακολούθησε τον Fréçon στη Μασσαλία και την Αδινιόν. Στις 13 Βαντεμιέρ (5 Οκτωβρίου 1795) πολέμησε ως στρατηγός υπό τις διαταγές του Βοναπάρτη ενάντια στις εξεγερμένες sections του Παρισιού.² Αφού βοήθησε το Διευθυντήριο να καταστείλει τη συνωμοσία στο στρατόπεδο της Grenelle (9 Σεπτεμβρίου 1796),³ εντάχθηκε στην ιτα-

πολικής Γαλλίας υποκινήθηκαν το καλοκαίρι του 1793 από τους γιρονδίνους, το κόμμα της εμπορικής και διοικητικής αστικής τάξης που είχε συμμαχήσει με τα φιλοβασιλικά επαναστατικά στοιχεία. Οι γιρονδικοί στρέφονταν ενάντια στην κυβέρνηση των γιανουβίνων και τις επαναστατισμένες μάζες που τη στήριζαν, έχοντας ως έστιάσμα τον αγώνα την προστασία του δικαιώματος των νομών για αυτονομία και ομοσπονδιακή οργάνωση. Το φθινόπωρο του 1793, τα δημοκρατικά στρατεύματα κατέστειλαν το κίνημα των γιρονδίνων για ομοσπονδιακή οργάνωση (στΓΕ).

Επιτροπή εθνικής σωτηρίας (Comité du salut publique) - κεντρικό όργανο της επαναστατικής κυβέρνησης της γαλλικής Δημοκρατίας· συστάθηκε τον Απρίλιο του 1793. Στη διάρκεια της δικτατορίας των γιανουβίνων (2 Ιουνίου 1793-27 Ιουλίου 1794), η Επιτροπή ελάττωε έναν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στον αγώνα ενάντια στις επαναστατικές δυνάμεις του εσωτερικού και του εξωτερικού και στην εκπλήρωση των καθηκόντων της αστικής επανάστασης σε λαϊκή κατεύθυνση. Μετά την επαναστατική ανατρεπτική κίνηση της 9ης Θεομυδού (27 Ιουλίου 1794) η Επιτροπή έχασε την ηγετική της θέση· διαλύθηκε τον Οκτώβριο του 1795 (στΓΕ).

1. Στην ανατρεπτική κίνηση της 9ης Θεομυδού (27 Ιουλίου 1794) συμμετείχαν ενεργά, ανάμεσα σε άλλα επαναστατικά στοιχεία, και μέλη της ομάδας των δαντονικών που είχαν απορρίψει μετά την εκτέλεση του Danton και των ομοϊδεατών του. Τα μέλη της ομάδας αυτής ήταν εκφραστές της λεγόμενης νέας αστικής τάξης που αναπτύχθηκε στα χρόνια της επανάστασης (στΓΕ).

2. Τη 12η και τη 13η Βαντεμιέρ (4 και 5 Οκτωβρίου 1795), τα κεντρονητικά στρατεύματα με επικεφαλής τον Ναπολέοντα, που την εποχή εκείνη ήταν ακόμη στρατηγός, κατέπνιξαν μια φιλοβασιλική εξέγερση που έγινε στο Παρίσι (στΓΕ).

Η εξέγερση υλοποιήθηκε από ορισμένες sections (διαμερίσματα) του Παρισιού. Οι sections καταργήθηκαν λίγες μέρες αργότερα, με διάταγμα της 19ης Βαντεμιέρ (στΜ).

3. Συνωμοσία στο στρατόπεδο της Grenelle - εξέγερση μιας ομάδας babouvistes (οπαδών του εξέχοντος ορισπιστή κομμουνιστή Babeuf ο οποίος επιδίωξε την επαναστατική ανατροπή της κρατούσας τάξης, την κατάργηση της ατο-

λική στρατιά στη μεραρχία του Masséna και διακρίθηκε σε ολόκληρη την εκστρατεία για τη μεγάλη τόλμη του. Ο Βοναπάρτης, που ήθελε να κερδίσει την εύνοια των αρχηγών των κορδελιέρων, απέδωσε ένα μέρος των επιτυχιών του στο Rivoli στις προσπάθειες του Brune, τον ονόμασε στο πεδίο της μάχης μέραρχο και προέτρεψε το Διευθυντήριο να τον τοποθετήσει διοικητή στη δεύτερη μεραρχία της ιταλικής στρατιάς, θέση που είχε μείνει κενή μετά την αναχώρηση του Augereau για το Παρίσι.

Μετά την ειρήνη του Campoformio¹ το Διευθυντήριο του ανέθεσε να κερδίσει πρώτα την εμπιστοσύνη των Ελβετών, να διχάσει έπειτα τις συνελύσεις τους και, τέλος, αφού συγκεντρωθεί στρατός για το σκοπό αυτό, να επιτεθεί στο καντόνι της Βέρνης και να αρπάξει τον κρατικό θησαυρό. Ο Brune ξέχασε να κάνει απογραφή της ληστείας. Πάλι μέσω χειρισμών που είχαν περισσότερο διπλωματικό παρά στρατιωτικό χαρακτήρα ανάγκασε τον Κάρολο Εμμανουήλ, βασιλιά της Σαρδη-

μικής ιδιοκτησίας και τη δημιουργία κοινοκτημοσύνης) το φθινόπωρο του 1796 στο στρατόπεδο της Grenelle, ενός διαμερίσματος του Παρισιού. Μετά τη σύλληψη του Babeuf και των στενότερων συνεργατών του το Μάιο του 1796, οι babouvistes επιχείρησαν να απελευθερώσουν τους φυλακισμένους και να υποκινήσουν μια εξέγερση στο στρατόπεδο της Grenelle. Όπου είχαν κάνει επαναστατική προπαγάνδα ανάμεσα στους στρατιώτες με σύνθημα την ανατροπή του Διευθυντηρίου και την επαναφορά του γιανκοβίνικου συντάγματος του 1793. Η εξέγερση των babouvistes κατεστάλη με εξαιρετική αγριότητα.

Διευθυντήριο - ανώτατο κυβερνητικό όργανο στη Γαλλία που αποτελείτο από πέντε μέλη - κάθε χρόνο άλλαζε ένα μέλος του Διευθυντηρίου με εκλογές. Το Διευθυντήριο προβλεπόταν από το σύνταγμα του 1795 που τέθηκε σε ισχύ μετά την ανατροπή των γιανκοβίνων. Το Διευθυντήριο έμεινε στην εξουσία μέχρι το πραξικόπημα του Ναπολέοντα (18η Μπρυμαίρ 1799), άσκησε τρομοκρατία ενάντια στις δημοκρατικές δυνάμεις και εκπροσώπησε τα συμφέροντα της μεγαλοαστικής τάξης (στΓΕ).

1. Με την ειρήνη του Campoformio τερατιάστηκε στις 17 Οκτωβρίου 1797 ο πόλεμος ανάμεσα στη Γαλλία και την Αυστρία, η οποία συμμετείχε στην πρώτη αντι-γαλλική Συμμαχία. Με τη συνθήκη ειρήνης παραχωρήθηκαν στη Γαλλία το Βέλγιο, τα Ιόνια Νησιά και ένα μέρος της Αλβανίας. Η Αυστρία ανέλαβε την υποχρέωση να υποστηρίξει την παραχώρηση της αριστερής όχθης του Ρήνου στη Γαλλία και παρατήθηκε από τις κτήσεις της Άλπιν Ιταλία. Οι κτήσεις αυτές προσαρτήθηκαν στην Εντεύθεν των Άλπεων Δημοκρατία την οποία ίδρυσε ο Ναπολέοντας το καλοκαίρι του 1797 στα εδάφη που είχε κατακτήσει στη Β. Ιταλία. Στην Αυστρία παραχωρήθηκε ένα μέρος του εδάφους της Δημοκρατίας της Βενετίας, η Ιστρία και η Δαλματία (στΓΕ).

νίας, που ήταν καθαρά σύμμαχος των Γάλλων, να του παραδώσει το κάστρο του Τορίνου (3 Ιουλίου 1798). Η εκστρατεία της Βατανία,¹ που κράτησε περίπου 2 μήνες, ήταν το μεγάλο γεγονός της στρατιωτικής σταδιοδρομίας του Brune. Σ' αυτή την εκστρατεία κατατρόπωσε τις συνασπισμένες αγγλικές και ρωσικές δυνάμεις υπό το δούκα της York, ο οποίος αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει και υποχρεώθηκε να παραδώσει όλους τους Γάλλους αιχμαλώτους που είχαν συλλάβει οι Άγγλοι από την αρχή του πολέμου ενάντια στους γιανκοβίνους. Μετά το πραξικόπημα της 18ης Μπρυμαίρ ο Βοναπάρτης ανακήρυξε τον Brune μέλος του Συμβουλίου επικρατείας που μόλις είχε ιδρυθεί και τον έστειλε στη συνέχεια ενάντια στους βασιλόφρονες της Βρετανίας. Το 1800 ο Brune στάλθηκε στην ιταλική στρατιά, κατέλαβε τρία εχθρικά στρατόπεδα που βρίσκονταν στο Βόλτα, απώθησε τον εχθρό πίσω από τον ποταμό και άρχισε την προετοιμασία για να περάσει αμέσως απέναντι. Σύμφωνα με τις διαταγές του η διάβαση έπρεπε να γίνει σε δύο σημεία: η δεξιά πτέρυγα υπό το στρατηγό Dupont έπρεπε να περάσει ανάμεσα σ' ένα μύλο στην όχθη του Βόλτα και το χωριό Pozzolo. Η αριστερή πτέρυγα υπό τον ίδιο τον Brune στο Monbazou. Όταν το δεύτερο τμήμα της επιχείρησης συνάντησε δυσκολίες, ο Brune έδωσε διαταγή να αναβληθεί η εκτέλεση για 24 ώρες, παρόλο που η δεξιά πτέρυγα, που είχε προχίσει σε άλλο σημείο τη διάβαση, πολεμούσε ήδη με τις κατά πολύ ανώτερες αυστριακές δυνάμεις. Στις προσπάθειες του στρατηγού Dupont και μόνο οφειλόταν το ότι η δεξιά πτέρυγα δεν διαλύ-

1. Εκστρατεία της Βατανία - οι νικηφόρες επιχειρήσεις των γαλλικών και ολλανδικών στρατευμάτων με επικεφαλής το στρατηγό Brune κατά του αγγλορωσικού στρατού που είχε κάνει απόβαση στην Ολλανδία στη διάρκεια του πολέμου της Γαλλίας ενάντια στη δεύτερη Συμμαχία των ευρωπαϊκών κρατών (Αύγουστος-Οκτώβριος 1799). Στόχος της αγγλορωσικής εκστρατείας ήταν η εκδίωξη των Γάλλων από την Ολλανδία - η οποία μετά την κατάληψη της από τους Γάλλους και την ίδρυση της δημοκρατίας-φάντασμα της Βατανία θεωρείτο ανεξάρτητο από τη Γαλλία κράτος-, η επαναφορά του προεπαναστατικού μοναρχικού καθεστώτος στη χώρα αυτή και η αρπαγή του ολλανδικού στόλου. Τα στρατεύματα του Brune νίκησαν όμως το συμμαχικό στρατό υπό το δούκα της York, ο οποίος αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει και υπέγραψε στις 18 Οκτωβρίου 1799 τη συνθήκη του Alkmar. Με τη συνθήκη αυτή υποχρεώθηκε να παραδώσει 8.000 Γάλλους και Ολλανδούς αιχμαλώτους και να αποσύρει τα στρατεύματά του από την Ολλανδία (στΓΕ).

θηκε ούτε αιχμαλωτίστηκε. πράγμα που θα έθετε σε κίνδυνο ολόκληρη την εκστρατεία. Αυτή η αποτυχία είχε ως αποτέλεσμα την ανάκληση του Brune στο Παρίσι.

Από το 1802 μέχρι το 1804 παρουσίαζε μια θλιβερή εικόνα ως πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη, διότι τα διπλωματικά του ταλέντα δεν υποστηρίζονταν όπως στην Ελλάδα και το Πεδεμόντιο από ξιφολόγχες. Όταν επέστρεψε στο Παρίσι το Δεκέμβριο του 1804, ο Ναπολέοντας τον προήγαγε σε στρατάρχη προτιμώντας τον από στρατηγούς όπως ο Lecourbe. Αφού διοίκησε για ένα διάστημα το στρατόπεδο της Βουλώνης,¹ στάλθηκε το 1807 στο Αμβούργο ως κυβερνήτης των χανσεατικών πόλεων και διοικητής των εφεδρειών της μεγάλης στρατιάς. Με αυτή την ιδιότητα υποστήριξε ενεργά τον Βουργιενπε στην υπεξαίρεσή του. Για να ρυθμιστούν ορισμένα αμφισβητούμενα σημεία μιας συμφωνίας ανακωχής που είχε συναφθεί με τη Σουηδία στο Schlatow, είχε μια μακρά προσωπική συνομιλία με το βασιλιά Γουστάβο, ο οποίος ουσιαστικά τον πρότεινε να προδώσει τον ενεργήτη του. Ο τρόπος με τον οποίο απέκρουσε αυτή την πρόταση κίνησε υποψίες στον Ναπολέοντα, ο οποίος οργίστηκε πολύ όταν ο Brune στο κείμενο μιας συμφωνίας για την παράδοση της νήσου Rügen στους Γάλλους ανέφερε ως συμβαλλόμενα μέρη μόνο το γαλλικό και το σουηδικό στρατό χωρίς την παραμικρή μνεία της αυτού «αυτοκρατορικής και βασιλικής μεγαλειότητος». Ο Brune ανακλήθηκε άμεσα με μια επιστολή του Berthier, ο οποίος έγραψε κατά ρητή διαταγή του Ναπολέοντα «ότι τέτοιο σκάνδαλο είχε να γίνει από την εποχή του Pharamond».²

Επιστρέφοντας στη Γαλλία αποσύρθηκε από τη δημόσια

ζωή. Το 1814 επιδοκίμασε το διάταγμα της γερουσίας³ και έλαθε από τον Λουδοβίκο ΙΣΤ΄ το σταυρό του Αγ. Λουδοβίκου. Κατά τη διάρκεια των εκατό ημερών² έγινε ξανά δοναπαρτικός και ανέλαβε τη διοίκηση ενός σώματος ανιχνευτών στο Var, όπου αντιμετώπισε τους βασιλικούς το ίδιο σκληρά όπως τότε που ήταν γιακωβίνος. Μετά τη μάχη του Βατερλώ³ τάχθηκε υπέρ του βασιλιά. Ταξιδεύοντας από την Τουλόν στο Παρίσι έφτασε στις 2 Αυγούστου στην Αθινιόν, ενώ η πόλη είχε παραδοθεί σε σφαγές και πυρπολήσεις που έκανε ο φιλοβασιλικός όχλος και κράτησαν 14 μέρες. Τον αναγνώρισαν και τον πυροβόλησαν. Ο όχλος πήρε το σώμα του, το έσυρε στους δρόμους και το πέταξε στο Ροδανό. «Ο Brune, ο Masséna, ο Augereau και πολλοί άλλοι», είπε ο Ναπολέοντας όταν βρισκόταν στην Αγ. Ελένη, «ήταν αδιάτακτοι ληστές». Για τις στρατιωτικές του ικανότητες επισήμανε: «Ο Brune προσέφερε κάποιες υπηρεσίες, αλλά σε γενικές γραμμές ήταν μάλλον général de tribune⁴ παρά πολεμιστής που ενέπνεε το φόβο». Το 1841 του έστησαν μνημείο στη γενέτειρά του.

1. Μετά την είσοδο των στρατευμάτων της έκτης Συμμαχίας στο Παρίσι, η γαλλική Γερουσία εξέδωσε στις 31 Μαρτίου διάταγμα με το οποίο κήρυξε την έκπτωση του Ναπολέοντα Α' και την παλινόρθωση της δυναστείας των Βουργιδών στη Γαλλία (στΓΕ).

2. Εκατό μέρες - διάστημα της παροδικής παλινόρθωσης της αυτοκρατορίας του Ναπολέοντα από τη στιγμή της επιστροφής του στο Παρίσι (20 Μαρτίου 1815) από το νησί Έλβα, όπου είχε εξοριστεί, έως τη νέα απομάκρυνσή του, στις 22 Ιουνίου του ίδιου χρόνου, μετά την ήττα στο Βατερλώ (στΓΕ).

3. Στο Βατερλώ (Belle-Alliance) του Βελγίου ηττήθηκε ο Ναπολέοντας στις 18 Ιουνίου 1815 από τα αγγλοολλανδικά στρατεύματα υπό τον Wellington και τον πρωσικό στρατό υπό τον Blücher. Η μάχη έκρινε την τύχη της εκστρατείας του 1815 και οδήγησε στην οριστική νίκη της έβδομης Συμμαχίας κατά του Ναπολέοντα (Αγγλία, Ρωσία, Αυστρία, Πρωσία, Σουηδία, Ισπανία και άλλα κράτη) και την πτώση του Ναπολέοντα. Η νίκη των Συμμάχων στο Βατερλώ οφειλόταν κυρίως στη σταθερότητα του αγγλικού πεζικού που έπρεπε να αντιμετωπίσει τις πολυάριθμες επιθέσεις του στρατού του Ναπολέοντα όπως και στην έγκαιρη άφιξη των Πρώσων Συμμάχων υπό τον Blücher που έσπευσαν σε βοήθεια των αγγλοολλανδικών στρατευμάτων (στΓΕ).

4. Στρατηγός του Βήματος (στΓΕ).

1. Στρατόπεδο της Βουλώνης - από το 1803 ως το 1805, ο Ναπολέοντας Α' συγκέντρωσε στη Βουλώνη στρατό απόδρασης που αποτελείτο από 12.000 άνδρες, προκειμένου να επιτεθεί στην Αγγλία. Η ήττα του γαλλικού στόλου στη ναυμαχία του Τραφαλγκάρ και η δημιουργία της τρίτης ευρωπαϊκής Συμμαχίας στην οποία συμμετείχαν η Ρωσία, η Αυστρία και η Πρωσία (1805) ανάγκασαν τον Ναπολέοντα να εγκαταλείψει το σχέδιό του (στΓΕ).

2. Pharamond - μυθικό πρόσωπο. Κατά τις σχετικές παραδόσεις ήταν Γαλάτης ηγέτης και η δράση του τοποθετείται τον 5ο αιώνα (στΜ).

BERTHIER

M.E.W. τ. 14, σσ. 91-94

15 Σεπτεμβρίου 1857

Berthier, Louis-Alexandre, στρατάρχης της Γαλλίας, ηγεμόνας και δούκας του Neuchâtel και του Valengin, ηγεμόνας του Wa-gram, γεννήθηκε στις 20 Νοεμβρίου 1753 στις Βερσαλλίες, φονεύθηκε την 1η Ιουνίου 1815 στη Bamberg. Πήρε στρατιωτική διαπαιδαγώγηση από τον πατέρα του που ήταν επικεφαλής του σώματος των τοπογράφων επί Λουδοβίκου ΙΣΤ'. Από τη βιαιδική τοπογραφική διεύθυνση, πέρασε γρήγορα στην ενεργό υπηρεσία πρώτα ως υπολοχαγός στο επιτελείο και στη συνέχεια ως λοχαγός των δραγώνων. Κατά τη διάρκεια του πολέμου για την αμερικανική ανεξαρτησία¹ υπηρετούσε υπό τις διαταγές του Lafayette. Το 1789, ο Λουδοβίκος ΙΣΤ' τον ονόμασε ταγματάρχη της εθνοφρουράς των Βερσαλλιών και στις 5 και 6 Οκτωβρίου 1789 όπως και στις 19 Φεβρουαρίου 1791²

1. *Αμερικανική επανάσταση* - ο επαναστατικός πόλεμος ανεξαρτησίας που έκαναν οι δεκατρείς αγγλικές αποικίες της Βόρειας Αμερικής για την ατελειθέρωση και την ανεξαρτησία τους (1775-1783). Η εξέγερση των αγγλικών αποικιών της Βόρειας Αμερικής ενάντια στην αγγλική κυριαρχία ξεκίνησε από την επιδίωξη του αναπτυσσόμενου αμερικανικού έθνους για αυτονομία και κατάργηση των φραγμών που είχαν δημιουργηθεί από την αγγλική αποικιοκρατία και εμπόδιζαν την ανάπτυξη του καπιταλισμού στην Αμερική. Η εξέγερση είχε χαρακτήρα αστικής επανάστασης. Με τη νίκη των Βορειοαμερικανών σχηματίστηκε ένα ανεξάρτητο οστικό κράτος - οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (στΓΕ).

2. Στις 5 και 6 Οκτωβρίου 1789 οι λαϊκές μάζες που κατευθύνθηκαν από το Παρίσι στις Βερσαλλίες επέδωκαν μετά από αιματηρές συγκρούσεις με τη βιαιδική φρουρά την επιστροφή του Λουδοβίκου ΙΣΤ' στο Παρίσι, ματαιώνοντας κατ' αυτό τον τρόπο την αντεπαναστατική συνωμοσία κατά της εθνοσυνέ-

προσέφερε μεγάλες υπηρεσίες στη βασιλική οικογένεια. Διέκρινε ωστόσο ότι η Επανάσταση παρείχε μεγάλες δυνατότητες σε στρατιωτικά ταλέντα και έτσι τον θρυσκουσε επιτελάρχη υπό τους Lafayette, Luckner και Custine. Στη διάρκεια της τρομοκρατίας απέφυγε να κινήσει υποψίες επιδεικνύοντας ζήλο στον πόλεμο της Vendée.¹ Η τόλμη που έδειξε στην υπεράσπιση του Saumur στις 12 Ιουνίου 1793 του εξασφάλισε μια τιμητική μνεία στις αναφορές των επιτρόπων της Convention. Μετά την 9η Θερμιδός² τοποθετήθηκε επιτελάρχη του Kellermann και επιμένοντας στο να ενισχυθεί από το γαλλικό στρατό η γραμμή του Borghetto συνέβαλε στο να αναχαιτιστεί η προέλαση του αντιπάλου. Έτσι, η φήμη του ως επιτελάρχη είχε ήδη εδραιωθεί πριν τον επιλέξει ο Βοναπάρτης για τη θέση αυτή. Αποδείχτηκε και καλός μάραρχος στις μάχες του Mondovi (22 Απριλίου 1796), του Lodi (10 Μαΐου 1796), του Codogno (9 Μαΐου 1796) και του Rivoli (14 Ιανουαρίου 1797) στη διάρκεια της εκστρατείας του 1796/7.³

Είχε αδύνατο χαρακτήρα, αλλά ήταν σκληροτράχηλος και

λέυσης που είχε σχεδιαστεί στην Αυλή των Βερσαλλιών. Στις 19 Φεβρουαρίου 1791, ξέσπασαν λαϊκές ταραχές στο Παρίσι. Αφορμή ήταν η απόπειρα της βασιλικής οικογένειας να διαφύγει στο εξωτερικό (στΓΕ).

1. *Ο πόλεμος της Vendée* ξεκίνησε από μια αντεπαναστατική συνωμοσία κατά της γαλλικής Δημοκρατίας, η οποία εκδηλώθηκε το Μάρτιο του 1793 στη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης. Οι εξεγερμένοι ήταν κατά κύριο λόγο αγρότες, τους οποίους υποκινούσαν και καθοδηγούσαν αντεπαναστάτες κληρικοί και ευγενείς. Οι εξεγερμένοι είχαν την υποστήριξη πρακτόρων της αγγλικής κυβερνήσεως. Τον Ιούνιο του 1793, οι κάτοικοι της Vendée πολιορκήθηκαν και κατέλασαν την πόλη Saumur την οποία υπερασπίζονταν δημοκρατικά στρατεύματα. Υπέστησαν όμως αργότερα μια σειρά από ήττες. Το 1795 οι συνωμότες εξουδετερώθηκαν ωστόσο το 1799 αλλά και αργότερα έγιναν μερικές ακόμη προσπάθειες εξέγερσης στη Vendée (στΓΕ).

2. 9η Θερμιδός (27 Ιουλίου 1794) - ημέρα της ανατροπής του Ροβεσπιέρου και της δικτατορίας των γιacobίνων. Η αντεπαναστατική ανατροπική κίνηση ήταν η αρχή της πορείας που οδήγησε στην εγκαθίδρυση της στρατιωτικής δικτατορίας του Ναπολέοντα που διέκοψε βίαια τη γαλλική επανάσταση και διατήρησε μόνο τις επαναστατικές κατακτήσεις που εννοούσαν τη μεγαλοαστική τάξη (στΓΕ).

3. Πρόκειται για μια σειρά από μάχες που έγιναν στη διάρκεια της εκστρατείας του 1796/7 και στις οποίες οι Γάλλοι υπό το στρατηγό Βοναπάρτη πέτυχαν νίκες επί των συνασπισμένων δυνάμεων της Αυστρίας και του Πεδεμόντιου (Σαρδηνίας), μετά την εισβολή τους στη Βόρεια Ιταλία (στΓΕ).

δυναμικός, με ηράκλεια αντοχή που του επέτρεπε να δουλεύει οχτώ νύχτες στη σειρά. Είχε εκπληκτική μνήμη για οτιδήποτε αφορούσε λεπτομέρειες στρατιωτικών επιχειρήσεων, όπως για παράδειγμα την κίνηση των σωμάτων στρατού, τη δύναμη των στρατευμάτων, τις επιτάξεις και τη σύνθεση των ειδικών αποστολών. Ενεργούσε με τέτοια ταχύτητα, ώστε μπορούσε κανείς πάντα να στηρίζεται σ' αυτόν, τακτικός και ακριδής, έμπειρος στη μελέτη του χάρτη, είχε σε μεγάλο βαθμό την ικανότητα να διακρίνει τις ιδιομορφίες του εδάφους. Εξασκημένος στο να δίνει αναφορές σε απλή και σαφή γλώσσα για τις πιο περίπλοκες στρατιωτικές κινήσεις, είχε αρκετή εμπειρία και οξυδέρκεια για να ξέρει κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών σε ποιον έπρεπε να μεταβιβάσει τις διαταγές που έπαιρνε, επιβλέποντας ο ίδιος την εκτέλεσή τους. Ήταν ζωντανός τηλεγράφος των ανωτέρων του στο πεδίο της μάχης και ακούρατος στενογράφος τους στο γραφείο του επιτελείου. Ήταν το υπόδειγμα αξιωματικού επιτελείου για ένα στρατηγό που θέλει να ασκεί ο ίδιος όλες τις ανώτερες επιτελικές λειτουργίες. Παρ' ότι ο Berthier είχε αντιρροήσεις, ο Βοναπάρτης τον τοποθέτησε το 1798 επικεφαλής των στρατευμάτων που στάλθηκαν να καταλάβουν τη Ρώμη, να ιδρύσουν εκεί δημοκρατία και να συλλάβουν τον πάπα.¹ Αδυνατώντας να θέσει τέρμα στις λεηλασίες που έκαναν Γάλλοι στρατηγοί, επίτροποι και προμηθευτές και τη στάση που εκδηλώθηκε ανάμεσα στους Γάλλους στρατιώτες, ο Berthier άφησε τη διοίκηση του στρατού στα χέρια του Masséna και πήγε στο Μιλάνο, όπου ερωτεύτηκε την ορφιά madame Visconti. Το υπερβολικό και ελίμνο πάθος του, για το οποίο

1. Ο Βοναπάρτης και οι στρατηγοί που δρούσαν υπό τις διαταγές του προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν, με πρόσημα τη σοφία στους Ιταλούς δημοκράτες, το κίνημα ενάντια στην απολυταρχία, που είχε ενισχυθεί από την ήττα της αντι-γαλλικής Συμμαχίας, και να εγκαθιδρύσουν τη γαλλική νεοαρχία στην Ιταλία μέσω της δημιουργίας «θυγατρικών δημοκρατιών». Το Μάρτιο του 1798 το παπικό κράτος μετατράπηκε σε Ρωμαϊκή Δημοκρατία και ο πάπας Πίος ΣΤ' συνελήφθη από τους Γάλλους. Όταν όμως το 1799 τα στρατεύματα της δεύτερης συμμαχίας ενάντια στη Γαλλία εισέβησαν στην Ιταλία, οι τυπικές δημοκρατίες διαλύθηκαν και στην περιφέρεια της Ρώμης αποκαταστάθηκε η νεοαρχία του πάπα. Μετά τη νέα κατάκτηση της Ιταλίας από τους Γάλλους, ο Ναπολέωντας ανακήρυξε την παπική περιφέρεια σε τμήμα της γαλλικής αυτοκρατορίας, αφού πριν ενσωμάτωσε ένα τμήμα της παπικής επικράτειας στο τυπικά ανεξάρτητο Βασίλειο της Ιταλίας (στΓΕ).

κατά την εκστρατεία στην Αίγυπτο¹ τον αποκαλούν κοροϊδευτικά αρχηγό της faction des amoueux.² του στοίχισε το μεγαλύτερο μέρος των 40.000.000 φράγκων που του δώρισε διαδοχικά ο αυτοκρατορικός αφέντης του.

Μετά την επιστροφή του από την Αίγυπτο υποστήριξε στις 18 και 19 Μπρυμαίρ³ τις έντριγκες του Βοναπάρτη και διορίστηκε υπουργός πολέμου. Αυτή τη θέση κατείχε μέχρι τις 2 Απριλίου 1800. Κατά τη διάρκεια της δεύτερης εκστρατείας στην Ιταλία ήταν πάλι επιτελάρχης και αυτός είναι σε μεγάλο βαθμό υπεύθυνος για το ότι ο Ναπολέωντας δρέθηκε στο Marengo σε εμφανώς δύσκολη θέση, διότι έδωσε πίστη σε εσφαλμένες αναφορές για την πορεία και τη θέση του αυστριακού στρατού.⁴ Αφού μετά τη νίκη συμφώνησε την ανακωχή με το στρατηγό Μέλας, του ανατέθηκαν διάφορες διπλωματικές αποστολές και στη συνέχεια ελέστρεψε στο υπουργείο πολέμου, το οποίο κράτησε μέχρι την ανακήρυξη της αυτοκρατορίας. Από εδώ και στο εξής τίθεται απολύτως στην προσωπική υπηρεσία του αυτοκράτορα, τον οποίο συνοδεύει ως επιτελάρχης με το

1. Αιγυπτιακή εκστρατεία - εκστρατεία του γαλλικού στρατού και στόλου στην Αίγυπτο το 1798 υπό το στρατηγό Βοναπάρτη. Στόχος ήταν η ίδρυση γαλλικών αποικιών στην Εγγύς Ανατολή, η κατάκτηση της Αιγύπτου και της Συρίας, που ανήκαν τότε στην Τουρκία, και επιπλέον ο κλονισμός της αγγλικής κυριαρχίας στις Ινδίες. Ωστόσο οι επιτυχίες του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο εκμηδενίστηκαν με την καταστροφή του γαλλικού στόλου από την αγγλική μοίρα του ναυάρχου Nelson την 1η Αυγούστου 1798, με τις νίκες των ρωσοαυστριακών στρατευμάτων του Suwarrow επί των Γάλλων στη Βόρεια Ιταλία και τις επιτυχίες επιχειρήσεις της ρωσικής μοίρας του ναυάρχου Uschakow στη Μεσόγειο. Το φθινόπωρο του 1799, ο Βοναπάρτης ελέστρεψε στη Γαλλία αφήνοντας τα στρατεύματα στην Αίγυπτο. Το 1801 τα γαλλικά στρατεύματα αναγκάστηκαν από τους Άγγλους να συνθηκολογήσουν (στΓΕ).

2. Κόμμα των ερωτευμένων (στΓΕ).

3. Μπρυμαίρ - μήνας του γαλλικού δημοκρατικού ημερολογίου. Την 18η Μπρυμαίρ του έτους VIII (9 Νοεμβρίου 1799), ο Ναπολέωντας ανέστρεψε με πραξικόπημα το Διευθυντήριο και εγκαθίδρυσε δικτατορία παίρνοντας τον τίτλο του Πρώτου Υπάτου (στΓΕ).

4. Στις 14 Ιουνίου 1800, η στρατιά του Ναπολέοντα Βοναπάρτη νίκησε στη μάχη του Marengo (Βόρεια Ιταλία) τα αυστριακά στρατεύματα. Η νίκη του Marengo, όπως και οι επιτυχίες ενός άλλου τμήματος του γαλλικού στρατού κατά των Αυστριακών στη Νότια Γερμανία, συντέλεσαν στη διάλυση της δεύτερης Συμμαχίας των ευρωπαϊκών δυνάμεων κατά της Γαλλίας (Αγγλία, Αυστρία, Ρωσία, Ισπανία, Νεάπολη, Τουρκία). Ήταν η πρώτη μεγάλη νίκη του Βοναπάρτη μετά το πραξικόπημα και εδραίωσε την εξουσία του (στΓΕ).

βαθμό του συνταγματάρχη της Μεγάλης Στρατιάς¹ σε όλες τις εκστρατείες του. Ο Ναπολέοντας τον γέμισε τίτλους, αξιώματα, επιδόματα, επιχορηγήσεις και δωρεές. Στις 19 Μαΐου 1804 ανακηρύχθηκε στρατάρχης της αυτοκρατορίας, του απονεμήθηκε το μεγάλο παράσημο της Λεγεώνας της Τιμής και ονομάστηκε ανώτατος αρχικυνηγός της Γαλλίας. Στις 17 Οκτωβρίου 1805 είχε την τιμή να καθορίσει με τον Mack τους όρους της συνθηκολόγησης του Ulm.²

Από την πρωσική εκστρατεία επιστρέφει με το αξίωμα του ηγεμόνα-κυρίαρχου του Neuchâtel και του Valengin. Το 1808 έλαβε διαταγή να παντρευτεί την πριγκίπισσα Μαρία Ελισάβετ της Βαυερν-Βirkfeld, ανιψιά του βασιλιά της Βαυαρίας,³ και ανακηρύχθηκε Vicescopnétable της Γαλλίας. Το 1809 ο Ναπολέοντας τον τοποθέτησε ανώτατο διοικητή της Μεγάλης Στρατιάς που από τη Βαυαρία θα έκανε επίθεση κατά της Αυστρίας. Στις 6 Απριλίου ο Berthier κήρυξε τον πόλεμο, αλλά στις 15 Απριλίου είχε ήδη κατορθώσει να θέσει σε κίνδυνο ολόκληρη την εκστρατεία. Διαίρεσε το στρατό σε τρία μέρη. Τοποθέτησε τον Davout με τη μισή γαλλική δύναμη στο Regensburg, τον Masséna με την υπόλοιπη μισή στο Augsburg και ανάμεσά τους τοποθέτησε στο Abensberg τους Βαυαρούς, έτσι ώστε ο αρχιδούκας Κάρολος θα μπορούσε με μια ταχεία προέλαση να νικήσει και τα τρία σώματα το ένα μετά το άλλο. Η δραδύτητα των Αυστριακών και η άφιξη του Ναπολέοντα έσωσαν το γαλλικό στρατό. Υπό την επίδραση του αφέντη του ωστόσο και σε θέσεις που ταίριαζαν περισσότερο στις ικανότητές του, προσέφερε εξαιρετικές υπηρεσίες στην ίδια εκστρα-

1. Μεγάλη Στρατιά (Grande Armée) - έτσι ονομάστηκαν μετά το 1805 τα στρατεύματα του Ναπολέοντα. Στη Μεγάλη Στρατιά ανήκαν εκτός από τα γαλλικά στρατεύματα και τμήματα του στρατού των χωρών που είχαν νικηθεί από τον Ναπολέοντα (Ιταλία, Ολλανδία, Γερμανία, Πολωνία και άλλες) (στΓΕ).

2. Στις 17 Οκτωβρίου 1805, στη διάρκεια του πολέμου της τρίτης Συμμαχίας των ευρωπαϊκών δυνάμεων (Αγγλία, Αυστρία, Ρωσία, Νεάπολη) κατά της Γαλλίας του Ναπολέοντα, ο αυστριακός στρατός υπό τη διοίκηση του Mack περικινώθηκε από τα γαλλικά στρατεύματα στην περιοχή του Ulm και αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει (στΓΕ).

3. Μαξιμιλιανός-Ιουσήφ (στΓΕ).

τεία και στο μακρύ κατάλογο των τίτλων του προστέθηκε και αυτός του ηγεμόνα του Wagram.¹

Κατά τη διάρκεια της εκστρατείας στη Ρωσία απέτυχε και ως επιτελάρχης. Μετά την πυρκαγιά της Μόσχας² αποδείχθηκε ανίκανος ακόμη και στο να ερμηνεύει σωστά τις διαταγές του αφέντη του, αλλά, παρά το επίμονο αίτημά του να του επιτραπεί να επιστρέψει με το Ναπολέοντα στη Γαλλία, ο τελευταίος τον διέταξε να μείνει με το στρατό στη Ρωσία. Η στενοκεφαλιά του και οι τάσεις του για δουλειά ρουτίνας φάνηκαν ιδιαίτερα έντονα μπροστά στη συντριπτικά ανώτερη δύναμη, ενάντια στην οποία έπρεπε να πολεμήσουν οι Γάλλοι. Πιστός στις συνήθειές του, έδινε σε ένα τάγμα και, μερικές φορές, σε ένα λόχο της οπισθοφυλακής τις ίδιες διαταγές, όπως παλιά που αυτή η οπισθοφυλακή αποτελούνταν από 30.000 άνδρες. Διέτασσε συντάγματα και ταξιαρχίες να παραταχθούν σε σχηματισμούς που από καιρό είχαν πάψει να υφίστανται και, για να ικανοποιήσει την προσωπική του ανάγκη για δράση, έστελνε όλο και περισσότερους αγγελιαφόρους και εξέδιδε τη μια διαταγή μετά την άλλη. Τη διετία 1813/1814 τον βρίσκουμε πάλι στη συνηθισμένη θέση του.³

Από τη στιγμή που η γερουσία κήρυξε έκπτωτο τον Ναπολέοντα, ο Berthier απομακρύνθηκε από τον ευεργέτη του προβάλλοντας ψευδείς δικαιολογίες και πριν ακόμη την καθάρωση του Ναπολέοντα έστειλε στη γερουσία και την προσωρινή κυβέρνηση⁴ δήλωση πίστης. Έπειτα πήγε στην Compiègne επικε-

1. Ο Berthier απέκτησε τον τίτλο του ηγεμόνα του Wagram μετά τη νίκη της ναπολεόντειας στρατιάς επί των Αυστριακών στη μάχη του Wagram (5/6 Ιουλίου 1809) στη διάρκεια του πολέμου του Ναπολέοντα κατά της πέμπτης Συμμαχίας (Αυστρία, Αγγλία, Ισπανία, Πορτογαλία). Οι ηττημένοι Αυστριακοί αναγκάστηκαν τον Οκτώβριο του 1809 να συνάψουν ειρήνη με τον Ναπολέοντα με δυσμενείς όρους (στΓΕ).

2. Η πυρκαγιά της Μόσχας (15-20 Σεπτεμβρίου 1812) κατέστρεψε μεγάλα τμήματα της πόλης και ανάγκασε τα στρατεύματα του Ναπολέοντα να την εγκαταλείψουν. Επρόκειτο κατά πάσα πιθανότητα για εμπρησμό κατόπιν εντολής της ρωσικής στρατιωτικής διοίκησης της Μόσχας (στΜ).

3. Επιτελάρχης (στΓΕ).

4. Η προσωρινή κυβέρνηση της Γαλλίας υπό τον Ταλειβράνδο σχηματίστηκε από τη Γερουσία τον Απρίλιο του 1814 μετά την πανωλεθρία του στρατού του

φαλής των στραταρχών της αυτοκρατορίας για να υποδεχτεί με εξαιρετική δουλοπρέπεια τον Λουδοβίκο ΙΗ'. Στις 4 Ιουνίου 1814 ο Λουδοβίκος ΙΗ' τον ονόμασε Pair της Γαλλίας¹ και λοχαγό της νεοαναταθείσης βασιλικής φρουράς. Την ηγεμονία του Neuchâtel την παραχώρησε στο δασιλιά της Πρωσίας έναντι επιχορήγησης 34.000 φλορινιών. Μετά την επιστροφή του Ναπολέοντα από την Έλβα ακολούθησε τον Λουδοβίκο ΙΗ' στη Γάνδη. Όταν όμως έπεσε στη δυσμένεια του δασιλιά, επειδή κράτησε κρυφό απ' αυτόν ένα γράμμα που έλαβε από τον Ναπολέοντα, αποσύρθηκε στη Bamberg, όπου τον σκότωσαν την 1η Ιουνίου 1815 στο παλάτι του πεθερού του έξι μασκοφόροι πετώντας τον από το παράθυρο. Τα απομνημονεύματά του εκδόθηκαν το 1826 στο Παρίσι.

BOURRIENNE

M.E.W. τ. 14, σσ. 115-116

22 Σεπτεμβρίου 1857

Bourrienne, Louis-Antoine Fauvelet de, προσωπικός γραμματέας του Ναπολέοντα, γεννήθηκε στις 9 Ιουλίου 1769 στο Sens, πέθανε κοντά στην Caen στις 7 Φεβρουαρίου 1834. Εισήχθη το 1778 στη στρατιωτική σχολή του Brienne και φοίτησε εκεί για 6 περίπου χρόνια μαζί με τον Ναπολέοντα. Από το 1789 ως το 1792 δριέθηκε στη Βιέννη ακόλουθος της γαλλικής πρεσβείας, στη Λειψία φοιτητής διεθνούς δικαίου και σκανδιναδικών γλωσσών και στη Βαρσοβία στην αυλή των Poniatowski. Μετά την επιστροφή του στο Παρίσι συνδέθηκε και πάλι στενά με τον Ναπολέοντα, που τότε ήταν ένας φτωχός αξιωματικός χωρίς φίλους, αλλά η αποφασιστική τροπή που πήραν τα επαναστατικά γεγονότα μετά τις 20 Ιουνίου 1792,¹ τον έκανε να ξαναπαίει στη Γερμανία. Το 1795 επιστρέφοντας στο Παρίσι συνάντησε ξανά τον Ναπολέοντα, ο οποίος τον αντιμετώπισε όμως με ψυχρότητα. Αλλά, όταν απευθύνθηκε πάλι σ' αυτόν στα τέλη του 1796, κλήθηκε στο επιτελείο και ονομάστηκε αμέσως προσωπικός γραμματέας του Ναπολέοντα. Μετά τη δευτε-

Ναπολέοντα και την είσοδο των δυνάμεων των Συμμάχων στο Παρίσι. Η προσωρινή κυβέρνηση έδωσε με ευνοϊκό μάτι την παλινόρθωση της δυναστείας των Βουρβόνων (στΓΕ).

1. Pairs de France ονομάζονταν τα μέλη του ενός από τα δύο νομοθετικά σώματα που προέβλεπε η Συνταγματική Χάρτα του 1814. Οι Pairs επιλέγονταν από το δασιλιά και οι συνεδριάσεις τους ήταν μυστικές (στΜ).

1. Στις 20 Ιουνίου 1792 έγινε ένοπλη πορεία λαϊκών μαζών που εισέβαλαν στα βασιλικά ανάκτορα. Η πορεία αυτή, που είχε οργανωθεί από τους γιρονδίνους (κόμμα της μεγαλοαστικής τάξης) για να εξαναγκαστεί ο Λουδοβίκος ΙΣΤ' να ανακαλέσει την απόφασή του να παύσει την κυβέρνηση που αποτελείτο από γιρονδίνους, μετατράπηκε σε διαδήλωση κατά της βασιλικής εξουσίας και της συννομισίας της Αυλής με την ξένη επέμβαση. Η διαδήλωση ήταν ένδειξη της διάγκωσης των αντιμοναρχικών διαθέσεων των λαϊκών μαζών. Η εξέλιξη των γεγονότων οδήγησε στη λαϊκή εξέγερση της 10ης Αυγούστου 1792 με την οποία ανατράπηκε η μοναρχία και ιδρύθηκε η δημοκρατία στη Γαλλία (στΓΕ).

ρη ιταλική εκστρατεία¹ ο Bourrienne απέκτησε τον τίτλο του σύμβουλου επικρατείας, εγκαταστάθηκε στον Κεραμεικό και έγινε δεκτός στους οικογενειακούς κύκλους του Πρώτου Υπάτου. Το 1802 χρεωκόπησε με έλλειμμα 3 εκατομμυρίων ο τραπεζικός οίκος Coulon, που ήταν προμηθευτής του στρατού και στον οποίο είχε γίνει κρυφά μέτοχος ο Bourrienne εξασφαλίζοντας του την επικερδή δραστηριότητα να προμηθεύει ολόκληρο τον εξοπλισμό του ιππικού. Ο διευθυντής του οίκου εξαφανίστηκε και ο Bourrienne στάλθηκε στο Αμβούργο. Το 1806 του ανατέθηκε η εποπτεία της αυστηρής εφαρμογής του ναπολεόντειου ηπειρωτικού συστήματος² στο Αμβούργο. Καθώς τον κατηγορήσαν για υπεξαίρεση, τόσο η γερουσία του Αμβούργου, από την οποία είχε πάρει 2.000.000 φράγκα, όσο και ο τσάρος Αλέξανδρος, επειδή είχε επιβάλει χρηματική ποινή και στο συγγενή του, δούκα του Mechlenburg, ο Ναπολέοντας έστειλε μια επιτροπή για να ελέγξει τη δραστηριότητά του και τον διέταξε να επιστρέψει 1.000.000 φράγκα στο αυτοκρατορικό θησαυροφυλάκιο.

Έτσι, χρεωκοπημένος και έχοντας πέσει σε δυσμένεια, έζησε στο Παρίσι μέχρι την πτώση του Ναπολέοντα. Μετά εμφανίστηκε πάλι στο προσκήνιο, πήρε πίσω το εκατομμύριό του από τη γαλλική προσωρινή κυβέρνηση, διορίστηκε απ' αυτή γενικός διευθυντής των ταχυδρομείων. Ο Λουδοβίκος ΙΗ΄ τον απέλυσε από τη θέση αυτή, διορίστηκε ωστόσο απ' τον ίδιο ηγεμόνα αρχηγός της αστυνομίας του Παρισιού με τις πρώτες φήμες για επιστροφή του Ναπολέοντα από την Έλβα, θέση που κράτησε 8 μέρες. Καθώς ο Ναπολέοντας στο διάταγμα που εξέδωσε στις 13 Μαρτίου στη Λυών τον απέκλειε από τη γενική αμνηστία, ακολούθησε τον Λουδοβίκο ΙΗ΄ στο Βέλγιο, στάλθηκε από εκεί στο Αμβούργο και έγινε μετά την επιστροφή του στο Παρίσι σύμβουλος επικρατείας και αργότερα υπουργός. Οι οικονομικές του δυσκολίες τον ανάγκασαν να καταφύγει το 1828

στο Βέλγιο στην έπαυλή της δούκισσας του Brancas στο Fontaine l'Évêque, όχι μακριά από το Charleroy. Εδώ έγραψε, με τη βοήθεια του κυρίου de Villemarest και άλλων, «Απομνημονεύματα» (10 τόμοι, όγδοο σχήμα),¹ τα οποία εκδόθηκαν το 1829 και προκάλεσαν μεγάλη αίσθηση. Πέθανε στο τρελοκομείο.

1. Δεύτερη ιταλική εκστρατεία - εκστρατεία του Ναπολέοντα στη Βόρεια Ιταλία στη διάρκεια του πολέμου κατά της δεύτερης Συμμαχίας. Η εκστρατεία έληξε στις 14 Ιουνίου 1800 με τη νίκη του Ναπολέοντα στο Marengo (στΓΕ).

2. Ηπειρωτικός αποκλεισμός (Ηπειρωτικό σύστημα) - μετά την καταστροφή του γαλλικού στόλου από τον αγγλικό στο Τραφάλγαρ, ο Ναπολέοντας επιχείρησε να κάμψει την Αγγλία μέσω ενός οικονομικού εμπάργκο (στΓΕ).

1. «Memoires de M. de Bourrienne sur Napoléon, le Directoire, le Consulat, l'Empire et la Restauration». Paris, 1829. Το μεγαλύτερο μέρος των απομνημονευμάτων γράφτηκε κατά πάσα πιθανότητα από τον Villemarest, πρώην διπλωμάτη, επί Ναπολέοντα, ο οποίος είχε ειδικευθεί στη λογοτεχνική παραγωγή αυτού του είδους (στΓΕ).

BERNADOTTE¹

M.E.W. τ. 14, σσ. 154-156

17 Σεπτεμβρίου-15 Οκτωβρίου 1857

Bernadotte, Jean-Baptiste-Jules, στρατάρχης της γαλλικής αυτοκρατορίας, ηγεμόνας του Pontecorvo και βασιλιάς της Σουηδίας και Νορβηγίας με το όνομα Κάρολος ΙΔ΄ Ιωάννης. Γεννήθηκε στις 26 Ιανουαρίου 1764 στην Pau στο νομό Basses Pyrénées και πέθανε στις 8 Μαρτίου 1844 στα βασιλικά ανάκτορα της Στοκχόλμης. Ήταν γιος δικηγόρου και πήρε τη μόρφωση που απαιτείτο για το επάγγελμα αυτό, ωστόσο η στρατιωτική κλίση του τον έκανε να καταταγεί κρυφά το 1780 στο βασιλικό στόλο. Όταν ξέσπασε η Γαλλική Επανάσταση είχε φτάσει στο βαθμό του κελουστή. Τότε άρχισε και η γρήγορη άνοδός του. Το 1792 υπηρετούσε ήδη ως συνταγματάρχης στη στρατιά του Custine, το 1793 διοικούσε μισή ταξιαρχία, τον ίδιο χρόνο προήχθη χάρη στην υποστήριξη του Kléber σε ταξίαρχο και συνέβαλε ως μέραρχος της στρατιάς της Sambre και Maas, που διοικούσαν οι Kléber και Jourdan, στη νίκη του Fleurus στις 26 Ιουνίου 1794, στην επιτυχία στο Jülich και στη συνθηκολόγηση

1. Όταν ο Μαξ έγραψε το κείμενο για τον Bernadotte, ο Ένγκελς του έστειλε με τα γράμματα της 21ης και 22ης Σεπτεμβρίου λεπτομερέστερα στοιχεία για τη στρατιωτική δραστηριότητα του Bernadotte και ιδίως για τη συμμετοχή του στις εκστρατείες του Ναπολέοντα ενάντια στην Πρωσία το 1806 και την Αυστρία το 1809. Οι εκτιμήσεις του Ένγκελς για το ρόλο του Bernadotte σ' αυτές τις εκστρατείες υποστηρίχθηκαν σχεδόν κατά λέξη από τον Μαξ. Ο Μαξ, επειδή ενδιαφερόταν να φωτίσει όλες τις πλευρές του Bernadotte και να τον κρίνει προ πάντων ως πολιτικό και διπλωμάτη, συγγέντησε πλούσιο οιογραφικό υλικό, όπως μαρτυρούν οι σημειώσεις του από διδλογογραφικούς τόνους και ιστορικά έργα (στΓΕ).

του Maastricht.¹ Προσέφερε επίσης πολλές υπηρεσίες στην εκστρατεία του 1795/6 κατά των Αυστριακών στρατηγών Clerfayt και Kray και του αρχιδούκα Καρόλου. Όταν στις αρχές του 1797 πήρε από το Διευθυντήριο την εντολή να οδηγήσει στην ιταλική στρατιά ενισχύσεις αποτελούμενες από 20.000 άνδρες, η πρώτη του συνάντηση με τον Ναπολέοντα στην Ιταλία καθόρισε τις μελλοντικές σχέσεις τους. Παρά τη μεγαλοψυχία που τον χαρακτήριζε, ο Ναπολέοντας φθονούσε με μικροπρέπεια και δυσπιστία τη στρατιά του Ρήνου και τους στρατηγούς της. Κατάλαβε αμέσως ότι ο Bernadotte απέβλεπε σε μια ανεξάρτητη σταδιοδρομία. Ο τελευταίος, πάλι, ήταν πολύ Γασκόνος για να μην αντιληφθεί την απόσταση που υπάρχει ανάμεσα σε μια διάνοια όπως ο Ναπολέοντας και έναν προικισμένο άνθρωπο όπως ήταν ο ίδιος. Εξ ου και η αμοιβαία τους αντιπάθεια. Κατά τη διάρκεια της εισβολής στην Ίστρια² ο Bernadotte διακρίθηκε στη διάβαση του Tagliamento, όπου ήταν επικεφαλής της εμπροσθοφυλακής, και στην κατάληψη του φρούριου Gradisca στις 19 Μαρτίου 1797.

Μετά τη λεγόμενη επανάσταση της 18ης Φρουκτιδώρ³ ο Να-

1. Στη μάχη του Fleurus (Βέλγιο) στις 26 Ιουνίου 1794, οι Γάλλοι με επικεφαλής το στρατηγό Jourdan νίκησαν τον αυστριακό στρατό του δούκα του Coburg. Η πρώτη Συμμαχία των ευρωπαϊκών κρατών ενάντια στη Γαλλία δέχτηκε ένα μεγάλο πλήγμα με την ήττα αυτή. Ο επαναστατικός στρατός της Γαλλίας μπόρεσε έτσι να καταλάβει το Βέλγιο και να διεξάγει πολεμικές επιχειρήσεις στη δυτική όχθη του Ρήνου. Στις αρχές Οκτωβρίου 1794 οι Γάλλοι διέσχισαν τον Rurh και κατέλαβαν το φρούριο Jülich· στις 4 Νοεμβρίου του ίδιου χρόνου ανάγκασαν σε συνθηκολόγηση το φρούριο του Maastricht (στΓΕ).

2. Η εισβολή των γαλλικών στρατευμάτων στην Ίστρια (περιφέρεια της Βενετικής Δημοκρατίας) έγινε το 1797 με πρωτοβουλία του στρατηγού Βοναπάρτη στη διάρκεια της εκστρατείας στη Βόρεια Ιταλία ενάντια στην Αυστρία (1796/7). Μετά τη συνθήκη ειρήνης του Campoformio που υπογράφηκε ανάμεσα στη Γαλλία και την Αυστρία, ο Βοναπάρτης παραχώρησε στην Αυστρία ένα μέρος του βενετικού εδάφους, συμπεριλαμβανομένης και της Ίστριας (στΓΕ).

3. Οι 18η Φρουκτιδώρ (4 Σεπτεμβρίου 1797) κυβερνητικές δυνάμεις εισέβαλαν στην αίθουσα συνεδριάσεων του κοινοβουλίου μετά από διαταγή των μελών του Διευθυντηρίου που υποστηρίζονταν από τον Βοναπάρτη· συνέλαβαν φιλοβασιλικούς βουλευτές οι οποίοι μαζί με εμικρατές ευγενείς προετοιμάζαν μοναρχικό πραξικόπημα. Συνέπεια αυτού ήταν να αλλάξει η σύνθεση του Διευθυντηρίου και να ληφθούν μέτρα ενάντια στα φιλοβασιλικά στοιχεία. Τα

πολέοντας διέταξε τους στρατηγούς του να ζητήσουν από τις μεραρχίες τους να εκφράσουν γραπτά τη συναίνεσή τους σ' αυτό το πραξικόπημα. Ο Bernadotte όμως διαμαρτυρήθηκε αρχικά και στη συνέχεια έδειξε μεγάλη απροθυμία να συμμορφωθεί προς τη διαταγή. Τελικά, παρακάμπτοντας τον Βοναπάρτη, έστειλε μιαν αναφορά στο Διευθυντήριο, η οποία περιείχε ωστόσο το ακριβώς αντίθετο από αυτό που του είχαν ζητήσει. Ο Ναπολέοντας, που είχε πάει στο Παρίσι για να υποβάλει στην έγκριση του Διευθυντηρίου τη συνθήκη του Καπροφορτίο, επισκέφθηκε στη διάρκεια του ταξιδιού του τον Bernadotte στο επιτελείο του στο Ούντινε για να τον καλοπιάσει. Ωστόσο, την επόμενη μέρα με μια διαταγή από το Μιλάνο τού αφαίρεσε τη μισή από τη μεραρχία που διοικούσε στη στρατιά του Ρήνου και τον διέταξε να οδηγήσει την υπόλοιπη μισή πίσω στη Γαλλία. Μετά από πολλές αντιρρήσεις, συμβιβασμούς και νέες διαφωνίες, ο Bernadotte πείστηκε τελικά να αναλάβει την προεδρία στη Βιέννη. Εκεί ακολούθησε, ενεργώντας σύμφωνα με τις υποδείξεις του Ταλεϋράνδου, μια συμφιλιωτική στάση, για την οποία οι εφημερίδες του Παρισιού, επηρεασμένες από τον Βοναπάρτη και τους αδερφούς του, υποστήριξαν ότι έχει έντονες φιλοβασιλικές τάσεις. Για να υποστηρίξουν αυτές τις κατηγορίες διέδωσαν φήμες ότι ο Bernadotte είχε απαγορεύσει να αναρτηθεί η τρίχρωμη σημαία πάνω από την είσοδο του μεγάρου του καθώς και να υπάρχει η δημοκρατική κονκάρδα στα καπέλα των μελών της ακολουθίας του. Μετά από επίκληση του Διευθυντηρίου ο Bernadotte ύψωσε την τρίχρωμη σημαία που έγραφε «ελευθερία, ισότητα, αδελφοσύνη» στις 13 Απριλίου 1798, επέτειο της αντιγιακωβινικής διαδήλωσης της Βιέννης, με αποτέλεσμα να καταληφθεί το μέγαρό του από τον όγλο της Βιέννης, να καεί η σημαία και να κινδυνέψει η ζωή του. Επειδή η αυστριακή κυβέρνηση αρνήθηκε να καταβάλει την αποζημίωση που ζητήθηκε, ο Bernadotte κατέφυγε με όλο το προσωπικό της προεδρίας στο Ra-

γεγονότα της 18ης Φρουκτιδώρ ισοδυναμούσαν με πραξικόπημα και αντανάκλουν την αστάθεια του αστικού καθεστώτος την περίοδο του Διευθυντηρίου, την ταλάντευση ανάμεσα σε αριστερές θέσεις εν όψει του βασιλικού κινδύνου και σε δεξιές θέσεις εξαιτίας του φόβου για το δημοκρατικό κίνημα (σΓΕ).

stalt. Το Διευθυντήριο όμως, μετά από συμβουλή του Ναπολέοντα που είχε και ο ίδιος συντελέσει στην πρόκληση αυτού του επεισοδίου, συγκάλυψε την υπόθεση και άφησε εκτεθειμένο τον ίδιο τον εκπρόσωπό του.

Η συγγένεια του Bernadotte με την οικογένεια Βοναπάρτη -που οφειλόταν στο γάμο του τον Αύγουστο του 1798 με τη δεσποινίδα Desirée Clary, κόρη ενός εμπόρου της Μασσαλίας και κουνιάδα του Ιωσήφ Βοναπάρτη- ενίσχυσε μόνο την αντίθεσή του προς τον Ναπολέοντα. Ως διοικητής της στρατιάς επιτήρησης στον Άνω Ρήνο το 1799 απέδειξε ότι ήταν ακατάλληλος για τη θέση αυτή, έτσι ώστε επαληθεύθηκε προκαταβολικά η διαπίστωση που έκανε ο Ναπολέοντας όταν βρισκόταν στην Αγ. Ελένη ότι ο Bernadotte ήταν καλύτερος υπολογιστής παρά γενικός διοικητής. Επικεφαλής του υπουργείου πολέμου μετά την ανταρσία κατά του Διευθυντηρίου¹ στις 30 Πρεριάλ, τα στρατηγικά του σχέδια ήταν λιγότερο αξιόλογα από τις ιδιοτροπίες του με τους γιακωβίνους, των οποίων η επιρροή μεγάλωνε ξανά, πράγμα που προσπαθούσε να εκμεταλλευθεί για να αποκτήσει προσωπικά στηρίγματα στις τάξεις του στρατού. Ένα πρωί ωστόσο, στις 13 Σεπτεμβρίου 1799, είδε δημοσιευμένη στο «Moniteur» την παραίτησή του, χωρίς καν να γνωρίζει ότι την είχε υποβάλει. Τα μέλη του Διευθυντηρίου Sieyès και Roger Ducos, που είχαν συμμαχήσει με τον Ναπολέοντα, του έπαιξαν αυτό το άσχημο παιχνίδι.

1. Πρόκειται για τη λεγόμενη ανατροπή της 30ής Πρεριάλ (18 Ιουνίου 1799). Κάτω από την πίεση της διαρκώς αυξανόμενης δυσαρέσκειας, που οφειλόταν κυρίως στις στρατιωτικές ήττες των Γάλλων στη Γερμανία και την Ιταλία και στην επιδείνωση της οικονομικής και δημοσιονομικής κατάστασης της Δημοκρατίας, το Κοινοβούλιο αναγκάστηκε να κάνει αλλαγές στη σύνθεση του Διευθυντηρίου. Έτσι, απομακρύνθηκαν από το Διευθυντήριο τρία εμφανώς αντιδραστικά μέλη του (σΓΕ).

Κ. Μαρξ - Φ. Έγγελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία* (1845/46)

M.E.W. τ. 3, σσ. 161-163, 178-179, 515-518

Ο άγιος Μαξ, με το να μεταφέρει την παλιά κυριαρχία των παπάδων στη νεότερη εποχή, αντιλαμβάνεται τη νεότερη εποχή ως «την παπαδοκρατία» και, ορίζοντας στη συνέχεια την κυριαρχία των παπάδων, την οποία μετέφερε στη νεότερη εποχή, μέσα από τη διαφορά της με την παλιά μεσαιωνική κυριαρχία των παπάδων, την παρουσιάζει ως κυριαρχία των ιδεολόγων, ως «τη δασκαλοκρατία». Έτσι λοιπόν, παπαδοκρατία=ιεραρχία ως κυριαρχία του πνεύματος, δασκαλοκρατία=κυριαρχία του πνεύματος ως ιεραρχία.

Ο «Στίβνερ» πετυχαίνει αυτή την απλή μετάβαση στην παπαδοκρατία, που δεν είναι καν μετάβαση, με τρεις κοπιώδεις μεταλλαγές.

Πρώτον, «έχει» την «έννοια της παπαδοκρατίας» σε καθένα «που ζει για μια μεγάλη ιδέα, έναν καλό σκοπό» (ναι τος πάλι ο καλός σκοπός!), «μια διδαχή κ.λπ.».

Δεύτερον, ο Στίβνερ «προσκηρύσει» μέσα στο χιμαιρικό κόσμο του στην «παμπάλαια χίμαιρα του κόσμου που δεν έχει μάθει ακόμη να ζει χωρίς την παπαδοκρατία», δηλαδή «ζει και δημιουργεί για μια *Ιδέα* κ.λπ.».

Τρίτον, «αυτή είναι η κυριαρχία της Ιδέας ή η παπαδοκρατία», δηλαδή «ο Ροβεσπιέρος, π.χ.» (παραδείγματος χάριν!), «ο Σαιν-Ζυστ κ.ο.κ.» (και ούτω καθεξής!) «ήταν πέρα για πέρα παπάδες» κ.λπ. Και οι τρεις μεταλλαγές, με τις οποίες «αποκαλύπτεται», «δγαίνει στην επιφάνεια» και «καλείται» η παπαδοκρατία (όλα αυτά στη σ. 100), δεν εκφράζουν λοιπόν τίποτε περισσότερο από αυτό που ο Άγιος Μαξ μάς έχει ήδη επανειλημμένως πει και νωρίτερα, δηλαδή την κυριαρχία του πνεύ-

ματος, της ιδέας, του ιερού πάνω στη «ζωή» (ό.π.).

Από τη στιγμή, λοιπόν, που έχει προσάψει στην ιστορία την «κυριαρχία της Ιδέας ή την παπαδοκρατία», ο Άγιος Μαξ δεν έχει φυσικά καμιά δυσκολία να ξαναβρίσκει παντού σ' ολόκληρη τη μέχρι τώρα ιστορία «την παπαδοκρατία», να παρουσιάζει «τον Ροβεσπιέρο, π.χ., τον Σαιν-Ζυστ κ.ο.κ.» ως παπάδες και να τους ταυτίζει με τον Ιννοκέντιο Γ' και το Γρηγόριο Ζ', έτσι ώστε κάθε μοναδικότητα να εξαφανίζεται μπροστά στο Μοναδικό. Ουσιαστικά όλοι αυτοί δεν είναι παρά μόνο διαφορετικά ονόματα, διαφορετικές μεταμφιέσεις ενός προσώπου, «της» παπαδοκρατίας, η οποία δημιούργησε όλη την ιστορία από τις απαρχές του χριστιανισμού. Ο Άγιος Μαξ μάς δίνει αμέσως ένα εντυπωσιακό παράδειγμα με «τον Ροβεσπιέρο, π.χ., τον Σαιν-Ζυστ κ.ο.κ.» για το πώς μ' αυτό το είδος ιστορικής θεώρησης «όλες οι αγελάδες γίνονται γκορίζες» με το να «καταργούνται» όλες οι ιστορικές διαφορές και να «διαλύονται» καταλήγοντας στην «έννοια της παπαδοκρατίας». Εδώ μας αναφέρει αρχικά τον Ροβεσπιέρο ως «παράδειγμα» για τον Σαιν-Ζυστ και τον Σαιν-Ζυστ ως «και ούτω καθεξής» του Ροβεσπιέρου. Και αμέσως μετά λέει: «Σ' αυτούς τους εκπροσώπους ιερών συμφερόντων αντιπαρατίθεται ένας κόσμος αμέτρητων "προσωπικών" εγκόσμιων συμφερόντων». Ποιος είχε αντιπαρατεθεί σ' αυτούς; Οι Γιρονδίνιοι και οι Θερμιδοριανοί¹ που κατηγορούσαν διαρκώς αυτούς τους πραγματικούς εκπροσώπους των ελκαστατικών δυνάμεων - δηλαδή της μόνης πραγματικής επαναστατικής τάξης, της «αναρίθμητης» μάζας -(ύλεπε «Mémoires του R. Levasseur» π.χ., «κ.ο.κ.», «δηλ.» Nougaret, «Ιστ[ορία] των φυλακίων» - Barrère - «Deux amis de

1. Γιρονδίνιοι - μέλη του κόμματος της δίομιχμητικής και εμπορικής αστικής τάξης, η οποία έβλεπε προς το συμφέρισμό με τη μοναρχία: ονομάστηκαν έτσι διότι οι ηγέτες τους είχαν εκλεγεί στο νομό Γιρονδε.

Θερμιδοριανοί - μέλη του αντελκαστατικού μεγάλκαστικού κόμματος που ανέτρεφε τον Ροβεσπιέρο στις 9 Θερμιδόρ του έτους II (27 Ιουλίου 1794) (στ'Ε).

la liberté¹ (et du commerce)² - Montgaillard. «Ιστ[ορία] της Γαλλίας» - Madame Roland. «Appel à la posterité³» - «Mémoires» του J.B. Lounet - ακόμη και τα αηδιαστικά «Essais historiques» του Beaulieu κ.λπ., κ.λπ., όπως και όλα τα πρακτικά του «Επαναστατικού Δικαστηρίου» «κ.ο.κ.» ότι θίγουν τα «άγια συμφέροντα», το σύνταγμα, την ελευθερία, την ισότητα, τα ανθρώπινα δικαιώματα, τους δημοκρατικούς θεσμούς (Republikanismus), το δίκαιο, τη sainte propriété,⁴ «π.χ.» διάκριση εξουσιών, ανθρωπισμό, ηθική, μέτρο, «κ.λπ.». Σ' αυτούς αντιπαρατάσσονταν όλοι οι παπάδες, οι οποίοι τους κατηγορούσαν ότι θίγουν όλα τα κύρια και δευτερεύοντα μέρη της θρησκευτικής και ηθικής κατήχησης (βλέπε «π.χ.» Histoire du clergé de France pendant la Révolution par M.R., Paris, librairie catholique «κ.λπ.»)⁵. Την αστική ιστορική ερμηνεία, σύμφωνα με την οποία στη διάρκεια της règne de la terreur⁶ «ο Ροβεσπιέρος, π.χ., ο Σαιν-Ζυστ κ.ο.κ.» έκοβαν τα κεφάλια των honnêtes gens⁷ (βλέπε «π.χ.» τα αναρίθμητα γραπτά του αφελούς κυρίου Peltier, την «Conspiration de Robespierre» του Montjoie «κ.ο.κ.»),⁸ εκφράζει ο Άγιος Μαξ με την ακόλουθη μεταλλαγή: «Οι επαναστάτες παπάδες ή δάσκαλοι έκοβαν το λαιμό των ανθρώπων επειδή υπηρετούσαν τον άνθρωπο». Και μ' αυτό ο Άγιος Μαξ απαλλάσσεται φυσικά από τον κόπο να πει έστω και μια «μοναδική» λεξούλα για τους πραγματικούς, εμπειρικούς λόγους που βασίζονταν σε κατ' εξοχήν εγκόσμια συμφέ-

ροντα, όχι ύβραιο των κερδοσκοπών αλλά της «αναρίθμητης» μάζας, και για τους οποίους έκοβαν τα κεφάλια. Ένας παλιότερος «παπάς», ο Σπινόζα, είχε, ήδη το 16ο αιώνα, το θράσος να γίνει «παιδαγωγός» για τον Άγιο Μαξ λέγοντας: «Η άγνοια δεν είναι επιχείρημα». Γ' αυτό και ο Άγιος Μαξ μισεί τόσο πολύ τον παπά Σπινόζα, ώστε αποδέχεται τον αντιπαλά του, τον παπά Λάμπιτς, και κατασκευάζει για όλα τα παράξενα φαινόμενα, όπως η Τρομοκρατία «π.χ.», η καρατόμηση «κ.ο.κ.», έναν «αποχρώντα λόγο», δηλαδή το ότι «οι άνθρωποι της θρησκείας το είχαν βάσει πείσμα» (σ. 98).

Ο μακάριος Μαξ που βρήκε για Όλα τον «αποχρώντα λόγο» («βρήκα τώρα τον Λόγο στον οποίο θα στηρίζεται αιώνια η άγκυρά μου»,¹ πού αλλού εκτός από την Ιδέα «π.χ.», την «παπαδοκρατία» «κ.ο.κ.» του «Ροβεσπιέρου, π.χ., του Σαιν-Ζυστ κ.ο.κ.», τη Γεωργία Σάνδη, τον Προυντόν, την αγνή μοδίστρα του Βερολίνου κ.λπ.) «δεν κρατά κακία στην αστική τάξη που συμβουλευτήκε τον εγωισμό της, για να δει ως ποιο σημείο έπρεπε να αφήσει ελεύθερο πεδίο στην επαναστατική Ιδέα». Για τον Άγιο Μαξ «η επαναστατική ιδέα» των habits bleus και των honnêtes gens του 1789 είναι η ίδια «Ιδέα» με αυτή των sans culottes,² η ίδια Ιδέα για την οποία γίνονται διαβουλεύσεις αν θα πρέπει να της «αφεθεί ελεύθερο πεδίο» - σ' αυτή τη βάση, βέβαια, δεν μπορεί πλέον να «αφεθεί ελεύθερο πεδίο» σε καμιά «Ιδέα».

Ερχόμαστε τώρα στη σύγχρονη ιεραρχία, την κυριαρχία της Ιδέας στη συνηθισμένη ζωή: ολόκληρο το δεύτερο μέρος «του Βιβλίου» είναι αφιερωμένο στον αγώνα ενάντια σ' αυτή την «ιεραρχία». Θα ασχοληθούμε λοιπόν με αυτή όταν θα εξετάσουμε το δεύτερο μέρος. Επειδή όμως ο Άγιος Μαξ, όπως α-

1. Deux amis de la liberté (Δύο φίλοι της ελευθερίας) - μ' αυτό το ψευδώνυμο δημοσίευσαν οι Kerversseau και Clavelin στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα ένα πολυτόμο έργο με τίτλο Histoire de la Révolution de France (Ιστορία της γαλλικής επανάστασης) (στΓΕ).

2. (Και του εμπορίου) (στΓΕ).

3. Πρόκειται για τα ακόλουθα έργα: Montgaillard, Revue chronologique de l'Histoire de France (Χρονολογική παρουσίαση της γαλλικής ιστορίας) και Roland de la Platière, Appel à l'impartiale posterité par la citoyenne Roland (Έκκληση της πολιτίδος Roland στις αμερόληπτες μελλοντικές γενιές) (στΓΕ).

4. Ιερή ιδιοκτησία (στΓΕ).

5. «Ιστορία του γαλλικού κλήρου στη διάρκεια της Επανάστασης», υπό M.R., librairie catholique, Paris, 1828 (στΜ).

6. Τρομοκρατία (στΓΕ).

7. Καθωσπρέπει ανθρώπων (στΓΕ).

8. Montjoie, Histoire de la conjuration de Maximilien Robespierre (Ιστορία της συννομασίας του Μαξιμιλιανού Ροβεσπιέρου) (στΓΕ).

1. Benedicti de Spinoza, Opera quae supersunt omnia (Μπαρούχ ντε Σπινόζα, Άπαντα τα εναποκείμενα) (στΓΕ).

2. Στίχος από ευαγγελικό εκκλησιαστικό ύμνο (στΓΕ).

3. Habits bleus (Μπλε στολές) - με αυτό το όνομα ήταν γνωστοί οι στρατιώτες του δημοκρατικού (republikanischen) στρατού λόγω του χρώματος της στολής τους - κατ' επέκταση αποκαλούνται έτσι οι δημοκρατικοί (Republikaner) σε αντίθεση με τους βασιλόφρονες Blancs (Λευκούς). Sans culottes αποκαλούνταν κατ' αρχήν οι αστοί δημοκράτες διότι δεν φορούσαν culottes όπως οι αριστοκράτες, αλλά παντελόνια. Αργότερα αποτέλεσε χαρακτηρισμό για τις επαναστατικές μερίδες των λαϊκών μισών (στΓΕ).

κρίτως και στην περίπτωση της «ιδιορρυθμίας». «απολαμβάνει» ήδη εδώ προκαταβολικά τις ιδέες του και στην αρχή επαναλαμβάνει τα μετέπειτα και στα μετέπειτα την αρχή, για το λόγο αυτό είμαστε υποχρεωμένοι να επιστημονούμε από τώρα ορισμένα παραδείγματα της ιεραρχίας του. Μέθοδός του για τη συγγραφή βιβλίου είναι ο μοναδικός «εγωισμός» που απαιτείται παντού στο Βιβλίο. Η δική του απόλαυση και η απόλαυση του αναγνώστη είναι αντιστρόφως ανάλογες.

Επειδή οι αστοί επιζητούν την αγάπη για το βασίλειό τους, για το καθεστώς τους, θέλουν σύμφωνα με τον καλό ανθρωπάκο Jacques «να θεμελιώσουν την επί γης βασιλεία της αγάπης» (σ. 98). Επειδή απαιτούν σεβασμό για την κυριαρχία τους και τις σχέσεις αυτής της κυριαρχίας, θέλουν δηλαδή να σφετεριστούν την κυριαρχία επί του σεβασμού, γι' αυτό το λόγο επιδιώκουν σύμφωνα με τον ίδιο καλό ανθρωπάκο την κυριαρχία του σεβασμού εν γένει και αντιμετωπίζουν το σεβασμό σα να ήταν το άγιο Πνεύμα που κατοικεί εντός τους (σ. 95). Ο καλός μας ανθρωπάκος Jacques με την πίστη που μετακινεί όρη αποδέχεται ως πραγματική εγκόσμια δάση του αστικού κόσμου τη διαστρεβλωμένη μορφή με την οποία η υποκριτική και προσηγορική ιδεολογία των αστών εκφράζει τα ιδιαίτερα συμφέροντά της ως γενικά συμφέροντα. Για ποιο λόγο αυτή η ιδεολογική πλάνη παίρνει αυτήν ακριβώς τη μορφή στον άγιό μας, θα το δούμε μιλώντας για τον «πολιτικό φιλελευθερισμό».

(...)

Τη χαρακτηριστική μορφή που πήρε στη Γερμανία ο γαλλικός φιλελευθερισμός, ο οποίος εκεί στηριζόταν σε πραγματικά ταξικά συμφέροντα, τη βρίσκουμε και πάλι στον Καντ. Ο Καντ όπως και οι Γερμανοί αστοί, των οποίων αποτελούσε εξωραϊστικό φερέφωνο, δεν αντιλήφθηκαν ότι στη δάση αυτών των αστικών θεωρητικών σκέψεων βρίσκονταν υλικά συμφέροντα και μια *δούληση* εξαρτημένη και καθορισμένη από τις υλικές σχέσεις παραγωγής. Γι' αυτό το λόγο ο Καντ διαχώρισε αυτή τη θεωρητική έκφραση από τα συμφέροντα τα οποία εκφράζει. Μετέτρεψε τους στηριζόμενους σε υλικά κίνητρα προσδιορι-

σμούς της δούλησης των Γάλλων αστών¹ σε *καθαρούς* αυτοπροσδιορισμούς της «ελεύθερης δούλησης», της δούλησης καθ' εαυτήν και δι' εαυτήν. της ανθρωπίνης δούλησης, την οποία μεταμόρφωσε κατ' αυτό τον τρόπο σε καθαρά ιδεολογικούς εννοιολογικούς προσδιορισμούς και ηθικά αξιώματα. Για τον ίδιο λόγο οι Γερμανοί μικροαστοί οπισθοχώρησαν με φρίκη μπροστά στην εφαρμογή αυτού του δυναμικού αστικού φιλελευθερισμού από τη στιγμή που εκδηλώθηκε ως Τρομοκρατία αλλά και ως ξεδιάντροπο αστικό κέρδος.

Κάτω από τη ναπολεόντεια κυριαρχία, οι Γερμανοί αστοί διατηρούν το μικρεμπορικό τους και τις μεγάλες ψευδαισθήσεις τους. Για το μικρεμπορικό πνεύμα που κυριαρχούσε τότε στη Γερμανία, μπορεί ο άγιος Σάντσο να συμβουλευτεί μεταξύ άλλων και τον Jean Paul, προκειμένου να παραπέμψει λογοτεχνικές πηγές προσιτές μόνο σ' αυτόν. Οι Γερμανοί αστοί που έβριζαν τον Ναπολέοντα γιατί τους ανάγκαζε να πίνουν ραδικόζουμο και τάραζε την επαρχιακή γαλήνη τους με τις επιτάξεις σπιτιών και την πρόσκληση κληρωτών επεφύλασσαν όλο το ηθικό μίσος τους γι' αυτόν και όλο το θαυμασμό τους για την Αγγλία και αυτό παρ' ότι ο Ναπολέοντας τους προσέφερε τις μεγαλύτερες υπηρεσίες καθαρίζοντας τους γερμανικούς στάβλους του Αυγεία και δημιουργώντας πολιτισμένες σχέσεις επικλιωνίας, ενώ η Αγγλία δεν περίμενε παρά την ευκαιρία να τους εκμεταλλευτεί à tort et à travers.² Με τον ίδιο μικροαστικό τρόπο φαντασιώνονταν και οι Γερμανοί ηγεμόνες ότι πολεμούν υπέρ της αρχής της νομιμότητας και ενάντια στην Επανάσταση, ενώ δεν ήταν παρά μισθοφόροι πεζικάριοι των Άγγλων αστών. Μέσα σ' αυτές τις καθολικές ψευδαισθήσεις ήταν πολύ φυσικό το ότι οι τάξεις (Stände) με το προνόμιο της ψευδαισθησης, ιδεολόγοι, δάσκαλοι, φοιτητές, μέλη της Tugendbund³ είχαν τον πρώτο λόγο και εξέφραζαν τη γενική

1. Στην έκδοση MEGA αντί Bourgeois (αστοί) υπάρχει η λέξη Bourgeoisie (αστική τάξη) (στΓΕ).

2. Χωρίς να υπολογίζουν τίποτε (στΓΕ).

3. Tugendbund (Σύνδεσμος Αρετής) - πολιτική μυστική εταιρεία που ιδρύθηκε το 1808 στην Πρωσία. Η εταιρεία είχε μεταξύ άλλων ως σκοπό να αναπτύξει το πατριωτικό συναίσθημα και να υποδαυλίσει τον αγώνα για την απελευθέρωση.

φαντασίωση και απάθεια με τον ανάλογο παραληρηματικό τρόπο.

(...)

Ας περάσουμε τώρα στους άντρες της γαλλικής επανάστασης. Ο Cabet φέρνει σε εξαιρετική αιχμηριότητα τον αστό του, ενάντια στον οποίο αγορεύει, συγκαταλέγοντας τον Σεγιές στους προδρόμους του κομμουνισμού, κι αυτό επειδή ο Σεγιές αναγνώριζε την ισότητα των δικαιωμάτων και άφηγε το κράτος να επικυρώσει την ιδιοκτησία, σσ. 499-502. Ο κύριος Γκύν, που «είναι καταδικασμένος κάθε φορά που έχει κοντά του το γαλλικό πνεύμα να το θρίσκει ανεπαρκές και επιφανειακό», αντιγράφει με την άνεσή του αυτό το κομμάτι και φαντάζεται ότι ένας παλιός κομματάρχης όπως ο Cabet είναι ταγμένος να διαφυλάξει τον «ανθρωπισμό» του κυρίου Γκύν «από τη σκάνη των βιβλίων». Ο Cabet συνεχίζει: «Ecoutez le fameux Mirabeau!»,¹ σ. 504, ο κύριος Γκύν λέει: «Ας ακούσουμε τον Μιραμπώ!», σ. 292, και αναφέρει μερικά από τα σημεία που έχει υπογραμμίσει ο Cabet και όπου ο Μιραμπώ εκφράζεται υπέρ της ίσης διανομής της κληρονομιάς στα αδέρφια. Ο κύριος Γκύν αναφωνεί: «Κομμουνισμός για την οικογένεια!» σ. 292. Με την ίδια μέθοδο ο κύριος Γκύν μπορεί να εξετάσει όλους τους αστικούς θεσμούς και να βρει παντού ένα κομμάτι κομμουνισμού, με αποτέλεσμα όλοι μαζί να αποτελούν τον ολοκληρωμένο κομμουνισμό. Μπορεί να δαφτίσει το Ναπολεόντειο Κώδικα Code de la communauté² και να ανακαλύψει στους οίκους ανοχής, στους στρατώνες και στις φυλακές κομμουνιστικές αποικίες.

Ας ολοκληρώσουμε αυτή τη σειρά των διαρετών αποσπασμάτων με τον Condorcet. Η σύγκριση των δύο βιβλίων θα δείξει πολύ συγκεκριμένα στον αναγνώστη με ποιον τρόπο ο κύριος Γκύν παραλείπει, ανακατεύει, άλλοτε αναφέρει τίτλους, άλλο-

ρωση της χώρας από τη ναπολεόντεια κατοχή και για τη δημιουργία μιας συνταγματικής τάξης. Ο βασιλιάς της Πρωσίας διέλυσε την εταιρεία το 1809 μετά από αίτημα του Ναπολέοντα (στΓΕ)

1. Ακούστε τον περίφημο Μιραμπώ! (στΓΕ).

2. Κώδικα της κοινότητας (στΓΕ).

τε όχι. αδιαφορεί για τις χρονολογίες, ακολουθεί όμως επακριβώς τη σειρά του Cabet, ακόμη και όταν αυτός δεν πηγαίνει σύμφωνα με τη χρονολογική σειρά, και τελικά δεν καταφέρνει τίποτε περισσότερο από το να παρουσιάσει ένα δειλά και άσχημα καμουφλαρισμένο απόσπασμα του Cabet.

Κύριος Grün

Cabet

Ριζοσπάστης γρονθίνος είναι ο Condorcet. Αναγνωρίζει την αδικία στην κατανομή της ιδιοκτησίας, συγχωρεί το φτωχό λαό... αν ο λαός θέλει συστηματικά στις μικροκλίπες, αυτό οφείλεται στους θεσμούς.

Στην εφημερίδα του «Η κοινωτική εκπαίδευση»... επιτρέπει ακόμη και μεγαλοκαπιταλιστές...

Ο Condorcet προτείνει στη Νομοθετική να διαρθρωθούν τα 100 εκατομμύρια των τριών εξόριστων πριγκίπων σε 100.000 μέρη... οργανώνει την εκπαίδευση και την ίδρυση δημοσίων ενισχύσεων (βλ. αρχικό κείμενο).

Ο Condorcet λέει στη Νομοθετική στην έκθεσή του σχετικά με τη δημόσια εκπαίδευση: «Να προσφέρονται σε όλα τα άτομα του ανθρώπινου είδους τα μέσα για να ικανοποιούν τις ανάγκες τους...

Entendez Condorcet soutenir dans sa réponse à l'académie de Berlin... (ακολουθεί ένα μακρύ απόσπασμα του Cabet και καταλήγει:) C'est donc uniquement parce que les institutions sont mauvaises que le peuple est si souvent un peu voleur par principe.

Ecoutez l'un des chefs Girondins, le philosophe Condorcet, le 6 juillet 1792 à la tribune de l'assemblée législative: «Décrétez que les biens des trois princes français (Louis XVIII, Charles X et le prince de Condé) – πράγμα που παραλείπει ο κύριος Grün -) soient sur-le-champ mis en vente... ils montent à près de 100 millions et vous remplacerez trois princes par cent mille citoyens... organisez l'instruction et les établissements de secours publics.

Mais écoutez le comité d'instruction publique présentant à l'assemblée législative son rapport sur le plan de l'éducation rédigé par Condorcet, 20 avril 1792: «L'éducation publique doit offrir à tous les individus

αυτό είναι το αντιζείμενο της εκπαίδευσης και το καθήκον μιας κρατικής εξουσίας κοκ» (εδώ ο κύριος Grün μετατρέπει την έκθεση της επιτροπής σχετικά με το σχέδιο του Condorcet σε έκθεση του Condorcet). Grün, σσ. 293, 294.

Ο κύριος Grün, ο οποίος με αυτή την ξεδιάντροπη αντιγραφή του Cabet οδηγεί με ιστορικό τρόπο τους Γάλλους οργανωτές εργασίας στο να αποκτήσουν συνείδηση της ύπαρξής τους, υιοθετεί παράλληλα την αρχή: Divide et impera.² Παρεμβάλλει αρχικά ανάμεσα στα παράθεματά την τελική κρίση του για ανθρώπους που μόλις γνώρισε από ένα απόσπασμα, έπειτα μερικώς ρήσεις για τη γαλλική επανάσταση και χωρίζει το όλο σε δύο μέρη με μερικά παραθέματα του Morelly, τον οποίο ο Villegardelle έφερε en vogue³ στο Παρίσι ακριβώς στην κατάλληλη στιγμή για τον κύριο Grün και του οποίου τα κυριότερα

les moyens de pourvoir à leurs besoins... tel doit être le premier but d'une instruction nationale et sous ce point de vue elle est pour la puissance politique un devoir de justice» κ.ο.κ. σσ. 502, 503, 505, 509¹.

αποσπάσματα είχαν μεταφραστεί στο «Vorwärts»¹ του Παρισιού πολύ πριν τον κύριο Grün. Ιδού μερικά μόνο τρανταχτά παραδείγματα για την προχειρότητα με την οποία μεταφράζει ο κύριος Grün:

Morelly:

«L' intérêt rend les cœurs *dénaturés* et répand l'amertume sur les plus doux liens, qu'il change en de pesantes chaînes que *détestent chez nous les époux en se détestant eux-mêmes*».²

Κύριος Grün:

«Το συμφέρον κάνει τις καρδιές *αφίσιικες* και σκορπάει πίκρα στους πιο γλυκούς δεσμούς, μετατρέποντάς τους σε βαριές αλυσίδες, τις οποίες *αποστρέφονται οι σύζυγοί μας και μαζί τον ίδιο τον εαυτό τους* » σ. 274.

Καθαρή ανοησία.

Morelly:

«Notre âme contracte une soif si furieuse qu'elle *se suffoque*

1. Ακούστε τον Condorcet να υιοθετεί στην απάντησή του στην Ακαδημία των Βερολίνου... Κοιπόν μόνο επειδή οι θεομοί είναι κακοί ο λαός πρέπει πολλές φορές αντιστηματικά στις μικροκοιτές. - Ακούστε τον στην εφημερίδα του «*Η κοινωνική εκπαίδευση*»... *ανέχεται ακόμη και μεγαλοκαπιταλιστές...* - Ακούστε έναν από τους γρονθόνους ηγέτες, το φιλόσοφο Condorcet στις 6 Ιουλίου 1792 στο θέμα της Νομοθετικής Συνέλευσης: «Αποφασίστε να διατεθούν αμέσως για πώληση τα περιουσιακά στοιχεία των τριών Γάλλων πριγκιπων (Λουδοβίκος ΙΗ', Κάρολος Γ' και πρίγκιπας της Condé)... *ανέρχονται σε 100 περίπου εκατομμύρια και θα ανταλλάξτε τρεις πριγκίπες με εκατό χιλιάδες πολίτες... οργανώστε την εκπαίδευση και ιδρύματα δημοσίων ενισχύσεων.* - *Αλλά ακούστε την επιτροπή δημοσίας εκπαίδευσης ενώ παρουσιάζει στη Νομοθετική Συνέλευση την έκθεσή της σχετικά με το σχέδιο εκπαίδευσης που συνέταξε ο Condorcet στις 20 Απριλίου: «Η δημόσια εκπαίδευση πρέπει να προσφέρει σε όλα τα άτομα τα μέσα για να ικανοποιούν τις ανάγκες τους... αυτός πρέπει να είναι ο βασικός σκοπός μιας εθνικής εκπαίδευσης και μ' αυτή την οπτική είναι ένα καθήκον δικαιοσύνης για την πολιτική εξουσία» (στΓΕ).*

2. Διαιρεί και βασίλευε (στΓΕ).

3. Στη μόδα (στΓΕ).

1. Vorwärts! (Εμπρός!) -Γερμανική διεβδομαδιαία εφημερίδα που εκδιδόταν στο Παρίσι από τον Ιανουάριο ως το Δεκέμβριο του 1844 και στην οποία συνεργάζονταν οι Μαξ και Ένγκελς. Κάτω από την επιτροπή του Μαξ, που από το καλοκαίρι του 1844 συνεργαζόταν στενά με τη συντακτική επιτροπή, η εφημερίδα άρχισε να παίρνει κομμουνιστικό χαρακτήρα. Η εφημερίδα ασκούσε σθεναρή κριτική στην αντιδραστική κατάσταση που επικρατούσε στην Πρωσία. Μετά από αίτηση της προσωικής κυβέρνησης η κυβέρνηση Γκυζό διέταξε τον Ιανουάριο του 1845 την απέλαση του Μαξ και ομοίων άλλων συνεργατών της εφημερίδας από τη Γαλλία. Έτσι, το Vorwärts! διέκοψε την έκδοσή του.

Στα φύλλα 72 και 73 δημοσιεύτηκε το άρθρο «Αποσπάσματα από τον Code de la nature του Morelly» και στο φύλλο 87 το άρθρο «Φρειδερίκος-Γουλιέλμος Δ' και Morelly» (στΓΕ).

2. Το συμφέρον αφίνει τις καρδιές να *εξηλισταίν* και σκορπάει πίκρα στους πιο γλυκούς δεσμούς μετατρέποντάς τους σε βαριές αλυσίδες που *αποστρέφονται εδώ οι σύζυγοί μας με το να αποστρέφονται ταυτόχρονα τον ίδιο τον εαυτό τους* (στΓΕ).

pour pouvoir l'étancher».¹

Κύριος Grün:

«Η ψυχή μας κυριεύεται... από μια τόσο μανιασμένη δίψα που την πνίγει για να τη σβήσει» ό.π.

Και πάλι καθαρή ανοησία.

Morelly:

«Ceux qui prétendent régler les moeurs et dicter les lois»² κ.λπ.

Κύριος Grün:

«Αυτοί που ισχυρίζονται ότι ρυθμίζουν τα ήθη και υπαγορεύουν τους νόμους» κ.λπ., σ. 275.

Και τα τρία λάθη σε ένα μόνο απόσπασμα του Morelly σε 14 σειρές στον κύριο Grün. Αλλά και στην παρουσίαση του Morelly υπάρχουν τεράστιες αντιγραφές από τον Villegardelle.

Ο κύριος Grün μπορεί να συνοψίσει όλη τη σοφία του για το 18ο αιώνα και την Επανάσταση στα εξής:

«Ο σενοουαλισμός, ο ντεϊσμός και ο θεϊσμός ενώθηκαν για να αγωνιστούν ενάντια στον παλιό κόσμο. Ο παλιός κόσμος κατέρρευσε. Και, όταν χρειάστηκε να χτιστεί ένας νέος κόσμος, ο ντεϊσμός νίκησε στη Συντακτική, ο θεϊσμός στην Convention και ο καθαρός σενοουαλισμός είτε αποκεφαλίστηκε είτε αναγκάστηκε να σιωπήσει» σ. 263.

Βλέπει κανείς πώς ο φιλοσοφικός τρόπος να ξεμπερδεύει κανείς με την ιστορία χρησιμοποιώντας μερικές κατηγορίες εκκλησιαστικής ιστορίας έχει φτάσει στην περίπτωση του κυρίου Grün σε στάδιο έσχατης κατάπτωσης, απλής λογοτεχνικής φρασεολογίας, και δεν χρησιμεύει παρά για φιοριτούρα στις αντιγραφές του. Avis aux philosophes!³

1. Η ψυχή μας κυριεύεται από μια τόσο μανιασμένη δίψα που πνίγεται για να τη σβήσει (στΓ'Ε).

2. Αυτοί που έχουν την απαίτηση να ρυθμίζουν τα ήθη και να υπαγορεύουν τους νόμους (στΓ'Ε).

3. Προειδοποίηση για τους φιλοσόφους! (στΓ'Ε).

Θα παρακάμψουμε τα όσα λέει ο κύριος Grün για τον κομμουνισμό. Οι ιστορικές αναφορές έχουν αντιγραφεί από προσούρες του Cabet, το «Voyage en Icarie» ερμηνεύεται με τον τρόπο που έχει υιοθετήσει ο αληθινός σοσιαλισμός (βλ. «Bürgerbuch» και «Rheinische Jahrb[ücher]»).¹ Ο κύριος Grün αποδεικνύει τη γνώση του για την κατάσταση στη Γαλλία αλλά και την Αγγλία αποκαλώντας τον Cabet «κομμουνιστή O'Connell της Γαλλίας», σ. 382, και συνεχίζει:

«Θα ήταν ικανός να διατάξει να με κρεμάσουν αν είχε την εξουσία και ήξερε τι σκέφτομαι και γράφω γι' αυτόν. Αυτοί οι αγκιάτορες είναι επικίνδυνοι για ανθρώπους σαν κι εμάς γιατί είναι στενοκέφαλοι» σ. 382.

1. Βλ. το άρθρο του Karl Grün: «Ο Φόουερμαχ και οι σοσιαλιστές» στο: *Deutsches Bürgerbuch für 1845* και «Πολιτική και Σοσιαλισμός» στο: *Rheinische Jahrbücher*, 1845, σσ. 98-144 (στΓ'Ε).